

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
KELAM BİLİM DALI

EVANJELİK TANRI ANLAYIŞININ
KRİTİĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tezi Hazırlayan : AHMET GEÇİCİ

Tez Danışmanı : Doç Dr. HÜSEYİN AYDIN

MALATYA-2007

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	I
ÖNSÖZ.....	II
A- KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	1
a- Evanjelik Kavramı.....	1
b- Evanjelik ve Misyon.....	5
c- Evanjelik Kiliseler.....	8
B- TARİHSEL VE KÜLTÜREL OLARAK MESİH DÜŞÜNCESİ.....	18
a- Mesih'in lügat ve Terim Anlamı.....	18
b- Mesih Fikrinin Tarihsel Temeli.....	21
C- İLAHİ DİNLERDE TANRI.....	23
a- Tevrat'a Göre Tanrı.....	23
b- İncillere Göre Tanrı.....	27
c- Kur'ana Göre Tanrı.....	30
BİRİNCİ BÖLÜM.....	40
HIRİSTİYAN MEZHEPLERİN ORTAYA ÇIKIŞI.....	40
A- Katolik Mezhebi.....	40
B- Ortodoks Mezhebi.....	44
C- Protestan Mezhebi.....	49
a- Martin Luther.....	56
b- Jean Calvin.....	61
D- Protestanlık ve Kutsal Kitap.....	65
E- Protestan Mezhebini Diğer Mezheplerden Ayıran Doktrinler.....	66
İKİNCİ BÖLÜM.....	70
EVANJELİSTLERE GÖRE TANRI.....	70
A- Kitab-ı Mukaddeste Tanrı Anlayışı.....	70
a- Üçlü Birlik Öğretisi.....	75
b- Tevrat ve İncil'deki Tanrı.....	83
c- Budizm ve İncil'deki Tanrı.....	88
d- Hinduizm ve İncil'deki Tanrı.....	88
e- İlkel Dinler ve İncil'deki Tanrı.....	90
B- Mesihin Tanımı ve İsa'nın Misyonu.....	97
a- İsa'nın Doğumu.....	111

b- İsa'nın Ölümü.....	113
c- İsa Sonrası Dönem.....	116
C- Kutsal Ruhun Tanımı ve özellikleri.....	118
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	124
EVANJELİZM VE MİSYON HAREKETLERİ.....	124
A- İlk Misyoner Hareketler.....	124
B- İlk Misyoner Birlikler.....	130
C- Evanjelizm ve İnkültürasyon.....	132
a- Yahudiliğe Göre İsa'nın Dönüşü.....	137
b- Evanjelistlere Göre İsa'nın Dönüşü.....	139
c- İslam'a Göre İsa'nın Dönüşü.....	144
BİBLİYOGRAFYA.....	166

KISALTMALAR

s.	Sayfa
S.A.V	Sallallahü aleyhi ve selem
C.C.	Celle ve celalühü
A.S.	Aleyhi's-Selam
C.	Cilt
Bkz	Bakınız
A.g.e.	Adı geçen eser
A.g.m.	Adı geçen makale.
Vd. v	e devamı.

ÖNSÖZ

Yaşadığımız günlerde misyonerlik en sıcak konulardan biridir. Amaçlarının Hristiyanlığı yaymak olduğunu söyleyen ancak sömürgeciliğin ve emperyalizmin öncü gücü olma amaçlarını da gizlemekte başarılı olamayan misyoner Hristiyan gurupları tanımakta pek çok yarar vardır. Ülkemiz de misyoner faaliyetlerinin dolayısıyla emperyalizmin önemli hedeflerinden biridir. Türkiye Asya ve Afrika Müslüman ülkelerinin giriş kapısıdır. Müslüman ülkeler arasında yüzyıllarca önderlik, liderlik ve örneklik yapmıştır. Müslüman ülkelerin sınır kalesi, onları koruyan bir kalkandır. İşte bu önemli ve stratejik nedenlerden dolayı misyonerleri inanç ve amaç yönünden tanımanın faydalı olacağı inancındayız.

Evanjelik terimi misyoner Hristiyan gurupların kendilerini tanımlamak için kullanmayı tercih ettiği kavramlardan biridir. Misyonerlik geçmişteki sömürgeci günlerde yaptıkları çirkin işleri çağrıştırdığından bu kavramın kullanılması onları son derece rahatsız eder. Kendilerini Hristiyanlık propagandası yapan kişiler olarak ta tanımlamaktan çekinirler. Hristiyanlıkta ülkemizde geçmişteki kurtuluş savaşı gibi savaşlardan dolayı yabancı ve düşman kavramlarını çağrıştırmaktadır. Hatta Hristiyan kavramını kullanmamaya özen gösterirler. Onun yerine Müslümanlara daha sıcak gelen İsa ve İncil kelimelerini bolca kullanırlar. Onlar gittikleri ülkenin inanç ve kültürlerini çok iyi bilirler. Onların inançlarındaki kavramları sanki kendilerinde de varmış gibi kullanırlar. Budistlere İsa'yı anlatırken İsa Tanrı'nın reenkarne olmuş hali derken Müslümanlara İsa bizim için kendini kurban eden yüce şahsiyet olarak anlatırlar. Müslümanların yakından bildiği ve daha sevimli bir kavram olan Mesih kelimesini İsa için bol bol kullanırlar. Üçlü birlik öğretisini anlatmaktan uzak dururlar. Onun yerine yalnız İsa'yı anlatırlar. Mesih ve kurtarıcı kavramlarını yan yana kullanırlar. İslam dinindeki kurban, ayet, melek, Cebrail gibi kavramları alıp kullanmaktan çekinmezler.

Müslümanlar arasında Mesih fikrinin çok yaygın olduğunu bilen misyonerler kendi tanrı inançlarını Müslüman Mesih inancıymış gibi anlatma gayretleri de gözden kaçmamaktadır. Teslis yani üç tanrı inancının Hristiyanlıkta olduğunu bilmeyen Müslüman yok denebilecek kadar azdır. Teslis inancının Müslümanlar arasında kesinlikle kabul göremeyeceğini bilen misyonerler Teslis kelimesini kullanmaktan uzak dururlar. Onun yerine kendi Tanrı inançlarını Müslüman Mesih inancına yaklaştırarak anlatırlar. Oryantalizm diye bir bilim dalının ortaya çıkması da misyonerlerin hedef kitlelerini tanıma amaçlarından kaynaklanmıştır. Müslümanların da onları tanımaya

alışmaması da ancak gaflet olarak tanımlanabilir. Acaba lkemizde misyonerler muhataplarına ne sunmaktadır? Kendilerini nasıl tanıtmaktadır? Bunlarında ötesinde acaba onlar kendilerini tanıttıkları ve sundukları gibi midirler? Çalışmamız işte bunları açığa çıkarmayı amaçlamaktadır.

Çalışmamızda İncil ve Tevrat yani Kitab-ı Mukaddes incelemesine fazlaca yer verdik. Çünkü Hristiyanlar misyonerliğin İncil'den kaynaklandığını iddia ederler. Daha ok Protestan misyoner gurupların kastedildiğı Evangelizm kavramı da zaten İncil'leme, İncil'le müjdeleme anlamına gelmektedir. Misyonerlerin muhataplarına sundukları ile Kitab-ı Mukaddes'in karşılaştırmasını yaptık ki onlar kendi inançlarının tamamen ve yalnızca Kitab-ı Mukaddes kaynaklı olduğunu iddia ederler.

Çalışmamız bir kelam çalışması olduğı halde yakın tarihe göz attığımızda genellikle Hristiyan dünyanın İslam ve İslam dünyası üzerinde araştırmalar yaptığını görürüz. Bu alışmalar siyasî, fikrî projelere temel oluşturmuştur. Günümüzde İslam kelamcılarının da Hırsitiyanlığı ve Hristiyan dünyayı ve pek çok yönden incelemesi gerektiğine inanıyoruz. Mütevazi çalışmamızın bu göreve uygun bir başlangıç olmasını umut ediyoruz. Evanjelikleri diğerk bir deyişle misyonerleri dn ve bugünü ile tanıtmayı uygun gördük. Çünkü hiçbir inanç zamandan ve mekndan bağımsız olarak açıklanamaz. O inancı ortaya çıkaran siyasi ekonomik, toplumsal yada psikolojik nedenler bilinmeden bu inancı tanıdığımızı iddia etmemiz doğru olmaz. Toplumlar; bir çeşit toplum olan dini hareketler de birçok yönden insanlara benzerler. Onların hafızaları vardır. Geçmişte yaptıkları bu gün yapacaklarını, geçmişteki alışkanlıkları bugün alışkanlıklarını da gösterir. Bu sebeple birinci bölümde Evanjelikleri bu günkü inanç ve alışkanlıklarına, yöntem amaçlarına ışık tutması açısından giriş bölümünde ve birinci bölümde bazı Hristiyan gurupları tanımaya geniş yer verdik. İkinci bölümde Evanjeliklerin Tanrı, Mesih ve Kutsal Ruh anlayışlarını ele aldık. Son bölümde de İslam'da nüzul-i İsa meselesini inceledik.

Yahudilik ve İslamiyet birçok yönden, özellikle de temel inanç ve esaslar bakımından biri birine oldukça benzemektedir. Bu benzerlikler Monoteist Tanrı inancı etrafında örülmüştür. Böyle bir benzerlerinin olması da son derece doğaldır. Çünkü her iki dinin başlatıcılık iddiası Allah'a ve onun gnderdiğı peygambere dayanmaktadır ki kaynağı aynı olanın benzemesi son derece doğaldır. Hatta benzemezlikler garip karşılanması gerekir. Hristiyanlık açısından bakılınca durum pek de öyle değıldir. İnançlar, ibadetler, dini semboller, temel ahlak prensipleri ve bunların en başında da

Tanrı inancı itibariyle hem Yahudilik hem İslamiyet'e benzerliği çok azdır. Putperest dinlere benzerlikleri ise çok fazladır ki bu güne kadar gündeme çok az getirilmiş ve hatta İslam dünyasında bilinmemektedir. Çalışmamızda Kelam ve Dinler Tarihi kaynaklarını esas aldık. Konuyu işlerken batılı ve yerli güncel kaynaklara ağırlık verdik. İşlenen Konuların Tevrat, İncil ve Kur'anda ne şekilde ifade edildiğini göstermeye çalıştık.

Çalışmalarımnda tecrübesi ve bilgisinden istifade ettiğim, konunun farklı yönleriyle ortaya konmasında beni aydınlatan saygı değeri hocam Doç. Dr. Hüseyin AYDIN'a teşekkürlerimi arz ederim. Yine katkılarını eksik etmeyen değeri hocalarım, Yrd. Doç. Dr. Şükrü USLU, Doç. Dr. Saffet SANCAKLI ve Ruhi ABAT'a şükran duygularımı ve saygılarımı ifade etmek isterim.

Ahmet GEÇİCİ

MALATYA–2007

GİRİŞ

A- KAVRAMSAL ÇERÇEVE

a- Evanjelik Kavramı

Evangelizm, Grekçe euaggelion (eu'Aggeiigzw) kelimesinin ingilizce'ye tercüme edilmiş şekli olup Anglo-Saxon dilindeki god- speli (gospet) deyiminde olduğu gibi, 'güzel haber' anlamına gelmektedir. Grekler, güzel haberin getirilmesi anlamını ifade etmek için eaaggelizesthai, terimini kullanırlar.

Terimin, Gerekçe'ye, Eski Ahit'teki İbranice hesorah'ın tercümesi olarak geçtiği, buna ek olarak, tamamen dini bir içerikte olmamakla beraber-julyen Takvimiyle, Homer'in Odyssey yazısında da zikredildiği dile getirilir.¹

Günümüzde İncil olarak isimlendirilen kitaplara bu ismin seçilmesinde ilk İncil olan Markos'un metninin etkili olduğu söylenilebilir. Markos, İsa ile ilgili metnine şöyle başlar: "Tanrı'nın oğlu İsa Mesih ile ilgili müjdenin (euangelion, güzel haber) başlangıcı" ². Diğer İncil metinlerine bakıldığında Matta, biblos (kitap) ³, Luka, diegesis (rivayet, alıntı) ⁴, ve Yuhanna da martyria (şahitlik) ⁵, terimini seçer.

İlk İncil olan Markos'ta gospel yani müjde, değişik yerlerde geçmektedir ⁶, Müjde olarak nitelediğimiz (euaggelion) kelimesinin aksine iyi haberleri ilan etmek anlamındaki (euangeiizesthai) fiilinin kullanımında ise tam aksi bir duruş vardır. Terim, fiil şeklinde Yeni Ahit'te 52 kez geçer. Terimin isim şekli olan "eaaggehon", güzel haberler anlamına gelip daha çok Saul/Pavlus'un mektuplarında olmak üzere Yeni Ahit'te 72 kez tekrarlanmaktadır. Kavramın, evangelisi (İncil vaizi) anlamına gelen "euaggelistes" şeklindeki isim biçimi ise sadece üç yerde zikredilmektedir.⁷

Pavlus, euangelion'u bazen evangelizasyon aktivitesini tanımlamak için zikreder.⁸ Bu aktivitenin geçtiği olayları anlatırken de terimin fiil şeklini kullanır.⁹ Bununla beraber eu-angelion'un geçtiği yerlerde mesajın içeriğinden, yani ne söyleyip,

¹ Aykıt, Dursun Ali, *Misyon ve İnciller Misyonerliğin Tarihsel Kökenleri*, Kesit Yayınları, İstanbul, 2006, s. 22.

² Kitab-ı Mukaddes, Markos, 1:1.

³ Kitab-ı Mukaddes, Matta, 1:1.

⁴ Kitab-ı Mukaddes, Luka, 1:1.

⁵ Kitab-ı Mukaddes, Yuhanna, 1:1-5.

⁶ Kitab-ı Mukaddes, Markos, 1:14,15; 8:35; 10 :29; 13:10, 14 :9; 16:15.

⁷ Aykıt, *a.g.e.*, s. 24.

⁸ Kitab- Mukaddes, Romalılar, 1:1.

⁹ Kitab- Mukaddes, Galatyalılar 2:7; Filipililer 4:3; 1. Korintoslular 9:14-18; II. Korintoslular 2:12, 8:18.

ne hakkında konuştuğundan bahsetmesi dikkati çekmektedir. Onun bu yazılarına dayanılarak Pavlus'un, mesajın içerisinde Mesih'in Müjdesi¹⁰, Rab İsa'nın Müjdesi¹¹ ve Oğlunun Müjdesi¹² gibi figürleri kullandığı söylenilebilir. Ayrıca Saul, müjdeyi, Tanrı'nın görünümü olan Mesih'in yüceliğiyle ilgili haberin ışığı¹³ olarak görür. Pavlus, Mesih hem vaftiz etmeye değil, Müjdeyi yaymaya gönderdi¹⁴ dedikten sonra onun, öteki uluslar arasında yaydığı Müjdeyi¹⁵ veya yaydığımız Müjde¹⁶ şeklindeki aidiyet zamirlerini kullanması, artık doğal hale gelmektedir.

Yeni Ahit, güzel haberler anlamındaki bu kelimeyi, günümüzdeki şekliyle yazılı bir dokümanı tanımlamak için kullanmaz. Çünkü Yeni Ahit yazarları İncil'i, Tanrı'nın insanlığı kurtarma planının, İsa Mesih'te gerçekleşmesini gösteren ilahî bir ilan olarak görürler.¹⁷

Evangelizm ve evangelizasyon hareketlerinin kökeni ile ilgili olarak şunlar söylenmektedir: "Bu hareketlerin temelleri Kitab-ı Mukaddes'te bulunmaktadır. Yani Kitab-ı Mukaddes'e dayalı bir harekettir. Tanrı'nın hoşnutluğunu kazanma, İsa'nın misyonuna katılma¹⁸, Tanrı'nın inayetine minnettarlığı ifade etme ve inançsız insanların kaderleri hakkında kaygı duyma, bu görevi gerekli kılmaktadır."¹⁹

Eski Ahit'teki İsa'ya kitabında yoksullara müjdenin iletilmesi, bilmişlerin yaralarının sarılması, tutsakların serbest bırakılması ve zindandakilerin kurtulması olarak tanımlanan adalet, İsa'nın kendi bildirileri arasında da bulunmaktadır.²⁰ Bunun dışında önceden açıklandığı üzere tüm milletlere İncil'i yaymak olarak tanımlanan büyük görev²¹ ile Tanrı'yı ve komşuyu sevmenin dile getirildiği büyük emir²² de Evangelizm kaynaklık eden metinlerden sayılmaktadır.

¹⁰ Kitab- Mukaddes, I. Selanikliler 3:2; Galatyalılar 1:7; Filipililer 1:27; I. Korintliler 9:12; II. Korintliler 2:12; 9:13; 10:14.

¹¹ Kitab- Mukaddes, II. Selanikliler 1:8.

¹² Kitab- Mukaddes; Romalılar 1:9.

¹³ Kitab- Mukaddes, II. Korintliler, 4:4.

¹⁴ Kitab- Mukaddes, I. Korintliler 1:17.

¹⁵ Kitab- Mukaddes, Galatyalılar 2:2; 1:11.

¹⁶ Kitab- Mukaddes, Selanikliler 1:5; II. Selanikliler 2:14; II. Korintliler 4:3.

¹⁷ Aykıt, *a.g.e.*, s. 25.

¹⁸ Kitab- Mukaddes, Matta 28:19-20.

¹⁹ Aykıt, *a.g.e.*, s. 25.

²⁰ Kitab- Mukaddes, Luka 4:18-21.

²¹ Kitab- Mukaddes, Matta 28:16-20; Markos 16:15-18. 69.

²² Kitab- Mukaddes, Matta 22:34-40; Markos 12:28-34; Luka 10:27-28.

Hristiyan teolojisine göre, “bütün uluslar senin aracılığınla kutsanacak”²³ müjdesi, Tanrı'nın kendisinin bir evangelist olarak yorumlanmasına dayanaklık eder, Tanrı'nın evangelist olması iddiasına ek olarak, ilk dönem havarilerinin hepsi evangelist sayılmaktadır. Kilise tarihine bakıldığında zamanla evangelist denildiğinde, akla ilk olarak, dört İncil yazarları gelmeye başlar. Bu kişilerin öne çıkan en önemli yönleri, durağan olmamalarıdır. Yani evangelistler, müjde ile ilgili bilgisi olmayan bölgelere giderek oralarda bunu ilan ederler.²⁴

Evangelizm, özellikle Hristiyan içeriği olan bir kavramdır. Terim, başka dinler için de söz konusu olmasına rağmen, genelde Hristiyan teolojisinde kullanılır. Kavramın, Hristiyan geleneğinde dahi değişik zamanlarda kullanımı değişmektedir. Evanjelistik aktivitenin tohumları ilk dönem Yahudi geleneğinde görülmektedir. Evangelizm kelimesinin temeli olan “euangelizomai”, İncil'i ilan etme kelimesiyle tercüme edilebilir ki, bu da İncil'in güzel haberlerinin ilan edilmesi anlamına gelir. Ayrıca "iyi haberleri paylaşma veya bildirme olup belirli bir metotla sınırlı olmayan kilisenin çalışmaları"²⁵ olarak da tarif edilir. Burada ikinci tanım, Evangelizm için daha yaygındır.²⁶

Hristiyan mesajının öğretisinin ya da iyi-haberinin bütün insanlara iletilmesi anlamına gelmekte olan bu terim, özellikle misyonerlik teriminin Hristiyan olmayan kültürler ve bağluları arasında oluşturduğu olumsuz imajı değiştirmek amacıyla kullanılmaya başlandı. Aslında evangelion yani "iyi haber, müjde" terimi İsa Mesih'in hayat hikâyesi ve mesajını konu edinen dinsel metinler için kullanılmaktadır ve Yeni Ahit metinlerinde Pavlus'un yaydığı bir iyi haberden bir müjdeden bahsedilmektedir. Dolayısıyla Evangelizm, Hristiyan müjdesinin yayılmasıyla ilgili tarihsel geleneğin yeniden vurgulanmasını hedeflemektedir²⁷

Evangelizmin muhatabı yalnızca Hristiyanlık dışı diğer din mensupları değil, dine karşı ilgisiz kalan Hristiyan halklar da dahil tüm insanlar olarak görülür. Dolayısıyla evangelizm, misyonerlikten farklı olarak hem Hristiyanlara hem de Hristiyan olmayanlara yönelik İncil mesajının sunulması amacına yöneliktir.

²³ Kitab-ı Mukaddes, Tekvin 12:3.

²⁴ James, M. Gray, Evangelist, *The International Standard Bible Encyclopedia*, <http://www.studydrive.org/enc/isb/view.cgi?number=T3255> (19/11/2006).

²⁵ D.J.T., *Evangelism Theology of New Dictionary of Theology*, England, 1998, s. 241.

²⁶ Aykıt, a.g.e., s. 29.

²⁷ Gündüz, Şinasi, Aydın, Mahmut, *Misyonerlik Hristiyan Misyonerler, Yöntemleri ve Türkiye'ye Yönelik Faaliyetleri*, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2002, s. 43.

Evangelizm kavramı özellikle Protestan misyonerlik faaliyetlerinde anahtar bir kavram olarak kullanılmaktadır. Bugün birçok evangelik kilise, kurduğu misyoner teşkilatlarıyla dünyanın dört bir tarafında Hıristiyanlık propagandasını yürütmektedir.²⁸

Evangelizm bilinen yaygınlığıyla “fundamentalist” (kökten dinci) Hıristiyanları kastetmektedir. Reform süreciyle birlikte "evangelik" terimi, öğretilerini yalnızca İncillere dayandırma iddialarından dolayı Protestan kiliselere atfedilmiştir. İlk zamanlardan itibaren Almanya ve İsviçre'de özellikle Lutherci gruplar için kullanılan evangelik terimi, günümüzde hâlâ Almanya'da Lutheran Kiliseleri ifade etmek için kullanılmaktadır.²⁹ Aydınlanma olarak bilinen kilise üyeliğinin yeni açılım kazanması gibi sebepleri doğurmuştur. Aydınlanma, 1790'lardan 1840'lara kadar yaklaşık 50 yıl devam etmiş ve Birleşik devletlerin en ücra köşelerine kadar ulaşmıştır. Aydınlanmanın temsil ettiği dini canlanma, yöresel farklılıklara ve kilise konumuna göre farklı yollarda kendini ispat eden bir Protestan fenomeni olmuştur.³⁰ Bu dönemde bilhassa gezici vaizlik çok yaygınlaşmış, Baptist ve Methodist kiliseler güçlü vaizleriyle ülkenin her köşesine ulaşarak taraftarlar kazanmışlardır. Bu dini toplantıların gelişmesi ve başarılı olması, farklı bir dini tebliğ metodolojisini de gelişimiyle kitleler halinde halkın din değiştirmesi yani kendi mezheplerine kazanılması amaçlanmıştır. Protestanlığın Birleşik Devletlerdeki bu girişimi, "evanjelikalizm çağı" olarak da adlandırılmaktadır.³¹

İkinci büyük aydınlanmanın sosyal etkisi, ilmi literatürdeki çeşitli temel saldırılarının yeniden gözden geçirilmesiyle ölçülmektedir. İkinci büyük aydınlanma, merkeze yeniden yönlendirme, merkezileşmiş dini otoritenin hakkını yeniden talep etme gibi kurulmuş kiliselerin muhafazakâr etkileri üzerinde yoğunlaşmıştır. Öyle ki, aydınlanmanın etkisi sadece dindarlaşma alanında olmamış, mimari ve felsefe anlayışına da yansımıştır. Her ne kadar bu dini çağ, teolojik evrimi ile ön plana çıksa da sosyal görüntüsü içerisinde aydınlanma, Amerikan hükümeti üzerindeki anayasa ve Amerikan ekonomisi üzerindeki Hamilton sistemi kadar Amerikan kültürü üzerinde çok derin bir etkiye sahip olmuştur. Bununla beraber aydınlanmanın değişmez bir fenomen olduğu da söylenemez. Etkilediği teolojik ve sosyal değişmeler, farklı zamanlarda farklı yoğunluklarda devletin farklı alanlarında yer almıştır. Kısaca ifade etmek gerekirse çok

²⁸ Gündüz, *Misyonerlik*, s. 43.

²⁹ Özkan, Ali Rafet, *Amerikan Evanjelikleri Baptistler*, IQ Kültür Sanat yayıncılık, Erzurum, 2005, s. 13.

³⁰ Özkan, *Amerikan Evanjelikleri*, s. 16.

³¹ Özkan, *Amerikan Evanjelikleri*, s. 16.

sayıda insan, kendisine Protestan demesine rağmen, kendilerini diğer Protestanlardan ayırmasını da bilmiştir

Kesin rakamlar vermek güç olsa da Donald Mathews, 1792'de Güney kilise üyelerinin %83'ünün evangelik olduğunu tahmin etmektedir ve bu oran müteakip on yıl içerisinde daha da tırmanmıştır. Bu durum, ülkenin orta batısında da aynı şekilde benzerdir. Buralarda dini toplantıları fiili bir bilime dönüştüren Charles Grandison Finney'nin etkisiyle daha geniş bir tanıma kavuşan evangelik metodoloji, istikrar yakalayabilmiştir.³²

Günümüzde evanjelikalizm, Amerika'daki Protestan grupların tutucu kesimini ifade için de kullanılmaktadır. Bilhassa 20. yüzyılın başlarından itibaren ABD'de Protestanlar arasında liberaller ve muhafazakârlar ayırımıyla birlikte, kendilerini "fundamentalist" olarak tanımlamayı tercih eden tutucular, zaman içerisinde kendilerini "evanjelikler" olarak tanımlamaya başlamışlardır.

Evangelizm kavramı, günümüzde farklı anlam kazanmıştır. Bilhassa Protestanlık orijinlerini hâlâ muhafaza etmekte olan Evanjelik Hristiyanlar, bazı inanç esaslarında ve ibadetlerinde diğer Hristiyanlardan farklılaşmışlardır. Kutsal Kitaba aşırı bağlılıkları sebebiyle kitapta mevcut olmayan her türlü uygulamanın Hristiyanlıktan ayıklanması gerektiğini savunan fundamentalist eğilimli gruplar, Eski ve Yeni Ahit arsında hiçbir ayırım yapmazlar. Her iki kitaba da Tanrı kelamı olarak saygı gösterirler. Dolayısıyla bunlar, Eski Ahit'teki Yahudilerin seçkinliğini de kabul ederler. Yahudilerin seçkinliğini tasdik ettikleri için onların korunması gerektiği düşüncesini de taşırlar. Bu düşüncelerinden dolayı bilhassa 1880'li yıllarda ABD'deki Siyonist kongrelerin düzenlenmesini gerçekleştiren ve Filistin'de İsrail devletinin kurulması gerektiği fikrini savunanlar yine bu gruplar olmuştur.³³

b- Evanjelik ve Misyon

Bilindiği üzere evrensel bir mesaja/hakikate sahip olduklarına inanan her dinsel gelenek taraftarının kendi dinsel inancını diğer insanlara da benimsetmek için bir takım faaliyetler içinde olması gayet tabiidir. Çünkü böyle yapmakla onlar sahip oldukları inançları diğer insanlarla paylaşarak onların da söz konusu bu inançlar vasıtasıyla tıpkı kendileri gibi kurtuluşa ulaşmalarını sağlamak istemektedirler. Bu bağlamda günümüz

³² <http://xroads.virginia.edu/~MA95/finseth/evangel.html>.

³³ Özkan, *Amerikan Evanjelikleri*, s.,37.

büyük dünya dinlerine baktığımızda bunların özellikle üç tanesinin -İslam, Hristiyanlık ve Budizm böyle bir evrensellik olgusundan hareketle kendi sahip oldukları inançları diğer dinsel geleneklerin taraftarlarına sunma ve hatta benimsetme gayreti içinde olduklarını görüyoruz. İşte Hristiyan misyonerliği de böyle bir isteğin sonucunda ortaya çıkmış bir harekettir. Göndermek anlamına gelen Latince mission kelimesinden gelen, tüm batı dillerinde aynen kullanılan ve sözlük anlamı itibarıyla yapılması için kişiye verilen önemli bir görev demek olan "misyon" terimi Hristiyan ilahiyatında önemlerini ifade etmektedir. Buna göre misyonerlik, Hristiyan inancını Hristiyan olmayanlara yaymayı hedefleyen amaçlı ve örgütlü her çeşit Hristiyan propagandasını ihtiva eden faaliyetler bütünüdür. Bu faaliyetleri yerine getiren kişiye de "misyoner" denir.³⁴

Misyon ve Evangelizm terimleri genelde kullanan kişiye ve gruba göre anlam kazanmakta, dolayısıyla bazen terimler aynı anlamda kullanılırken; bazen bir biriyle ilintili olduğu bildirilip ayrı anlamlarının olduğu dile getirilmektedir,

Evangelizm ve misyon kelimeleri birbirinden farklıdır Misyon, üçüncü dünya ülkeleri olarak nitelenen ve henüz Hristiyan olmamış toplumlara, yönelik çalışmaları; Evangelizm ise, önceden Hristiyanlaştırıldığı halde şu an Hristiyan gibi yaşamayan kişilerin, tekrar Hristiyanlığa kazanılmasını ifade eder. Bu ayrımı, coğrafi olarak yapanlar da vardır. Buna göre misyon, tarihi olarak Hristiyanlığın hiç ulaşmadığı bölgelerdeki faaliyetleri; Evangelizm ise, önceleri Hristiyanlaştırılmış yerlerdeki çalışmaları tanımlamak için kullanılır. Katolik kilisesi ve Protestanlar, misyon kelimesini, kilisenin yaptığı aktiviteleri kapsayacak şekilde geniş bir anlamda kullanırken; Evanjelik kiliseler, Evangelizm terimini, önceden Hristiyan olmayanları da kapsayacak şekilde kullanmayı yeğler.³⁵

Misyon, dünyayı kurtarması için Tanrı'nın gönderdiği kilisenin tüm görevlerini tanımlamaktadır. Çünkü İsa, "Rabb'in Ruhu üzerimdedir. Çünkü O beni yoksullara Müjde'yi iletmek için mesh etti. Tutsaklara serbest bırakılacaklarını, körlere gözlerinin açılacağı duyurmak için, ezilenleri özgürlüğe kavuşturmak ve Rab'bin lütfu yılını ilan etmek için beni gönderdi" der. Buradan anlaşılacağı üzere İsa, zikredilen metindeki misyonu tamamlamak için gönderilmiştir. Bu anlamda misyon, kişilerin dinlerini değiştirmesinden ve bir yerde kilise kurmaktan daha geniş amacı olan bir anlama

³⁴ Gündüz, *Misyonerlik*, s. 13.

³⁵ Aykıt, *a.g.e.*, s. 47.

sahiptir. Evangelizme ise misyonun temel boyutu olmasına rağmen ondan daha sınırlı bir içeriğe sahiptir. Bazı yazarlar, misyonu, birtakım sosyal aktivitelerin eklendiği Evangelizm olarak tarif ederler. Böylece Evangelizm ve sosyal aktiviteler, bir birinden ayrılmış olur. Ancak Evangelizmi misyondan ayırmak ve bunları ayrı birer parça olarak düşünmek, ya Evangelizm veya sosyal aktiviteye öncelik verme ya da bunları birbirinden tamamen ayrı birer parça olarak düşünme gibi birtakım problemleri peşinden getirir. Eğer Evangelizmi, misyonun kalbi ve bir birinden ayrılmaz birer boyut olarak telakki edersek, bunlar arasında bir denge tutturulmuş ve böylece çalışmalar birbirinin devamı olmuş olur.

Misyon ve Evangelizm arasındaki farkı Emilio Castro şöyle açıklar: Teolojik anlam göz önüne alınırsa Evangelizm, pratikte misyonla aynıdır. Çünkü her ikisi de İncil'in ve İsa ile ilgili haberlerin bir şekilde duyurulmasına odaklanmaktadır. Ancak Evangelizme, 'İncil'i duyurma şekliyle şahitlik' olarak bakılırsa, o zaman bu kavram kendilerini Hristiyan olarak saymayan kişilerle Mesihî iletişim anlamını kazanır. Bundan dolayı Evangelizm, misyondan farklı, ancak ondan ayrı bir anlamda değildir."³⁶

Bu konuyla ilgili başka Hristiyan bilginlerde Evangelizmi misyona dahil olan özel bir çalışma olarak kabul ederler. Kavram, Lutherci Dünya Federasyonu (LWF)'nin Lund (1947) ve Hannover (1952) toplantıları sırasında tartışılmış ve Evangelizmin, yaşanan inanç' veya bundan başka bir şey olup olmadığı ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu tartışma, LVVF'in, Stavanger'de (Norveç) 1982 yılında Misyon ve Evangelizm Hakkında Bölgelerarası İstişare Toplantısı'na'n da konusu olmuştur. Bu toplantıdaki konuşmacılardan biri olan James A. Bergquist, Lutherci Evanjelik teoloji hakkında şunları belirtmiştir: "Misyon ve Evangelizm, İsa tarafından yapıldığı şekliyle, Tanrı ile insanlık arasında olup, kendine ahitin ulaştırılmadığı bireylere, Tanrının gönderme eylemi gibi bir fiili belirtmek için kullanılmalıdır. Ben bunlar arasında küçük bir ayırım yapıyorum. Misyon, daha kapsamlı bir kelime olup bizlerin, Haç uğruna İncil'in bildirilerek yeni toplumun oluşturulması yolunda Tanrı'nın programına katılmamız anlamına gelir. Evangelizm ise misyonun temel boyutu olan güzel haberlerin söylenmesiyle inanca davet demektir. Özetle, misyon, Tanrı'nın, kendi oğlunu gönderme eylemi; Evangelizm ise bu gönderme işinin içeriğini tanımlayıp güzel haberleri bildirmektir". Aynı toplantıda Finlandiyalı teolog Risto A. Ahonen ise 'misyon, Evangelizme ve diakonia terimlerini karşılaştırmış ve bunların aynı hizaya

³⁶ Aykıt, *a.g.e.*, s. 42.

konulamayacağını ancak birbirlerinden de ayrılamayacağını söylemiştir,³⁷ Genel olarak Hristiyanların ve kiliselerin, Evangelizme misyon terimlerini kullanımlarına bakıldığında, bazıları bu iki terimi aynı anlamda kullanırken diğerleri bunlara ayrı anlamlar yüklemektedir. Bu konu International Review of Mission adlı dergide şöyle belirtilir:

Misyon, bütüncül bir anlam içermektedir. İncil'in güzel haberlerinin, söz, fiil, dua ve ibadette kullanılması, onun yaşanılarak her gün şahitlik (martyria) etme yoluyla ilan edilip paylaşılması; kişilerin Tanrı ve birbiriyle olan ilişkilerini inşa edip kuvvetlendirecek eğitim-öğretimin temin edilmesi ve koinonia'nın (cemaat) içinde bütünleşilmesi, misyonun kapsamına girmektedir. Evangelizm ise: Misyonun değişik boyutlarını dışlamamakla beraber, İncil'in açık ve sarıh bir şekilde, isteyerek dillendirilmesidir. Buna, Mesih ile yeni bir hayata başlanılmasına ve onun havarisi olunmasına giden yolda, bireyin dinini değiştirmesi için yapılan çağrı da eklenmektedir. Bazı Hristiyanlar misyonu, İsa Mesih hakkındaki güzel haberleri bildirmek ve insanları onun kurtarıcılığına davet etmek olarak anlaşılan Evangelizme indirgemektedirler. Aksine misyonun daha geniş bir çerçevesi vardır.³⁸

c- Evanjelik Kiliseler

1- Presbiteryenler

Piskoposluğu reddeden, "İhtiyar Meclisi" tarafından yönetilen Kalvinist sistem Protestanların yer aldığı Reforme Kilise mensuplarına verilen addır.³⁹ XVI ve XVII. Yüzyılda Presbiteryanizm taraftarları savundukları modelin Yeni Ahit'te belirtilen apostolik* model olduğunu iddia ederler. Bu mezhepte papaz görevi yapan ihtiyarları yüksek idare kurulu (Presbitery) seçer. Tüm yönetim işleri hiyerarşik kurullarca üstlenilir. Bu kurullar kilise idare meclisi, Presbitery, Sinod ve genel kuruldan oluşur.⁴⁰

Onlar, Presbiteryanizm'in havariler tarafından vaz'edilmiş bir sistem olduğunu kabul ederler. Modern Presbiteryen Kilisesi, reformdan etkilenmiş ve dinî muhtariyet

³⁷ Aykıt, *a.g.e.*, s. 42.

³⁸ Aykıt, *a.g.e.*, s. 43.

³⁹ Günay, Tuncer, *Misyoner Örgütleri ve Misyoner Faaliyetleri*, Ankara Ticaret Odası, Ankara, 2004, s. 111.

* Hristiyanlığın ilk dönemlerinde yaşayan ve eserler kısmen günümüze ulaşan yazarların oluşturduğu iman öğretisi.

⁴⁰ Gündüz, Şinasi, *Din ve İnanç Sözlüğü*, Vadi Yayınları, İstanbul, 1998, s. 311.

kazanmıştır. Bu hareket, İsviçreli U. Zwingli (1484–1531) tarafından ortaya atılmış, Fransız J. Kalvin (1509; 1564) tarafından da geliştirilmiş ve 1572 yılında Kraliçe Elizabet devrinde İngiltere'ye girmiş, çeşitli tartışmalara yol açmıştır. Bu kilise, "presbiter" diye adlandırılan "yaşlılar, kıdemliler" tarafından yöneltildiği için bu ismi almıştır.⁴¹

Disiplin Kitabı'nda geçen Kilise düzeninin kurallarını ve yazılı iman İkrarını kabul eden yönetici ihtiyarlarla öğretici ihtiyarlardan (papaz: minister) oluşan mahallî bir heyete ruhanî niteliği olmayan bir kimse başkanlık eder. Mahallî heyetlerin üstünde belirli bir bölgede Presbiteri denilen ve piskopos görevi yüklenen bir üst idare merkezi bulunur. Bu merkezi her alt topluluktan seçilmiş birer temsilci ile öğretici ihtiyarlar yürütür.

Presbiteryenlerin temel doktrinleri, 1643–1644 yılları arasında, İngiltere'de "Westminster Asamblesi" tarafından tescil edilmiş, "Westminster İman İkrarında" açıklanmıştır. Bu Presbiteryen Kiliselerinde dogmalar konusunda ihtilaflar bulunmasına rağmen, ayin ve törenlerindeki kolaylık ve sadelik hepsinde aynıdır. Dua ve ibadetlerde gizlilik esastır. Mabetler, gösterişsizdir. İlâhîler, Kitab-ı Mukaddes'ten alınmaktadır. Züht ve riyazete önem verirler. İlk Kiliseleri ve ilk Hıristiyanları taklit etmeye çalışırlar.

Bu Kiliselerden bazıları Mesih'in Tanrısallığını, bir bakireden doğduğunu, kişisel ve görünür şekilde olacak dönüşünü, Kutsal Kitabın hatasızlığını vb. reddederler. Presbiteryenler, tarihi bildirgelerde ve Westminster İnanç Açıklaması'nda ortaya konan maddeleri İncilsel gerçeklerin doğru açıklamaları (mükemmel olmayan insanların başarabileceği kadar) olarak kabul eder. Örneğin, Westminster İnanç Açıklaması İncil'de öğretilen doktrin sisteminin aynısını içerdiği görülebilir.⁴²

2- Baptistler

Baptizm kelimesi Yunanca "suya daldırmak" , "suya batırmak" yahut "yıkamak" anlamına gelen "baptein" kelimesinden gelmektedir.⁴³ Vaftizci olarak tercüme edebiliriz. Latince vaftiz etmek anlamına gelen Baptizare kelimesinden türetilmiştir.

⁴¹ Tümer, Günay, Küçük, Abdurrahman, *Dinler Tarihi*, Ocak yayınları, IV. Baskı, Ankara, 2002, s. 318.

⁴² <http://www.hristivan.net/presbiteryenkivuo/index.htm> (25/11/2006).

⁴³ Melsin ,Michael, Baptizm, *The Encyclopedia of Religion*, Mircea Eliade Editor İn Chef Macmillian Publishing Company, New York, 1987, C. II t, s. 59.

Baptist kelimesi 1611 yılında küçük bir cemaate verilen isim olarak ortaya çıkmıştır. Bu cemaatin ortaya çıkışı ise 16. yüzyılın ikinci yarısında İngiliz Anglikan Devlet Kilisesine karşı başlayan püritanik bir protesto hareketine dayanır. Daha sonraları 17. yüzyılın başlarında birlikte İncil okuma çalışmaları ve ilk dönem Hristiyan cemaat yapısının yeniden canlandırılması çalışmaları Baptizm'in kurulması ile sonuçlanmıştır. Bugün 30 milyon civarında mensubu bulunan Hollanda'da doğmuş bir Protestan mezheptir. Bu mezhep, eski Anabaptistlerle İngiliz Kongregasyonalistlerinin karışımından ibarettir. Anabaptistler, küçük çocuklara vaftiz yapılmasına karşı reformist bir gruptur. Bunlar, 1521–1525 arası Almanya'daki köylü ayaklanmasına katılmışlardır. Luther zamanında Anabaptistler, bir cemaatin üyesinin şahsî iman ve itaatini yetişkin iken vaftiz olmak veya yenilemekle gösterebileceğini ileri sürdüler. Onlar, Dağdaki Vaaz'ın cemiyette "İsa'nın Şeriatı" olarak uygulanabileceğini belirtip onu odak edinerek, çoğu defa Eski Ahit'i reddettiler. Aslında Menno Simonsda (öl. 1561) bir Katolik papazı olmasına rağmen, çocuk vaftizini (hatta bütün resmi kredoları, askerî hizmeti vb.) reddetmiş ve "Mennonit" hareketin, kurmuştu. Baptizm; vaftizde vücudun suya tamamen batırılmasına dayanan, bunu, kişinin İsa'ya kendi iradesiyle imanının kesin bir sembolü olarak gören ve dolayısıyla sadece yetişkinlere bu işin uygulanabileceğini kabul eden bir mezheptir. Bu mezhepte komünyon bir hatıra işlemidir. İstenen, kesin ve açık bir ikrardır.⁴⁴

Baptistleri diğer Hristiyan gruplarından ayıran temel inanç esasları vardır. Bunları 'altı prensip olarak nitelendirirler.

1. Kutsal kitap, inanç ve imanın yegâne temelidir.
2. Baptistlerce üç çeşit vaftiz vurgusu öne çıkmaktadır. Yetişkin vaftizi, kendini cemaate adama vaftiz ve su vaftizidir.
3. İnananların kilisesi; İsa Mesih'in otoritesinde birleşen inananların oluşturduğu bir cemaattir.
4. Bütün cemaat üyeleri rahiplikte eşit haklara sahiptir.
5. Mahalli kiliseler bağımsızdır.
6. İnanç vicdan ve toplantı hürriyeti taleplerinden dolayı baptistler kilise ve devlet ayrılığını talep etmektedir.⁴⁵

⁴⁴ Tümer, *Dinler Tarihi*, s. 319.

⁴⁵ Özkan, *Amerikan Evanjelikleri*, s. 81.

Baptizmde ibadet cemaat hayatının merkezidir. Vaaz, murakabe, ilahi ve duadan oluşmaktadır. Duada cemaat tecrübelerinden, cemaat inşası ve faydalarına yönelik ferdi şahadetler bildirilmektedir. Baptist ibadethaneleri çok sadedir. Oralarda ne kürsü nede Hz İsa'nın çarmıha gerildiğini temsil eden heykeller vardır. Sadece akşam yemeği masası, kürsü ve büyük bir vaftiz havuzu vardır. İnsanlara hizmet etmek de babtisler için büyük ibadetlerden biridir. Bundan dolayı çeşitli hayır kurumları vardır. Küçük dini guruplar ve tarikatlar kardeşlik müessesesini zinde tutmaya çalışırlar. Ev rahipliğinden cemaat rahipliği doğmuştur. Bu rahipliğe atanma, Tanrının ona verdiği bir tasdik anlamına gelir.⁴⁶

Baptistlerde iki sakrament* (ayın) kabul edilmektedir. Hristiyan kiliselerinde üç çeşit vaftiz icrası vardır: Suyu tamamen daldırma, tepeden su dökme, su serpeleme. Baptistler ve Adventistler gibi Hristiyan guruplar vaftiz ritüelini suya tamamen daldırmak şeklinde icra etmektedir. Onlar çocuklara tatbik edilen vaftizin öncelikli Tanrı lütfunun bütün büyüklüğünü ortaya çıkardığı düşüncesini kabul etmezler. Bu durumda reşit olmayan çocukların inancı şart koşulmamaktadır. Baptist ve Adventistler gibi Hristiyan gurupların çocuk vaftizini reddedişleri bir anlamda Hristiyanlığın anlayışıyla da çelişmektedir.⁴⁷

Baptistlerin ikinci bir önemli ibadeti ise “akşam yemeği ayini”dir. Bu bütün Hristiyanlarda müşterek bir ibadettir. Baptistler diğerlerinden farklı olarak “açık akşam yemeği”⁴⁸ni tatbik etmektedirler. Ekmek ve şarap Mesih'in ölümü ve ıstıraplarının hatırasına hürmet eden kilise fiili olarak kutlanan “sembol”dür. Akşam yemeği kendi ölümü ile yeni bağlantıyı talep etmiş olan Mesih ile bütünleşmenin yani cemaat olmanın da bir yemeğidir.

Yalnızca Amerikan Baptistlerinde “Kilise”(Church) kavramı kullanılmaktadır. Almanlar ise Kilise yerine “Cemaat” kelimesini kullanmaktadır. Bu ifade Mesih'e olan ferdi inançların gereği olarak vaftiz olan ve dünyalık fiil ve sözleriyle yeniden doğan cemaat demektir. Baptizm bir cemaat hareketidir. Onlar ilk dönem cemaat hayatını

⁴⁶ Özkan, *Amerikan Evanjelleri*, s. 82.

* Sakrament: Kilise Sırları. Hristiyanlıkta ayin ve inancın göstergesi olarak yapılan düzenli bir ritüel anlamına gelmektedir. Katolik kilisesince 7 sakrament kabul edlirken Protestan kilisesi ise bunu vaftiz ve akşam yemeği olarak iki kabul etmektedir. Bkz. Aydın Mehmet, *Dinler Tarihine Giriş*, Din Bilimleri Yayınları, Konya, 2004, s. 169.

⁴⁷ Özkan, *Amerikan Evanjelleri* , s. 87.

⁴⁸ Açık akşam yemeği ismi akşam yemeğine Baptist olmayanların katılabilmesinden dolayı verilmiştir. Akşam yemeği her ayın ilk pazarında öğleden önce kutlanmaktadır. Pazar günleri öğleden sonra toplanılmaktadır. <http://oncken-gemeinde.de/htm/baptisten.htm>.

günümüzde yenilemek ve inşa etmek için yüksek hedef ve inancı olan guruptur. Baptistler hiçbir kilise şahadetinin olmadığına ve kilise tarafından formüle edilmiş bir otoritenin olmayacağına aksine her şeyin Allah tarafından belirlenmiş olduğuna inanmaktadırlar.⁴⁹

Baptistlerin temel prensiplerine cemaat yapısı da dahil edilmektedir. Her cemaat kendi meselelerindeki kurallarda otonomdur. Sadece ferdi cemaatler üzerinde hukuki tarzda hiçbir yetkisi olamayan cemaatlerin “birlik”, “Union” ve “Bund” ları vardır. Baptistler kesin olarak devlet ve kiliseden din hürriyeti ile inançlar için tam bir ayrılığı talep etmektedirler. Bu talep Amerikan Baptistlerinde tabii hukuksal nedenle kurulmuştur.⁵⁰

Baptist kiliseleri pek çok eğitimli vaizlere sahiptir. Günümüzde vaizlerin, İncilcilerin ve misyonerlerin eğitildiği rahip okulları (teolojik seminerler) bütün Avrupa ülkelerinde mevcuttur. Bir lokal Baptist cemaatinde görevli kişiler arasında vaizlerin özel bir yeri vardır. Onlar daha ziyade kelamın tebliği, vaftiz ve akşam yemeği ayının icrası hasta ve ev ziyaretleri ve gençlere dini bilgi vermekle mesuldürler. Cemaatin diğer görevlileri ise “kıdemliler”, “diyakozlar”, “gençlik rehberleri” ve “Pazar okulu öğretmenleri”dir. Bunarın hepsi vaizlerle birlikte cemaatin müşterek çalışma programında faaliyet yürütmektedirler. Pek çok mahalli cemaatte “çocuk faaliyeti”, “gençlik faaliyeti”, “kadınlar ve erkekler faaliyeti” gibi hizmet birimleri de mevcuttur. Bazı cemaatlerde sıkıntı durumlarında sosyal hizmette icra edilmektedir. Yine farklı vazifeler için oluşturulan özel komitelerin hepsi cemaatin uhdesindedir.⁵¹

3- Uniteryenler

Hristiyanlık içerisinde 16. yüzyılda gelişen ayrılıkçı bir akımdır. Bu deyim, Teslis'i (Üçlü bir Tanrı anlayışı) reddeden, bir tek Tanrı'yı kabul eden dinî düşünce ve mezhep taraftarlarını ifade etmektedir.

Onlarca benimsenen temel ilkeler Tanrı'nın birliğine ve ebedi hayata inanmaları ile birlikte yaşamda sevginin vurgulanmasıdır. Günümüzde Uniteryenlerden bir kısmı hala Hristiyan olarak isimlendirilmeyi hoş karşılarken bir kısmı bunu kabul etmezler. Hristiyanlığın geleneksel İsa inancını reddeden Hristiyan öğretisinin Servetus ve

⁴⁹ Özkan, *Amerikan Evanjelikleri*, s. 112.

⁵⁰ Özkan, *Amerikan Evanjelikleri*, s. 124.

⁵¹ Özkan, *Amerikan Evanjelikleri*, s. 129.

Reuchlin gibi reformasyon dönemi bilim adamları ve hümanistlerince geliştirildiği söylenir.⁵²

"Uniteryen" adı, "Tanrı'nın Birliği" inancından gelmektedir. Hristiyanlığın aslında olmayan ve Pavlus ile ortaya çıktığı ileri sürülen teslis doktrinine karşı, ilk yüzyılda başlayan ve Aryus'la şekillenen bir muhalefet bulunmaktadır. 325 yılında yapılan İznik Konsili'nde Aryus'un görüşleri reddedilmiştir. Bu tarihten sonra Aryus'un görüşleri Aryanizm adıyla biline gelmiştir. Ancak "Uniteryanizm" adıyla bir hareket haline gelmesi XVI. Yüzyıldadır. Avrupa'da ve İngiltere'de Uniteryenliğin yayılması Reformasyon devresinde ve sonrasında Kutsal Kitabın serbest ve bağımsız incelenişiyle at başı yürümüştür.⁵³ Bu hareket, bir çok Hristiyan memlekette yasaklanmış ve taraftarları göç etmeğe zorlanmıştır (XVII. Yüzyılda). 1605 yılında yazılan "Cracovie İlmihâli" ile bilgi sahibi olan küçük gruplar, Hollanda'da, Almanya'da ve Jean Sigismund'un krallık döneminde Transilvanya'da ortaya çıkmıştır. Birçok Avrupa ülkesinde teşkilatlanmakla birlikte, en yoğun olarak Amerika, Kanada, Macaristan, Polonya, Transilvanya ve İngiltere'de faaliyette bulunmuş olan Unitaryenler; bugün, Avrupa ve Amerika ülkelerinde yaşamaktadırlar.

Uniteryenler'in inanç esasları; Tanrı'nın birliği, Tanrı'yı ve insanları sevmekten, ebedî bir hayata inanmaktan ibarettir.

İnançla ilgili meselelerde, otoritelerin belirlediğini değil, aklın kabul ettiğini; çeşitli din ve görüşlere karşı hoşgörüyü esas alırlar. Hz. İsa'nın hatırasına gereken saygıyı gösterirler, ancak "Tanrılığı"nı reddeder ve "yanılmaz" olduğunu kabul etmezler. Hristiyan Kutsal Kitaplarını insan tecrübesinin bir belgesi olarak görür, fakat yazarlarının, insan oldukları için, hata yapabileceklerini ileri sürerler. Uniteryenler, insanın günah işlemeğe, hata yapmağa eğilimi olsa da, asıl itibarıyla günahkâr olduğuna inanmazlar. Onlar, cehennem ve ahiret konusunda farklı düşünceye sahiptirler. Tanrı'nın her dönemde insanlara doğru yolu göstermek için peygamberler gönderdiğini kabul ederler. İsa Mesîhi de bunların en üstünü olarak görürler.

Onlar, dualarda herhangi bir destek ve dilekte bulunmayı Tanrı'nın işine karışma olarak telakki ederler. Ölümden sonra insan ruhunun yaşadığına; ahiret

⁵² Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, s. 376.

⁵³ Tümer, *Dinler Tarihi*, s. 320.

hayatının nasıl ve nerede olacağını bilemeyeceklerine, fakat Tanrı'ya sevgilerinden dolayı cehennemde olmayacaklarına inanırlar.⁵⁴

4- Kuveykırlar

XVII. Yüzyılda George Fox tarafından kurulmuş bir Hıristiyan dinî hareketidir. G. Fox (1624–1691), Anglikan Kilisesi'nden beklediğini bulamayınca, 1652 yılında, "Hakikat Dostları Cemiyeti"ni veya daha kısaltılmış olarak "Dostlar Cemiyeti"ni kurmuştur.⁵⁵ Bu dinî hareket, ilk Hıristiyanlığın manevî ve sade şekline dönmeyi, hiçbir aracı olmaksızın, dogmalar, resmî ayin ve törenlere ihtiyaç duymaksızın, sessizlik ve dinleme halinde, "Tanrı" ile temas kurmayı prensip olarak benimsemiştir.

Sahip olduğu fikirlerden dolayı mahkeme önüne çıkan Fox, titremeye başladığı için onlara "Titreyenler" (Ouakers) adı verilmiştir Bu ismin onlara "Tanrı Kelâmı" önünde titremelerinden dolayı verildiğini belirtenler de olmuştur. Kuveykırlar çok fazla zulüm görmüşler ve deli diye hapsedilmişlerdir.

Kilise'nin ve hatta Kutsal Kitap'ın (Bible) otoritesini reddedip sadece Kutsal Ruh'un otoritesini kabul ederler. Tanrı'nın direkt olarak insan kalbinde ortaya çıktığına inanan Kuveykırlar; ibadet, kredo, sakrament, rahip ve din görevlisi kabul etmezler (Bu yönleriyle Mennonitlere benzerler). Onlar, sessizce düşünceye dalma toplantıları yaparlar ve Kutsal Ruh'un ilhamını beklerler.

Kuveykırlar, büyük bir kayıtsızlık gösterir, başına buyruk olarak yaşar; herkese "sen" diye hitap eder ve hiç kimseye selâm vermezler Sade giyimleri, dürüstlükleri, yardım severlikleri, ağırbaşlılıkları ile tanınırlar. Kuveykırlar, öldürmek için hiçbir bahane kabul etmez, inançları gereği askerlik yapmaz ve ant içmeyi istemezler. Köleliğe de karşıdırlar ve dünyada barışı temel prensip olarak alırlar.

Kuveykırlar'ın "Dostlar Cemiyeti", başkalarına, savaşlarda savaş zedelere yardım ederler. Sakramentli bir inancı benimseyen Kuveykırlar'da ibadet tamamen ruhîdir; her samimî taraftarı aydınlatan iç ışığa inanılır. Toplantı salonları, basit ve sadedir. Evlenmeler, basit bir dinî törenle olur. Üç büyük toplantı zamanları vardır: aylık, üç aylık ve yıllık. En önemlisi, yıllık olanıdır.

Kuveykırlar, Hıristiyan ülkelerinde olduğu kadar, Hıristiyan olmayan ülkelere de misyonerlik faaliyetinde bulunurlar. Sayıları bugün oldukça artmıştır. A.B.D.'de

⁵⁴ <http://www.dunyadinleri.com/> (25/11/2006).

⁵⁵ Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, s. 229.

halen 150.000 civarında Kuveykır vardır. İngiliz dominyonlarında, Çin'de, Danimarka'da, Fransa'da, Almanya'da, Hollanda'da; Japonya, Hindistan, İsveç, Norveç, İsviçre gibi yerlerde de Kuveykırılar bulunmaktadır. Bugün dünyada yaklaşık 300.000 kadar taraftarları vardır.

5- Metodistler

XVIII. Yüzyılda Protestan ilâhiyatçı John Wesley'in (öl. 1791) öğretileri neticesinde ortaya çıkmış mezhep mensuplarıdır.

Wesley, kardeşi Charles ve arkadaşları George Whitefield (bunlar, Anglikan papazlarıdır), Anglikan Kilisesi bünyesinde, Oxford Üniversitesi'nde, bir manevî hayat metodu vaz' ederek dinî bir uyanışı başlattılar. Bunlar, dua ve oruçlarında yeni bir yol tutmaları, Oxford hapishanesindeki tutukluları düzenli olarak ziyaret etmeleri, yoksul çocukların eğitim ve öğretimlerini üstlenmeleri, dinî günlerde ve benzeri şeylerde metodik bir düzen takip etmeleri sebebiyle "Metodistler" diye adlandırıldılar. Metodistler, aktif küçük bir grup olarak başladılar, fakat devamlı arttılar. İngiltere Kilisesi mensubu olmalarına rağmen Wesley kardeşler, heyecanlarından dolayı, ibadet yerlerinden kovuldular.

1936'da Metodist Kilisesi için bir kitap hazırlandı. Bu kitapta; sabah duası, teslis inancı, kısa dualar, komünyon ayini, ergenlik ve çocukluk vaftizinin su serpilerek yapılış şekli, çocuk doğuran annenin tebrik edilmesi, yeni taraftarlar için rehberlik kuralları ve benzeri hususlar yer alır.

Bugün, dünyada, Metodistlerin toplam sayısı 25–30 milyon kadardır.

6- Adventistler

Advent kelimesi; Latince *adventus*'tur. Bu kelime varış ve dönüş manalarına gelir. Terim olarak ise İsa Mesih'in adaleti tesis etmek ve Tanrı krallığını başlatmak için tekrar yeryüzüne dönüşünü ifade etmektedir.⁵⁶ Adventist ise İsa Mesih'in ikinci kez dünyaya gelişine harfiyen inanan ve bunun pek yakında vuku bulacağı beklentisini ayırıcı bir inanç olarak kabul eden şahıs ve Hristiyan gruplarına verilen addır.⁵⁷

1831 yılında William Miller (1782–1849) adlı bir çiftçi tarafından Amerika Birleşik Devletlerinde kurulmuş bir Mesîhî harekettir. Bunlar, İsa'nın gelişini umutla

⁵⁶ Günay, *a.g.e.*, s. 119.

⁵⁷ Özkan, Ali Rafet, *Fundamentalist Hristiyanlık Yedinci Gün Adventizmi*, Seba Yayınları, Ankara 1998, s. 15-16.

bekleyen bir gruptur. Miller, Eski Ahit üzerinde çalışmış, İsa'nın ikinci gelişinin önce 1843'de, olmayınca 1844'de vuku bulacağı kanaatine ulaşmıştır. O, ikinci gelişin çok yakında vuku bulacağına dair konferanslar vermeye başlamış ve bunun için de "The Midnight Cry" adlı bir gazete çıkarmıştır. Miller, İsa'nın ikinci gelişinin 22 Ekim 1844'de olacağı şeklinde bir vahiy aldığını, açıklamış ve bunu ilân etmiştir. Ancak ilân edilen tarihte İsa gelmeyince, Miller bu işten vazgeçmiş ve taraftarları ise başka tarihler vermeye devam etmiştir.⁵⁸

William Miller'in teolojik düşüncelerinin temelini, Tanrı Kelamının(Bible) mutlakıyeti oluşturmaktadır. O diğer bütün fikirlerini bu esasa göre bina etmiştir. Ona göre kutsal Kitap(Eski ve Yeni Ahit) insanların kendi düşüncesine tabi olduğu Tanrı iradesinin bir vahyidir. Kutsal Kitap'ın kendisi insani kurtuluşun gerekli olduğunu bildiren bir vasıtaadır. O bunun dışında Kutsal Kitap çerçevesindeki fikirleri kabul etmemiştir. Ona göre bunlar kabul edilecek olsaydı. O zaman insan ruhu vahyedilmiş olan Tanrı iradesinin üzerine çıkartılmış olacaktı. Kutsal kitap öğretisine bu şekilde inanmış olan Miller basit sözlü İncil ifadelerine de aynı şekilde bağlıdır. Çünkü o böyle İncilî ifadelerin daha iyi anlaşılacağı kanaatindedir. Miller Teolojisinin diğer önemli bir temeli ise İncili gaipten haber verme anlayışıdır. Geliştirdiği teze göre eğer söz ve tasavvur gerçek yerini buluyorsa o zaman istikbalden haber veren tarihi ifa şart koşulabilir. Şayet söz yada kavram tarihi hadiseye uymazsa o zaman başka bir hadise araştırılmalı yahut istikbali bir gelişme gözetilmelidir.⁵⁹ Adventist inancın merkezinde İsa'nın dönüşünün beklenmesi vardır.⁶⁰

Değişik yorum ve anlayışlara bağlı olarak ortaya çıkan Adventist gurupları şunlardır.

1. İncil'e bağlı Adventistler (Evangelical Adventist)
2. Advent Hristiyanları (Anvent Christian)
3. Yedinci Gün Adventistleri (Seventy-Day Adventist)
4. Tanrının Kilisesi (Church of God)
5. Hayat ve Advent Birliği (Life and Advent Union)

⁵⁸ Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, s. 17.

⁵⁹ Özkan, Ali Rafet, *Yedinci Gün Adventizmi*, s. 32.

⁶⁰ Yıldırım, Suat, *Mevcut Kaynaklara Göre Hristiyanlık*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1988, s. 164.

6. İsa Mesih'teki Tanrının Kilisesi (Churches of God in Christ-Jesus)⁶¹

İkinci geliş tarihi ve ruhun ölümsüzlüğü konusunda ileri sürülen muhtelit görüşler, grup içinde hizipleşmeye yol açmıştır. Bu grubun asıl hizbini temsil eden ve ölümden sonrası ile ilgili inançta Katolikliğe bağlı kalan "İncil'e bağlı Adventistler" ortadan kalkmıştır. Bugün ise "İkinci Advent Adventistleri" ile "Yedinci Gün Adventistleri" bulunmaktadır. Bunların da en önemlisi ve misyoner karaktere sahip olanı, Yedinci Gün Adventistleridir.

Yedinci gün Adventistleri, Kitab-ı Mukaddes'in kurallarına sıkı sıkıya uyarlar. 1844'de İsa'nın "Seçkinler" in yazılmasını başlattığını kabul ederler. Ruh'un öldüğüne, yalnız âdil olanların, hakkı kabul edenlerin (yani kendilerinin) öldükten sonra dirileceğine inanırlar. Yahudi Kutsal Kitabı'na diğer Hristiyanların göstermediği sadakati gösterir; ibadet günü olarak, Pazaryerine, Cumartesi'ni kabul eder ve bugünün yasaklarına uyarlar. Ahlâkî sert kurallar uygularlar. Bir Adventist, et yemekten, kahve, çay, tütün ve alkol içmekten kaçınmak zorundadır. Vaftizi suya batırma şeklinde uygularlar.

Yedinci Gün Adventistleri İçin de en önemli inanç esaslarından biri olan teslisin kaynağı, Yeni Ahit'tir. Çünkü Yeni Ahit'te; "Onları Baba, Oğul ve Kutsal Ruh ismiyle vaftiz eyleyin"⁷ ifadesi yer almaktadır, Bundan dolayı Adventistlere göre teslis; Baba, Oğul ve Kutsal Ruh olmak üzere üç unsurdan oluşmaktadır. Adventistlere göre, Allah'ın özü sevgidir. O, mahlûkatına karşı sonsuz sevgi duyar. Oğul ve Kutsal Ruh'ta tezahür eden özellikler. Adventistlere göre İsa, "kendi şeraitini yürütmek ve onu büyütmek"⁶² için gelmiştir. Fakat İsa'nın dünyadaki vazifesi, sadece adaleti icra etmek değildir, bilakis onun kurtarıcılığıyla da ilgilidir" . Onlar, bu kanaate Yeni Ahit'te geçen; "Çünkü Allah dünyaya hükümsin diye değil, ancak dünya onunla kurtulsun diye, oğlunu dünyaya gönderdi"⁶³ İfadesinden hareketle ulaşmıştır. Adventisder, ezeli ve ebedilikte de İsa'yı Baba ile bir tutmaktadır. Çünkü O, Tanrı'nın bir modelidir, İsa, insanî tabiatı vasıtasıyla insanlarla ilişki kurmuş, ilâhiliği vasıtasıyla da, modeli olduğu Baba'sıyla bağlantılı kalmıştır. Teslisin ikinci unsuru, kurtarıcı ve şefaatçi olan İsa Mesih, Yedinci Gün Adventistlerinin inancının merkezidir. O, sadece Yeni Ahit'in değil, aksine Eski Ahit'in de merkezidir. Çünkü Musa ile dağdaki çalıltan konuşan kişi

⁶¹ Günay, *a.g.e.*, s. 121.

⁶² Kitab-ı Mukaddes, İşaya, 40:21.

⁶³ Kitab-ı Mukaddes, Yuhanna 13:17.

İsa'dır. İsa Mesih'in insanî tabiatıyla yeryüzünün her yerinde hazır olmasının mümkün olmayacağını savunan Adventistler, Kutsal Ruh'un Mesih'i temsil etmesini zorunlu göstermektedir. İsa, ancak bu şekilde bütün insanlara ulaşabilmektedir"Göksel Mabet" inancının kurucusu Hiram Edson'dur. Bu inanç, Yedinci Gün Adventistlerinin oluşum yıllarında önemli katkı sağlamıştır. O, günümüzde de Adventistleri diğer Hristiyanlardan farklı kılan bir inanç esası olarak varlığını sürdürmektedir Adventistlere göre Cennet, "Göksel Mabet" değildir, aksine "Göksel Mabet" Cennet'te bulunmaktadır. Dünya mabedi ve bu mabette görülen hizmet, "Göksel Mabet"in ve fonksiyonunun bir gölgesidir. Yahudi geleneğine göre, dinlenme günü olarak riayet edilen ve haftanın yedinci günü olan cumartesi, Yedinci Gün Adventistlerince "Değişmez Kanun" olarak kabul edilmiştir. Çünkü onlara göre Tanrı, altı günlük yaratma faaliyetinden sonra yedinci günde dinlenmiştir. Böylece yaradılışın hatırası olarak cumartesi gününü, bütün insanlığa bahşetmiş ve onu kutsamıştır.⁶⁴

Yedinci Gün Adventistleri'nin genel merkezleri Washington'dadır. Dünyada 5 milyon, Fransa'da ise 10–15 bin civarında taraftarları bulunmaktadır. Türkiye'de de faaliyet göstermekte, Ermeni ve Süryaniler arasında propagandalarını sürdürmektedirler. İstanbul'da bir Adventist Kilisesi vardır.

B- TARİHSEL VE KÜLTÜREL OLARAK MESİH DÜŞÜNCESİ

a- Mesih'in lügat ve Terim Anlamı

"Mesih" kelimesi Arapça asıllı olmayıp, Arapçaya Aramca (Ârâmîce) "Meşiha" (Meshiha) ve İbrânîce (İbranice) "Maşiah" (Machiah)dan geçmiştir. Bu sözcüğün Habeşçe'den (Masih) alınmış olabileceğini ileri sürenler de vardır. Yine bu terim, Yunanca "yağlanmış, kutsanmış" anlamına gelen "Christos" kelimesine denktir' Christos, Messias (Müdehhen) sözcüğünün Grekçe çevirisidir ve peygamberlerin söz ettiği, Yahudi kavmine vaat edilen kurtarıcıyı belirlemektedir. Arapça m-s-h kökünden gelen ve kök itibarıyla "beklenen kurtancı"ya verilen bir sıfat olarak kullanılır.⁶⁵

Yahudi inancında Mesih inancı şöyledir; günü geldiğinde yeryüzüne inerek Yahudi ulusunu kurtaracak olan Tanrı temsilcisi... Yahudi inançlarına göre Mesih tanrısal nitelikte ve tanrı gücünü taşıyan bir kişiliktir. Tanrı Yahve ya da Yehova'nın

⁶⁴ Özkan, *Yedinci Gün Adventizmi*, s. 134.

⁶⁵ Baybal, Sami, *İbrahimi Dinlerde Mesih'in Dönüşü*, Yediveren Kitab, Konya, 2002 , s. 25.

temsilcisidir. Hristiyanlar bu inancı biraz değiştirerek benimsemişler ve bu adı İsa'ya vermişlerdir. Hristiyan terminolojisinde Mesih denince İsa anlaşılır.⁶⁶

Türkçede Mesih, sıfat olarak "üzerine yağ sürülmüş" anlamında, özel isim ve lâkap olarak da "Hz. İsa" karşılığında kullanılmaktadır. Eski Ahit'te ise "Mesih" kelimesinin tanrı ile yakından ilgisi olan şahıslar için kullanılmıştır. "Mesih" sözcüğü, Yahudi kavmine vaad olunan bir kurtarıcıya işaret etmektedir.⁶⁷

En büyük kristolojik çatışmalar, kısmen iki akımın mevcudiyetinin ürünüdürler: Birisi teolojik olarak Yahudi kaynaklı "yoksul"; diğeri yine teolojik olarak Platonculuk kaynaklı "zengin" kristoloji. "Yoksul" kristoloji, Mesih'in insanlığını vurgular. Zengin Kristoloji de Mesih'in tam insanlığına inanmayan, en azından bir beden ve bir ruh ihtiva etmek zorunda olan tanrısal İsa Kristolojisidir.⁶⁸

İsa, İncillerde yer aldığı şekliyle meleğin Yusuf'a⁶⁹ ve Meryem'e⁷⁰ talimatı doğrultusunda Hz. İsa'ya verilmiş isimdir.

Matta⁷¹ ve Luka⁷² İncilleri bu ismin ilâhî irade ile verildiğini belirtmekte ve anlamını, bu adı taşıyanın, yapmakla yükümlü olduğu ilâhî işlerle bağlantılı kılmaktadırlar.

Kur'an-ı Kerim'de adı sıkça geçen ve hayatından geniş olarak söz edilen peygamberlerden biri olan Hz. İsa, aynı Kutsal Kitap'ta başka isimlerle de anılmıştır. Bunları şu şekilde gösterebiliriz: Müeyyed (Bakara, 2/78), Mesih (Âl-i İmrân, 3/45); Ruhullah (Nisa, 4/171); Kelime (Âl-i İmrân, 3/39); Vecih (Âl-i İmrân, 3/45); Salih (Âl-i İmrân, 3/46); Veled (Âl-i İmrân, 3/47); gulam, Zeki (Meryem, 19/19); Rasul (Âl-i İmrân, 3/49); Mübeşşir (Saff 61/6); Münebbi (Âl-i İmrân, 3/49); Musaddık (Âl-i İmrân, 3/50); Ayet (Mü'minün, 23/50); Yüceltilmiş (Merfu', Nisa, 3/158); Temizlenmiş (Âl-i İmrân, 3/50); Ayet (Mü'minün, 23/50); Yüceltilmiş (Merfu', Nisa, 3/158); Temizlenmiş (Âl-i İmrân, 3/55); Göz aydınlığı (Meryem, 19/31); İlim veya alem (Zuhruf, 43/61).

Mesih (Meşiha) İbranca yağlanmış, mesh edilmiş ve kutsanmış anlamlarına gelen Mesih terimi Eski Ahit'te herhangi bir göreve gelen kişi için kullanılır⁷³. Bununla

⁶⁶ Hançerlioğlu, Orhan, *Dünya İnançları Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1993, s. 324.

⁶⁷ Geniş bilgi için bkz Baybal, Sami, *a.g.e.*, s. 26; Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, s. 258.

⁶⁸ Eliade, Mircea, Coliano, Ioan, *Dinler Tarihi Sözlüğü*, İnsan Yayınları, İstanbul, 1997, s. 138-139.

⁶⁹ Kitab-ı Mukaddes, Matta, 1;21.

⁷⁰ Kitab-ı Mukaddes, Luka, 1;31.

⁷¹ Kitab-ı Mukaddes, 1;21.

⁷² Kitab-ı Mukaddes, 1;31.

birlikte terimin özellikle krallar için kullanılması söz konusudur⁷⁴. Rivayete göre, Hz. Yakup bir taş bulmuş ve bu taşın ilahi bir değer taşıdığı inancıyla taşı alarak yağlamış ve saklamıştır. Ayrıca krallar ve önemli görevlere gelen kişiler bu göreve geldiklerinde yağlanarak kutsanmışlardır. Dolayısıyla Yahudi geleneğinde, Davut soyundan ahir zamanda geleceği beklenen kurtarıcının yani Mehdi'nin de yağlanmış ve takdis edilmiş olacağı kanaatiyle o Mesih olarak adlandırılmıştır. Kur'an'da Hz. İsa, "Meryem oğlu İsa Mesih" ismiyle zikredilir (Ali İmran 45, Maide 74–75) ve onun insanları tevhide davet eden bir peygamber bir insan olduğu vurgulanır. Hristiyan geleneğinde de Mesih terimi Özelde İsa için kullanılır. Ancak Hristiyan teolojisinin temel taşlarından birisini oluşturan Mesih teorisi, Kur'an'da İsa anlayışının tamamıyla dışındadır. Zira Hristiyanlar, Mesih'in insanlığı kurtarmak için yeryüzüne gelerek bedenleşmiş ve insanlığı ilk günah kirinden temizlemek için kendi kanını akıtmış tanrısal bir varlık olduğuna inanırlar. Buna göre, ölüp gömülüşü sonrası mezardan dirilerek ilahi aleme yükselen ve orada halihazırda semavi krallığını kurmuş olan İsa Mesih ya da Oğul, ahir zamanda tekrar kurtarıcı olarak yeryüzüne gelecek ve adeta yarım kalan insanlığın kurtarılması işini tamamlayacaktır.⁷⁵

"Mesih" kelimesi terim olarak, daha önce ifade etmeye çalıştığımız birtakım tarihî anlamları kapsamakla birlikte, "zamanı geldiğinde (ahir zamanda) Tanrı tarafından yeryüzüne gönderilecek, bozulmuş olan düzeni yeniden kuracak, dünyayı hâkimiyeti altına alarak adaletle dolduracak ve insanlara doğru yolu gösterecek ilâhî bir temsilci veya dinî lider" şeklinde tarif edilebilecek özel bir anlama gelmektedir. Kelime ahir zamana matuf anlamını, Fohrer'e göre Babil esaretinden sonra, Rehm ve Zabel'e göre Hristiyanlıktan birkaç asır önce, Gressmann'a göre ise Hristiyanlıkla birlikte elde etmiştir. Daha Önce de belirtildiği gibi bu Mesih, Yahudilerde Hz. Davut soyundan birisi olup onları kurtaracaktır. Hristiyanlıkta ve İslâm'da Mesih, Hz. İsa'dır.⁷⁶

İlahi kaynaklı olan üç dinde de, "Mesih" sözcüğünden, ıstılah olarak ortak bir "fenomen" şeklinde, Kıyamet'ten önce, bozulan düzeni ıslah ederek hak ve adaleti yeniden sağlamak üzere bir kimsenin (şahsın) gelmesi anlaşılmaktadır. Yahudileri kurtaracak bu şahıs, Hz. Davut'un soyundandır. Hristiyanlara göre Hz. İsa, Mesih olarak ikinci defa gelecek ve Tanrı Krallığı'nı yeniden kuracaktır. İslâm kültüründe ise

⁷³ Kitab-ı Mukaddes, Levililer, 4:3.

⁷⁴ Kitab-ı Mukaddes, I Samuel, 24:6.

⁷⁵ Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, s. 258.

⁷⁶ Baybal, *a.g.e.*, s. 28.

Hız. İsa kıyametten önce inerek Deccal'ı öldürecek ve yeryüzünde İslâm'ı hâkim kılacaktır.⁷⁷

b- Mesih Fikrinin Tarihsel Temeli

Gerek İslâm'da gerekse diğer bütün dinlerde temellerinin araştırılması gereken konulardan biri de; "Mesih inancı" ve bunun ortaya koyduğu tasavvurlardır. Bu inanç, hemen hemen tüm dinlerde, hatta bütün ilkel kavimlerde - tespit edilebildiği kadarıyla - vardır. Aslında medeniyetlerin hiçbir zaman saf olmadıkları ve insanların farklı kültürlerden sürekli etkilendiği gerçeği göz önünde tutulursa, beşer tarihinde "Mesih" tasavvurunun dinlerde müşterek bazı noktaları paylaştıkları dikkatlerden kaçmayacaktır. Bu yüzden "Mesih" tasavvuru'nun İslâm kültürüne tamamen Yahudilik ve Hıristiyanlıktan geçtiğini ifade etmek pek isabetli sayılmaz. Bu durumda yapılması gereken şey, bu tür inançların insan hayatına ne gibi katkılar sağlayabildiği hususunun tespiti ve ayrıca - araştırmamızı doğrudan ilgilendirdiği için- Müslüman'ın "Mesih inancı" karşısında takınacağı tavrın ne olması gerektiğinin ortaya konulabilmesidir.

"Kurtarıcı Mesih fikri"nin ilk defa nasıl ve ne zaman ortaya çıktığını kesin olarak söylemek çok zordur. Fakat tarih boyunca, bilhassa doğulu toplumları incelediğimizde, ileri sürülen tasavvurların, daima hayır ve şer kuvvetleri arasında bir mücadeleyi yansıttığını görürüz. Bu mücadele, süreklilik ve şiddet içermektedir.

İnsanlık, yeis verici, kahredici, zâlimce hükmeden idareler, istilalar ve sürgünler karşısında bir ümide muhtaçtır. Bu ihtiyaç, her devir insanı için geçerlidir, insanlar ancak o sayede kötü şartlara tahammül edebilirler ve mukavemet gösterebilirler. Toplumların bu tür olaylar karşısında bel bağladıkları şeylerin başında "Kurtarıcı Mesih inancı" gelmektedir. Söz konusu inanç, insanlığın müşterek kültürü içinde yer alan değerlerden birisidir. Bizim kanaatimiz, "Mesih tasavvuru"nun sadece bütün dinlerde bulunan basit bir fenomen olmayıp, bilâkis karmaşık bir yapıyı içerdiği; ayrıca bütün ilâhî dinlerin özünün "tevhit inancı" olduğu, dolayısıyla bazı ortak noktaların (emir ve yasakların) bu dinlerde bulunabileceği göz önünde tutulursa söz konusu inancın özellikle İslâmiyet, Hıristiyanlık ve Yahudilikte ortak bir zeminde değerlendirmeye tâbi tutulabileceği şeklindedir.

Gustav Mensching, "Kral-Mesih" fikri'nin, antik doğudaki krallık fikrinin tasvirinden neşet ettiğini ileri sürmüştür. Ona göre, millî görüş nokta-i nazarından fazla

⁷⁷ Baybal, *a.g.e.*, s. 28.

bağlı olmamakla birlikte buna benzer görüşler, İran'da da bulunmaktadır. Çünkü İran'da Saoshantlar'ın* gelmesi beklenirken, Hindde de koruyucu Tanrı Vişnu'nun son bedenleşmesi olan Kalki'nin** gelmesi beklenmiştir. Hindulara göre henüz gerçekleşmemiş olan ve Kalki adı verilen onuncu ve sonuncu Avatara (iniş)***, bütün dünya için tahakkuk edecektir, Avatara'nın karanlık çağa son verip, yeni bir altın çağa yeni bir devrimi başlatması beklenmiştir.

Kurtarıcı Mesih inancının, bazılarına göre temelde bir Yahudi inancı olduğu iddia edilmektedir.

"Mesihçilik" fikrinin ilk ortaya çıkışını M.Ö. takriben 2066 yıllarına, Hz. İbrahim'e kadar götürenler de vardır. Bu görüşe göre "Mesih fikri" Tevrat'ın birinci bölümü olan Tekvinde Hz. İbrahim ile ilgili zikredilen "mübarek" tabirine dayanmaktadır. "Mesih" tabiri, teknik bir terim olarak M.Ö. I. asra kadar, Mezmurlar hariç⁷⁸, kullanılmamıştır.

Reynold A.Nicholson'a göre, "Mesih fikri" Şiilere özgü bir şey değildir. Yahudilik ve Hristiyanlıktan mühtedilerin olduğu ilk dönemde girmiştir. Çok geçmeden Muhammedî inancın bir parçası olarak yer etmiştir."

Çağdaş Fransız bilim adamı Edouard Dorme, Asurlular ve Babilliler'in dini ile ilgili yaptığı araştırmalarda, bu toplulukların "Kurtarıcı Mesih'ten beklenen şeyin aynısını kendi liderlerinden beklediklerini ortaya çıkarmıştır.

Konuyla ilgili bazı araştırmalarda, "Tanrısal kurtarıcı fikrinin, Yahudilik ve Hristiyanlıkta M.S.I. yüzyıldan sonra gelişmeye başladığı ve her iki gelenekte de bu inancın merkezi bir yer işgal ettiği" görüşü de yer almıştır.⁵⁹

Kur'an-ı Kerim'de geçen misak ayetlerinde⁶⁰ her peygamberin, kendisinden sonra gelecek bir kurtarıcıyı (diğer dinlerde izah edilen ve beklenen tarzda bir kurtarıcı değil) ümmetine haber verdiğini, o kurtarıcı geldiği takdirde, ona uyacakları hususunda ümmetinden kesin söz aldığını görürüz. Bu açıdan olayı değerlendirdiğimizde "bir

* Saoşyant; Kelime, "yardımcı, yardım edici" anlamına gelmektedir. Mecusilik'te ahir zamanda geleceği beklenen kurtarıcı; Mehdi olarak düşünülür. Bkz. Şinasi Gündüz. *Din ve inanç Sözlüğü*. s.332;

** Kalki; Bu kelime Arya dilinin bir ürünüdür. Bazen "Kalkin" veya "Kalkih" olarak rivayet edilir. Hindu Eskatolojisinde geleceği beklenen Vişnu'nun avatarası: ahir zamanda geleceğine inanılan kurtarıcı Mehdidir [bk. Ş.Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*. s.210; Bkz. Ş.Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*. s.210

*** Avatara: Hinduizm'e göre koruyucu Tanrı olan Vişnu'nun zaman zaman çeşitli nedenlerle insan veya hayvan şeklindeki bir dünyevî varlık suretinde bedenleşerek yeryüzüne inmesi. Vişnu'nun avataralarından en önemlileri. Krişna ve Rama'dır. İnsan Tanrı'yı yalnız Avatar aracılığı ile tanıyabilir. Gündüz, *Din ve inanç Sözlüğü*. s. 50,385.

⁷⁸ Kitab-ı Mukaddes, Mezmurlar, 2:2

kurtarıcıyı bekleme inancı'nın çok eskilere (ilk peygamberlere) dayandığını ileri sürebiliriz.

"Mesih inancı", Hristiyanlık dininin temelini oluşturduğundan, bu inancın kökleri ve gelişimi hususu batılı araştırmacıların büyük ilgisine mazhar olmuştur. Çeşitli araştırmalar sonucunda ortaya iki ana görüş çıkmıştır;

1) Mesih inancının ilk önce Sümerliler'de doğduğu, Babilliler'de ve Mısırlılarda geliştiği ve bu iki yoldan bütün dünyaya yayıldığı teorisidir. Bu görüşün tek temsilcisi Alfred Jeremias'tır.

W.Staerk, Jeremias'ın genel görüşüne karşı çıkmamakla birlikte, "Mesih inancı"nın Yahudiliğe Mısır'dan değil, Mecusilik'ten geçtiğini iddia etmekte; Hugo Gressmann ise, Yahudilerin "Mesih inancını Mısırlılardan değil, Amurriler'den almış olabileceklerini ileri sürmektedir.

2) İkinci teoriye göre ise, "Mesih inancı" her dinin kendi bünyesinde, kendi tarihî, sosyolojik ve psikolojik şartlara göre doğmuş ve gelişmiştir. Bir dindeki "Mesih inancı"nın diğer dindekine etkisi yoktur.

Bu teorilerin hepsi bazı verilere dayanmakla birlikte, kesin İspatlanmış değildir.

C- İLAHİ DİNLERDE TANRI

Tanrı tasavvur, ilahi dinlerde doğuş anında vahiy tarafından belirlenir, bundan sonra da bilgi üretme aracı olan akıl tarafından şekillendirilir.⁷⁹ Akla ve bilime en yatkın kusursuz Tanrı inancı yalnızca İslam dinindedir.⁸⁰ Hristiyanlık ve Yahudilikte Tanrı inancına şirk unsurları karıştırılmış saflığı bozulmuştur. İlahi dinlerde Tanrı inançlarına göz attığımızda bu gerçek apaçık göz önüne çıkmaktadır.

a- Tevrat'a Göre Tanrı

Yahudilikte Allah birdir yaratılmamıştır. Önü sonu yoktur yücedir. Her şeyi bilir, bütün varlıkların Rabb'idir. Alemlerin yaratıcısı ve sahibi de odur. Tanrı'nın en sevgili milleti Yahudi milletidir. Tanrı onları seçmiş ve Sina'da onlarla ahitleşmiştir. Bu ahitleşme Hz. Musa'nın şahsında İsrailoğulları ile olmuştur. Allah görülemez, resim

⁷⁹ Düzgün, Şaban Ali, "Allah Tasavvurlarına Dair Tartışmanın Problematikliği", Tanrı tasavvurları ve Sosyal Hayata yansımaları Sempozyumu, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Sakarya, 2005, 64.

⁸⁰ Bucaille, Maurice, *Müsbet İlim Yönünden Tevrat İnciller ve Kur'an*, çev. Mehmet Ali Sönmez, Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1984, 181.

ve heykeli yapılamaz.⁸¹ Hristiyan inancının aksine Tevrat baştan sona tek tanrıya inanmayı emreden bir kitaptır. Üç tanrı ya da Tanrı'nın bir oğlu olduğuna dair en ufak bir ima dahi yoktur. Kitab-ı Mukaddes Tevrat'ı da içerdiği için Eski ve Yeni Ahit bu konuda büyük bir çelişki içerisinde. Hristiyanlığın en temel dogması olan Teslis'in Tevrat'ta bulunmaması Hristiyan dünyayı her zaman aşılmaz bir çelişki içerisinde bırakmıştır. Tevrat'ta teslis arama denemeleri olmuşsa da hiçbir zaman tatmin edici olamamıştır. Çünkü Tanrı'nın tek olduğunu anlatan Tevrat pasajları hem çok fazla hem de yoruma meydan vermeyecek kadar açıktır. İsa'nın Başlangıçta Tanrı ile beraber var olduğu, sonsuza kadar var olacağı, Tanrının yanında oturacağı, Tanrı ile beraber evreni yarattığı, Kutsal Ruh'un Tanrı olduğuna dair en ufak bir iz bile yoktur. Tevrat'ın anlattığı tanrı için Tevrat'tan yalnızca bazı örnekler şöyledir.

“Başlangıçta Tanrı göğü ve yeri yarattı. Yer boştu, yeryüzü şekilleri yoktu; engin karanlıklarla kaplıydı. Tanrı'nın Ruhü suların üzerinde dalgalanıyordu. Tanrı, "Işık olsun" diye buyurdu ve ışık oldu. Tanrı ışığın iyi olduğunu gördü ve onu karanlıktan ayırdı. Işığa "Gündüz", karanlığa "Gece" adını verdi. Akşam oldu, sabah oldu ve ilk gün oluştu.”⁸²

“Dinle, ey İsrail! Tanrımız RAB tek RAB'dir.”⁸³

“Çünkü sen ulusun, harikalar yaratırsın, Tek Tanrı sensin.”⁸⁴

“Ey Keruvlar arasında taht kuran İsrail'in Tanrısı, Her Şeye Egemen RAB, bütün dünya krallıklarının tek Tanrısı sensin. Yeri, göğü sen yarattın.”⁸⁵

“Ya RAB Tanrımız, şimdi bizi Sanherib'in elinden kurtar ki, bütün dünya krallıkları senin tek RAB olduğunu anlasın.”⁸⁶

“Çünkü kendisine umut bağlayanlar için Etkin olan tek Tanrı sensin; Senden başkasını hiçbir zaman hiç kimse işitmedi, Hiçbir kulak duymadı, hiçbir göz görmedi.”⁸⁷

“Benden başka tanrın olmayacak.”⁸⁸

⁸¹ Tümer, *Dinler Tarihi*, s. 248.

⁸² Kitab-ı Mukaddes, Yaratılış, 1:1-5.

⁸³ Kitab-ı Mukaddes, Yasa, 6:4.

⁸⁴ Kitab-ı Mukaddes, Özdeyişler, 86:10.

⁸⁵ Kitab-ı Mukaddes, Yeşaya, 37:16.

⁸⁶ Kitab-ı Mukaddes, Yeşaya, 37:20.

⁸⁷ Kitab-ı Mukaddes, Yeşaya 64:4.

⁸⁸ Kitab-ı Mukaddes, Mısırdan Çıkış, 20:3.

“Başka ilahlara tapmayacaksınız. Çünkü ben kıskanç bir RAB, kıskanç bir Tanrı'yım.”⁸⁹

“Ey Egemen RAB, büyüklüğünü ve güçlü elini bana göstermeye başladın. Gökte ve yerde senin yaptığın yüce işleri yapabilecek başka bir tanrı yok!”⁹⁰

“Bu olaylar RAB'bin Tanrı olduğunu ve O'ndan başkası olmadığını bilersiniz diye size gösterildi.”⁹¹

“Bunun için, bugün RAB'bin yukarıda göklerde, aşağıda yeryüzünde Tanrı olduğunu, O'ndan başkası olmadığını bilin ve bunu aklınızdan çıkarmayın.”⁹²

“Benden başka tanrın olmayacak.”⁹³

“Ama Tanrınız RAB'bin buyruklarını dinlemez, bilmediğiniz başka ilahların ardınca giderek bugün size buyurduğum yoldan saparsanız, lanete uğrayacaksınız.”⁹⁴

“Artık anlayın ki, ben, evet ben O'yum, Benden başka tanrı yoktur! Öldüren de, yaşatan da, Yaralayan da, iyileştiren de benim. Kimse elimden kurtaramaz.”⁹⁵

“Tanrınız RAB'bin size buyurduğu antlaşmayı bozarsanız, gidip başka ilahlara kulluk eder, taparsanız, RAB'bin öfkesi size karşı alevlenecek; RAB'bin size verdiği bu güzel ülkeden çabucak yok olup gideceksiniz.”⁹⁶

“Yücesin, ey Egemen RAB! Bir benzerin yok, senden başka Tanrı da yok! Bunu kendi kulaklarımızla duyduk.”⁹⁷

“Var mı RAB'den başka tanrı? Tanrımızdan başka kaya var mı?”⁹⁸

“Ya RAB, İsrail'in Tanrısı, yerde ve gökte sana benzer başka tanrı yoktur” dedi, “Bütün yürekleriyle yolunu izleyen kullarınla yaptığın antlaşmaya bağlı kalırsın.”⁹⁹

“Sonunda dünyanın bütün ulusları bilsinler ki, tek Tanrı RAB'dir ve O'ndan başka Tanrı yoktur.”¹⁰⁰

“Ya RAB, bir benzerin yok, senden başka tanrı da yok! Bunu kendi kulaklarımızla duyduk.”¹⁰¹

⁸⁹ Kitab-ı Mukaddes, Mısırdan Çıkış, 34:14.

⁹⁰ Kitab-ı Mukaddes, Yasa, 3:24.

⁹¹ Kitab-ı Mukaddes, Yasa, 4:35.

⁹² Kitab-ı Mukaddes, Yasa, 4:39.

⁹³ Kitab-ı Mukaddes, Yasa, 5:7.

⁹⁴ Kitab-ı Mukaddes, Yasa, 11:28.

⁹⁵ Kitab-ı Mukaddes, Yasa, 32:39.

⁹⁶ Kitab-ı Mukaddes, Yeşu, 23:16.

⁹⁷ Kitab-ı Mukaddes, 2 Samuel, 7:22.

⁹⁸ Kitab-ı Mukaddes, 2 Samuel, 22:32.

⁹⁹ Kitab-ı Mukaddes, 1 Kırallar, 8:23.

¹⁰⁰ Kitab-ı Mukaddes, 1 Kırallar, 8:60.

“Ya RAB, İsrail'in Tanrısı, yerde ve gökte sana benzer başka tanrı yoktur" dedi, "Bütün yürekleriyle yolunu izleyen kullarınla yaptığın antlaşmaya bağlı kalırsın.”¹⁰²

“Var mı RAB'den başka tanrı? Tanrımızdan başka kaya var mı?”¹⁰³

“RAB, İsrail'in Kralı ve Kurtarıcısı, Her Şeye Egemen RAB diyor ki, "İlk ve son benim, Benden başka Tanrı yoktur.”¹⁰⁴

“Yılmayın, korkmayın! Size çok önceden beri söyleyip açıklamadım mı? Tanıklarım sizsiniz. Benden başka Tanrı var mı? Hayır, başka Kaya yok; Ben bir başkasını bilmiyorum.”¹⁰⁵

“RAB benim, başkası yok, Benden başka Tanrı yok. Beni tanımadığın halde seni güçlü kılacağım.”¹⁰⁶

“RAB diyor ki, "Mısır'ın ürettikleri, Kûş'un* ticaret gelirleri Ve uzun boylu Sevalılar size gelecek, sizin olacak. Zincire vurulmuş olarak ardınızsıra yürüyecekler. Önünüzde yere kapanıp yalvaracaklar: 'Tanrı yalnız sizinledir, Başkası, başka Tanrı yok.’”¹⁰⁷

“Konuşun, davanızı sunun, Birbirinize danışın. Bunları çok önceden duyurup bildiren kim? Ben RAB, bildirmedi mi? Benden başka Tanrı yok, adil Tanrı ve Kurtarıcı benim. Yok, benden başkası.”¹⁰⁸

“Ey dünyanın dört bucağındakiler, Bana dönün, kurtulursunuz. Çünkü Tanrı benim, başkası yok.”¹⁰⁹

“Çok önceden beri olup bitenleri anımsayın. Çünkü Tanrı benim, başkası yok. Tanrı benim, benzerim yok.”¹¹⁰

“Çünkü kendisine umut bağlayanlar için Etkin olan tek Tanrı sensin; Senden başkasını hiçbir zaman hiç kimse işitmedi, Hiçbir kulak duymadı, hiçbir göz görmedi.”¹¹¹

“Ama seni Mısır'dan çıkaran Tanrın RAB benim, Benden başka tanrı tanımayacaksın, Çünkü başka kurtarıcı yoktur.”¹¹²

¹⁰¹ Kitab-ı Mukaddes, 1Tarihler, 17:20.

¹⁰² Kitab-ı Mukaddes, 2Tarihler, 6:14.

¹⁰³ Kitab-ı Mukaddes, Özdeyiler, 18:31.

¹⁰⁴ Kitab-ı Mukaddes, Yeşaya, 44:6.

¹⁰⁵ Kitab-ı Mukaddes, Yeşaya 44:8.

¹⁰⁶ Kitab-ı Mukaddes, Yeşaya 45:5.

¹⁰⁷ Kitab-ı Mukaddes, Yeşaya 45:14.

¹⁰⁸ Kitab-ı Mukaddes, Yeşaya 45:21.

¹⁰⁹ Kitab-ı Mukaddes, Yeşaya 45:22 .

¹¹⁰ Kitab-ı Mukaddes, Yeşaya 46:9.

¹¹¹ Kitab-ı Mukaddes, İsaiah 64:4.

“Bileceksiniz ki, İsrail halkının arasındayım, Tanrınız RAB benim, başka biri yok. Halkım bir daha utandırılmayacak.”¹¹³

“Senin gibi suçları silen, Kendi halkından geride kalanların isyanlarını bağışlayan başka tanrı var mı? Sonsuza dek öfkeli kalmazsın, Çünkü sadık olmaktan hoşlanırsın.”¹¹⁴

Kur’an-ı Kerim Tevrat ve İncil’i Tahrif edilmiş kutsal kitaplar olarak nitelemektedir.¹¹⁵ Tevrat bu tezi doğrulayan cümlelerle doludur. Tanrı’yı yücelten bu cümleler yanında Tanrı’yı bir insanmış gibi gösteren cümleler vardır. “Tanrı insan değil ki, Yalan söylesin; İnsan soyundan değil ki, Düşüncesini değiştirsin. O söyler de yapmaz mı? Söz verir de yerine getirmez mi?”¹¹⁶ da Tanrı’nın insan olmadığı belirtilmesine rağmen birçok Tevrat cümleleri onu yarı Tanrı yarı insanmış gibi göstermektedir.

Bunları şöyle sırlamak mümkündür.

Tanrı’nın oğulları vardır.¹¹⁷ Tanrının oğulları Türkçe İncillerde İlahi varlıklar olarak çevrilmiştir. Savaşçı ve intikamcı bir Tanrı’dır.¹¹⁸ Kötülük yapan¹¹⁹, bazı kokulardan hoşlanan¹²⁰ bir Tanrı’dır. Hatta yorulan¹²¹ bir Tanrı’dır. Acıkır ve yemek yer.¹²² Öfkelenir ve hatta öfkesinden köpürür.¹²³ Uyur ve uyanır¹²⁴ Unutur¹²⁵ ve hatırlar.

b- İncillere Göre Tanrı

İncillere bakıldığında Tanrı, Eski Ahit Tanrısının özelliklerine benzer birtakım sıfatlara sahiptir. Bu sıfatların yanı sıra Tanrı’nın, misyona sahip bir şekilde ortaya konması için, Onun değişik özelliklerinden bahsedilir.

İncillerde Tanrı denilince. Ona bir misyon yüklemeyi ima eden belli başlı sıfatlar şunlardır:¹²⁶

¹¹² Kitab-ı Mukaddes, Hoşea 13:4.

¹¹³ Kitab-ı Mukaddes, Yoel 2:27.

¹¹⁴ Kitab-ı Mukaddes, Mika 7:18.

¹¹⁵ Tümer, *Dinler Tarihi*, s. 227.

¹¹⁶ Kitab-ı Mukaddes, Sayılar 20:19.

¹¹⁷ Kitabı- Mukaddes, Yaratılış, 6;2, Yaratılış, 6;4, Job,1:6, Eyüp;2:1, Eyüp.38:7.

¹¹⁸ Kitabı- Mukaddes, Yasa, 7:10, Mısrda Çıkış, 20:5, Sayılar, 14:18, Sayılar, 25:4.

¹¹⁹ Kitabı- Mukaddes, Hezekiel, 20:26.

¹²⁰ Kitabı- Mukaddes, Mısrda Çıkış, 27:19, Sayılar 15:1-7.

¹²¹ Kitabı- Mukaddes, Mısrda Çıkış, 31:17.

¹²² Kitabı- Mukaddes, Yaratılış, 18:1-8.

¹²³ Kitabı- Mukaddes, 2.Samuel, 22: 7-9,14,16.

¹²⁴ Kitabı- Mukaddes, Mezmurlar, 44:23, Mezmurlar 78:65.

¹²⁵ Kitabı- Mukaddes, Mezmurlar, 13:1.

¹²⁶ Aykıt, *a.g.e.*, s. 133.

Gökte olan Tanrı: İsa, yemin edilmemesini belirtirken şöyle der: "Hiç ant içmeyin, ne gökyüzüne -çünkü orası Tanrı'nın tahtıdır- ne de Kudüs üzerine, çünkü orası O'nun ayaklarının basamağıdır".¹²⁷ Ayrıca İsa, "Göklerde olan Babanızın oğulları olasınız"¹²⁸, "Göksel Babanızın yetkin olduğu gibi siz de yetkin olun"¹²⁹ demektedir. Tanrı'nın gökte olması, O'nun her zaman insanları izleyip gözettiğini ima etmektedir. Ayrıca gökte olan bir Tanrı, otoriterliği de simgelemektedir.

Her şeye gücü yeten: İsa, havarilerinin kim *kurtulabilir?* Sorusuna "İnsanlar için bu imkânsız ama Tanrı için her şey mümkün"¹³⁰ der. Her şeye gücü yeten bir Tanrı, kendi misyonu gereği belli zamanlarda tarihe müdahale edebilmektedir. Çünkü O, kimsenin gücü yetmeyen, insanları kurtarma işini yönetmekte ve bu konuda kimse O'na bir şey diyememektedir.

Bilinebilir bir Tanrı: Oğul'un gönderilmesi ve Baba-Oğul ilişkisi, Matta'da şöyle dile getirilir: "Oğul'u, Baba'dan başka kimse tanımaz. Oğul'dan ve Oğul'un Baba'yı tanıtmayı dilediği kişilerden başkası da Babayı tanımaz"¹³¹ Tanrı'nın bilinebilir bir varlık olması, O'nun, kendini bildirme ve insanların O'nun isteklerini yerine getirmelerini sağlamak için, islediği şekilde ve istediği zamanda bilinme arzusuna bağlı olarak birtakım kişilerle iletişime geçmesini belirtir. Çünkü metinde geçtiği üzere Baba, kendinin bilinmesi için Oğul'u gönderir.

Lütfkâr bir Tanrı: İsa, havarilerine geçim derdinden dolayı kaygılanmamalarının gerekliliğini açıklarken şöyle söyler: "Gökte uçan kuşlara bakın! Ne eker, ne biçer ne de ambarlarda yiyecek biriktirirler Göksel babanız yine de onları doyurur"¹³², "göklerde olan Babanızın, kendisinden dileyenlere güzel şeyler vereceği çok daha kesin değil mi?"¹³³. Her şeye gücü yeten, bilinebilir ve lütfkâr bir Tanrı, -metinde geçtiği şekilde- gökte uçan kuşları nasıl maddî açıdan doyuruyorsa, insanları da maddî açıdan doyurabilecek bir varlıktır. Ancak insanın, bir de ruhanî ihtiyaçları vardır ki bunları misyonu ve lütfü gereği, kendi misyonu çerçevesinde yerine getirmektedir.

¹²⁷ Kitab-ı Mukaddes, Matta, 5:35; Markos, 16:19.

¹²⁸ Kitab-ı Mukaddes, Matta, 5:45; Matta 6:1; 6:14; 16:17; Markos 1:11; Luka 11:13.

¹²⁹ Kitab-ı Mukaddes, Matta 5:48; Matta 23:9.

¹³⁰ Kitab-ı Mukaddes, Matta 19:26; Markos 10:27; 14:36; Luka 1:37; Yuhanna 10:29.

¹³¹ Kitab-ı Mukaddes, Matta 11:27; Luka 10:27.

¹³² Kitab-ı Mukaddes, Matta 6:26; Luka 12:28.

¹³³ Kitab-ı Mukaddes, Matta 7:11; Matta 18:19; Luka 1:54-55; 1:78.

İnsanlara eşit davranan bir Tanrı: İsa, kendisinden önceki yasaya yaptığı eklemeleri ifade ederken "Ama ben size diyorum ki, düşmanlarınızı sevin, size zulmedenler için dua edin. Öyle ki, göklerde olan Babanızın oğulları olasınız. Çünkü O, güneşini hem kötülerin, hem de eğrilerin üzerine doğdurur. Yağmurunu da hem doğruların, hem de eğrilerin üzerine yağdırır"¹³⁴ der. Tanrı'nın, insanlara eşit davranması, insanlığı kurtarmak için herkese eşit mesafede olduğunun imasıdır. Hristiyan teolojisinde, misyon ile ilgilenen araştırmacılar, Hristiyan olmayanlara İncil'in anlatılmasının gerekliliğini bu tür metinlerden alırlar. Bu metodun daha çok Pavlus'la beraber ortaya çıktığı ve Pavlus'un, İsa'nın İsrailoğulları'na gidilmesi şeklindeki talimatına aykırı bir misyon faaliyetinde bulunduğu şeklindeki bir eleştiriye karşı, söz konusu araştırmacılar, Tanrı'nın, insanlara eşit mesafede olduğunu belirten bu tür metinleri öne sürerler.

İbrahim'in, İshak'ın, Yakup'un Tanrısı: "Tanrı'nın size bildirdiği şu sözü okumadınız mı? 'Ben İbrahim'in Tanrısı, İshak'ın Tanrısı, Yakup'un Tanrısıyım' diyor".¹³⁵ Bu tür metinlerle, İsa'nın ve öğretilerinin, öncekilerden çok farklı olmadığı, aynen İsrailoğulları'nın tarihinde olduğu gibi Tanrı'nın, bu sayılan peygamberlerle yürüttüğü misyonunun, İsa ile devam ettiği imâ edilmektedir.

Bağışlayıcı bir Tanrı: "Başkalarının suçlarını bağışlarsanız, göksel Babanız da sizin suçlarınızı bağışlar".¹³⁶ Bu metinle Tanrı'nın, her ne kadar insanlar O'na karşı gelmiş olsalar da onları affedebileceği belirtilip böylece tekrar Tanrı'ya bir dönüşün önü açılmaktadır.

Elçi gönderen bir Tanrı: "Bak, habercimi senin önünden gönderiyorum; o senin yolunu hazırlayacak",¹³⁷ İnsanları kurtuluşa erdirmek için Tanrı, onlara neler yapmalarının gerekli olduğunu gösteren elçiler gönderir Bu metin de Tanrı'nın, kurtarıcı misyonunu ifade eden bir yazı olarak karşımıza çıkar.

Dünyayı seven bir Tanrı: "Çünkü Tanrı, dünyayı o kadar sevdi ki, biricik Oğlunu verdi"¹³⁸, Hristiyan inancına göre, Tanrı, dünyayı ve üzerindeki insanları sevdiği için, biricik oğlu olarak ifade edilen İsa'yı gönderir. Metinde geçen oğul, İsa'dır. Ancak İsa ile ilgili değişik metinlerde, farklı yaklaşımlar vardır. Örneğin, Tanrı'nın,

¹³⁴ Kitab-ı Mukaddes, Matta 5:45; Luka 1:48; 20:38; Yuhanna 10:25.

¹³⁵ Kitab-ı Mukaddes, Matta, 22:32; Luka 1:32-33.

¹³⁶ Kitab-ı Mukaddes, Matta, 6:14; krş: Yuhanna 3:17.

¹³⁷ Kitab-ı Mukaddes, Markos, 1:2-3; Luka 3:4.

¹³⁸ Kitab-ı Mukaddes, Yuhanna, 3:16.

İsa'dan üstün olduğunu belirten metinler¹³⁹ olduğu gibi İsa ile bir olduğunu belirten metinler¹⁴⁰ de vardır.

Tek olan Tanrı: "Birbirinizde övgüler kabul ediyor, ama tek olan Tanrı'nın övgüsünü kazanmaya çalışmıyorsunuz".¹⁴¹ Tanrı'nın, tek olmasına yapılan vurgu, misyon teolojisinde Tanrı'nın, tüm insanlığa eşit davrandığını ifade eden anlayışla beraber işlenmektedir. Böylece Tanrı'nın, tüm insanlığın tek Tanrısı olduğu imâ edilmekte ve gentileye yapılan misyona, bir altyapı oluşturulmaktadır.

Kurtarıcı bir Tanrı: Meryem, Zekeriya'nın hanımı Elizabet'i ziyaret ettiğinde şöyle der: "Canım Rabbi yüceltir; ruhum, kurtarıcım Tanrı sayesinde sevinçle coşar"¹⁴². Nasıl ki Tanrı, tüm insanlığın tek Tanrısı ise, onun bu sıfatlarla bağıntılı olan diğer bir özelliği, tüm insanlığı kurtarıcı bir mahiyette olduğudur. Böylece Eski Ahit teolojisindeki aslî günah anlayışı ve Yeni Ahit'teki İsa'da inkarne olan Tanrı anlayışı, birbirini tamamlar bir boyuta çekilmektedir.

Çalışan bir Tanrı: Sept günü bir hastayı iyileştiren İsa'ya eleştiride bulunan Yahudilere, İsa, "Babam hala çalışmaktadır, ben de çalışıyorum"¹⁴³ der. Bu metinde İsa, Tanrı'nın gün ayrımı yapmaksızın çalışmakta olduğunu bildirip kendisinin, cumartesi günü bir hastayı iyileştirmesinin, Tanrı'nın aralıksız çalışmasıyla eş değerde olduğunu ima etmektedir. Yani Tanrı, tarihin her döneminde, her an bir çalışma ve misyon içindedir.

Bunlara ek olarak Tanrı'nın tarihe müdahale ettiği dikkati çeken diğer bir özelliktir. Bu müdahalenin arka planında, Tanrı'nın bir plana sahip olması anlayışı görülür. Çünkü bir plana sahip olan Tanrı, bazı zamanlarda tarihe bizzat müdahale eder. Bu etkinin doruk noktası olarak Hristiyanlıkta İsa'nın gönderilmesinin önemli bir yeri vardır. Çünkü Hristiyanlara göre Tanrı, İsa aracılığıyla dünyaya müdahalesinde, dünya ile tekrar birleşip barışır.

c- Kur'ana Göre Tanrı

Kur'an-ı Kerim incelendiğinde müşrik ve kâfirlerin inançlarındaki tutarsızlıkları ve çelişkilerinin gözler önüne serilerek onların doğru inanca tutarlı tavra yönelmelerinin talep edildiğini açıkça görülebilir.

¹³⁹ Kitab-ı Mukaddes, Yuhanna, 14:28

¹⁴⁰ Kitab-ı Mukaddes, Yuhanna, 10:30; 16:32.

¹⁴¹ Kitab-ı Mukaddes, Yuhanna, 5:44.

¹⁴² Kitab-ı Mukaddes, Luka 1:47; Yuhanna 3:17.

¹⁴³ Kitab-ı Mukaddes, Yuhanna 5:17.

Bu meyanda Kur'an-ı Kerim rububiyetin ancak ve ancak Allaha has olduğu gibi, uluhiyet vasfında ,yine sadece Allaha has olduğu vurgulanmakta ;hatta şirke inananlarının dahi bunu kabul ettiklerini,mesela kendilerini tehlikede hissedip te var oluş şartları bakımından sınırlılık ve faniliklerini derinden hissederek ,muvaahhit bir biçimde Allaha yöneldiklerini dile getirmektedir.Şu halde arızı bir hal olarak ,tevhit inancını örtmüş ve küllenmiş olan sosyal ve psikolojik engeller aradan çekilince hem fitratlarındaki hakikat ,hem de nebilerin kendilerine ulaştırmış olduğu ışık kaynağını kendini göstermekte, kulca yakarışların kabul edilmesine vesile olmaktadır. Bunu şu misalle gösterebiliriz.

“Hani gemilerde bulunuyordunuz. Gemiler içinde bulunanları hoş bir rüzgarla alıp götürdüğü ve (yolcular) bununla sevindikleri bir sırada, birden gemiye şiddetli bir kasırga gelip te her yerden gelen dalgalar. Onları sardığı ve artık kendilerinin Tamamen kuşatıldığını sandıkları zaman dini yalnız Allah’a has kılarak ona şöyle yalvarmaya başlarlar: ‘And olsun Eğer bizi bundan kurtırsan muhakkak şükredenlerden olacağız.’ Ama (Allah) onları kurtarınca hemen yeryüzünde haksız yere taşkınlık yaparlar.”¹⁴⁴

“Gemiye bindikleri zaman dini yalnız Allah’a has kılarak ona yalvarırlar. Fakat (Allah) onları salimen karaya çıkarınca hemen ona şirk koşarlar.”¹⁴⁵

Kur'an eski Arapların inançlarını bizzat kendi ağızlarından aktarırken, Onlar kendilerine, gökleri, yeri, güneşi ve ayı kimin yarattığı; yağmurları kimin indirdiği hatta kendilerini kimin yarattığının sorulduğu her seferinde aziz ve alim olan Allah derler. Kur'an-ı Kerim onların tutarsızlıklarına Mekke dönemine ait bir dizi ayette işaret eder.¹⁴⁶

Bu bağlamda şu husus dikkat çekmektedir. Onlar Allah'ın bütün mümkünatın yaratıcısı olduğunu kabul ettikten sonra tutup bazı mahlukatı ona eş koşmaktadırlar ki işte Cenab-ı Hak “ O halde nasıl olurda haktan çevriliyorlar” ifadesiyle bu çelişkiye dikkat çekmekte ve kendisinin tek ve vahit olduğunu kabul ederlerken uluhiyet ve ibadet hususunda nasıl olurda tek ve vahit olduğunu kabul etmediklerini sorar.¹⁴⁷

Kur'an- Kerim tek ve yegane Tanrı olarak Allah'ı gösterir. Onun adı Allah'tır. En güzel isimler ona aittir. Her şeyin yaratıcı, eşi ve benzeri olmayandır. Doğmamış ve doğrulmamıştır. Bakara suresinin ilk beş ayeti onu ta'zim ve eksiklerden tenzih eder

¹⁴⁴ Yûnus, 10/22-23.

¹⁴⁵ Ankebût, 29/65. Ayrica bkz., En'âm, 6/63-64; Lokmân, 31/32; Fussilet, 41/49-51.

¹⁴⁶ Ankebût, 29/61; Zuhuf, 43/87; Ankebût, 29/63; Lokmân, 31/25; Zümer, 39/38; Zuhuf, 43/9.

¹⁴⁷ Kılıç, Sadık, *Mitoloji Kitabı-ı Mukaddes ve Kur'an-ı Kerim*, Nil Yayınları, İzmir, s. 253.

"Allah, O'ndan başka ilâh olmayan..."¹⁴⁸

Bu cümle, kesin sözlü bir tek Allah inancını yansıtır. Burada eski dinlerin başına gelen sapmalara ve karışıklıklara yer yoktur. Tıpkı Hz. İsa'dan sonra kilise çevreleri tarafından uydurulan Teslis (üçlü ilâh) inancında görüldüğü gibi. Yine bu cümlede aslında tek ilâh ilkesine yakın olmakla birlikte içine hurafeler karıştırılmış, birtakım putperest inançları barındıran bulanıklığın herhangi bir türüne de yer yoktur. Tıpkı eski Mısırlıların savunduğu tek ilâh ilkesine dayalı, fakat sonra inanılan ilâhın güneş yuvarlığında ve ona bağımlı küçük ilâhların varlığında somutlaşıp putlaştırılan inanç sistemleri gibi.

Bu kesin sözlü ve katıksız tek Allah inancı, İslâm düşüncesinin dayandığı ve hayatın tümüne ilişkin, İslâm'ın kaynağını oluşturan temel esastır. Kulluğu ve ibadet eylemlerini sırf Allah'a yöneltme ilkesi bu düşünceden doğar. Buna göre hiçbir insan Allah'tan başka bir kimseye kul olamaz, Allah'tan başka hiçbir mercie ibadete yöneltmez, kendisini Allah'tan ve Allah'ın uygun görüp emre bağladığı mercilerden başka hiç kimseye itaat etmekle yükümlü sayamaz.

Bu düşünceden şu ilke doğar: Egemenlik yetkisi sırf Allah'a özgüdür. Bu ilkeye göre kullar için tek yasa koyucu merci Allah'tır. Kulların koyacakları yasalar, Allah'ın şeriatına dayanmak zorundadır. Yine bu düşünceden bütün değer yargılarının Allah'a dayandırılması ilkesi doğar. Bu ilkeye göre Allah'ın terazisinde ağırlığı olmayan herhangi bir sosyal değer yargısının hiçbir önemi yoktur, Allah'ın sistemine ters düşen hiçbir gelenek, hiçbir uygulama, hiçbir yasal düzenleme meşru değildir. Allah'ın birliği ilkesinden, bunlara benzer daha birçok vicdani duygu sosyal hayat kuralı kaynaklanır:

"...diri, yarattıklarını gözetip yöneten..."¹⁴⁹

Tek Allah'ın sıfatlarından biri olan hayat sıfatı O'nun kendinden kaynaklanır, hayatlarını yaratıcılarının başına borçlu olan tüm yaratıkların hayatı gibi başka bir kaynaktan gelmez. Bu gerekçe ile bu anlamda bir hayat, sadece Allah'a özgüdür. Aynı zamanda bu hayat ezelî ve ebedîdir, yani ne başladığı ve ne de bittiği bir nokta vardır. Başka bir deyimle bu hayat sıfatı, yaratıkların başka kaynaktan gelen, başlangıcı ve sonu sınırlı hayatlarının ayrılmaz niteliği olan zaman kavramından bağımsızdır. Bu gerekçe ile bu anlamdaki hayat da sadece Allah'a özgüdür. Bunların yanı sıra bu hayat, insanların görmeye ve bilmeye alışageldikleri hayat belirtilerinden, canlılık

¹⁴⁸

¹⁴⁹

niteliklerinden de bağımsızdır. Çünkü hiçbir şey yüce Allah'ın benzeri değildir. Bu gerekçe ile yaratıkların hayatta olduklarını kanıtlayan bütün canlılık belirtilerine ilişkin benzerlikler ortadan kalkarak insanların zihninde hayat kavramını tanımlayan bütün niteliklerden bağımsız, mutlak bir hayat sıfatı yüce Allah ile özdeşleşiyor, böylece insanlığın hayalinde öteden beri dolaşan bu yoldaki bütün uydurma kavramlar gündemden çıkıyor.

"Kayyum" sıfatına gelince; bu sıfat, yüce Allah'ın bütün varlıkları gözetip yönetmesi, bunun yanı sıra her varlığın var oluşunun O'na dayanması anlamına gelir. Gerçekten hiçbir varlık, O'nun yüce varlığına ve tedbirine dayanmaksızın var oluşunu sürdüremez, ayakta kalamaz. Yoksa mesele eski Yunan filozoflarının en büyüğü olan Aristo'nun düşündüğü gibi değildir. Ona göre Allah, yaratıklarından hiçbirini düşünmez; çünkü O, kendi zatından başka hiçbir şey üzerine düşünmeyecek derecede yücedir. Yani Aristo bu görüşünün, Allah'ı yüceltici, O'nu noksanlıklardan arındırıcı olduğu kanısındaydı. Oysa diğer yandan, ona göre Allah, yaratıp kendi haline bıraktığı varlık alemi ile ilişkisini kesmiş oluyordu.

Buna karşılık bu konudaki İslâm düşüncesi olumsuz değil, yapıcıdır. Yüce Allah'ın bütün varlıkları gözetip yönettiği, bunun yanı sıra her varlığın var oluşunun O'nun iradesine ve tedbirine dayalı olduğu ilkesine dayanır. Bunun sonucu olarak Müslüman'ın vicdanı, hayatı, varlığı ve çevresinde bulunan canlı-cansız bütün nesnelerin varlığı, gerek kendisi ve gerekse çevresindeki bütün nesnelere ilişkin gelişmeleri, hikmeti ve tedbiri uyarınca çekip çeviren tek Allah'a sürekli olarak bağlıdır. İnsan, bu hikmete ve tedbire dayalı ve ana hatları çizilmiş kaideler uyarınca yaşar; değer yargılarını ve kriterlerini bu sistemden alır; bu arada bu değer yargılarını ve kriterleri kullanırken yüce Allah'ın sürekli gözetimi (murakabesi) altında bulunur.

"Kendisini uyku ve uyuklama tutmayandır."¹⁵⁰

Bu sıfat, yüce Allah'ın varlıkları gözetip yönetmesini ve varlıkların O'nun sayesinde ayakta duruşunu pekiştiren bir sıfattır. Fakat bu pekiştirme, yüce Allah'ın sürekli gözetleyiciliğini ve denetim altında tutuculuğunu insanın kolaylıkla algılamasını sağlayan bir ifade özelliği taşır. Aynı zamanda yüce Allah ile hiçbir varlık arasında benzerlik olmadığı gerçeğini, "Hiçbir şey O'nun gibi değildir" realitesini somut biçimde yansıtır. Bu sıfat, gizli uyuklamaktan (dalgınlıktan) ya da sürekli uykudan Allah'ı

arındırmayı, O'nu bu hallerin her ikisinden de kayıtsız şartsız bir kesinlikle tenzih etmeyi içerir.

Yüce Allah'ın, bütünü ve ayrıntıları ile bu varlık alemini her zaman ve her durumda gözetip yönettiği gerçeği müthiş bir gerçektir. İnsan bu gerçeğin ne kadar müthiş olduğunu, bunu derinliğine düşündüğü, şu dehşet verici evrende yer alan sayısız atomu, hücreyi, canlı varlığı, cansız nesneyi, bütün bunları gözetimi ve denetimi altında tutan ve bütün bu varlıkların Allah'ın tedbirine dayalı olarak ayakta durma gerçeğini, evet bu gerçeği insan ancak kendi dar kapasiteli hayalinde canlandırdığında ne kadar müthiş olduğunu anlayabilir. Bu, insan idrakinin tasavvur edemeyeceği bir iştir. Tasavvur edebildiği kadarı -ki o da çok azdır- ise başları döndürecek, akılları hayrete düşürecek ve kalpleri huzurla dolduracak kadar müthiştir.

"Göklerde ve yeryüzünde ne varsa O'nundur."¹⁵¹

Bu cümle geniş kapsamlı, yaygın, aynı zamanda mutlak anlamlı bir mülkiyeti ifade eder. Kaydı, şartı, kaybedilme ihtimali ve ortaklığı olmayan bir mülkiyet kavramı ile karşı karşıyayız. Bu sıfat, tek ilah ilkesinden türeyen kavramlardan biridir. Yani tek olan Allah, aynı zamanda tek diri, tek gözetici ve denetim altında tutucu ve bunların yanı sıra tek mülkiyet sahibidir.

Bu sıfat zihinlerde geçen ve algılara yansıyan biçimi ile ortaklığı reddettiği gibi bunun yanı sıra insanların dünyasında geçerli olması gereken gerçek anlamlı mülkiyet kavramının oluşumuna da etkin bir katkı sağlar. Çünkü gerçek mülkiyet sırf Allah'a bağlanınca, ilke olarak insanların hiçbir şeye malik olmadığı sonucu ortaya çıkar. Bu durumda insanlar, her şeyin mülkiyeti elinde olan, tek aslî mülk sahibinin vekilleridirler sadece. Bu durumda bu vekillik işlevlerini yerine getirirken onlara yetki veren asıl mülk sahibinin şartlarına uymak zorundadırlar. Asıl mülk sahibi bu şartlarını şeriatında açıkça belirtmiştir. İnsanlar bu şartların dışına çıkamazlar, onları çiğneyemezler. Yoksa vekillik sözleşmesinden doğan mülkiyet hakları ortadan kalkar, bütün tasarrufları geçersiz olur ve bu durumda Allah'ın mümin kullarına böylelerinin tasarruflarına karşı çıkma, bu tasarrufları engelleme görevi düşer.

"İzni olmadıkça O'nun katında kim şefaatçi olabilir?"¹⁵²

Bu sıfat Allah'ın bir diğer sıfatıdır, ilâhlığın derecesini ve kulluğun konumunu açıklar. Buna göre bütün kullar, Allah'ın huzurunda kulluk konumunun gerektirdiği

¹⁵¹

¹⁵²

yerde dururlar; bu konumu geçemezler, aşamazlar. Onlar çekingen, boynu bükük, Rabbinin önünde ileriye doğru adım atmayan, O izin vermedikçe başkalarına şefaathçi olmaya cüret etmeyen, izne uyarak bu iznin sınırları içinde şefaathçilik etmeye girişen, edepli bir kulun konumunda dururlar. Aralarında birbirlerinden üstündürler ve Allah'ın terazisinde de bu üstünlük farklılıkları geçerlidir, ama hepsi kulun aşamayacağı sınırın önünde dururlar.

Bu cümle, insana yüce ve celil olan Allah'ın heybeti karşısında saygı ve çekingenlik duygusu aşılar. Cümlenin olumsuz soru biçimindeki yapısı bu duygulara derinlik kazandırır. Bu sorulu cümle yapısı bu işin olamayacağını, olmasını düşünmenin bile mümkün olmayacağını düşündürür. Allah'ın izni olmadıkça O'nun katında şefaathçi olmaya kalkışacak kim olabilir acaba?

Oysa bu konuda peygamberlerden sonra ortaya çıkmış bir yığın sapık düşünce vardır. Bu sapık düşünceler, Allah realitesi ile kulluk realitesini birbirine karıştırmışlardır. Bu mantıksız düşüncelere göre, Allah -haşa- oğul edinmiş ya da değişik şekillerde ortağı olan veya birden çok parçanın oluşturduğu bir sentezdir. Kimine göre O'nun -haşa- katında şefaathçilik eden ve aracılıkları kesinlikle kabul edilen rakipleri vardır. Kimine göre -haşa- O'nun, yetkilerini O'nun yakını olmaktan alan insandan vekilleri vardır. Bu gerçeğin ışığında bütün bu saçma düşüncelerin akla gelmeyecek, duygular dünyasına uğramayacak ve hayale gölgesi düşmeyecek çirkin, gerçeklerden yoksun uydurmalar olduğu açıkça ortaya çıkar!

İşte bu berrak inanç, İslâm düşüncesine özgü bir saflık, bir katışıksızlıktır. Bu inançta kavram karışıklığına, asılsız kuruntulara, titrek görüntülere yer yoktur. Uluhiyet, uluhiyettir; kulluk da kulluk. Bu iki farklı konum arasında tek bir ortak nokta yoktur. Allah, Allah'tır; Kul da kul. Bu ikisinin karakteristik özellikleri arasında hiçbir ortaklık, hiçbir benzerlik yoktur.

Kulun Rabbi ile ilişkisine, Allah'ın kula yönelik rahmetine, yakınlığına, sevgisine ve yardımına gelince İslâm bu kavramları onaylar, onları vicdana güçlü bir şekilde aşılar, müminin kalbini bunlarla doldurup taşırır, onu hayatında bu nimetlerin tatlı ve ılık gölgelerinin altına alır. Fakat bunu gerçekleştirirken ilâhlık ve kulluk tabiatlarını birbirlerine karıştırmaz; kavramların tek, belirgin, katışıksız ve hatları belirli biçimde ortaya çıkmasını önleyecek renk karmaşıklığına, belirsizlik bulutlarına, kalpazanlığa ve anarşiye meydan vermez.

"İnsanların önünde ve arkalarında bulunan ve olup-biten her şeyi bilir. Onlar O'nun bilgisinin sadece dilediği kadarını kavrayabilirler."¹⁵³

Bu gerçek iki kanattan oluşur; bu kanatların her ikisi de Müslümanın Allah'ını tanımlamasında ve O'nun karşısındaki konumunun belirlenmesinde pay sahibidir. Evet, yüce Allah insanların önlerinde, arkalarında bulunan ve olup biten her şeyi bilir. Bu ifade, Allah'ın eksiksiz, geniş kapsamlı ve insanların çevresinde bulunan, olup-biten her şeyin en ince ayrıntısına kadar uzanan bilgisini dile getirir. Bu bilgi insanların "önlerindeki, yani şimdiki zamanları ile görebildiklerinin bilgisini içerdiği gibi algısından yoksun oldukları, kendileri için perde arkasında kalan geçmişe ve geleceğe ilişkin bilgiyi de içine alır. Ayrıca bu bilgi her zaman için bildikleri ve bilemedikleri meseleleri de içerir. Bu ifade genel olarak Allah'ın bilgisinin yaygınlığını ve her şeyi kapsayan niteliğini anlatan mecazî olmayan yalın bir ifadedir. İnsanlara gelince onlar sadece Allah'ın bilmelerine izin verdiği şeyleri bilebilirler.

Bu gerçeğin ilk kanadını Allah'ın "insanların önlerindeki ve arkalarındaki" tüm nesneleri ve olayları içeren bilgisi oluşturur. Bu realite insanın ruhunu titretecek, sarsacak niteliktedir. Çünkü insan vicdanı her an için Rabbinin karşısında tüm çıplaklığıyla duruyor. O Allah ki, onun önünde ve arkasında bulunan her şeyi bilir... İnsan vicdanının sakladığı ve açığa vurduğu, bilebildiği ve bilemediği her şeyi bilir... Onun geçmişine ve geleceğine ilişkin bilmediği ve anlayamadığı her şeyi bilir. İnsan nefsinin, bütün sırları ile birlikte Kıyamet günü kendisini hesaba çekecek olan Rabbinin huzurunda çırılçıplak durduğunun farkında olması, onun derinliklerinde sarsıntılar doğuracak nitelikte olduğu oranda kalbe, her şeyin açığını-gizlisini bilen Allah'a teslimiyet duygusu aşılayacak karakterdedir de.

Bu gerçeğin ikinci kanadı ise insanların sadece Allah'ın bilmelerini dilediği şeyleri bilebilecekleridir. İnsanların bu gerçek üzerinde uzun uzun kafa yormaları gerekir. Özellikle evrenin ya da hayatın herhangi bir alanında edindikleri bilgi ile hemen şımarıklığa kapıldıkları şu günlerde bu kafa yormaya daha çok ihtiyaçları vardır.

"İnsanlar, O'nun bilgisinin sadece dilediği kadarını kavrayabilirler."¹⁵⁴ Her şeyi mutlak, kapsamlı ve eksiksiz olarak bilen, sadece yüce Allah'tır. O, kulları tarafından bilgisinin bazı bölümlerinin keşfedilmesine izin verir ve bu izni aşağıdaki ayette ifade edilen vaadini gerçekleştirmek için verir:

¹⁵³

¹⁵⁴

"Allah'ın varlığının gerçek olduğu meydana çıkıncaya kadar varlığımızın belgelerini onlara hem dış dünyada hem de kendi içlerinde göstereceğiz."

Fakat insanlar bu gerçeği unutarak Allah'ın edinmelerine izin vermiş olduğu bilgileri ile şımarırlar. Bu durum evrenin kimi ilke ve kanunlarına ilişkin edindikleri bilgilerde böyle olduğu gibi, geçici, bir an için ve ancak bir yere kadar edinebildikleri gayb bilgileri alanında da böyledir. Hem o alanda ve hem de bu alandaki bilgilerine güvenerek şımarırlar ve bunun sonucunda kendilerine bu bilgileri edinme imkânını bağışlamış olan ilk ilâhi müsaadeyi unuturlar, bunu hatırlamazlar, karşılığında şükretmezler; tersine pohpohlanırlar ve ilâhi bağışa karşı nankörce davranarak kâfir olurlar.

Oysa Allah, yeryüzü halifeliğini insana yüklemeyi murat ettiği andan itibaren insana bilgi sunmaya başladı; ona dış dünyada ve kendi içindeki varlığına ilişkin belgeleri göstereceğini vaat etti. Bu vaadini gerçekleştirerek günden güne, kuşaktan kuşağa hemen hemen hep yükselen bir çizgi halinde, yeryüzü halifeliği sırasında kendisine gerekli olan bazı evrensel kanunları, enerjileri ve güçleri keşfetmesine imkân tanıdı, böylece onun bu niteliği belirli yolculuğunda kendisi için takdir edilen gelişmenin doruğuna ulaşmasının önündeki yolu açık tuttu.

Allah, insana daha birçok sırrı kapalı tutmuştur. Yeryüzü halifeliği ile ilgisi olmayan bütün realiteleri onun bilgisinden gizli tutmuştur. Oysa yeryuvarlağı, güneş ışınlarında görülen uçan bir toz gibi, boşlukta dönen küçücük bir zerredir sadece.

Böyle olmasına rağmen, Allah'ın izninden sonra edinebildiği bu sınırlı bilgisi yüzünden şımarıyor, aklı başından uçuyor da kendisini yeryüzünün ilâhı sanıyor! Bu evrenin bir ilâhı, bir yaratıcısı olduğunu inkâr ederek kâfir oluyor! Gerçi yirminci yüzyılda bilim adamları ciddi oranda alçakgönüllülüğe ve hadlerini bilmeye yönelmeye başladılar, yavaş yavaş kendilerine çok az bilgi verilmiş olduğunu, edindikleri bilginin alabildiğine sınırlı olduğunu anlamaya başladılar ve böylece çok şey bildiklerini sanan, cahil bilgiçler ölçsüz şımarıklıkları ile baş başa kaldılar.

"O'nun Kürsî'si (egemenliği) gökleri ve yeryüzünü kaplamıştır; Bunları koruyup gözetmek O'na ağır gelmez."¹⁵⁵

Kur'an-ı Kerim'in tasvir üslubu uyarınca burada, yani mutlak soyutlama anlatımının egemen olduğu bir yerde böyle somut bir tablo ile karşılaşıyoruz. Çünkü

böyle yerlerde somut tablo, kalbe sunulmak istenen gerçeğe güç, derinlik ve değişmezlik kazandırır. Çünkü Kürsi (koltuk, taht) normal olarak hükümdarlık, egemenlik anlamında kullanılır. O halde "Allah'ın Kürsî'si, gökleri ve yeri kaplayınca" O'nun egemenliği de gökleri ve yeryüzünü kaplamış demektir. Hiçbir mecazi yoruma girişmeksizin kelimelerin düz anlamlarının toplamından çıkarılacak olan budur. Fakat somut ifade yolu ile zihinde çizilen tablo, bundan daha sağlam ve yerinden oynatılmazdır. "Bunları koruyup gözetmek O'na ağır gelmez" ifadesi için de aynı şeyleri söyleyebiliriz. O da dolaylı biçimde eksiksiz kudreti dile getirir. Fakat bu anlam burada somut bir tablo yolu ile yorgunluğun ve bıkkınlığın yokluğu tablosu yolu ile anlatılıyor. Çünkü Kur'an üslubu anlamlara, onları zihinde somutlaştıracak tablolar çiziyor, böylece bu anlamlar sayesinde insan zihni daha iz bırakıcı, daha derinlikli ve daha elle tutulur biçimde etkilenir.

"Yüce ve büyük olan O'dur."¹⁵⁶

Ayette geçen Allah'ın sıfatlarını noktalayan bu cümle bir gerçeği vurguluyor; insan vicdanını onu düşünmeye özendiriyor, yücelik ve ululuk sıfatlarını Allah'a özgü kılıyor. Çünkü bu şekli ile ifade "hasr-kasr (tekelleştirme ve özgüleştirme)" anlamı taşıyor. Çünkü ayet "O, yüce ve büyüktür." demiyor. Böyle demiş olsaydı, sadece bu sıfatların varlığını belirtmiş olurdu. Bunun yerine "Yüce ve büyük olan O'dur" diyerek bu sıfatları, ortaksız biçimde de sırf O'na özgü kılıyor.

Gerçekten yücelik ve ululuk sıfatları sadece Allah'a özgüdür, bu sıfatlarda başka hiçbir ortağı yoktur. Eğer kullardan biri kendisini dev aynasında görerek bu dereceye yükseldiği saplantısına kapılırsa Allah onu dünyada horluğa ve aşağılığa, Ahirette de azaba ve perişanlığa mahkum eder. Nitekim O, bize bu konuda şöyle buyuruyor:

"Orası Ahiret yurdudur. Onu yeryüzünde böbürlenmeyen, bozgunculuk peşinde koşmayanlara veririz."¹⁵⁷

Yine yüce Allah, helâk olmanın eşiğindeki Firavun'dan söz ederken "O, kendini beğenmiş bir azgın zorba idi" buyuruyor.¹⁵⁸

İnsan istediği kadar büyüklük taslasın, istediği kadar kendini yükseklerde görsün yüce ve ulu olan Allah'ın kulu olma düzeyinin üzerine çıkamaz. Eğer bu gerçek insanın

¹⁵⁶ Bakara, 2/17.

¹⁵⁷ Kasas, 28/83.

¹⁵⁸ Duhân, 44/31.

içine yerleşirse onu kulluk derecesine oturtur, büyüklük ve azgınlık kompleksini törpüler; onu Allah korkusuna, Allah saygısına, O'nun ululuğunun ve yüceliğinin bilincine varmaya, O'nun haklarına karşı saygılı olmaya ve O'nun kullarına karşı büyüklük taslamaktan çekinmeye sevkeder. Görülüyor ki, bu gerçek, bir yandan inanç ve düşünce, öte yandan da uygulama ve davranıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

HİRİSTİYAN MEZHEPLERİN ORTAYA ÇIKIŞI

A- Katolik Mezhebi

Katolik Kilisesi (Roma Kilisesi, Latin Kilisesi) "Evrensel" ya da "genel" anlamına gelen Katolik teriminden ismini alan bu kilise, geleneksel Roma Kilisesi ya da Latin Kilisesi'ni ifade eder. Roma Kilisesi'yle İstanbul (Bizans) Kilisesi birbirlerini aforoz etmiş, Roma Kilisesi evrensel birlik iddiasıyla Katolik adını alırken, İstanbul Kilisesi antikite konsüllerde belirlenen hususlara bağlı kalanlar oldukları iddiasıyla Ortodoks adını almıştır.¹⁵⁹

Roma kilisesinin Hristiyanlık öğretisidir. Papanın dinsel başkanlığını kabul eden Hristiyanlık anlayışına denir. Katolikliğin temeli aziz Petrus'un Roma'da ölmüş ve yerine Roma Psikoposunu (Papa) bırakmış olduğu inancıdır.¹⁶⁰ 1054 yılındaki nihai ayrılma hadisesiyle Kuruluşunu havari Petrus'a dayandıran Katolik Kilisesi, hem bu nedenle hem de 325 İznik Konsili'nde kabul edilen hiyerarşik sıralamada İstanbul ve diğer kiliselere karşı üstünlüğünün vurgulanmış olmasından dolayı kendisini Hristiyan aleminin en üst kurumu olarak niteler ve bu çerçevede kendisini Hristiyanlığın ana gövdesi olarak kabul eder. Katolik Kilisesi, Ortodokslarca da kabul edilen ilk 7 genel konsile ilaveten 869–870 yılında yapılan ve Filioque doğmasıyla Roma'nın hiyerarşik üstünlüğü ve Papanın hâkimiyetinin vurgulandığı IV. İstanbul Konsili'ni de evrensel konsiller arasında sayar. Katoliklerce, 7 sakrament (vaftiz, konfirmasyon, evharist, günah itirafı, son yağlama, nikâh ve rahip takdisi) temel ibadetler arasında kabul edilir. Evharist için hazırlanan ekmeğe maya katılmaz. Bu kilisede oldukça gelişmiş olan bir rahiplik teşkilatı vardır. Rahiplik teşkilatındaki hiyerarşik sıralamada, başta Papa bulunur. Bunu kardinaller, başpiskoposlar ve piskoposlar izler. Sıralama bu şekilde en küçük mahalle rahiplerine kadar uzanır. Reform dönemlerinden sonra Katolik Kilise bünyesinden Protestanlar, Anglikanlar ve Eski Katolikler gibi çeşitli gruplar da ortaya çıkmıştır.¹⁶¹

¹⁵⁹ Masdusi, A. Abdullah, *Yaşayan Dünya Dinleri Sosyo-Politik İnceleme*, çev. Mesud Sadak, Kalem Yayıncılık, İstanbul, 1981, s. 171.

¹⁶⁰ Hançerlioğlu, *a.g.e.*, s. 245.

¹⁶¹ Tümer, *Dinler Tarihi*, s. 299.

Papa kilisenin, yani priskoposların başkanıdır. Yetkisini doğrudan doğruya Tanrı'dan alır.¹⁶² Bu gün Vatikan Ruhani Devleti tarafından temsil edilmektedir. Katolik mezhebinin başı, Papa'dır. Papa, Vatikan Ruhani Devleti'ni Kardinaller Meclisi ile idare etmektedir. Birçok ülkede "Nonce" adı verilen Vatikan sefiri bulunmaktadır. Böylece Papa bir devlet başkanıdır. Gittiği her yerde devlet başkanlarına mahsus merasim ile karşılanmaktadır.¹⁶³

1054 tarihine kadar Doğu ve Batı Hristiyanlığı hemen hemen aynı çizgide devam etmiştir.¹⁶⁴ Katolik Hristiyanlığı'nın altın çağı XII ve XIII. Asırlardır. Bu çağda kiliseler hudutlarını bile bilmediği üniversiteleri yönetiyorlardı. Ancak bu parlak kilise medeniyeti fazla devam etmedi. Özellikle ruhban sınıfındaki yozlaşma, kilise teşkilatlarındaki düzensizlik, Sen Piyer Kilisesi inşaatındaki endüljans yolsuzlukları, beklenmedik bir anda 16. yüzyıl Reform hareketini meydana getirmiştir. Luther bu asırda, Roma Kilisesi'nin yolsuzluklarına Karşı çıktığı zaman sadece Katolik Kilisesi'ni ıslah etmek istemişti. Fakat Romalı ilahiyatçılar Roma Kilisesi'ni Luther'in istediği istikamette incelenmeyi reddetmişlerdi. Böylece Hristiyan Avrupa ikiye ayrılmış ve kanlı din savaşları ile parçalanmıştı. Bu dönemde en dikkat çekici olaylardan birisi de Katolik Kilisesi'nin giriştiği karşı reform çabası idi. Bu Luther'in başlattığı Reform hareketi karşısında Katolik kilisesi'nin kendine bir çeki düzen verme hareketi idi.

Papa 23. Jean'ın ve 6. Paul'ün papalık dönemlerinde tamamlanan II Vatikan Konsil'i Katolik mezhebi açısından son derece önemli bir faaliyettir. 12 yasa'nın meydana getirdiği II. Vatikan Konsilinde 73'e yakın Katolik Kilisesi problemi ele alınmıştır. Katolik Kilisesi'nin temel konuları incelenmiş ve birçok konunun yorumu yeniden yapılmıştır. Katolik Kilisesi için kendini bir yenileme hareketi olan bu konsil bu güne kadar Katolik dünyaya rehber olmuştur. Katolik kilisesi 7 sakrament kabul etmektedir. Vaftiz, Konfirmasyon, Ordre, Tövbe, Hasta Yağı, Evlenme. Katolik Kilisesi'nde üzerinde durulan çok önemli konulardan birisi de Magistere konusudur. Yani öğretme yetkisidir. Kitab-ı Mukaddesi ve geleneği en iyi şekilde öğreten Ruhban sınıfıdır. Bunun için Katolik Kilisesi her rahibin bulunduğu yerde bir kilisesin bulunduğunu, imanın bir kaynağı ve iki iletişim şeklinin olduğunu kabul etmektedir. Bu iletişimin şartlarını üç husus belirtmektedir: İnciller, Havariler ve Kutsal Ruh.¹⁶⁵

¹⁶² Yıldırım, Suat, *a.g.e.*, s. 188.

¹⁶³ Aydın, Mehmet, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, Din Bilimleri Yayınları, Konya, 2005, s. 371

¹⁶⁴ Günay, *a.g.e.*, s. 63-69.

¹⁶⁵ Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, s. 372.

Hıristiyan dünyasında en fazla mensubu bulunan Katolik Mezhebi, kendisini Hz. İsa'nın vekili Petrus'a bağlamaktadır. Ruhanî reisi papa'dır. Papa, bugün, aynı zamanda Vatikan Devleti'nin de başkanıdır. Papa'yı kardinaller seçer. Hiyerarşide, piskoposlar ve rahipler kardinallerden sonra gelmektedir. Başlıca özellikleri şunlardır:¹⁶⁶

1. Dinî başkan, Papa'dır. Papa, İsa'nın vekili, Petrus'un halefidir.
2. Papa, yanılmaz otoritedir. Roma, diğer Kiliselerin ruhanî merkezidir ve hepsinden üstündür.
3. Kilise, evrenseldir (Katolik kelimesi, evrensel anlamına gelir); onun dışında kurtuluş yoktur. Kilise, Kutsal Ruh tarafından sevk ve idare edilmektedir. İncil'in yorumu Kilise eliyledir.
4. Kutsal Ruh, Baba ve Oğul'dan çıkar.
5. İsa'da, İlâhî ve insanî, iki tabiat vardır.
6. Gelenek kabul edilir.
7. İsa gibi Meryem de günahsızdır, aslî suçtan uzaktır. Meryem, Tanrı yanında şefaatta bulunabilir. O, göğe yükselmiştir.
8. Azizler de Tanrı katında sözcü olur, şefaatte bulunabilir. Onların resimleri ve kutsal emanetlerine saygı gösterilir. Adlarına hemen her gün ayin düzenlenir.
9. İnsan, aslî suçun içindedir. Buna karşı kötülüğe temayül, günah değildir, günaha sevk eder. Günah çıkarma çok önemlidir. Bunun, günah çıkarma hücreinde, papaza itiraf şeklinde olması gerekir. Ergenlik çağına giren her Hıristiyan'ın yılda en az bir defa günah çıkartması 1215'de toplanan Lateran Konsili'nde karara bağlanmıştır.
10. Sakramentler, yedi tanedir. Ruhban zümresi evlenemez. Ruhban sınıfı dışında olanlardan evlenenler boşanamaz. Kilisede yapılmayan nikâh, sahih sayılmaz. Boşandıktan sonra evlenme zina kabul edilir. Vaftiz, su dökülerek yapılır. Vaftiz olmadan ölen, cehennemlik sayılır. Evharistiya Ayini'nde ekmeğe maya katılmaz. Evharistiya'da {Ekmek-Şarap Âyini'nde) konfirmasyon, ilk komünyondan sonra herhangi bir vakitte yapılır.
11. Yirmi bir konsil ve kararlarını kabul ederler.
12. Cuma günü et ve yağlı yiyecekler yemezler. Boğulmuş hayvan etini ve kanını mubah görürler.

13.Son yargı gününü, cenneti, cehennemi ve a'rafı kabul ederler.

14.Ayin dili Latince'dir {1965'deki II. Vatikan Konsili'nde değişik dillerde yapılmasına izin verilmiştir).

Yaşayan dünya dinleri adlı eserinde Abdullah Masdusi Gerald Walsh'ın Katolik mezhebi hakkındaki makalesine yer vermiştir. Walsh Makalesinde şunları not eder:

Bilimsel incelemelerin belirlediğine göre Nasıralı İsa bizim şimdi M.S. 27 dediğimiz yılın yazında «Galile'ye gelip Allah ülkesinden getirdiği müjdeyi haber vermiştir.»¹⁶⁷ Hakkında ilk defa vaaz ettiği bu «Kat» tamamlama ve vaat idi: «Vakit tamamdır ve Allah'ın ülkesine gelinmiştir.» Bunda payı olmasını isteyenler için iki şart konmuştu : «Tevbe ve îman»¹⁶⁸. İlk ay içerisindeki vaazlarında İsa yalnız birinci şart üzerinde duruyordu. Yani tevbe, kalbini temizleme, ahlâkı yenileme ve kişisel olgunlaşma, «Gel, beni takip et.»¹⁶⁹ «Mukaddes olan zavallılar... Merhametli olanlar, kalbi temiz olanlar... Barış yapanlar... Adalet uğruna işkence görenlerdir. Çünkü Allah'ın hakim olduğu ülke vardır»¹⁷⁰. İsa ancak daha sonra bizim bugün Hıristiyanlığın büyük çelişkisi diyebileceğimiz bildirisini tebliğ etti. «Hayatım benim uğrumda kaybeden onu bulacaktır.»¹⁷¹.

Ülkesinin ikinci belli-başlı kavramı hakikatti, bir inanç, bilinmesi gereken bir sırdı. Yalnız iradeye bir çağrı değil, fakat akla bir teşvikti. İsa salıklerine «Size Allah'ın ülkesinin sırrını bilmek imkânı verilmiştir.»¹⁷²

Ülke yavaş yavaş üçüncü veçhesini bu yolda gerçeği yaşayan örgütlenmiş bir erkekler ve kadınlar toplumu olarak göstermeye başladı.

Ülkesinin beşinci yanı daha derin ve esrarengiz idi. Hazreti İsa, Kendisi ile Kendi «Ülkesinin» aynı şey olduğunu kanun, inanç ve toplumun kendisi olduğunu bildirdi : «Ben yolun, gerçeğin ve hayatın kendisiyim»¹⁷³ Kendisini Allah ile bir tuttu : «İbrahim olmadan evvel ben vardım»¹⁷⁴ Rab benim içimdedir. Rabbin sahip olduğu her şey benimdir... Ben Rab'dan çıktım.»¹⁷⁵ O şunları da söyledi:

¹⁶⁷ Kitab-ı Mukaddes, Markos, 1:14.

¹⁶⁸ Kitab-ı Mukaddes, Markos, 1:15.

¹⁶⁹ Kitab-ı Mukaddes, Matta, 4:19.

¹⁷⁰ Kitab-ı Mukaddes, Matta, 5:3-10.

¹⁷¹ Kitab-ı Mukaddes, Matta, 16:25.

¹⁷² Kitab-ı Mukaddes, Markos, 4:11.

¹⁷³ Kitab-ı Mukaddes, Yuhanna, 14:6.

¹⁷⁴ Kitab-ı Mukaddes, Yuhanna, 8:58.

¹⁷⁵ Kitab-ı Mukaddes, Yuhanna, 16:15, 28.

«Size söyleyeceğim birçok şeyleri siz şimdi kaldıramazsınız. Fakat gerçeğin ruhu gelince, size bütün gerçeği öğretecektir... Ve gelecekteki şeyleri de size açıklayacaktır.»¹⁷⁶

Her şeyden önce Katolik, ilâhî gücün bildirisi ve ilhamı sandığı duyguyu müdriktir. Buna dayanarak «Allah'ın himmeti» ile kendisini tövbe etmeye, vicdan muhasebesi yapmaya ve sendeleyerek de olsa üstün sandığı bir hayat yolu, bir ahlâk kuralını takip etmeye muktedir hisseder. İkinci olarak Katolik kendince ilâhî ışığın ifadesi sandığı «aydınlanma» yi müdriktir. Bu sayede «beden» ve «kan»ın tabîî görüş ve kavrayış gücünün ötesinde «inanmaya», aklının bir iddiasını cevaplamaya, güç de olsa nesnel bir gerçeği, kendisine ilâhî bir vahiy gibi görünen dinî akideyi müsamaha ile kabul etmeye kendisini muktedir hisseder. Üçüncü olarak Katolik, Hazreti İsa'nın insanî ve ilâhî yaşamı gibi yaşadıklarını kabul ettiği gözle görülen bir toplumun yaşayan yetkililerince kendilerine bildirilen yol ve gerçeği açıkça kabul edenlerle konuşmak ve arkadaşlık etmenin önemini farkındadır. Tarihi Kilisenin, gözle görülen temsilci anlamında, gözle görülen Baş Papadır. O, İsa'nın Vekilidir ve tabii Hazreti İsa adlı «mistik» vücudun yalnız bir Başıdır.¹⁷⁷

B- Ortodoks Mezhebi

Ortodoks, doğru görüş ve inanç anlamına gelir. Roma'nın üstünlük iddiasına karşı Bizans Patrikliği, kendisinin doğru yolda bulunduğunu, üstün olduğunu belirtmek üzere bu adı almıştır.¹⁷⁸ Ortodoks Kilisesi (Bizans Kilisesi, İstanbul Kilisesi, Doğu Kilisesi) Ortodoks Kilisesi, Bizans imparatorluğunun devlet kilisesi şeklinde gelişme gösterdi. Ortodoks Kilisesi Kavramı XI. yüzyılda Batı Kilisesi ile Doğu Kilisesi bölünmeden sonra ortaya çıkmış bir kavramdır. İki kilisenin birbirinden ayrılması ilahiyat alanındaki anlaşmazlıklardan çok siyasal ve kültürel nedenlere dayanır.¹⁷⁹ Doğu ile batı arasındaki siyasal rekabet, daha sonra dini rekabeti de beraberinde getirerek, XI yüzyılda Kutsal Ruh'un çıktığı yer konusunda tartışma ile birbirinden ayrılmıştır. Batı Roma imparatorluğunun 5. yy'da yıkılışı ardından Batı'da hızla nüfuzunu artıran ve yükselen bir güç haline gelen Roma Kilisesi'nin, kendisi lehine yorumladığı çeşitli üstün olma gerekçelerini de kullanarak Bizans imparatorluğu bünyesindeki Hristiyan

¹⁷⁶ Kitab-ı Mukaddes, Yuhanna, 14:8.

¹⁷⁷ Masdusi, *a.g.e.*, s. 172.

¹⁷⁸ Tümer, *Dinler Tarihi*, s. 300.

¹⁷⁹ Günay, *a.g.e.*, s. 70.

halklar üzerinde etkin olmaya çalışması, Bizans'ın merkezi İstanbul'daki kiliseyi harekete geçirdi. Böylelikle Roma kilisesiyle İstanbul kilisesi arasında ciddi bir siyasal çekişme baş gösterdi. Batı Kilisesi Kutsal Ruh'un Baba'dan Oğul'dan çıktığını söyleyerek, Kutsal Rus'un sadece Baba'dan çıktığını söyleyen Doğu Kilisesi'ne muhalefet göstermiştir. Böylece Roma Kilisesi, Latin Batı Kilisesi veya Katolik Kilisesi adını alırken, İstanbul Kilisesi, Rum Ortodoks Kilisesi adını almıştır. IX. yy. itibaren ise bu çekişme had safhasına ulaştı; siyasal rekabetin ötesinde ciddi teolojik ihtilaflar yaşandı. Kilise içi hiyerarşik yapılanmada Roma'nın üstünlüğüne ve Papa'nın otoritesine karşı çıkan İstanbul kilisesi, Roma kilisesinin Kutsal Ruh konusundaki görüşünü bir sapıklık olarak niteliyor ve Kutsal Ruh'un yalnızca Baba'dan çıkmış olduğunu söylüyordu. Ayrıca ikonalar konusundaki tartışmalar da bu çekişmelerin tuzu biberi oldu ve 9. yy'dan itibaren ciddi olarak başlayan bu ihtilaf 11. yy ortalarında had safhasına ulaştı. İki kilise birbirini kesin olarak aforoz etti. 1504 tarihinde Ayasofya Kilisesi'nin mihrabına birer aforoz tabelası koymuşlardır.¹⁸⁰ Roma Kilisesi "evrensel birlik" taraftan olduğu gerekçesiyle kendisini Katolik diye adlandırırken, İstanbul kilisesi "asli öğretilere bağlı kalanlar" oldukları iddiasıyla Ortodoks adını aldı. İki kilise arasındaki bu karşılıklı aforoz olayı günümüze kadar devam etti. Ortodoks Kilisesi tarihi süreç içerisinde Balkanlarda, Doğu Avrupa'da ve Rusya'da yayıldı, İstanbul'un Osmanlılarca fethedilmesiyle İstanbul patrikliği Osmanlı egemenliğine girdi. Bu, Rus Ortodoks Kilisesi'nin güçlenmesine ve Ortodoks aleminin yeni liderliğine soyunmasına yol açtı. İman, ibadet, şariat ve hiyerarşi ile birbirine bağlı bir cemaat olan Ortodoks Kilisesi, kendisini Doğunun Ortodoks ve Havariler Kilisesi olarak isimlendirir.¹⁸¹

Ortodoks Kilisesi 325'te başlayıp 787'de sona eren genel konsiller zincirinden sadece yedisini kabul ederek ilk yedi konsil kilisesi olarak görülmüştür.. Batı ise genel konsil olarak, yirmi bir genel konsil kabul etmektedir. Ortodoks Kilisesi'nin bugün tahminen iki yüz milyon civarında müntesibi vardır.

Ortodoks Kilisesi, sahip olduğu kredoyu, yedi genel konsilde belirlendiğini kabul etmektedir. Bu konsiller;

I. İznik Konsili (325)

¹⁸⁰ Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, s. 575.

¹⁸¹ Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, s. 294.

II. I. İstanbul Konsili (381)

III. Efes Konsili(431)

IV. Kadıköy Konsili (451)

V. II. İstanbul Konsili (553)

VI. III. İstanbul

1054 tarihinden 1453 tarihine kadarki dönem “Gerçek Bizans Dönemi” olarak adlandırılmaktadır. Esas olarak Ortodoks ilahiyatının gelişme dönemi bu dönemdir. Ortodoks Kilisesinin bu dönemini üç özellik belirtmektedir. Batıdan uzaklaşma, misyonerlik faaliyetleri ve teolojik derinleşme.

Bu kilisenin karakteristik özelliklerinden bir diğeri ise zengin ayin merasimleridir. İbadetlerinde vaaz ve kıraat yanında ekümenik konsillerin dogmaları açıklanır, ibadetler açısından 7 sakrament kabul edilir. Evharist için hazırlanan ekmeğe maya ve şaraba su katılır. Ortodokslarda mahalli papazların evlenmelerine izin verilir; ancak keşişler ve piskoposlar bekar kalırlar. Bu kilisede aziz resim ve tasvirlerinden oluşan ikonalara tazim edilir, ikonalarda tasvir edilen her azizin bizzat ilgili kişinin ruhsal varlığını taşıdığına ve dolayısıyla ona dua edilebileceğine inanılır. Ortodokslar Araf 'ın bir bekleme yeri olduğunu kabul ederler. Son olarak onların Hıristiyanlığın sembolü olarak kullandıkları haçın, yatay ve dikey kolları birbirine eşittir. Fener Patrikhanesi, Ayrılmış Doğu Kiliseleri; Katolik Kilisesi. Ortodoks Özellikle batılı araştırmacılarca dinsel geleneklerde heresi ve heterodokside uzak şekilde merkezi öğretileri savunan akımları tanımlamada kullanılan bir terim. Ortodoksi Bayramı Ortodoks Kilisesi'nde Lent'in ilk pazarında tüm sapkınlıklara karşı doğru inancın zaferini kutlamak amacıyla yapılan bir bayram. Bu festival, ikona karşıtı akımın alaşağı edilmesi ve ikonaların yeniden restorasyonunu kutlamak için 843 tarihinde kutlanmaya başlanmıştır.

Ortodoks Kilisesi'ne göre Kilise İsa'nın bedeni olarak kabul edilmiştir. Ortodoks Kilisesi, papanın otoritesini yanılmazlığını kabul etmez. Ancak, Katolik Hıristiyanlıkta olduğu gibi, Ortodoks dünyasında sıkı bir kilise teşkilatı ve hiyerarşisi yoktur. Ortodoks dünyada İstanbul Fener Patrikliği'nin önemli bir yeri vardır. Bundan ayrı olarak, İskenderiye Apostolik Patrikliği, Kudüs Patrikliği, Moskova Patrikliği, İsviçre'deki Chambesy Ortodoks patrikliği önemli Ortodoks merkezleridir. Yunanistan

Ortodoks Kiliseleri İstanbul Fener patrikhanesine bağlı kalmışlardır. Bunlardan başka, bir piskoposla yönetilen Ortodoks Kiliseleri ile bağımsız Ortodoks Kiliseleri de vardır.

Kiev ve Moskova İncili Bizans'tan aldı. Gerek ibadet hayatında, gerekse ilahiyat ve kilise mevzuatı Rusya, Ukrayna, Beyaz Rusya ve Kafkasya halkının Hristiyan mirasının kökleri, Mısır, Suriye, Küçük Asya, Yunanistan ve İstanbul'un eski kiliselerinin ruhanî, ahlâkî ve zihnî geleneklerine dayanır. Doğu Kilisesinin isimleri resmî ve gayri resmi belgelerde değişiktir: «Doğunun Ortodoks Katolik ve Apostolik Kilisesi», «Ortodoks Doğu Kilisesi». «Doğu Kilisesi», «Ortodoks Kilise». Onlara göre Ortodoks teriminin gerçek nas veya doktrinden de öte bir manası var. Doğru ibadet, doğru itiraf ve havari kilisesinden başlayarak bugüne kadar uzanan hiyerarşi ve mukaddes dinî toplantıların tartışılmaz sürekliliği anlamına gelir. Doğu kelimesi, Kili-seye ait herhangi bir coğrafi bölge sınırları belirtmez.¹⁸²

1453'te İstanbul'un düşmesinden sonra Rus Ortodoks Kilisesi Doğu Hristiyanlık alanı içindeki faal liderliğinin giderek farkına vardı. Aydın temsilcileri Roma ve İstanbul'un meşru varisi, olan Moskova'yı üçüncü Roma olarak ortaya çıkaran bir tarih felsefesi geliştirdi. Philotheus adlı bir Rus rahibi, İstanbul'un düşmesinden hemen sonra, «Doğu ve Batı Roma düştü. Kader Moskova'yı üçüncü Roma mevkiine tayin etti, bir dördüncüsü asla olmayacaktır,» diye ilan etmişti.

Doğu Kilisesi kendisine Tanrının hulul etmiş olduğu İsa' in Apostolik ve Katolik camiasının aslına uygun devamı olan tek kilise olduğuna inanır. Katolik ve cihanşümul olduğunu iddia eden Doğu Kilisesi kanunî veya idarî yetkinin merkezileştirilmesine karşıdır. Tarihçiler Doğu Kilisesinde merkezi bir yüksek otoritenin olmayışını tamamen özel bir tarihi duruma sahip olması ile açıkladılar. Batıda Katolik Kilisesi Roma imparatorluğunun düşmesinden sonra yüzyıllar boyunca hem" tek" dini hem de medeniyeti bütünleştirici ve birleştirici tek kuvvet olmasına karşı, Doğu Kilisesinin lâik, kültürel ve siyasi hayatta yapabileceği çok az şeyi vardı. Bundan başka Doğu Kilisesinin kilise teşkilâtı, bu kilisenin kendi görüşüne göre, Roma Kilisesinin iddia ettiği gibi papa episkopluğu ve yanılmazlığının ilâhi kanunuyla (Cjure divino) değil, sadece dış ihtiyaç ve menfaat sebebiyle meydana gelmiştir.

Doğu Kilisesi ile Batı Kilisesi arasındaki başlıca farklar, birincisine göre, şunlardır:

Bir kere kilise birdir, tıpkı İsa'nın bir tek vücudu olabileceği gibi.

İkincisi Kilise gerçeğın kesin kural ve kıstasına sahiptir. Kilisenin üstünde daha yüksek bir otorite yoktur, çünkü Kilise bütün kurtarıcı bilgilerin ve hayatın ana gerçeğı, kaynağı ve pınarıdır.

Üçüncüsü, yanılmazlığın özel bir makam veya aracı yoktur. Roma Kilisesinde ya tek basma Papa veya Ekümenik Konsey ile birlikte Papa Allah tarafından tayin edilmiş yanılmaz yetki müessesesidir. Doğı kilisesinde durum böyle değildir.

Doğı Ortodoks Kilisesinin Akidesi:

Doğı Ortodoks akidesine gelince şu noktaları kaydetmek gerekir:

Doğı Kilisesinin entelektüel, ibadet ve pratik hayatının özü hulul etmiş olan İsa'nın yeniden dirileceğine inanmaktır. Bütün tarihî Hıristiyanlık şekilleri ilahiyat bilgilerini ve «amentü»lerini İsa'nın hülûluna dayandırmışlardır. Fakat bunlardan hiçbirini bunu aynı derecede inanç ve dinî ayinlerinin temel direğı yapmamıştır.

Doğı Kilisesi İsa'nın beşeri ve ilâhi tabiatını teslim ve tastik eder, fakat İsa'yı mükemmel bir Tanrı - insan vahdeti olarak yorumlar.

Tanrı - İnsanın hulûl ve dirilmesi, O'nun batini ve kutsal varlığı umumî ibadetin, mukaddes duaların manasıdır.

Doğı Kilisesi yedi ayin kabul etmiştir: Vaftiz, konfirmasyon, kefarete cezası (ikinci vaftiz), Aşai Rabbani (şükran), kutsal emirler, evlenme, hastaya yağ sürme)

Ortodoks inancına göre yeryüzünden bulunan her kilise bağımsızdır. Ortodoks patriğı sadece bağımsız kiliselerin başkanıdır.¹⁸³ Ortodoks dünyasında dört büyük patriklik vardır. Bunlar; İstanbul, İskenderiye, Antakya ve Kudüs'tür. Çok sayıda millî kiliseler, bu dört patrikliğe bağılıdır. Ancak özerk ve kısmen özerk Kiliseler de vardır. Monofizit Kiliselerle beraber bu sayılanlar, tek bir "Doğı Kiliseleri" başlığı altında gösterilmektedir, İstanbul Patrikliği; Fener Patrikliği veya Rum Ortodoks Patrikliği diye de adlandırılır.

Ortodoksların Katoliklerden ve diğer Hıristiyan mezheplerinden ayrıldıkları noktalar genellikle şunlardır:¹⁸⁴

- 1- Ruhanî başkanları patrik'tir.
- 2- Papa'nın üstünlüğünü, İsa'nın vekili olduğunu, yanılmazlığın, kabul etmezler.
Kutsal Ruh'un Oğul yoluyla Baba'dan çıktığını ileri sürerler.
- 3- İlk yedi konsili ve kararlarını kabul ederler. Sonraki konsilleri ve kararlarını

¹⁸³ Hançerlioğlu, *a.g.e.*, s. 282.

¹⁸⁴ Tümer, *Dinler Tarihi*, s. 300.

kabul etmezler.

- 4- İkon'lara geniş yer verir, saygı gösterirler (ikon; İsa, Meryem ve azizleri tasvir eden, özel bir tarzda yapılmış olan, kilise ve evlerde bulunan resimlerdir).
- 5- İbadet, her ülkenin diliyle yapılır.
- 6- Haçlarının kollar, birbirine eşittir. Sağdan sola haç çıkarırlar.
- 7- Evharistiya Ayini'nde ekmeğe maya, şaraba su katarlar.
- 8- Konfirmasyon, vaftizden hemen sonra yapılır.
- 9- Papazlar evlenebilir. Keşişler, Piskoposlar ve Patrikler evlenmez. Boşanma, bazı şartlara bağlı olarak vardır.
- 10- A'rafı kısa bir bekleme yeri olarak kabul ederler. Günahkâr bir kişi, günah derecesine göre, bir bedel ödeyerek hatasından kurtulabilir.

C- Protestan Mezhebi

XVI. Yüzyılda Roma kilisesini protesto eden papaz Luther'in reformuyla Protestanlık oluşmuştu. Protestan adını adına katan ilk kilise topluluğu ABD'de "Protestan Episkopal Kilise" dir.¹⁸⁵ Bu oluşumun temel nedeni ekonomiktir. Toprak sahipliğinin(feodalizm) yerini alan para sahipliğinin(burjuvazi) çıkarlarına hizmet amaçlıdır.¹⁸⁶ Hristiyanlık tarihinde 15. yy'dan itibaren reformasyon hareketleri neticesinde teşekkül eden mezhep. Luther taraftarları Speyer Meclisi'nde (1529) protesto edilmeleri nedeniyle bu adla adlandırıldılar. Başta Luther olmak üzere reformist ilahiyatçıların, inanç ve ibadete ilişkin çeşitli konularda Katolik kilisesinin uygulamalarına karşı çıkmaları üzerine gelişen reform hareketine dayalı Protestanlık akımının en önemli üç kolu, Lutheranizm, Calvinizm ve Zvinglianizmdir. Protestanlığın teşekkülüyle sonuçlanan reform hareketi genellikle Luther'le başlatılmasına rağmen, J. Hus ve Erasmus gibi Luther öncesi kişiler de bu akımın ortaya çıkışı ve yayılışında önemli rol oynamışlardır.¹⁸⁷

Protestan kelimesi, başkaldıran, itiraz eden anlamına gelir. XVI Yüzyılda Martin Luther (1489–1546), Roma Katolik Kilisesinin günahlar, bağışlaması, bunu malî bir kaynak haline getirmesi, kitap yorumu ve hüküm çıkarmayı kendi inhisarında, ayin dilinin Latince olması gibi hususlara karşı çıkarak ilk itirazı başlattı. Bu itirazlar, büyük bir genişlik kazandı. İş sadece itirazda kalmadı. İtirazcılar, kendi görüşlerini de

¹⁸⁵ Günay, *a.g.e.*, s. 86.

¹⁸⁶ Haçerlioğlu, *a.g.e.*, s. 420.

¹⁸⁷ Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, s. 312; Haçerlioğlu, *a.g.e.*, s. 420.

açıkladı. Böylece reformasyon başlamış oldu. Bunun sonucu, çeşitli Protestan Kiliseler oluştu.¹⁸⁸

Protestanlığın temel doktrinleri arasında şunlar sayılabilir. Kutsal kitap, dinin tek kaynağı olarak kabul edilir; dolayısıyla Papanın veya herhangi bir otoritenin yanılmazlığına karşı çıkılır. İman ve inkâr olayının kişisel bir eylem olduğu vurgulanarak, kişinin dine girmesi veya dinden çıkması konusunda kilisenin rolü reddedilir; aynı şekilde tövbenin de tanrıyla kişi arasındaki bir olay olduğu üzerinde durulur ve günah çıkarma ritüeline karşı çıkılır. Dinsel törenler sadeleştirilerek en aza indirgenir. Rahiplerin evlenebileceği belirtilir. Protestanlık, sonraki dönemlerde kendi içerisinde çeşitli parçalara bölünmüş ve birçok müstakil kilisenin teşekkülüne zemin hazırlamıştır. Ayrıca Protestanlık akımının, batı dünyasında liberalizm ve kapitalizme etkisi üzerinde de durulmaktadır.¹⁸⁹

Batının din tarihi için de Protestanlık başlangıçta kendini yeni bir din olarak takdim etmediği gibi, Hıristiyanlığın yeni bir şekli olarak da takdim etmemiştir. Protestanlık, Batı kilisesini uzuvları ve başı içinde derin bir reformu tabi tutma hareketidir. Protestanlık, kirtil bir ihtilaftan değil; XIII. yüzyıla kadar uzanan bir kilise reformu faaliyetine girişme teşebbüsüdür. Bu hareketi başlatan öncülerin bir kısmı, Katolik kilisesi tarafından aforoz edilmiş, diğer bir kısmı ise aforoz edilmemiştir. Hussites ve Vaudois'lar birtakım zulümlere maruz kalmışlardır. Ancak, papalık ile hüküm darlar arasındaki tartışma, korkunç boyutlara ulaştığı anlarda, hükümdarları reformcuları desteklemişler ve Katolik kilisesinden kopmalar olmuştur. Bunun için reformu, uzun süre düşünülmüş, stratejik plânları yapılmış ve birtakım liderleri olan organizeli bir hareket olarak görmemek gerekecektir. Çünkü Reform, Avrupa insanının çoğunluğunda mayalaşan manevi bir ihtiyaca cevap olarak kendiliğinden ve bizzat anarşik olarak patlak vermiştir.¹⁹⁰

1520 senelerinin sonuna doğru bir kilisenin Protestan olduğunu veya olmadığını söylemesi bile zor bir işti. Bundan dolayı, Reform taraftarları, sadece efkâr umumiyyenin verdiği ismi taşıyorlardı Böylece Reformcular, Lutherien'ler, Biblren'ler, Evangelik'ler olarak isimlendiriliyorlardı. Protestan kelimesi çok sonra tesadüfen ortaya çıkmıştır. 1529'da "dini azınlıkların, çoğunluğun kararı ile ezilme olayına" karşı

¹⁸⁸ Tümer, *Dinler Tarihi*, s. 302.

¹⁸⁹ Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, s. 312.

¹⁹⁰ Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, s. 624.

çıkanlara ve onların savunucularına" Protestan' adı verilmiştir. Daha sonra bu kelime genel kabul görmüştür. Meselâ Almanlar, Protestan kelimesini, Evangelik kelimesine tercih etmişlerdir. İngilizler, Anglikanizm terimini kullanmaktadırlar. Reformdan asırlarca sonra doğmuş olan Babtist'ler ve Metodist'ler, Protestanlığa aidiyetlerini ilan etmişlerdir. Böylece Protestanlık kelimesi, bütün reform hareketlerini içine alan bir cins isim haline gelmiştir. Reform hareketinin başlangıcı olarak genelde 1517 tarihi gösterilmektedir.

31 Ekim 1517'de Luther, Wittenberg Şatosunun kilise kapısına enduljans kavgaları nedeniyle 95 maddelik görüşlerini ihtiva eden bir beyanname asmıştı. Luther, bu maddelerde esas olarak, enduljans satın alarak insanın günahından temizlenip temizlenmediği konusuna işaret ediyordu. Luther'e göre Allah'ın affı, kayıtsız şartsız insana ulaşabilirdi. Luther'e göre önemli olan imandı. Amellerle, Allah istemese yine günahımızdan temizlenemeyiz diyordu Luther. "Allah, yine Allah'ın inayetiyle elde ettiğimiz sevapları mükâfatlandırır" diyerek, bütün kurtuluşu enduljans satın almaya bağlayanlara karşı çıkıyordu. Luther işe önce enduljansla başlamış fakat kısa zaman sonra "Hıristiyan doktrinin" esasıyla meşgul olmaya başlamıştır. Daha sonra İncili Almancaya çevirmiş ve Reform üzerinde yazılar yazmaya devam etmiştir. Böylece Luther, Almanya'da reformun öncüsü olmuş ve reformun yayılmasını sağlamıştır. Kısa bir zaman sonra reform, Almanya dışına çıkmıştı. Jean Calvin, Luther'in fikirlerine ve Kitab-ı Mukaddes etüdüne bağlı kalmıştı. Calvin, Fransa'da 1534 yılından itibaren reformu yaymaya başlamıştı. Fakat Calvin, kısa zaman sonra İsviçre'nin Bale şehrine sığınmak zorunda kalmıştı. Daha sonra, Cenevre'ye gelmiş ve orada iki yıl kalarak reform hareketine devam etmişti. Calvin'in daha sonraki hayatı Strasbourg'da geçmiştir (1538–1541). Artık Calvin, Fransa'daki reform hareketlerinin babası olmuştu. 1541'den 1546 yılına kadarki hayatını Cenevre'de geçiren Calvin, reformun yerleşmesi için çalışma yapmıştır. Calvin, zamanın büyük bir kısmını vaaz. İncil yorumu papazlık müessesesinin oluşturulması, geleneklerin denetimi, gibi işlere tahsis etmiş ve Hollanda'da ve talebesi John tarafından reformun idare edildiği, canlanan reform tipini benimseyen kiliselerin danışmanı ve önderi olmuştur.

Lutherci reform, kilise teşkilatına dış kültür şekline, kilise hiyerarşisine değişiklikler getirmeksizin Alman İskandinav ülkelerine hakim olurken Calvin tipi reform, İsviçre'nin bir kısmına Fransa'ya, Macaristan'a, Hollanda'ya yayılmıştı. Yine

İsviçre'de görünen bir diğer reform şekli de Ulrich Zwingli'nin başlattığı reformdu. Zwingli'nin reformu diğer reformistlerden iki konuda ayrılıyordu.

0. cumhuriyetçi sivil iktidarla kilise yönetiminin arasında samimi bir ittifakı savunuyordu. İkinci olarak Evharistiya ayininin hatırlamaya vesile olma karakterini ortaya koyuyor ve İsa'nın varlığında bir realiteden sembol yapma temayülünü gösteriyordu. Reform liderleri arasında bazı noktalarda uzlaşmazlıklar olmasıyla beraber, Protestanlık genelde iki prensipte buluşmaktadır.¹⁹¹ Bunlardan biri Hristiyanların hayatı ve iman konusunda, kutsal kitabın yüce otorite olduğu prensibidir. Diğer günahkâr bir insanın amellerinin tesiri olmadan sadece ilâhi inayetle bağışlandığı prensiptir.

Protestanlığın diğer önemli dayanağı "papa veya konsil" gibi günahsız bir otoritenin mevcut olmayışıdır.¹⁹² Çünkü böyle bir otoritenin mevcut kabulü, kutsal kitaba itaati tahrip eder. İşte bunun için kilisenin, kendisi eleştirecek bir şeye ihtiyacı vardı. Bugün dünya protestanlarının sayısı durmadan artmaktadır, Bunun sebebi misyonerlik faaliyetleridir. Katolik mezhebinden Protestanlığa, Protestanlıktan Katolikliğe sürekli geçişler olmaktadır. Özellikle Amerika'da Protestan mezhepleri, daha hızlı bir gelişme göstermektedir. Protestanlığın yayıldığı ülkeleri, Avrupa, Kuzey Amerika, Afrika, Asya, Avustralya, Güney Amerika ve İskandinav ülkeleri olarak görebiliriz.¹⁹³

Aralarında bazı farklı noktalar bulunmakla beraber Protestan mezhepler, genelde ortak bazı özelliklere sahiptir. Protestanları diğerlerinden ayıran Özellikler şunlardır:¹⁹⁴

1. Papa'nın otoritesini ve yanılmazlığını reddederler, Hristiyanlığı bilen herkesin otorite olduğunu kabul ederler.

2. Kilisenin Kutsal Kitap yorum yetkisi yoktur. Her Hristiyan, Kutsal Kitap'ı yorumlayabilir. Kutsal Kitap esastır. İbadetin büyük bir bölümünü oluşturan vaazlar, Kutsal Kitap'tan çıkarılır.

3. Sakramentlerden ilk ikisini (vaftiz, evharîstiya) kabul ederler. Evharistiya ayinini bir kısmı hatıra yemeği olarak görürken, bazıları İsa'nın eti ve kanı olarak kabul

¹⁹¹ Olgun, Hakan, *Sekülerliğin Teolojik Kurgusu Protestanlık*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2006, s. 71.

¹⁹² Masdûsî, a.g.e., s. 176.

¹⁹³ Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, s. 625.

¹⁹⁴ Tümer, *Dinler Tarihi*, s. 302.

eder. Günah itirafının mecburîliğini ve Kilise mensuplarının günah çıkarma yetkisine sahip olduklarını kabul etmezler.

4. Kiliselerde resim ve heykellere yer vermezler.

5. Anglikanlar hariç, haç bulundurmaz ve haç çıkarmazlar.

6. İbâdet ve âyînler anadillerinde yapılır. Vaazları, ayin ve ibadetin bir bölümü olarak görürler.

7. A'rafa ve ebedî cezaya inanmazlar.

8. Meryem konusunda diğer mezheplere katılmazlar. Ona önem vermezler.

9. Azizleri kabul etmezler, Azizler için kiliselerde özel ayinler yapmazlar.

10. Teslis (Üçleme) bütün Protestanlarda vardır. Bu konuda diğer Hristiyan kiliselerinden farkları yoktur.

11. Protestan Kiliseler; Luteran, Anglikan, Reforme Edilmiş Kiliseler gibi kollara ayrılabilirse de, Metodist, Kongregasyonalist gibi müstakil kiliseler de vardır. Ayrıca Protestan dünyasından Adventistler, Mormonlar gibi birçok dinî hareket de ortaya çıkmıştır.

Son dört yüzyıl içinde Protestanlık başlıca iki dini tür olarak kendini göstermiştir. Bunlar:

a. Klâsik Protestanlık.

b. Radikal Protestanlık,

olarak adlandırılabilir. Klâsik Protestanlık denince, Hristiyanlığın aldığı şekle karşı isyan ederken kilisenin Katoliklik anlamını muhafaza eden büyük kilise sistemlerini kastediyoruz. Klâsik veya kilise Protestanlığı Luther, Anglikan ve Reforme Kiliselerince temsil edilmiştir.

Radikal Protestanlık tarihinde mezhep olayı olarak bilinen olayı belirtmek için kullanılır. Dini guruplarla dinî düşünce okullarını kapsar. Bu grupların üyeleri Hristiyanlığın esas özünün ifadesi olduğunu düşündükleri bazı özel hususlar etrafında toplanmıştı. Klâsik Protestanlık liderleri, on altıncı yüzyılın Reformcuları, Reform hareketinin Kiliseden ayrılma değil, Kilise içinde bir ayrılık olduğunu dünyaya ilân ettiler. Onlar tüm Kitab-ı Mukaddes ile Hristiyan Kilisesinin dinî mirasın varisleri olduğunu iddia ediyorlardı. Klâsik Protestanlık Hristiyan tarihinde daha sonra meydana

gelen gelişmelere karşı ilk kaynaklara başvuruyordu. Hristiyanlığın öncelikle Allah ile kul arasında olan ferdî bir münasebet olduğunu iddia ediyordu. Bu münasebet, Allah'ın İsa'ya yazdığı ve Hristiyanın kalbinde Ruhül Kudüs varlığını yerleştirerek muhafaza ettiği ebedî kurtarıcı kanunlara göre kurulmuştur.

1- Luteryenizm: Protestanlığın ilk ifadesi Luteryenizmdir. Luteryenizmden, menşeyini Martin Luther'in faaliyetini, ruhuna ve görüşüne borçlu olan özel Hristiyan görüşü ile özel kiliseler anlaşılır. Luther Kiliseleri Almanya'da, Skandinav ülkelerinde ve Birleşik Devletlerde kurulmuştur. Kurucusunu takip ederek tarihleri boyunca şu iki hususla derinden ilgilenmişlerdir: Kul'un hayatı ve kilise ibadeti.

Luther'ciler Kiliseyi lâik hayattan sorumlu saymamışlardır. Onlar sevgi kanununun siyaset işlerine uygulanmasına teşebbüs edilmemesi gerektiği görüşünü sürekli olarak muhafaza etmişlerdir. Günah sebebiyle siyasî düzen Allah ülkesinin kanunlarına göre çalışmaz ve çalışamaz. John A. Mackay'e göre «Luther'in, Adolf Hitler ile Alman nazizminden sorumlu olduğu iddiası saçmadır. Ama Luther'in Almanya'daki halka ait işlerden geleneksel ayrılığı, toplum ve devletin kendilerini Hristiyanlık doğrultusundan uzak tutmalarını kolaylaştırdı. Bu sebeple büyük Lutherci camianın gerek Avrupa'da gerekse Amerika'da toplumsal sorumluluklarını yeniden değerlendirmeye başlaması çağdaş Protestan tarihinde fevkalâde önemli bir gerçektir.

2- Kalvinizm: Bugünün Protestan dünyasında tarihi sıraya göre ikinci, nüfuz ve salıklarının sayışma göre birinci sırada olan Kalvinizm veya diğer bir adıyla Reforme edilmiş Hristiyanlıktır.

Reforme edilmiş Hristiyanlığın gayesi, mevcut Hristiyanlıkta reform yaparak onun başlangıçtaki asıl Hristiyanlığa benzemesini sağlamak olan John Calvin'in çalışmalarından doğdu. Bir Fransız olan Calvin sıkı bir dinî tecrübeden geçmiş ve bunun sonucu olarak onun saliki Beza'nın sözleriyle, «O bütün diğer çalışmaları bırakarak kendini Allah'a adadı.» İlahiyat ile ilgili yazıları ile özellikle The Institute of the Christian Religion ve Fransa'dan kovulduktan sonra yerleştiği Cenevre'de vaiz, öğretim üyesi ve kilise örgütleyicisi olarak gösterdiği faaliyetleriyle Calvin, dinî ve lâik dergilerde en devrimci kişilerden biri oldu. Yaşadığı devirde Avrupa'yı felâketten kurtaranların başında geliyordu. Eski bir rahip olan Luther'in tutkusu insan ruhu ve kurtuluşu olmasına karşılık, eskiden ruhanî sıfatı olmayan insanca bir kişi olan Calvin'in özlemi gerçek ve Allah'ın doktrini idi.

Calvin'in ardından reforma tabi tutulan ilahiyat bilimi, önemli birkaç hususu vurgulamaktadır. Din öncelikle kişisel mutluluk veya toplumun faydası için var değildir. O Allah'a ibadet ve O'nun yolunda hizmet etmek için vardır. Allah birinci gaye kabul edilirse ancak o zaman din insana en iyi şekilde hizmet eder. Hristiyan doktrinini ortaya koymada ölçü, yalnız ve yalnız «îman ve amelin yanılmaz bir kanunu» olan mukaddes kitaptır. Bir doktrinin durumu hakkında hüküm verirken kullanılan kıtas, onun hayat üzerine yaptığı tesiridir. Çünkü o, «Doğruluğun ve gerçek iyiliğin» emrindedir. Temiz bir doktrinin, onu benimsemiş olanların temiz hayatında da ifadesini bulması gerekir.

Reforma tabi tutulmuş Hristiyanlık topluma karşı bir görevi olduğunu müdriktir. Bunun içindir ki başlıca nüfuz sahibi olduğu ülkelerin kültürel, siyasî ve toplumsal hayatını derinden etkilemiştir. Ayrıca Amerikan Devriminde Bağımsızlık Beyannamesini imzalayan tek kilise adamı New Jersey Kolejinin Presbiteryen Başkanı olduğunu kaydetmekte fayda var. Reforme Hristiyanlığının hakim olduğu ülkelerin hiçbirinde Faşizmin görülmediği çağımız tarihinin aynı ölçüde kayda değer bir gerçeğidir.

3- Anglikanizm: Anglikan Kilisesi VIII. Henry devrinden beri İngiltere'nin Resmi Kilisesidir. VIII. Henry ile Papa arasındaki bir kavgadan sonra ayrı bir kilise varlığı olarak tarihî şeklini alan Anglikan kilisesi, kendi özel kişiliğini, dile düşmüş İngiliz hükümdarı veya onun yönetimi ile ilgili hususlara değil, Elisabeth devrinde Anglikanizmin bugün tanıdığımız şekliyle yaratıcıları olan Richard Hooker ve Jeremy Taylor gibi büyük adamlara borçludur.

Anglikan Kilisesi T.S. Eliott'un ifadesiyle «Papalık ve Presbiterianlik arasında bir orta yol» olma emelinde olagelmiştir. Bu yalnız kilise teşkilâtı anlamında değil, doktrin anlamında da böyledir. Anglikanizm ayrı bir varlık olarak ilk ortaya çıktığından beri kiliseye ve bunun Apostolik Kilisenin devamı olduğuna dair kuvvetli bir bilince sahip olagelmiştir.

Bu, kilise tarihi boyunca Anglikanizmin ruh ve tavrını belirlemiştir.

Radikal Protestanlıktan, Protestanlığın kilise sistemlerinden yavaş yavaş kopan veya bunlardan bağımsız olarak vücut bulan Hristiyan gruplarını veya dini düşünce okullarını kastediyoruz. Bu gruplar Reformasyonun üvey çocuklarını meydana getirmiştir. Bunlar resmî İngiliz kilisesiyle uyumsuz bir tabiattaydı. Hristiyan alemi

için hayatî önemi olan hususlar üzerinde fazlasıyla durmaları sık sık Hıristiyanlığın «Tuzu, biberi» olmuşlardır.

Radikal Protestanlık başlıca iki çeşittir: Evangelik ve Hümanist. Radikal Protestanlığın en önemli Evangelik ifadeleri Baptistler, Kongregasyonalistler, Metodistler ve Kuveykirlardır. Reformasyon'dan önceki Anabaptistlerin halefleri olan Baptistler Hıristiyanlık vaftizi için ön şartın şahsî dinî teslimiyet olduğu görüşündedir. Onlar Birleşik Amerika'da Protestan Hıristiyanların en büyük topluluğunu oluştururlar. Özellikle Güneyde büyük evangelistik şevkleri ile dikkati çekerler.

a- Martin Luther

Martin Luther 1482 yılında fakir bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi. Hukuk öğrenimini yarıda bırakarak ilahiyat öğrenimine başladı.¹⁹⁵ Almanya ve İskandivya ülkelerinde Lutherci, Fransa ve İsviçre'de Calvinici, İngiltere'de Anglikan, İskoçya'da Presbiteryen kiliseler Protestan'dır.¹⁹⁶ Reform hareketinin en hareketli öncüsü, bir Alman rahibi olan Martin Luther'dir. 1517'de Endülüjans satışlarına karşı vaaz ederek ve Wittenberg Saray Kilisesi kapısına 95 maddelik tezini asarak reform hareketini başlatmıştır. Roma'ya gittiğinde, hayalindeki Roma'nın manevî havasını bulamamış ve bizzat içinde bulunduğu ruhban teşkilâtının kötülüklerle içice olduğunu görmüştür. Bütün bunlar, onun bu çıkışının sebepleri olmuştur.¹⁹⁷

Luther'in bu çıkışları ve astığı ferman, bütün Almanya'da yayılmış ve çeşitli tartışmalara yol açmıştır. Bunun üzerine Papa tarafından aforoz edilmiş, ancak o, aforoz emirnamesini halkın gözü önünde yakmıştır. Böylece Papa'nın buyruğunu yakan ilk kişi olmuştur. Eyalet Beyi'nin arzusu ile Luther, Worms Meclisi'nde imparator tarafından sorguya çekilmiş, Papa ve Konsilin yanılmazlığı aleyhindeki yazılarını reddetmesi istenmiş; fakat o, bunu kabul etmemiştir. O sırada prenslerin baskısından usanan köylülerin ayaklanıp hürriyet istemeleri hareketinde Luther tarafsız kalmıştır.

Luther bir taraftan Papalık, bir taraftan da reformculardan Kalstad, anabaptistler, Zwingili ile mücadele etmek zorunda kalmıştı.¹⁹⁸ Luther, tövbeye, papazların Kilise'nin rahmetiyle günah çıkarmalarına karşı çıkmış; hidayetin tamamen Tanrı'nın lutfuyla

¹⁹⁵ Ebu Zehre, Muhammed, *Hristiyanlık üzerine Konferanslar*, Fikir Yayınları, İstanbul, 1978, s. 289.

¹⁹⁶ Hançerlioğlu, a.g.e., s. 421.

¹⁹⁷ Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, s. 421.

¹⁹⁸

olacağını ileri sürmüştür. Hidayet edilen kimsenin, papazların takdisi ve azizlerin aracılığı olmadan, Tanrı'ya serbestçe ulaşabileceğini savunmuştur.¹⁹⁹

Luther, Ortaçağ Kilisesi'nin kısıtlamalarını kaldırmış, Almanlar için Kitab-ı Mukaddes'i Almancaya tercüme etmiştir. Kilise'nin aracılığı olmadan herkesin okuyup yorum yapabileceğini bildirmiştir.

Almanya'nın Eisleben şehrinde doğan Luther, bir maden işçisinin oğludur. Babası, zamanla maddi problemlerini çözmüş ve oğlunun iyi bir eğitim görmesi için gerekeni yapmıştır. 1501 de Almanya'nın en gözde okullarından Erfurt Üniversitesine girerek eğitim görmüştür. Aziz Augustin'e hayranlığından, Augustinusçu keşişler tarikatına katılmıştır. Wittenberg üniversitesinde ilahiyat tahsili yapmıştır.²⁰⁰ 1512 yılında ilahiyat doktoru olmuş, Almanya'daki Augustinusçu'ların önem verdiği bir din adamı haline gelmiştir. Muhtemelen 1512–1516 yılları arasında Augustinusçu keşişlerin aralarındaki ihtilafı anlatmak üzere Roma'ya gitmiştir. Roma'da St. Pierre kilisesinin mali finansmanı için Papa X. Leon'un, bütün cömert bağışçılara Endüljans (Bağışlanma belgesi) vermesi, din adamlarının maddeye ve çıkar ilişkilerine düşkünlüğü ve günahkarların bağışlanması için kilisenin giriştiği suiistimaller karşısında morali bozulan Luther, Almanya'ya döndüğünde papalığa ve onun emrinde görev yapan ruhani şahsiyetlere Hristiyanlık adına buğz ve nefret içindeydi. Öteden beri Luther'in kafasını karıştıran soru şuydu: İnsan amelle mi kurtulacak, yoksa imanla mı? Katolik kilisesi amele çok önem veriyor ve dinin emirlerinin zahiri yönüne dikkat çekiyordu. Luther'e göre sadece zahir önemli olmamalıydı. İnsan ruhu, insan niyeti de önemli olmalıydı.

Ancak Luther, XV asırlık bir Hristiyan geleneğini bir anda yıkamayacağını biliyordu. İşte Luther'in Roma dönüşünde kafasındaki ana problem buydu. Bu problemleri çözmeye çalışırken St. Paul'un, Romalılara yazdığı mektupta şöyle bir cümle görmüştü: "Çünkü onda Allah'ın salâhı imandan keşfolunur; nitekim: Fakat salih imanla yaşayacaktır"²⁰¹. Hatta Luther Almancaya tercüme ettiği İncil'de buradaki iman kelimesinin önüne, "yalnız" kelimesini eklemiştir. İşte Luther ilahiyatının felsefesi bu cümleden çıkmaktadır. Ona göre manevi kurtuluş, Tanrının bir inayeti idi. Tanrının inayetinin herhangi bir karşılığa ihtiyacı olmaması gerekirdi. Luther'e göre Tanrı bunu,

¹⁹⁹ Tümer, *Dinler Tarihi*, s. 301.

²⁰⁰ Günay, *a.g.e.*, s. 91.

²⁰¹ Kitab-ı Mukaddes, Romalılar: 1;17.

İsa-Mesih'te göstermiştir. Bunun için kurtuluş arayan insanın, önce ruhunu arındırması gerekecekti. Bunu elde ettiği zaman, ilâhi kurtuluşa ulaşabilirdi. Aslın da Luther'in yaşadığı dönemde, ilahiyat çevrelerinde klâsik ilâhiyatçılarla yenilikçiler arasında bu ve benzeri konularda ciddi ayrılıklar dikkat çekiyordu. Fakat Katolik çevrelerdeki geleneğe bağlılık, serbest düşünce sahiplerine fikirlerini açıkça söyleme imkânını vermiyordu. Luther, bu yeni düşünceleri Roma ziyareti sonrası dile getirme sorumluluğunu hissetmişti. Luther'in Roma'da gördüğü ilk sapma hareketi, enduljanslarda kendini gösteriyordu. Enduljans, Katolik kilisesince ve papalıkça, Luther'e göre istismar ediliyordu. Enduljans, insanların işlediği günahların para karşılığında bağışlanması için kullanılıyordu.²⁰² Durumun iyice kötüye gittiğini ve Almanya'nın Katolik kilisesinden kopma noktasına doğru ilerlediğini gören Vatikan, Ocak 1521'de "Decet Romanum Pontificem" fermarıyla aforoz etmiştir. Vatikan'ın aforoz fermarı Almanya'ya geldiğinde "Worms Meclisi", toplantı halindeydi. İmparatora yapılan telkinler sonucunda Luther'in Worms Meclisi (Diet Worms) önünde savunma yapması kabul edildi. Luther 17 Nisan 1521'de Diet Meclisi önünde savunmasını yaptı. Savunmasında eserlerindeki görüşlere sadık olduğunu ancak polemiklerin şiddeti için özür dilediğini beyan etti. Hristiyanlık hakkındaki görüşlerinin doğru olduğunu açıkça belirtmişti. Bu arada Almanya'da Luther'in fikirleri prensler ve köylüler tarafından benimsenmişti. Böylece Luther siyasi sığınaklar da elde etmiş oluyordu. Almanya'daki siyasi ve dini karışıklık gittikçe yoğunlaşırken, Luther, kaçırılma süsü verilen bir operasyonla Eisenbach yakınlarındaki Wartburg şatosuna sığınmıştı. Luther'in burada kaldığı bir yıl boyunca yaptığı en önemli çalışma Kitab-ı Mukades'i Almancaya çevirme işi oldu. İncil çevirisi 1522'de, Eski Ahit'te 1534'te tamamlanmıştı. Luther, 1522'de Wittenberg'e dönmüştü. Bu sırada Karlstadt gibi iki radikal reformcu dikkat çekmeye başlamıştı. Luther Augustinusçu bir keşiş olmayı hiç bırakmadı. Onlar gibi giyiniyordu, vaaz vermekle fikirlerini açıklıyordu. Luther iki hedef seçmişti. Bir yandan Katoliklerin bağlı bulunduğu gelenekçiliğe, diğer yandan radikal reformculara çatıyordu. Hatta 1523'lerde radikal reformcuların tehlikelerinden bahseden "Von Weltlicher Obrig Keit" (Dünyevi Yönetim Üstüne) isimli bir risale de kaleme almıştı. Luther burada dünyevi ve ruhani yönetimin alanlarını ayırmıştı. Devlete karşı isyanın günah bölgesindeki köylü savaşları sırasında köylülerin meşru isteklerini

desteklemişti. Hatta bu konularda prensleri tenkit etmiştir. Ancak, dünyada mutlak adaletin olmadığını da belirtmişti.²⁰³

Luther'in Roma Kilisesi ve Papalıkla olan ilişkilerinde görüş ayrılıklarının ve soğukluğun gittikçe derinleştiği yıllar oldu. Kutsal kitap üzerine dersler veren Luther, tanrının yalnızca adaletinden bahsedildiğini, rahmetinin ise göz ardı edildiğini söyleyerek Katolik Kilisesi'nin "cezalandırıcı tanrı" anlayışını eleştirdi. Uzun müzakereler sonunda o, Romalılar 1;17'de geçen "tanrının insanı temizlediği ve hidayetini yalnızca imanla olacağı" ifadesini teolojisinin merkezi edindi. Böylelikle Luther'in teolojisinin iki temel unsuru olan "merhametli tanrı" anlayışıyla imanla kurtuluş fikri şekillendi. Bu görüşlerine ilaveten Luther, Katolik Kilisesi'nin endüljansla ilgili görüşünü, papanın yanılmazlığını, kutsal kitap ve ibadet dilinin Latince olması gerektiği düşüncesini de eleştirdi. Luther'in fikirlerinin gelişmesi ve yayılmasında Johann Hus ve Erasmus gibi ilk reformist ve hümanistlerin büyük etkisi oldu. Düşüncelerini ifade eden 95 maddelik bildiriye 31 Ekim 1517'de Wittenberg'de ilan eden Luther'i düşüncelerinden vazgeçirmek amacıyla Papalık, önce çeşitli temsilciler seçerek onu ikna etme yollarını aradı. Yapılan Ausburg ve Leibzig tartışmalarında geri adım atmayan Luther'in 1520'deki 3 yazısı Katolik Kilisesi'nde şok etkisi yaptı. Bunun üzerine papa X. Leo, 1520 Haziran'ında Luther'in 41 görüşünü heresi ilan eden bir genelge hazırlayarak gönderdi. Luther'in buna cevabı ise oldukça sert oldu; Luther, Katolik kilise tarihinde ilk kez papanın fermanını halk önünde yakan kişi oldu. 1521'de kilise, Luther'i aforoz etti. Worms Meclisi'nde yasadışı ilan edilen Luther, sığındığı Watburg şatosunda kutsal kitabı Almancaya çevirdi. 1524'te köylüler bir Luther destekçisi olan Thomas Müntzer liderliğinde ayaklandılar. Laik iktidara karşı yapılan Köylüler Ayaklanmasında Luther, ağırlığını prenslerden yana koyarak laik iktidarı destekledi.²⁰⁴

Eski bir rahibe olan Katherina ile 1525'te evlendi. Luther'in evlendiği yıl elektör Friedcih ölmüştü. Almanya'da ciddi siyasi ve askeri problemler vardı. İmparator V. Karl Osmanlı devletine karşı destek toplamak gayretindeydi. Luther bölge kiliselerinin örgütlenmesini destekliyordu. 1529'da Speyer'de toplanan Diet Worms meclisi Katoliklerin baskısı ile daha önce verilen tavizler geri alınarak azınlığın çoğunluğa tabi olması gerektiği kararını verdi. Almanya'da bazı prensler ve bölgeler

²⁰³ Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, s. 458.

²⁰⁴ Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, s. 240.

Speyere toplantısını protesto ettiler. Bundan sonra Protestan kelimesi dini anlamda sözlüklere girmiş oldu. Böylece reformcular ilk defa Protestan olarak adlandırıldılar. Ancak Protestan kelimesi hala evrensel olarak benimsenen bir kelime değildir. Mesela Almanlar Evanjelik terimini Protestan kelimesine tercih ederler. İngilizler Anglikan kilisesi adı altında Protestanlığı benimserler. Diğer yandan reformdan yüzyıllarca doğmuş olan Baptistler ve Metodistler gibi bazı Hristiyan mezhepleri gönüllü olarak Protestanlığa aidiyetlerini ilan etmektedirler.

Ne olursa olsun reformdan doğan kiliseler aynı ismi taşımamakla beraber aralarında özellikle kominyon ayinin mahiyeti konusunda görüş ayrılıkları vardır. Mesela Luther'e göre İsa'nın son akşam yemeğinde ekmeği kutlarken "bu benim bedenimdir" sözü mecaz kabul edilmeyebilirdi. Bu olduğu gibi kabul edilmeliydi. Zwingli ise bu sözün yorumlanması gerektiğini söylüyordu. Ayrıca Luther Zwingli'nin aksine İsa'nın kişiliğin bölünmez birliğini ve dilediği yerde bulunabileceğini ileri sürüyordu. Calvin ise İsa'nın ekmek şarap ayininde sadece Kutsal Ruh'un kudretiyle var olabildiğini söylüyordu. Bu duruma göre Luther ile Calvin belli bir anlaşmaya varabilirken Zwingli ile Luther'in uzlaşması zor görünüyordu.

Bu gün Lutherci Kiliseler çok defa Evanjelik ismini benimsemektedirler. Luther'in taraftarları çoğulumla aşağılayıcı bir mezhepçiliği çağrıştırmasına rağmen "Luthercilik" kelimesini benimsemişlerdir. Bu hareket Wittenberg Üniversitesi'nden Almanya'nın büyük çoğunluğuna yayılmıştır. İskandinavya'da büyük kabul görmüştür. Amerika'da New Netherland ile Dela Ware ırmağı üzerindeki New Sweden'da kurulan ilk koloniler arasında Lutherciler vardı. Amerika'ya sürekli gelen göçlerle Luthercilik değişik bölgelerde gelişti. Ancak gurup hep kendi etnik kökenine bağlı olarak bir kilise kuruyordu. Bunun için Amerika'daki Lutherciler arasında XX. yüzyıla kadar bir birlik temin edilemedi

Lutherciler inançlarının ve ibadetlerinin temelini İznik Amentüsü'ne (325) ve roma rakamıyla 16. yüzyılda reform döneminde kaleme alınan dini belgelere dayandırmaktadır. Bu belgeler arasında 1530'da kaleme alınan Augsburg itikatnamesi ile Luther'in yazdığı İki Kateşizm'i sayabiliriz. Lutherciler arasında bu itikatnamenin çok önemli bir yeri vardır. Bu gün üç Hristiyan mezhebinden biri olan Luther'cilik Protestanlığın en geniş kolunu temsil etmektedir. Luthercilik Almanya, İskandinav Ülkeleri ve Amerika'da yayılmıştır. Onlarda Katolik Kilisesindeki merkeziyetçilik yoktur. Dünyada belli bir merkezleri de yoktur. Ancak muhtelif coğrafyadaki Lutherci

birliklerle işbirliği içindedirler.²⁰⁵ Luther ile başlayan Reform'un neticeleri şöyle özetlenebilir:

1. Kilise'nin her dediği doğru değildir ve onlar da tenkit edilebilir.
2. Yanılmaz bir otorite yoktur ve Hristiyanlığı bilen herkes otoritedir (Kilise önde olmakla beraber millî kiliseler önemli bir mevkiye sahip
3. Hristiyanlıkta temel esas Kitab-ı Mukaddes'tir ve ondan herkes istifade edebilir.
4. Evharistiyada yenilen ekmek ve şarabın İsa'nın vücudu ile ilgisi yoktur. O, bir hatıra yemeğidir.
5. Hiç bir kimse, bir başkasının günahını bağışlama yetkisine sahip değildir.
6. İsteyen herkes, kendi anadilinde ibadet edebilir ve Kutsal Kitab'ı başka dillere tercüme edebilir.

7. Ruhban sınıfı da evlenme hakkına sahiptir.

8. Katolik Kilisesi, bazı konularda taviz verebilir.

Bu hareket, Katolik Kilisesi'nin katı ve dogmatik tutumlarına karşı ortaya çıkmasına rağmen Hristiyanlığı inkâr etmemiş, Hristiyanlığa yeni yorumlar getirerek, ona ayrı bir yön ve hız vermiştir. Protestanlık; Hristiyanlığın donukluktan kurtulmasının, çağın gereklerine göre anlaşılıp yorumlanmasının, ülkelerce benimsenmesinin temini olmuştur.

b- Jean Calvin

Calvin (John Calvin, 1509–1564) Hristiyanlık tarihinde ikinci nesil reformistlerden sayılan Fransalı ilahiyatçı. Kendini Martin Luther'in varisi sayan Calvin, kader, kurtuluş ve komünyon konularında Luther ve Zwingli'den ayrılır. Calvin, ilahi kudret ve değişmeyen arzuyu reformun en önemli fikri olarak açıkladı. Ayrıca o, Augustin'in kader hakkındaki öğretisini imleyerek geliştirdi ve hidayet ve küfrün menşei inin tanrının değişmez kararında olduğunu vurguladı. Bundan başka Calvin, kiliseye devletin hakim olması görüşünü savunarak Martin Luther'den ayrıldı.

Calvin'in öğretisi Fransız Protestanlığını dile getiri. Bu öğreti "İnstutio Religionis Chistiane(1536)" adlı yapıtında bütün ayrıntılarıyla açıklanmıştır.²⁰⁶ Evharistiya konusunda ise, Evharistte İsa'nın gerçekten hazır olduğunu söyleyen Luther'in görüşüyle, Evharistin yalnızca bir sembolizm içerdiğini savunan Zwingli'nin görüşünü uzlaştırmaya çalıştı. Calvin'in görüşleri Alman reform kiliselerince ve Anglikan, Pietist ve Puritan kiliselerince geliştirilmiştir. Dogmatik ana eseri "Instkutio Religionis christianae" reformist akidenin temeli sayılır. Calvenciliğin avrupadaki sınırları XVI. Yüzyıl ortasından başlayarak sabitleşti. Avrupa'da duran Calvenci yayılma XVII. Yüzyılda deniz aşırı ülkelere yöneldi.²⁰⁷ Calvinizm (Kalvinizm) Fransız reformist ilahiyatçı J. Calvin'in öğretileri doğrultusunda gelişen teolojik akım. Calvin'in öğretisi, tanrının hidayetini kazanan kişilerin önceden takdir edildiği (kader) görüşüne dayanıyordu. Ona göre kurtuluş için İsa Mesih'e iman yeterlidir. insan, iyi hareket ve hizmetleriyle değil, inancıyla kurtuluşa erer.²⁰⁸ Tanrının hidayeti ise, henüz insanın yaşamında işlerindeki başarısıyla görülür. Calvinizmin bu görüşünün modern kapitalizmin doğuşuna da sebep olduğu ileri sürütür. Calvinistlere göre Hristiyan sakrametlerinden ikisi kabul edilir: Vaftiz ve Komünyon (Akşam yemeği). Ancak bu sakramentlerde İsa'nın varlığının bedensel olarak değil, ruhsal olarak hazır bulunduğu inanılır. Ayrıca kişide vicdan hürriyeti kabul edilmez. Bundan başka vaiz ve cemaat yaşlıları (presbyterlec) tarafından idare edilen kilise, bir seçkinler cemaati olarak görülür. Calvinistlere, devlet ve sosyal yaşamla ilgili kanunların İncillerde mevcut olduğunu kabul ederler. Lutherci olmayan reformize edilmiş kiliselerin birçoğunda genellikle kabul edilen Calvinizm, Luthcranizmle, Kitabı Mukaddes'in inancın tek kaynağı olarak kabul edilmesi, Adem'in düşüşü sonrası insan özgür iradesinin reddi ve sadece inançla yargılanma görüşlerini paylaşır. Bunlara ayrıca iman ve küfür konusundaki kader inancı ilave edilir. Calvinizmin en etkili dokümanı 1566 Halvetik İkrarı'dır. Calvinizm, 1622'de Hollanda'nın resmi inancı haline gelmişti. 18 ve 19. yy'larda gerilemiş olmasına rağmen son zamanlarda genellikle K. Barth'ın çalışmalarıyla yeniden canlanmaya başladı.²⁰⁹

Jan Kalvin (Jean Calvin: 1509–1564), Reformcuların ikinci kuşağından sayılıyordu. Hukuk tahsilinden sonra Protestan fikirleri benimsemeğe başlamıştı.

²⁰⁶ Hançerlioğlu, *a.g.e.*, s. 95.

²⁰⁷ Günay, *a.g.e.*, s. 107.

²⁰⁸ Yıldırım, *a.g.e.*, s. 176.

²⁰⁹ Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, s. 79.

Fransa'yı terk ettikten sonra Tâsel'e yerleşti. Orada, 1536'da, "Hıristiyan Dini'nin Öğretimi" adlı eserini yazdı. Hayatının sonuna kadar Protestanlığı sistemli bir şekilde yaymaya çalıştı. İlâhî kudret ve değişmeyen arzuyu, reformların en önemli hususu olarak açıklamak istedi. Hidayetin ve küfrün, hidâyete ulaşmanın kaynağının Tanrı'nın değişmez kararıyla olduğunu açıkladı.²¹⁰

İyi ameller Luther için imanın; Calvin için ilâhî seçkinliğin işaretidir. Calvin'e göre "İlâhî Devlet" getirilebilirdi. Bunu, kurduğu disiplinli bir cemaatle uygulamayı denemiştir. Katolik Kilisesi'ne karşı başlayan reform hareketi, yeni bir mezhebin doğmasına yol açmıştır. XV. Yüzyılda başlayıp bu güne Kadar devam eden Protestanlık, bu hareketin neticesidir.²¹¹ Bugün dahi çeşitli mezhep, grup ve fırkalar ortaya çıkmakta, etrafına taraftarlar toplamaktadır.

Protestan Reformatörü olan Calvin, 10 Temmuz 1509'da Noyan'da doğmuştur. Hukukçu ve Hümanist formasyonu ile 1533-1534'e doğru Katoliklik ten Lutherci fikirlere geçmiştir. Zulümden kaçarak sırayla Poitiers'e, Nerac'a, Strasbourg'a, daha sonra da Bale'ye yerleşmiştir. 1536 Martında basılmış olan ve I. Francois'ya takdim ettiği "Hıristiyan Din Eğitimi"ni ilk defa orada kaleme almıştır. Bağımsız Cumhuriyet olarak yenice kurulmuş olan Cenevre'ye onu bir başka Reformatör olan Farel davet etmiş, Calvin orada 1537'den 1538'e kadar kalmıştır. Artık Calvin'in vaazlarına sokuşturduğu düzensiz reformist fikirleri onu Cenevre'yi terke mecbur etmiştir. Netice de Strasbourg'a geri gelen Calvin, orada "Din Eğitimi" kitabının ikinci bir varyantını kaleme almıştır. 1540'da evlenen Calvin 1541'de Cenevre'ye çağrılmış, orada 1564'de ölünceye dek hem politik hem de dini bir şef rolü icra etmiştir. Onu, Luthercilikten açık bir şekilde uzaklaştıran fikirlerinin evrimi, eserinin baskılarına sürekli getirdiği rötuşlar içinde kendini göstermiştir. Calvin'e, sertliğinden dolayı sitem edilmiştir. (1553'de Michel Servet'in ölüm cezasını infaz ettirmiştir.) O, Cehennemliklerin kötü kaderini öğretmiştir. Onun sertlikleri, ateşli, dar ve uzlaşmaz bir imana dayanır. Orada tanrısal felaketler, İncil aşkını gölgelemişe benzer. Onun düşüncesi aynı şekilde "Le Cathechisme de Geneve" (1542), "La Confession de foi de la Rochelle" (1559) "Le Catcchisme de Heidelberg" (1562–1563) gibi eserlerde ifade edilmiştir. Calvin'in yazılı eserleri "Corpus Reformato-rum"un 57. cildini kaplamaktadır. O, Luther'den sadece

²¹⁰ Tümer, *Dinler Tarihi*, s. 313.

²¹¹ Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, s. 130.

doktrinin bir kısmı ile değil; Reform Kilisesinin organize endişesiyle de ayrılmaktadır.²¹²

Calvin, 1561'de Cenevre'de kabul edilen kilise hiyerarşisinin babasıdır. Ona göre kilise hiyerarşisinde dört aşama kendini gösterir:

1. Öğreti uzmanları
2. Vaizler
3. Disiplinden sorumlu yaşlılar (Yunanca presbyterion)
4. Sosyal hizmetleri ve hayır işlerini yürüten kilise görevlileri.

Calvin'in kilise organizasyonu içinde önerdiği diğer bir yenilik de "Kilise Kurulu" idi. Bu kurul bir nevi mahkeme görevi yapıyordu. Bu kurul, birtakım aforoz cezaları veriyordu. Kurulun bu yetkiye sahip olması özellikle Calvin'in eseri idi. Calvin'in öğretilerini sistemleştirmesi için, Cenevre hükümeti, 1559'da bir akademi kurmuştu. Bu akademi, Bugünkü "Cenevre Üniversitesinin" temelini oluşturmuştur. Bu akademinin başına hümanist Theodore Beza getirilmiştir. Bu zat, Calvin'den sonra, Kalvinciliğin temsilcisi olmuştur.

Calvin'in Cenevre'deki reform faaliyetleri, Cenevre'yi önemli bir merkez yapmıştı. Fransız rahipler orada eğitilerek, gizlice Fransa'ya gönderilmiş ve Fransa'da reformun yayılması sağlanmıştır. Calvin, insanın, Allah karşısında ancak imanla kurtulabileceğini ve din konusun da tek kaynağın "Kitab-ı Mukaddes" olduğunu söylüyordu. Bu konuda Luther ile aynı düşüncüyü paylaşıyorlardı.

Evharistiya ayini sırasında, takdis edilen ekmek ve şarapta İsa'nın gerçekten olup olmadığı konusunda Calvin, Luther ile Zwingli ortasında bir tutum benimsemişti. Calvin'e göre ne Luther'in dediği gibi takdis edilen ekmek ve şarapta İsa'nın fiziksel varlığı söz konusuydu, nede Zwingli'nin öne sürdüğü gibi bu ayinde yalnızca İsa'nın anısı söz konusuydu. Evharistiya'da Kutsal Ruh'un aracılığı ile Hristiyanlar İsa'nın varlığını paylaşıyorlardı.

Calvin'in diğer bir özelliği ayinlerde müziğe karşı çıkmamasıdır. Ancak o ikonlara karşı idi. Calvin daima reformun Fransız kanadını benimsemiş ve Luther'ci çizgi dışında yeni bir reform kolunun oluşmasını sağlamıştır. Bu gün Calvin

reformunun merkezini Cenevre oluşturmaktadır. Ancak Fransa'da da Calvinist Kiliselerin sayısı az değildi.

D- Protestanlık ve Kutsal Kitap

Kilise'nin Kutsal kitap yorum yetkisi yoktur. Her Hristiyan Kutsal Kitab-ı yorumlayabilir. Vaazlar kutsal kitaptan çıkarılır.²¹³ Kutsal Kitap, Protestanlık inanç ve öğretilerinin yegâne temelidir. Eski ve Yeni Ahitler, Tanrı'nın sözüdür. İlâhi ilham sayesinde insanlara verilmiş olan bu Kutsal Kitap, Allah'ın yanılmaz iradesidir.²¹⁴ O, insanların hayatı için yok edilemeyecek bir modeldir ve Tanrı ile insanları bütünleştiren bir vahiydir. Protestanlara göre, her teolojik ifade, Kutsal Kitapla ölçülmek zorundadır ve ona uymayan her öğreti reddedilmelidir.²¹⁵ Kutsal Kitap, yazılmış, olan kitapların en önemlisidir. Eski ve Yeni Ahit sayesinde Tanrı, insanlarla konuşmaktadır. Aynı zamanda o, tek bir kitap değil, kitapların bir koleksiyonudur". O, insanların bütün devirlerde, "Nereden geliyorum", "Nereye gidiyorum" ve "Ben neden buradayım" gibi sorularının cevabını veren tek kaynaktır. Tanrı hakkındaki gerçeği ve insanlığın menşesini açıklarken, aynı zaman da kurtuluş ve ebedî hayatın yolunu da göstermektedir. Kutsal Kitab'ın en önemli konusu, İsa Mesih ile onun insanlar için yaptığı kurtuluş faaliyetidir. Bundan dolayıdır ki Kutsal Kitap, hayatı değiştiren ve yaşamakta olan bir güçtür.

İncil'in, Tanrı sözü olduğuna inanan Adventistlere göre o, gökten inmemiştir. Aksine kendi seçtiği insanlar onu yazmıştır. Bundan dolayı Kutsal Kitap'ın ilâhî ve insanî olmak üzere iki yönü vardır. Onun ilâhî yönü, tanrı tarafından vahyedilmiş olmasıdır. İnsanî yönü ise Kutsal Kitap'ın yazarları onu kendi zamanlarının bilgileri, görüşleri ve tasavvurlarıyla birlikte yazmıştır.

Burada Yedinci Gün Adventistlerinin kadın peygamberi Ellen G. White'in, Kutsal Kitap ile olan ilişkisinin de belirtilmesi gerekir. Çünkü Adventistler, Tanrı'nın Ellen G. White vasıtasıyla ahir zaman insanlarıyla konuştuğuna ve ona bîr mesaj verdiğine inanmaktadır. Genel Adventist kanaatine göre, Yedinci Gün Adventist olabilmenin ölçüsü, Ellen G. White'a inançtır.

Kutsal Kitap Adventistler için çok önemli olmakla beraber, E. G. White'ın yazıları da, deyim yerindeyse "Küçük İncil" mesabesindedir. Zira Tanrı, büyük ışığa

²¹³ Tümer, *Dinler Tarihi*, s. 302.

²¹⁴ Özkan, *Yedinci Gün Adventizmi*, s. 160

²¹⁵

götürmesi için bayan White'a "küçük ışık" vermiştir. Kutsal Kitap, yaklaşık kırk yazar tarafından kaleme alınmıştır. Onda, birçok peygamber ve birçok ışık vardır. Bunların hepsinin toplanması büyük ışığı gösterir. Fakat Kutsal Kitap'ın istikbalî haberlerindeki ruh, ahir zamanda E. G. White ile konuşmuştur. Aynı zamanda Adventistlere, E. G. White'in yazılarını, Kutsal Kitap'ın aydınlatıcı tefsiri ve tükenmez hazinesi olarak da görmektedir.

Gerek Tevrat, gerekse İncil, korunamamış kutsal kitaplardır. Kur'an-ı Kerim'in bu kitaplar hakkındaki görüşü de böyledir. Kur'ana inanan Müslümanlar da Tevrat ve İncil'i tahrif edilmiş kitap olarak niteleyip peşin olarak reddederler. Bu reddedişi kırmak isteyen Daniel Wickwire "Kutsal Kitap'ın Değişmezliği" isimli bir eser yayınlamıştır. Bu eserde İncil ve Tevrat'ın Tanrı sözü olduğunu ve Tanrı'nın sözünü koruyacağını savunmaktadır. Bunun için Kur'andan da deliller getirme çabasıdadır.²¹⁶ Kur'anda ki Kur'anın Allah tarafından korunmuş olduğuna dair cümleleri Tevrat ve İncil için de geçerli olduğunu göstermeye çalışmaktadır. Oysa Tevrat ve İncil sahiplerinin kitaplarını bozduklarını ifade eden de yine Kur'an-ı Kerimdir.

E- Protestan Mezhebini Diğer Mezheplerden Ayıran Doktrinler

Türkiye' de genel olarak ' Mesh inanlıları' ya da ' Müjdeciler ' olarak tanınırlar. Hristiyan dünyasında ise, Evanjelik Hristiyanlar ' adıyla bilinen gruptur. Tek otorite olarak Kitab-ı Mukaddes' i dinde otorite kabul eden bütün Protestanların Evanjelik yani İncil'ci olmalarına karşın; Protestanlar içerisinde bir grup kendilerini ' Evanjelik Hristiyan ' olarak yansıtır.

XVIII. Yüzyılda kurulmuş olan Evanjelik Hristiyanların kurucuları ; John Wesley ve George Whitefiel' dir. Uluslar arası boyutta örgütlenmeleri ve tek çatı altına toplanmaya başlamaları yıl, 1846 yılıdır ve bu yıl aynı zamanda örgütlerine ' Evangelical Alliance ' adını verdikleri yıldır. Bu ad ve bu çatı altında günümüzde uluslar arası boyutta misyonerlik faaliyetlerini gösteren gruplar arasında , Baptistler , Presbiteryenler ve Methodistler' i örnek gösterebiliriz.

²¹⁶ Geniş bilgi için bkz. Wickwire, Daniel, Yahudi, *Hristiyan ve İslam Kaynaklarına Göre Kutsal Kitabın Değişmezliği*, Lütuf Yayıncılık, İstanbul, 1999.

Evangeliklerin temel inancı “kurtuluşa İsa’ya inanmakla erişilir.” İnancıdır.²¹⁷ Yani ibadet ve çalışmayla kurtuluşa erişilmez. Evanjeliklerin, dokuz ilkede birleşir ve bu ilkeler doğrultusunda çalışmalarını sürdürürler.

* Kitab- 1 Mukaddes İlahi vahiydir ve dinde tek otoritedir. Hristiyanlar için Kitab- 1 Mukaddes yeterlidir.²¹⁸

* Herkesin hakkı olan okumak Kitab- 1 Mukaddes için geçerlidir ve okuyanlar onu rahatlıkla anlayabilirler.

* Üç şahıstan meydana gelen Tanrı, tektir.

* İnsanlık asli günahla kirlenmiştir.

* Tanrı'nın oğlu kendini günahkarlar için kurban etmiştir. O insan bedeninde yer yüz

ne inmiş bir kurtarıcı, bir kraldır.

* İsa Mesih ' e iman, günahkarların arınması için tek başına yeterlidir.

* Kutsal Ruh, günahkarların tövbe etmesi ve kutsanması için çalışır.

* Ruh , ölümsüzdür. İnsanlar bedenle dinleneceklerdir. İnsanları İsa Mesih yargılayacak ve onlar hakkında O hükmü verecektir.

* Hristiyan toplumun oluşumu ilahidir.Tanrı, Hristiyan topluluğu oluşturmuş, onların başlarına önderler koymuştur. Aynı şekilde vaftiz ve komünyonun oluşumu da ilahidir.

Katolik Hristiyanlık'ın din anlayışı ile Protestan Hristiyanlık'ın din anlayışı hakkında şöyle bir karşılaştırma yapacak olursak, Protestanlık'ın, geleneksel (Katolik) Hristiyan yaşamında nasıl bir köklü ve etkili bir sarsıntı meydana getirdiğini daha açık ve net bir şekilde anlamış oluruz. Katolik bir dindar Hristiyan, içerisinde aşkın olanla kendi arasında birçok kanaldan bağ kurulan; Kilise âyinleri, azizlerin aracılığı, tabiat-üstünün mucizelerle durmadan püskürmesi gibi görünenle görünmeyen arasında geniş bir varlık sürekliliğinin bulunduğu bir dünyada yaşar. Protestan Hristiyan bir dindar ise, bu araçların çoğunu ortadan kaldırmıştır. Berger'in yerinde deyimiyle Protestanlık

²¹⁷ Masdûsî, *a.g.e.*, s. 180.

²¹⁸ Tümer, *Dinler Tarihi*, s. 302.

aşkın bir Tanrı'nın korkunç yüceliğini (tenzih/soyutlamacılık) vurgulamak isterken ulûhiyet dünyasını soyup soğana çevirmiştir. Dolayısıyla Hristiyan dünyada Protestan söylem, sekülerizmin önündeki setleri bir bir açma ameliyesi görmüştür.¹⁵ Bu yönüyle Protestanlık, sekülerleşme tarihi açısından bir başlangıç, bir milad sayılabilir.¹⁶ Çünkü bütün tarihi ve epistemolojik materyaller doğrudan Protestanlık ile sekülerleşme arasında çok yakın bir ilişki ağının mevcut olduğunu kanıtlamaktadır. Eğer Protestanlık adı verilen dinî hareket sekülerleşmenin doğuşuna rahimlik görevi yapmıştır, şeklinde bir tez ileri sürülürse, bunda yadırganacak bir şey olmamalıdır. Çünkü Protestanlık ibadete ilişkin aygıtları olabildiğince asgari düzeye çekmiş, adeta ibadeti, meslek ahlâkı ile sınırlandırmış/dondurmuştur. İnsan, rûhânî dünyasını zenginleştiren ritüellerden tecrit edilmiştir.²¹⁹

Protestanlık Papa otoritesini reddetmek amacıyla kurulmuştur.²²⁰ Bunun için Papa'nın Kitab-ı Mukaddes tefsiri konusunda son otorite olmasını, dinin Katolik gelenekten öğrenilebileceğini, Katoliklerin elinde bulundurdıkları kutsal figürlerin kutsallığını, kurtuluş için insanı Katolik kiliseye bağımlı hale getiren ibadetleri reddederler.²²¹ Protestanlığın kendini anlatan diğer mezheplerden farklılığını vurgulayan 5 sloganı vardır.

Sola gratia : Kurtuluş Tanrının hediyesidir. Kazanılmaz. Kişi yaptıklarıyla kurtulmaya layık hale gelmez. Kurtulacak olanlar Tanrı tarafından seçilmişlerdir. Onun Lütfüdür. Kişinin bunda hiçbir müdahalesi yoktur.

Sola fide : Kurtuluş yalnızca imanladır. Yapılan iyi işlerin sonucu değildir. İman eden kişinin iyilik yapması şart değildir. Yalnızca iman onu kurtarır. İsa'ya iman etmiş olmak kurtulmak için yeterlidir.

Sola scriptura : Yalnızca İncil'in içindekiler delil olarak alınır. Ne Hristiyan gelenekleri, ne konsül kararları ne de papalığın söyledikleri kuraldır. Yalnızca ve Tek İncil vahiy kaynakladır ve kural koymaya yetkilidir.

Solus Christus : Yüceltilmesi gereken ve dua edilmeye layık tek ve yegane kişi tanrıdır ve Mesih'tir. Meryem , Azizler, Rahipler yüce değildir. Onlara dua edilmez.

Soli Deo gloria Yüceltilmeye layık tek varlık Tanrıdır. Papalık, azizler yada başka kurumlar değerli değildir.

²¹⁹ Altıntaş, Ramazan, Özgürlükçü Teoloji: "Protestanlık", Köprü Dergisi, Kış, 2006, 93. Sayı, s. 45

²²⁰ Masdûsî, *a.g.e.*, s. 181.

²²¹ Yıldırım, *a.g.e.*, s. 168.

Protestanları diğer Hıristiyan mezheplerinden ayıran temel doktrinler şunlardır;

1. Dinî konularda başvurulacak tek kaynak İncil'dir; konsil kararları ve Kilise dogmaları değildir. İncil'i yorumlamak ise Kilise'nin tekelinde olmayıp bunu akıl bâliğ olan, yani ergenlik çağına ulaşan ve okuyabilen herkes yapabilir. Bu amaçla Luther, o güne kadar Almanca çevirisi bulunmayan İncil'i Latince'den Almancaya çevirmiştir.

2. Tanrı'nın ruhaniyetinde herkes eşittir. Bu nedenle lâikle ruhban arasında hiçbir fark ve ruhbanın laîğe üstünlüğü yoktur. Lâikler, papazlık yapabilecekleri gibi, râhipler de evlenebilirler.

3. Kilisede hiyerarşi olamaz. Papanın ve piskoposların Hıristiyanlara hizmetten başka bir varlık sebebi yoktur.

4. Ayrı bir Kilise hukuku olamaz. Hıristiyanlık'ta cemaat bir hukuk kişisi değil, ancak bir inananlar topluluğudur.

5. Cemaat papaz olarak kimi seçerse bu görevi ve kutsama (vaftiz gibi kutsal görevler) işini o yapar.

6. Ruhanî İmparatorluğunda Tanrı bizzat hüküm sürer. Bu nedenle günahları ancak o bağışlayabilir. Tanrı dışında kimsenin, papa ya da piskoposun böyle bir yetkisi yoktur.

7. Dünyevî iktidar Tanrı tarafından verilmiştir. Bu sebeple "dünyevî iktidar sahibi", Tanrı'nın görevlisidir. Bu sıfatla o kötülere cezalandırmak, dindarları korumak ve Hıristiyanlık öğretisinin benimsetilmesini denetlemekle görevlidir. Devlete zorlayıcı güç bu nedenle, günahlara engel olması için verilmiştir.

8. Yeryüzündeki tek otorite "dünyevî iktidar"dır. Papanın dünyevî hiçbir yetkisi yoktur ve İmparatora üstün değildir. Ancak dünyevî iktidar da rûhânî hususlarda yasa koyamaz.²²²

²²² Yazıcıoğlu, Hulusi, *Bir Din Politikası Laiklik*, İstanbul, 1993, s. 107-108; Hocaoglu, Durmuş, *Laisizimden Millî Sekülerizme*, Ankara, 1995, s. 143.

İKİNCİ BÖLÜM

EVANJELİSTLERE GÖRE TANRI

A- Kitab-ı Mukaddeste Tanrı Anlayışı

Hıristiyan teolojisi, misyon faaliyetini açıklarken Tanrı'yı, bu çalışmanın temeli saymaktadır. Bu anlamda İncillerde bahsedildiği şekliyle Tanrı'nın misyonunun özelliklerini şöyle sıralayabiliriz:²²³

İnsanların hakikati anlamalarını sağlamak için işaretler göndermesi: İsa, Yahya tarafından vaftiz edilirken Tanrı'nın ruhunun güvercin gibi inip üzerine konduğundan bahsedilir. Bu işaretten sonra "göklerden bir ses şöyle der: Sevgili Oğlum budur, ondan hoşnudum"²²⁴ metni, insanların, İsa'nın bir görevle geldiğini anlamalarını sağlamak için Tanrı'nın işaret göndermesinden bahsetmektedir. Buna benzer başka bir olay, İsa, Petrus, Yakup ve Yuhanna'yla beraber yüksek bir dağa çıktıklarında gerçekleşir. Musa ve İlyas, bu öğrencilere görünür ve buluttan bir ses, "Sevgili Oğlum budur. Ondan hoşnudum. Onu dinleyin"²²⁵ der.

Yuhanna'da, İsa'nın, Lazar adındaki bir kişiyi diriltmesinde kullandığı cümleler dikkat çekicidir. O, Lazar'ı diriltirken şöyle der: "Baba, beni işittiğin için sana şükrediyorum. Beni her zaman işittiğini biliyordum. Ama bunun çevrede duran halk için, beni senin gönderdiğine iman etsinler diye söyledim"²²⁶. Bu sözü söyledikten sonra Lazar'ı, diriltme olayı gerçekleşir. Metinde yer alan bunu çevredeki halk için, beni senin gönderdiğine iman etsinler sözü, İsa'nın, Tanrı'dan, diğer insanlara kendisinin doğru olduğunu ispatlaması için bir istekte bulunduğunu gösterir,

Zekeriya'ya çocuğu olacağı müjdelendikten sonra O, "bundan nasıl emin olabilirim?" der. Melek, "işte belirlenen zamanda yerine gelecek olan sözlerime inanmadığın için dilin tutulacak, bunların gerçekleşeceği güne dek konuşamayacaksın"²²⁷ diye karşılık verir. Bu olayın devamında Zekeriya, Yahya'nın doğacağı güne kadar konuşamaz. Onun doğacağı gün, dili birdenbire açılır, Tanrı'yı övmeye başlar ve bu olay, "Yahudiye'nin dağlık bölgesinin her yanında konuşulur".²²⁸

²²³ Aykıt, a.g.e., s. 146.

²²⁴ Matta 3:17; Markos 1:10-11; Luka 3:21-22; Yuhanna 1:32-34.

²²⁵ Matta 17:5.

²²⁶ Yuhanna 11:42.

²²⁷ Luka 1:18-20.

²²⁸ Luka 1:62-66.

Bu olay da, Tanrı'nın insanları hakikate çekmek için gönderdiği işaretlerden biri olarak yorumlanılabilir.

Melek göndermesi: Tanrı, çizmiş olduğu plan dairesinde misyonunu yerine getirirken, aracı olarak melekleri kullanmaktadır. Kral Hirodes'in, İsa'yı öldüreceğini bildirip Yusuf'a kaçmayı telkin eden varlık, Rabbin bir meleği olarak tasvir edilir. Buna göre "yıldızbilimciler gittikten sonra Rabbin bir meleği Yusuf'a rüyada görünerek 'Kalk! Çocukla annesini al, Mısır'a kaç. Ben sana haber verinceye dek orada kal. Çünkü Hirodes öldürmek için çocuğu aratacak!"²²⁹ der. Melek, Tanrı'nın misyonunda aracı bir varlık olarak ön plana çıkmaktadır. Nitekim metnin sonlarında geçtiği üzere, 'Hirodes öldükten sonra Rabbin bir meleği, Mısır'da Yusuf'a rüyada görünerek, 'Kalk! Çocukla annesini al, İsrail'e dön. Çünkü çocuğun canına kıymak isteyenler öldü'"²³⁰ denilerek, belirtilmiş olan haber verme işi gerçekleşmiş olur. Aynı şekilde İsa'nın doğduğunu çobanlara haber veren varlık, Rabbin bir meleği olarak tanımlanmakta Ve bu melek, onlara "bugün size Davut'un kentinde bir kurtarıcı doğdu"²³¹ der

İnsanların idrakini açıp onların iman etmelerim sağlaması İsa, kendisine inanmayıp tövbe etmeyen kentlere hayıflandıktan sonra "Baba, yerin ve göğün Rabbi! Bu gerçekleri bilge ve akıllı kişilerden gizleyip küçük çocuklara açtığın için sana şükrederim"²³² der. Metin, Tanrı'nın, istediği kişinin idrakini açıp onları kendi yolunda hizmet ettirdiğine işaret olarak dikkat çekicidir. Ayrıca İsa, kendisinin kim olduğunu sorduğu öğrencilerinden cevap alırken Petrus'un, "sen yaşayan Tanrının oğlu Mesih'sin demesi üzerine, ne mutlu sana. Yunus oğlu Simun! Bu sırrı sana açan insan değil, göklerdeki Babamdır"²³³ der. insanların, kendisine inanıp inanmamalarındaki asıl rol sahibinin Tanrı olduğunu söylemek isteyen İsa, "beni gönderen Baba bir kimseyi bana çekmedikçe, o kimse bana gelemmez"²³⁴ diyerek bu gerçeğe işaret eder.

Tanrısal misyonun istenildiği gibi yerine gelmesi için yolu hazırlayıcı birtakım öncülerin gönderilmesi: Değişik metinlerde Tanrı'nın, misyonunu yerine getirmek için birtakım kişileri gönderdiğinden bahsedilir. Bu tema, metinlerden bir kısmında şöyle

²²⁹ Matta 2:13.

²³⁰ Matta 2:19-20.

²³¹ Luka 2:9.

²³² Matta 11:25.

²³³ Matta 16:17.

²³⁴ Yuhanna 6:43.

dile getirilir: "Habercimi senin önünden gönderiyorum"²³⁵. Zikredilen yerlerde genel olarak Yahya'nın, İsa'nın yolunu hazırlayan ve onu müjdeleyen bir vasıfta olduğu anlatılır. Ondan farklı olarak Anna adında Aşer oymağından Fanuel'in kızı çok yaşlı bir kadından da bahsedilir. Bu kadın, "tapınaktan ayrılmaz, oruç tutup gece gündüz Tanrıya tapan" bir kişi olarak tanımlanır. Anna, İsa tapınakta Tanrı'ya adanırken ortaya çıkar ve "Tanrı'ya şükrederek Yeruslaim'm kurtuluşunu bekleyen herkese İsa'dan söz etmeye başlar"²³⁶.

Misyonunu yerine getirmeyenden alıp bunu yerine getireceklere vermesi: Eski Ahit'teki anlaşmada olduğu gibi Tanrı, insanlara belirli zamanlarda aracı kişiler gönderir. Bu kişiler ve ona uyanlardan beklenen, kendilerine bildirilmiş olanı yapmalarıdır. Ancak bunun aksi olursa Tanrı, vermiş olduğu bu misyonu o kişilerden çekip alır. Bu tema İncil metinlerinde şöyle anlatılır: Baş kahinler ve halkın ileri gelenleri İsa'ya gelerek "bunları hangi yetkiyle yapıyorsun"²³⁷ diye sorduklarında İsa, onlara değişik benzetmelerle yetkisini nereden aldığını anlatır ve mesellerinden birini şöyle tamamlar: "Kutsal Yazılarda şu sözleri hiç okumadınız mı? 'Yapıcıların reddettiği taş, işte köşenin baş taşı oldu. Rabbin işi bu, gözümüzde harika bir iş!'. Bu nedenle size şunu söyleyeyim, Tanrı'nın egemenliği sizden alınacak ve bunun ürünlerini yetiştiren bir ulusa verilecek"²³⁸. Matta'da geçen bir benzetmede, Kral'ın, düğün sofrasına çağırdığı kişilerin, mazeret uydurarak gelmemesi üzerine, "düğün şöleni hazır, ama çağırdıklarım buna layık değilmiş" dediği ve kölelerine, "gidin! Kimi bulursanız alın gelin"²³⁹ diye emrettiği anlatılır. Metinde kullanılan kral, Tanrı'yı, gelmeyen misafirler de ahit sahibi kişileri temsil etmektedir. Bunlara ek olarak İsa, öğrencilerine geçim kaygısı içinde olmamalarını belirtirken cümlesini şöyle tamamlar: "Korkma, ey küçük sürü! Çünkü babanız, egemenliği size vermeyi uygun gördü"²⁴⁰. Bu metinler, eğer misyonu devam ettirmesi beklenen kişiler, görevlerini yerine getirmezlerse, Tanrı'nın, bu görevi, onu yerine getirecek kişilere vereceğine işaret etmektedir.

Misyonunun devamı için kişiler seçip onu devam ettirmesi; Bu bağlamda Yahya'nın, Meryem'in, İsa'nın, Tanrı tarafından yürütülmekte olan bir misyonun

²³⁵ Markos 1:2; Matta 3:3; Luka 1:16-17; 3:4-6; 7:27; Yuhanna 1:6-7; 1:23.

²³⁶ Luka 2:36-38.

²³⁷ Matta 21-23.

²³⁸ Matta 21:42-43.

²³⁹ Matta 22:1-14.

²⁴⁰ Luka 12-32.

parçası oldukları söylenilebilir. Çünkü Tanrı, onları, yapılması gereken bir işi tamamlamaları için seçer. İncil metinlerine göre Yahya, İsa'nın yolunu düzleştirmesi²⁴¹; Meryem, İsa'nın dünyaya getirilmesi²⁴², İsa da dünyayı kurtarması²⁴³ için seçilmiştir.

Kutsal Ruh, yardımcı olarak göndermesi; İsa, normal insanların, kendi küçük çocuklarına, hediye verirken iyi ve güzel şeyleri seçtiğinden bahsedip insanların Tanrısı'nın, nasıl olur da kendinden isteyenlere, Kutsal Ruh'u vermeyeceğini dile getirir.²⁴⁴ Ayrıca İsa, Tanrı'nın gönderdiği kişinin, Tanrı'nın sözlerini söyleyeceğini belirtip O'nun, "Ruh'u ölçüyle vermediğinden"²⁴⁵ yani bol bol verdiğinden bahseder.

Kendini temsil eden kişilere, mucizeler bahşetmesi: İncillerde çok sık bir şekilde İsa'nın yaptığı mucizelerden bahsedilir. Gerçekte mucizeler, bu olayların harikulade olduğuna delalet ettiği gibi; bunların elinde meydana geldiği kişilerin de bir hakikati temsil ettiklerine birer işarettir. Bu bağlamda İncillerde anlatılan mucizeler, Tanrı'nın, kendini temsil eden kişilerin hakikat üzere olduklarını göstermesi açısından birer delilleridir.

İnsanlığın kurtuluşu için biricik oğlunu feda etmesi, Hristiyan teolojisinde son zamanlarda, Tanrı'nın sevgi olduğundan ve insanları sevdiğinden sıklıkla bahsedilir olmaya başlanmıştır. Doğal olarak bu tezin birtakım dokümanları, İncil metinlerinden alınmaktadır. Bu anlamda "Tanrı dünyayı o kadar sevdi ki, biricik oğlunu verdi. Öyle ki, ona inananların hiçbiri mahvolmasın, hepsi sonsuz yaşama kavuşsun"²⁴⁶ metni, fikrin savunulması açısından dikkat çekicidir. Ayrıca İsa'nın, Yuhanna'nın eserine göre "şimdi yüreğim çok sıkılıyor, ne diyeyim? Baba, beni bu saatten kurtar mı diyeyim? Ama ben bu amaç için bu saate geldim"²⁴⁷ sözü de ilgi çekicidir. Yine İsa, "sen beni dünyaya gönderdiğin gibi ben de onları dünyaya gönderiyorum. Onlar da gerçekte kutsal kılınsınlar diye kendimi onların uğruna adıyorum"²⁴⁸ demektedir. Bu temel üzerinde yürüyen Emilio Castro, misyon için şöyle der: 'Misyon, sevgi ve barış amacı için insanları toplamayı amaçlayan Tanrı'nın eylemidir. Bu olay, dünyanın günahını yüklenen Tanrı'nın Kuzusunda (İsa) açığa vurulmuştur.'

²⁴¹ Markos 1-2; Matta 3:3.

²⁴² Matta 1:18-24; Luka 1:26-38.

²⁴³ Matta 1:21; Yuhanna 1:29.

²⁴⁴ Luka 11:13.

²⁴⁵ Yuhanna 3:34.

²⁴⁶ Yuhanna 3:16.

²⁴⁷ Yuhanna 12:27.

²⁴⁸ Yuhanna 17:19.

İsa'ya tanıklık etmesi: İsa, kendiliğinden hiçbir şey yapmadığını belirtir ve "kendim için bir tanıklık edersem, tanıklığım geçerli olmaz. Ama benim için tanıklık eden başka biri vardır. Onun benim için ettiği tanıklığın geçerli olduğunu bilirim"²⁴⁹, kendim için tanıklık eden bir ben varım, bir de beni gönderen Baba benim için tanıklık ediyor"²⁵⁰ der.

İsa üzerinden işlerini yapması: İsa, Yuhanna'nın eserine göre, kendisinin Tanrı ile ilişkideki konumunu şöyle niteler: "Beni görmüş olan, Baba'yı görmüştür. Benim Baba'da, Baha'nın da ben de olduğuna inanmıyor musun? Size söylediğim sözleri kendiliğimden söylemiyorum, ama bende yaşayan Baba kendi işlerini yapıyor".²⁵¹ Metnin en can alıcı noktası, Tanrı'nın, İsa aracılığıyla işlerini yapıyor olduğunun belirtildiği bölümdür.

İnsanların, sonsuz yaşama kavuşmalarını istemesi: İsa, kendi isteğini değil de kendini gönderenin amacım yerine getirdiğini belirtirken şöyle bir söz söyler: "Beni gönderenin isteği, bana verdiklerinden hiçbirini yitirmemem, son gün hepsini diriltmemdir. Çünkü Babam'ın isteği, oğlu gören ve ona iman eden herkesin sonsuz yaşama kavuşmasıdır".²⁵²

*İsa, benim yemeğim, beni gönderenin İsteğini yerine getirmek ve onun işini tamamlamaktır*²⁵³ der. Ayrıca İsa, "beni gönderenin işlerini vakit daha gündüzken yapmalıyız. Gece geliyor, o zaman kimse çalışamaz"²⁵⁴ diyerek, Tanrı'nın yapılması gereken bir işinin olduğundan bahseder.

Zikredilen metinlere ek olarak, İndilerde Tanrı, gönderici olarak vasıflandırılır. Bu tür vasıfların ön plana çıkarıldığı metinler²⁵⁵ de, Tanrı'nın misyonunun özelliklerinden birini ifade etmektedir.

Katolik kilisesi ile Pentecostal kilisesi arasındaki diyalog görüşmelerinde konuşulan konulardan biri de misyonun, gerçekte missio Dei olduğudur. Yani Tanrı, kurtuluşun mesajı olan oğlunu göndererek dünya ile tekrar uzlaşmaya ve iletişim kurmaya yönelir. Misyonerlerin bu davete çağrılmalarının sebebi de Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'un paylaşmış oldukları cemaatte (koinonia) bir araya gelmektir.

²⁴⁹ Yuhanna 5:30-31.

²⁵⁰ Yuhanna 8:18.

²⁵¹ Yuhanna 14:9-10.

²⁵² Yuhanna 6:40.

²⁵³ Yuhanna 4:34.

²⁵⁴ Yuhanna 9:4.

²⁵⁵ Yuhanna 6:57;6:38;7:28-29;10:36.

a- Üçlü Birlik Öğretisi

Resmi Hristiyanlığın kabul ettiği teoloji ve kilise vasıtasıyla empoze edilen bir inançtır.²⁵⁶ Sayısız felsefi ve dini akımda Teslis(Trinity) vardır. Teslis Hristiyanlar arasında tartışmalı bir konu değil tasdik edilmiş bir hakikattir.²⁵⁷ Hristiyanlar İsa'nın Tanrı'nın oğlu ve Tanrı olduğuna inanırlar. Tanrı onun vücudunda cisimleşmiştir.²⁵⁸ Teslis'in ilk ve asıl unsuru baba'dır. Allah Baba olarak nitelendirilir. Allah en mükemmel ve sonsuz bir ruhtur. Yaratıcıdır, her yeredir ve her şeyi bilir.²⁵⁹ İkinci Unsur ise İsa'dır. O da Tanrıdır ve Babadan düşüktür.²⁶⁰ Evangelist teologlardan hiç kimse üçlü birliğin anlaşılabilirliğini iddia etmemişlerdir. “Üçlü birlik asla kavrayamayacağımız bir sırdır. Hiçbir zaman asla tam olarak anlaşılamayacaktır. Bu gerçeğin bir kısmını anlayabiliriz” şeklinde özetlenebilecek bir görüşü savuna gelmektedirler. Bu öğretisi şu şekilde izah edilmektedir.

Modern tenkidin karşı çıkmak zorunda kaldığı (ancak başaramadığı) içinden çıkılmaz problemlerden biri de İsa'nın kendisi hakkında düşündüğü şey noktasındadır. O Tanrı'nın oğlu olmayı düşünüyor muydu? ? O Mesih miydi? Bir Peygamber miydi? Kendisi bizzat Tevrat'ın kendisinden daha büyük bir otorite olduğunu kabul eder gibi davranır. O'nun Tanrı'ya samimiyet ifade eden “baba” hitabı da inkar edilmez. İsa'ya Sinoptik İncillerin verdiği “insanoğlu” unvanı ise Aramcada basitçe adam demektir.²⁶¹

“Tanrı sınırsız ve sonsuz biz ise sınırlı ve kısıtlı olduğumuz için Tanrı'yı asla tümüyle anlayamayız. Bu anlamda, Tanrı'nın kavranılamaz olduğunu söyleyebiliriz. Ancak bununla onun hiç anlamadığını değil tümüyle anlamadığını dile getiriyoruz. Tanrı tümüyle tanınamayacak kadar yücedir.”²⁶² Hristiyanlar üçlü birlik konusunda hiçbir akli delile dayanmamaktadır. Dayandıkları tek şey kendi metinlerindeki ifadelerin yorumlarıdır. Bunları akılla izah etmeye çalıştıkları zaman inançlarını akli kalıplar içine girdirmek için adeta kendilerini mahvetmektedirler.²⁶³ İnsanlar kendi zihinlerindeki Tanrı anlayışlarının kendi Tanrıyla aynı olduğunu

²⁵⁶ Aydın, Mehmet, *Müslümanların Hristiyanlığa Karşı Yazdığı Reddiyeler ve Tartışma Konuları*, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya, 1989, s. 118.

²⁵⁷ Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, s. 765.

²⁵⁸ Hançerlioğlu, *a.g.e.*, s. 222.

²⁵⁹ Tümer, *Dinler Tarihi*, s. 282.

²⁶⁰ Geniş bilgi için bkz. Mc Dowell, Josh – Larson, Bart, *Mesih'in Tanrılığı*, çev. Fikret Böcek, Zirve Yayıncılık, İstanbul, 2001.

²⁶¹ Eliade, *a.g.e.*, s. 119.

²⁶² Grudem, Wayne, *Hristiyan İlahiyatı*, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul, 2005, s. 33.

²⁶³ Ebu Zehre, *a.g.e.*, s. 205.

zannederler. Yanlış olduğu bilinen bir Tanrı anlayışı olsa olsa başka bir takım maksat ve niyetlerle sürdürülebilir.²⁶⁴

Tanrının tam olarak anlaşılamaz, kavranamaz yapıda olması konusunu mercek altına alalım. Bu durumda aşağıda ki soruların açık ve net cevaplarını bulmak zorundayız.

1. Tanrı aklımıza mantığımıza ters düşen, bilinmez, karmaşık, zihin bulandıran bir şeye inanmamızı mı istemektedir?
2. Öyleyse bu tanrının adaletli olduğu inancına ters düşmez mi?
3. İnanç ve akıl farklı şeyler söylediğinde hangisinden yana tavır almak gerekir?
4. Tanrının bundan başka karmaşık, anlaşılamayan, akla ters düşen işleri var mıdır?
5. Akli izahını yapamadığı bir şeye inanmayan bu eyleminden dolayı suçlanabilir mi?
6. Mantıksız, saçma bulunduğu için reddedilen başka inançlar için düşünüldüğünde onların reddedilmesi de bir hata oluşturmaz mı?²⁶⁵
7. Putperest inançları, tanrıtanımazlığı, ahlaksızlığı ortadan kaldırma iddiasıyla ortaya çıkan bir din bunlardan kendisi uzak olmak zorunda değil midir?
8. Dünya da bu durumu inananların olması ve hatta sayılarının da çok olması üçlü birlik öğretisinin gerçek olduğuna delil olabilir mi?
9. Tanrının daha önce yaptığı gibi yeniden ve acilen insan olarak gelip karışıklığa, anlaşılmazlığa son vermesi gerekmez mi?
10. Tanrı, İsa'dan önce yaşayanlara kendisini tek tanrı olarak mı tanıttı yoksa üçlü birlik öğretisinden onları da haberdar etti mi? Tanrı zamanla kendisini farklı tanıtmaya mı karar verdi?
11. Kutsal kitap üçlü birliği kanıtlama konusunda başka deliller ortaya koydu mu?
12. Eğer Üçlü birlik öğretilerine inanmak mümkün görünmüyorsa Kutsal Kitapta bir hata mı vardır?

Yukarda ki sorulardan anlaşılacağı gibi tanrının anlaşılamaz olduğunu söylemek problemi ortadan kaldırmıyor. Yeni soruları ve çıkmazları ortaya çıkarıyor.

²⁶⁴ Aydın, Hüseyin, "İbni Teymiyye'de Allah Tasavvuru", Kelam Araştırmaları Dergisi, 4:2, 2006, s. 41.

²⁶⁵ Yaran, Cafer Sadık, *Klasik ve Çağdaş Metinlerle Din Felsefesi*, Samsun, 1987, s. 123.

Tanrının Kavranılamaz oluşu üzerinde durulması gereken önemli bir konudur. Katolik ve Evanjelik teologlar üçlü birlik öğretisinin anlaşılabilir olduğunu kabul etmektedir. Bu konuyu kendi içlerinden izah etmeye çalışanların izahlarını yetersiz bulmaktadırlar. Sonuç olarak görüşlerini şu şekilde dile getirmektedirler. “Tanrı üç kimlikte var olan tek bir Tanrı’dır” demek çelişki değildir. Bu sadece bizim algılamada güçlük çektiğimiz bir *sır* ya da *gizem*dir. Ve kutsal kitabın açıkça öğrettiği gizemler bizi sıkıntıya sokmamalıdır. Neticede bizler sınırlı ve kısıtlı varlıklar olduğu için tümüyle anlayamadığımız şeyler olacaktır.²⁶⁶ Kanaatimiz odur ki bu düşünceye katılmak mümkün değildir. Tanrı insanlardan kendisini tanımasını, bilmesini ve inanmasını ister. Zatı ve sıfatlarıyla insanlara kendisini tanıtır. Kutsal kitapların ruhu ve özü budur. Tanrının bilinemezlik iddiasında olduğunu ileri sürmek onun bilinmek için peygamberler göndermesi ile ters düşer.²⁶⁷ Her şey anlaşılır ama üçlü birlik anlaşılabilir görüşünü savunmak ne derece tatmin edicidir. Üstelikte Teslis bütün diğer Hristiyan dolayısıyla Evanjelik ilahiyatının temeli olduğu bir durumda anlaşılabilir şeklinde geçiştirmek mümkün olur mu? Bütün bir hayat, bütün bir inanç sistemi, her şeye anlam katan düşünce kavranamaz ve anlaşılabilir kalmamalıdır.

Tanrının üç kimliğe sahip olduğu halde bir kalabilmesini bir “gizem” olarak nitelendirmelerine rağmen yer yer daha anlaşılır kılma çabalarına da rastlanılmaktadır. Üç yapraklı bir yoncaya benzetilir. Ya da Tanrı suyun üç haline benzetilir. Yada hem çiftçi, hem belediye başkanı hem de kentin ihtiyarı olan bir adama benzetilir. Başka bir yerde karı koca ilişkisine benzetilir. İki ayrı kişi olan çift evlilikle beden ve ruh olarak tek olmaktadır denilir. Ancak bu benzetmelerin yetersiz olduğunu yine kendileri kabul etmektedir.²⁶⁸

Ancak bilinemez demek hiç bilinemez anlamı taşımamalıdır. Zayıftır ancak kopuk değildir. Georges Dussord İnsan Tanrı ilişkisini şöyle tanımlar “*İnsanın etki alanı, Tanrının etki alanı değildir. Bu iki alanın ilişkisi, karşılıklı bir ilişki değildir., çünkü insanî alan her bağımlılıktan muaf olan Tanrısal alana bağımlıdır. Bir dünyanın başka bir dünya ile kurduğu ilişki her zaman eksik ve dayanıksız olacaktır. Kaderimiz Kierkegaard’ın hatırlattığı gibi İbrahim’in kaderine benzer. İbrahim Tanrı’dan bildiği*

²⁶⁶ Grudem, Wayne, *a.g.e.*, s. 127.

²⁶⁷ Yasa, Metin, *Tanrı ve Kötülük*, Elis Yayınları, Ankara, 2003, s. 103.

²⁶⁸ Grudem, Wayne, *a.g.e.*, s. 116

evreni, alışkanlıklarını ve ahlakını kökten sarsan esrarengiz ve korkunç bir uyarı aldı. İbrahim Tanrının düzeninin hakim olduğu bu yeni dünyadan hiçbir şey anlamadı”²⁶⁹

Üçlü birlik öğretisi Tanrı’nın Adalet sıfatıyla da ters düşmektedir. Adil olan, insanları seven, özünde iyilik olan, merhametli Tanrı’nın insanlardan mantığa aykırı, izah edilemeyen, kavranamayan bir şeye inanmalarını istemiş olabilir mi? Elbette bir sınavın adil olması için soruların açık, anlaşılır, sınava girenin kavrayışına kültür seviyesine uygun olmasıyla mümkün olur. Aksini iddia eden Tanrı’yı bir haksızlık, adaletsizlik ve insanlara zulmetmekle suçlamış olur. Bu onun adaletine aykırı değil midir? Kabul edilmesi gerekir ki insanlardan imkânsıza inanmalarını istemek bir adaletsizliktir, haksızlıktır. Sevgi Tanrı’sına bu yakışır mı? Hristiyan teolojinin temellerinden biri de kurtuluş öğretisidir. Bu öğretiye göre Tanrı insanları o kadar çok sevmiştir ki tek oğlunu İnsanları kurtarmak için göndermiş ve kurban etmiştir. İnsanlara oğlunu verecek kadar seven Tanrı takdir edilmesi gerekir ki insanları böylesine ikilem içinde bırakmaz. İnsanoğlu aklına mı inanacaktır yoksa üçlü birlik öğretisine mi? Her işi iyi olan Tanrı bu işiyle ne iyilik yapmış olmaktadır? İnsan için hangi iyilik ve menfaatleri barındırmaktadır? Her akliselim’in kabul edeceği gerçek bu işte insanın bir menfaati değil zararı olduğudur. İçinden çıkılamayan çelişkiler yumağı içinde bırakılmıştır. Merhametli Tanrı bu anlaşılamaz konuya inanamayanları bağışlayacak mıdır? Eğer gerçekten suçları bağışlayan merhametli Tanrı ise bu üçlü birliğe inanmanın güçlüğüne karşılık inanamayan insanları da bağışlaması bundan sorumlu tutmaması bir zorunluluktur.

İnanç ve akıl arasında ikilemde kaldığında insanın seçmesi gereken yol nedir? Dünyanın yuvarlak olmadığına inanıyorsunuz ama aklınız yuvarlak olduğunu kabul ediyorsa. Kutsal kitabınız Tanrının üç kimliği olduğunu söylüyor ama aklınız bunu kabullenemiyorsa. Din bilginleriniz size yakın zamanda kıyamet kopacağını öğretmişse ama kıyamet kopmamışsa. Örnekleri daha çok uzatmak mümkündür. Yapılması gerekenin aklın tarafını tutmak olması gerektiğini iddi ediyoruz. Çünkü akıl evreni, insanın kendisini ve Tanrı’yı bilmenin tek aracıdır. Tanrıyı bilmekte akıl yetersiz kalıyorsa o halde onu bilmekten nasıl sorumlu tutulabiliriz. Allah kendisini kavrayamayan bir aklı insanoğluna vermez. İslam dininde yada başka dinlerde de buna benzer aklın kabul edemeyeceği şeylere inanmak vardır şeklinde bir savunma yetersiz ve yersiz olur. Mantık bilimi önermeleri mümkün ve muhal olarak ayırır. Peygamber

²⁶⁹ Gusdorf, Georges, *İnsan ve Tanrı*, çev. Zeki Özcan, Alfa Yayınları, İstanbul, 2000, s. 175

mucizeleri gibi pozitif Bilimler'in varlığını desteklemediği konular mümkün olan konulardır. Oysa üçlü birlik tamamen muhal bir önermedir.

Eğer Tanrı insanlara muhal olan yani aklen imkânsız olan şeylere inanmasını istediğini kabul edecek olursak başkaca muhal olan şeylere insanların inanmasını istemiş midir sorusu hemen akla gelir. Evanjelik ve Hristiyan İlahiyatı bu soruya evet olarak cevap vermektedir. Tanrının işlerini insanların sorgulamaya hakkı yoktur diyerek savunma yapmaktadırlar.

Aristo ile başlatılan Mantık bilimin en temel önermesi bir şey ya "A'dır yada B'dir." Önermesidir. Tanrı birdir, tek tanrıdır şeklinde ki bir inanç nasıl olurda tanrının üç kimliği vardır inancını da yanında barındırabilir. Burada kastedilen Tanrı'nın zaman zaman farklı kimliklere bürünebilmesi değildir. Farklı kişiliğe sahip hatta farklı karaktere ve de hatta farklı yetkilere sahip üç kimlikten söz edilmektedir. Varlık ve kimlik ayrı şeyler midir? Tek varlığı olduğu halde farklı kimlikleri olan bir varlık yoktur. Olması da aklen imkânsızdır.

Tanrı inancının karmaşık olması da Hristiyan teologlar tarafından kabul edilen bir husustur. Acaba Tanrı anlaşılamayan işler yapabilir mi? İslam inancı açısından bu sorunun cevabı İsa ve nettir. Yüce Allah'ın anlaşılamaz kavranılmaz işleri yoktur. Kur'anın bir adı da beyan (açılama) olması her şeyi açıklayabilme iddiasını baştan ortaya koymaktadır. Ancak Hristiyan ilahiyatı açısından konu o kadarda kolay değildir. Hristiyan inançlarının sekülerleştirilmesi çabaları halen devam etmekte olan bir süreçtir. Sekülerleştirilmesi devam etmektedir. Evangelizmin kendisi de Katolik inancının daha seküler forma sokulmuş halidir. Hz. Meryem'in kutsallığına karşı çıkmaları, çocuk vaftizini reddetmeleri, Papazların evlenme yasağını kaldırmaları buna açık örneklerdir. Ancak bu sekülerleşme eğilimine bir yerde son vermek zorunda kalmışlardır. Kutsal kitaptaki üçlü birlik öğretisini destekleyen açık ve net cümleler karşısında yapılacak iki şeyden birini yani akli reddetmeyi seçmişlerdir. Ancak sorun üçlü birlik öğretisi ile sınırlı da değildir. Hristiyan kader inancı başlı başına içinden çıkılmaz bir problemdir. Yani Tanrı'nın anlaşılmaz karmaşık işleri devam etmektedir. Seçilmişlik öğretisinin de başlı başına temel bir sorun olarak durduğu gerçeği reddedilemez. Mesih'e inanacak olanlar önceden Tanrı tarafından seçilmişlerdir şeklinde izah edilen bu görüş gerçekten izahı zor bir konudur. Asli günah öğretisi Hristiyan Tanrı inancının bir başka çıkmazıdır. Tanrı neden Adem ve Havva'nın işlediği suçu bütün insanlar işlemiş saymıştır? Bu hangi adalet anlayışıyla

bağdaşmaktadır? Bir babanın suçundan dolayı Tanrının çocukları ve torunları cezalandıracağını söylemesi de bu karmaşık sorunların yanına eklenebilir. Buna benzer olan bir kutsal kitap cümlesi de zinadan doğan çocukların Hristiyan olamayacağıdır. Hatta torunların ve on kuşak boyunca diğer torunların Hristiyan olamayacağı cümlesi bu karmaşıklığın yanına eklenebilir. Bütün bu aklın almayacağı karmaşık cümlelerin değerlendirmesine daha sonra değinilecektir. Özetle anlatmak istediğimiz şudur ki Hristiyan ve Evanjelik öğreti Tanrı'nın anlaşılabilir işlerinin olduğu kabulüne dayanır. Bu konuda yapılan tek savunma da Tanrı'nın işlerini insanın sınırlı bir varlık kavrayamayacağı üstelikte insanın Tanrı'nın işlerini sorgulama hakkı olmadığıdır.

Örneğin Taftazani Aklın idrak edebileceği husun(iyilik) ve kubuhları (kötülük) şöyle sıralar:²⁷⁰

1- Kemal ve noksan sıfat anlamında hüsün ve kubuh; ilim ve cehil gibi. İnsanlar zulmün kötü, yalanın zararlı, suçsuz bir insanı öldürmenin doğru olmadığı gibi hükümlerde birleşir. Bunlar şer'i, değildir. Zira bunlar hiçbir dine mensup olmayan insanlarda kabul eder. Bu örfi de değildir. Zira örf toplumlara göre değişir. Bu tür fiillerde güzellik yada çirkinlik ülfet yada nefrete kemal veya noksanlık vasıflarına taalluk eder.

2- Maksada uyumluluk yada uyumsuzluk açısından; kabih gayeye uymayan şeydir. Gayesine uygun olduğu için birisine göre hasen olan, gayesine uymadığı için diğerine kabih olabilir. Örneğin öldürülen birinin velileri bunu çirkin bir hareket sayarken düşmanların güzel kabul etmesi gibi

3- Akıllı insanlar nazarında övülmeyi yada kınanmayı hak ettirecek işler gibi. Örneğin zulüm dinden haberi olmasa bile akıl sahiplerince kınanır.

4- Adetlerin cereyan edişine uyup uymama gibi

5- İnsan tabiatına uyup uymama gibi

Tanrı'nın istekleri akla ve mantığa aykırı olabilir mi? Eğer olabiliyorsa bunları yerine getirmediğinde insan sorumlu tutulabilir mi? Bir önceki başlıkta sıralandığı gibi Kutsal kitap açısından Tanrı'nın akla ve mantığa aykırı işleri olduğu sonucunu reddedilemez bir şekilde ortaya koymuştuk. O halde bunlardan insan nasıl olurda sorumlu tutulabilir. Kanaatimiz şudur ki sorumlu tutulamaz. Öğretmenin hata yapması durumunda öğrencinin itiraz etmeye hakkı vardır. Sınavda bir soru hatalıysa bu

²⁷⁰ Sempozyum, Tanrı tasavvurları ve Sosyal Hayata yansımaları Sempozyumu, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Sakarya, 2005, s. 110.

sorudan öğrenci muaf tutulur. Bir baba çocuğundan haksız bir istekte bulunursa özür dileyip bu isteğinden vazgeçmesi gereklidir. Bir devlet vatandaşının faydasına olmayan kanunu acilen kaldırması onun adaleti gereğidir. Hatalı işyeri kurallarından işçiler değil yönetici sorumludur. Tanrı'nın böyle bir şey yapabileceğini düşünmek de hatanın ta kendisidir. Böyle olsaydı da merhameti ve bağışlaması bol Tanrı insanları bunlardan sorumlu tutmazdı.

Bir inancı neden batıl olarak nitelendiririz? Bizim inancımıza uymadığı için mi? Bütün bir din inanlılarının tamamını nenden yanlış yolda olmakla suçlarız? Bizim dinimize benzemediği için mi? Elbette ki hayır. Kimin haklı olduğuna nasıl karar verilebilir? Başkaları ile bizim aramızda bir hakem olması gereklidir. Bu hakem insan aklından başka ne olabilir? Konumuzla ilişkisine gelince eğer Hristiyanlık bu derece akıl almaz öğretiler içeriyor ve Tanrı'nın işleri sorgulanamaz şeklinde dogmatik bir kabullenmeye zorlanıyorsa; o halde Hristiyanlık açısından batıl kabul edilen dinler açısından nasıl bir durum ortaya çıkmaktadır? Ateşe tapanlar ateş tanrıdır ama siz onu tam olarak kavrayamazsınız derlerse verilebilecek cevap nedir. Biz sınırlı varlıklar Tanrı olan ateşi tam olarak kavrayamayız derlerse ne olacaktır. Örnekleri çoğaltmak mümkündür. Puta tapanlar da yanlış anlaşıldıklarını aslında taptıklarının ağaç ve taşan putlar olmadığını, bunların tek ve yüce Tanrı'nın yanında değerli varlıklar olduğunu iddia etmiyorlar mı? Onlarında iddiası başkalarının kendi tanrılarının sırlarını yeterince kavrayamadığı değil mi? Eğer akli, mantığı, sağduyu ölçüt almazsak hangi inancı batıl olarak nitelendirebiliriz. Şeytana tapanların tanrısı şeytan da kötülükleri, saçma ve batıl olanları emretmiyor mu? Kanaatimiz ilahi bir din olma iddiasında olan bir dinin makul olma sınırlarını aşmaya hakkı yoktur. Böyle bir dinin her emrinde bir hikmet yani insanlar için bir menfaat olması zorunludur. Her din başka inanç ve düşünceleri ayıklamak için kullandığı akıl ve mantık neşterini önce kendisine vurmak, kendisini temizlemek zorundadır. Hiç kimse anlaşılamaz inançları barındırma hakkını yalnız kendisinde göremez.

Hristiyanlık çıkışı itibariyle putperestliği, batıl inançları ve ahlaki bozulmayı ortadan kaldırma iddiasıyla ortaya çıkmıştır. O halde en başta kendisinde bu unsurların olmamasını beklemek en doğal ve en kolay mantıksal bir çıkarımdır. Evanjelik yani Protestan görüş Katolik öğretiyi kiliselerdeki ikonlar resimler ve şatafat nedeniyle putperestliğe benzemekle suçlamış ve onlardan ayrılmıştır. Acaba bunları çıkarmakla putperestlere benzeyiş tamamen ortadan kaldırılmış olmuş mudur? Hinduizm deki

Brahma, Vişnu ve Şiva üçlü tanrısı ile Evanjelik üçlü tanrısı arasında bir benzerlik yok mudur? Eğer yoksa Budizm'in üçlü tanrı inancıyla benzemesi nasıl açıklanabilir? Bunun dışında putperest kategoriye konan birçok inançta da üçlü tanrı inancı olduğunu bilmek bir Hristiyan inanlısını rahatsız eder mi? Putperestlik ve Hristiyanlık benzerliğine daha sonra geniş açıklama getirilecektir. Ancak biz birkaç başka benzerliğe de değinmek isteriz. İsa'nın kurtarıcı olmasına benzer bir Hindu inancı vardır. Hatta neredeyse aynıdır. Bu Hindu inancına göre tanrı insanları kurtarması için oğlunu yeryüzüne göndermiştir. Yalnız Hristiyanlıkta varmış gibi anlatılan Vaftiz(suyla temizlenme) de birçok putperest dinin ritüellerinden biridir. En açık örneğini de kutsal nehir Ganj nehrinde günahlarından arınmak için yıkanan Hindularda görmek mümkündür. Günahkar doğumda birçok eski kültürde zaten vardır. Keza inananların Tanrı ile yaşayacağı diğerlerinin ölüp yok olacağı inancı da Hinduizm ve Budizm gibi birçok putperest dinin temel öğretisidir.

Katolik Hristiyanlardan daha seküler olan Evanjeliklerin seküler olmayan başka Kitab-ı Mukaddes cümleleri üzerinde de düşünmeleri gerekir. Bir Budist astral (başka boyutta) olarak seyahat edebildiğini söyler ve inanır. Gerçek İsa takipçilerinin yabancı diller konuşabildiğini İncil cümlelerinden öğreniyoruz. İki iddia arasında nasıl bir fark olduğu iddia edilebilir. Bu İncil cümlesini başka anlaşılamaz cümlelere örnek olması açısından tam olarak verelim.

Markos;16-(17,18) İman edenlerle birlikte görülecek belirtiler şunlardır: benim adımla cinleri kovacaklar, yeni diller konuşacaklar, yılanları elleriyle tutacaklar. Öldürücü bir zehir içseler bile, bundan zarar görmeyecekler. Ellerini hastaların üzerine koyacaklar ve hastalar iyileşecek.

Bu alıntıyı maddelere ayırırsak meseleyi belki daha rahat görebiliriz.

a-Cinleri kovacaklar,

b-Yeni diller konuşacaklar,

c-Yılanları elleriyle tutacaklar,

d-Öldürücü bir zehir içseler bile, bundan zarar görmeyecekler,

e-Ellerini hastaların üzerine koyacaklar ve hastalar iyileşecek.

Hristiyanlığa çağrılan birinin yukarıda belirtilen özellikleri elde edip edemeyeceğini sorması kadar doğal bir sonuç yoktur.

Ahlaki bozulmanın karşısında duran, Cinsel sapıklığa savaş açan, sağlam bir tek eşli aileyi salık veren Hıristiyanlığın Kitab-ı Mukaddese dönüp bunun tersini gösteren cümleler olup olmadığına bakması gereklidir. Kutsal kitaptaki sapık cinsellik ve ensest hikâyelere, zinayı emreden cümlelere bir göz atarak bunlara bir açıklama getirmek öncelikli ve zaruridir.

Evanjelik misyonerler taraftar toplamaya çalışırken çoğunlukla inançlarının doğruluğunu izah ederek değil topluluk psikolojisini kullanarak insanları inandırma yoluna gitmişlerdir. Yöntemin esası şudur. Kendi taraftarlarından büyük bir topluluğa karşı konuşurken topluluğun arasına birkaç yeni kazanmak istedikleri henüz Mesih inanlısı olmayan kişileri yerleştirirler. Kazanılmaya çalışılan bu kişiler üzerinde “bu kadar insan inanıyorsa mutlaka bir gerçeklik payı olması gerekir” gibi bir psikoloji oluşur. Bu teori de bugün yaşayanların durumu da pek iç açıcı değildir. Bu gün Mesih’in bir kez daha gelmesini beklemek hakları değil mi? İnsanları bu kadar tartışmanın ortasında bırakmaya hakkı var mı? Bir kez gelmeye gücü yeten tanrı bir kez daha gelse insanları daha çok sevmiş olmaz mı? Neden daha önce değil de bin yıl kala gelecektir. Kendisi gelemese bile bir işaret, bir mucize, bir haber göndermesi gerekmez mi?

Teslis inancını İsa ile başlatmanın anlamsız olacağı aşikârdır. Çünkü böyle bir şeyi kabul edecek olursak Tanrı’nın her devirde kendini farklı tanıttığı anlamına gerekir ki bu ona yakışmaz. Önce Musa’ya ve Davut’a ben tek Tanrı’yım derken daha sonra üç kimliği olduğunu mu açıklamıştır. Bu görüşün Hıristiyan Teoloji tarafından da kabul edilmediğini bu amaçla Tevrat ve Zebur’da da üç kimlikli Tanrı’yı bulmaya çalıştıkları görülür.

b- Tevrat ve İncil’deki Tanrı

Tevrat ve İncil’lerde ki Tanrı tanımlarının biri biriyle tamamen zıt olması oldukça ilgi çekicidir. Çünkü Hıristiyan dünya Kitab-ı Mukaddes adı altında her iki kitabı kutsal kabul edip onların Tanrı sözü olduğuna inanmaktadır. Özet olarak Eski anlaşıma olarak adlandırılan Tevrat Tek ve Yüce bir Tanrı, Özellikle Pavlus’un Mektuplarını içeren İncil’ler ise bir kabul edilen üç tanrı olduğunu anlatmaktadır. Hıristiyanlar ve daha sonra ortaya çıkan ve Katolik İnançlarını temizlediğini iddia eden Evanjelikler üç Tanrı inancını benimsemiştir. Tevrat ve İncil’lerde Tanrı konusuna daha önce genişçe yer ayırmıştık. Her ikisinin karşılaştırmasında ise Eski Anlaşıma

tek olan Tanrı Yeni anlaşımda nasıl olup ta üçe çıkmış olduğu sorunu üzerinde durmak gerekir.Tanrı'nın değiştiğini yada insanlara farklı davrandığını söylemek de imkansızdır. Zira Kitab-ı Mukaddes'in kendisi bunu reddetmektedir. *“Ben RAB'bim, değişmem.”*²⁷¹ *“Tanrı insan değil ki,Yalan söylesin; İnsan soyundan değil ki, Düşüncesini değiştirsin.”*²⁷²

Hristiyanlığın çıktığı dönemde ve Coğrafya'da Tevrat'ı temel alan Yahudilik dışında yoktu. Yahidiler'in ise Hristiyanlığın ilk yayıldığı toplum olan Roma'lılar (Gentile) arasında sorunlar büyüktü. Hakim ve Baskın olan Roma kültüründe ise çok Tanrılı dinler vardı. İsa gelmeden önceki inanışlarda ve geldikten sonraki tanımlamalarda Yahudiler'in Kırallı idi. Ancak daha sonra Yahudilerin kralından Romalı İsa'ya dönüştürülmüştür. İşte bu dönüşüm sırasında hem bir Tanrıya, hem de üçlü Tanrı'lığın bir parçasına dönüşmüştür. Bu dönüşüm zorunlu kılan nedenler ise şöyledir.

İlk olarak Gentile'ye bu inanç oldukça yabancıydı. Kendileri Tek Tanrı inancına çağrıldıklarında baskın ve yaygın Roma inançlarını terk etmeleri mümkün görünmüyordu. Onlara daha az yabancı gelecek Yahudilerin değil de kendilerinin inancı olduğunu hissettirecek motiflere ihtiyaçları vardı. Zaten kendi inançlarında var olan İnsan-Tanrı, Üç Tanrı, Kıyamette gelecek Kurtarıcı, Kurtarıcının kendisini insanlar için feda etmesi gibi öğeler bu yakınlaşmayı sağladı. Böylece Hristiyanlık Roma'lılar arasında daha hızlı yayıldı. Bu yeni icat edilen inançsal benzerliklerle de kalınmayıp ibadetler, semboller ve giysilerde de dahi benzerlikler sağlandı. Yahudiliği düzeltmeye gelen İsa'nın dini artık değişmiş, Roma pagan dinlerini ıslah eden yeni bir dine dönüştürmüştü. Hristiyanlığın dahice bir idoloğu olan Pavlus karmaşık bir kişiliğe sahiptir. Hristiyanlığı Yahudilikten ayıran kişidir.²⁷³

İkinci olarak Hristiyanlığın önündeki en büyük engel Roma İmparatorluğu idi. Yahudiler'i her zaman kendisine tehdit olarak görmüş onları kurtarıcı beklentisine sokmuştu. Dolayısıyla Yahudiler'in içinden çıkan İsa içinde aynı tutumu benimsedi. Birilerinin İsa ve mevcut iktidarı barıştırması gerekiyordu. Bunun için Haksızlara, zorbalara karşı savaşmayı emreden Tevrat Tanrı'sı, Kralı'nın sözü Tanrı'nın sözüdür. Bu değişim Hristiyanlığa daha sonra Resmi din olma kazancını sağlayacaktır.

²⁷¹ Kitab-ı Mukaddes, Malaki, 3:6.

²⁷² Kitab-ı Mukaddes, Sayılar, 23:19.

²⁷³

Üçüncü olarak Hristiyanlığın benimsenebilmesi için yeni bir din haline getirilmesi gerekiyordu. Çünkü Hristiyanlık öz itibarıyla Yahudilikten hiç farklı değildi. İsa yalnızca bazı küçük değişiklikler yapmıştı. Bu yüzden insanlar İsa'ya çağrıldıklarında daha önce zaten bildikleri Yahudilik akla geliyordu. Bu değişiklik için daha önce var olan dini metinlerden yararlandılar. Hristiyanlığın kurucusu kabul edilen Pavlus zaten hem Mısır hem Hint hem de Roma dinleri hakkında bilgiliydi.

Son olarak ise Yahudiliğin, sünnet, Cumartesi Ayini, dini bayramlar gibi ibadetlerinden kurtulmak gerekirdi. Çünkü bunlar Yahudilikle özdeşleşmiş, Gentile'nin hoşlanmadığı şeylerdi.

Kitab-ı Mukaddes'te anlatılmayan, söylenmeyen ve hatta gizlenmeye çalışılan bir Tanrı vardır. Bu Tanrı anlatılan Tanrı'ya hiç te benzememektedir. Verilecek olan Kitab-ı mukaddes alıntılarında da anlaşılacağı gibi bu Tanrı Hristiyanların bildiği ve inandığı Tanrı değildir. Onların inandığı tanrı lütufkar, insanları seven, merhametli , kendi oğlunu insanlara verecek kadar insanlara düşkün bir Tanrı'dır. her şeye gücü yeter ,yorulmaz, uyumaz, bıkmaz, kızgınlık göstermez. Barışçı ve sevecen bir Tanrı'dır o. Ama Kutsal Kitap içinde gizli kalmış söylenmeyen bir başka tanrı gözükmemektedir. Bu Tanrı Eski Anlaşma Tanrısıdır. Yeni anlaşmaya geçerken sanki Tanrı fikirlerini ve huylarını değiştirmiştir. Bir başka Tanrı olmaya karar vermiştir. Başlangıçta bu çok büyük bir iddia gibi gözükse de gerçektir.

Tanrının sayısı belli olmayan oğulları vardır. Yapılan çevirilerle bu durum gizlenmeye çalışıldığı da gözden kaçmayan bir husustur.²⁷⁴ “İlahi varlıklar insan kızlarının güzelliğini görünce beğendikleriyle evlendiler.”²⁷⁵

Tanrı Savaşçı İntikamcıdır; İsrail oğullarından olmayan tüm milletlere karşı düşmanlık kin ve nefretle dolu olduğunu açıkça ifade eden Eski Anlaşma Tanrı'sı tüm insanlara acımasızca davranmayı öğütleyen Tanrı Yeni anlaşmada ve dolayısıyla misyoner Evangelistlerin dilinde sevgi Tanrı'sı tüm insanları seven Tanrı'ya dönüşmektedir. Hatta zulmü değil adeta katliam ve soykırım yapmayı emreden bu cümleleri onların görmemiş olduklarını kabul edilemez. “Musa'ya, «Bu halkın bütün önderlerini gündüz benim önümde öldür» dedi, «Öyle ki, İsrail halkına öfkem yatışsın.»”²⁷⁶ RAB kıskanç, öç alıcı bir Tanrı'dır. Öç alır ve gazapla doludur.

²⁷⁴ Elehohim ve Ben kelimeleri için Bkz. Yaratılış, 6:2; Yaratılış, 6:4; Eyüb, 1:6; Eyüb, 2:1; Eyüb, .38:7 . Bu kelimeler Oğul ve Oğulları anlamına gelirken İlahi varlıklar olarak çevrilmiştir.

²⁷⁵ Kitab-ı Mukaddes Yaratılış, 6:2.

²⁷⁶ Kitab-ı Mukaddes, Sayılar, 25:4.

Hasımlarından öç alır, Düşmanlarına karşı öfkesi sürekli dir.²⁷⁷ Bu örnekleri çoğaltmakta mümkündür.²⁷⁸

Barışı Sevmeyen Tanrı; Bugünkü Hristiyanlık inancına göre İsa; ‘Tanrı’nın oğlu’ ve aynı zamanda ulûhiyet vasfı taşıyan bir ‘tanrı’dır. Bugünkü İncillerdeki İsa’nın, elinde kılıç ve ateş, yeryüzündeki huzur ve barışın yok olması için görevli ayrılıkçı birisi olduğu anlaşılıyor. Dahası var; aynı İsa, krallığını kabul etmeyen düşmanlarının, gözlerinin önünde öldürülmesinden zevk duyan câni bir sadist görüntüsü veriyor. Bütün bunlar; Hristiyanlığın sevgi, barış, hoşgörü ve diyalog dini olduğu iddialarını çürütüyor. “Ben dünyaya ateş atmağa geldim. Şimdiden tutuşmuş ise daha ne isterim... Dünyaya selamet getirmeye mi geldim, sanıyorsunuz? Size derim ki: Hayır; fakat daha doğrusu, ayrılık getirmeğe geldim!”²⁷⁹ “Yeryüzüne selamet getirmeye geldim, sanmayın; ben selamet değil, kılıç getirmeye geldim...”²⁸⁰ “Lakin üzerlerine kral olmamı istemeyen o düşmanlarımı buraya getirin ve önümde öldürün!”²⁸¹

Kötülük Yapan Tanrı; Fazlaca yorum yapmaya ihtiyaç duymayan açık ve net ifadelerle Tanrı’nın insanları aldattığı iyi olmayan onları dehşete düşürecek kadar kötü yasalar verildiğinden bahsetmektedir. İlk doğan çocuğu ateşte kurban etmelerini istemiş ve böylece kendilerini kirlletmişler. Hristiyan İlahiyat kaynaklarına bakıldığında Tanrının sevecen ve adil olduğu görülür RAB herkese iyi davranır, Sevecenliği bütün yapıtlarını kapsar.²⁸² “Her ilk doğan çocuğu ateşte kurban ederek sundukları sunularla kendilerini kirlletmelerine izin verdim. Öyle ki, onları dehşete düşüreyim de benim RAB olduğumu anlasınlar.”²⁸³

Yorulan Tanrı; Her şeye gücü yeten Tanrı olarak anlatılan Tanrı Eski anlaşımda sanki bazı işler ona bir az zor gelmiş ve yorulmuş gibidir. Dinlenmeye ihtiyacı olması bundan olsa gerektir. Hristiyan dünyası kendi inançlarının tartışması yetmezmiş gibi eski anlaşımayı kutsal kitabın içine alarak onunla ilgili tartışmaları da

²⁷⁷ Kitab-ı Mukaddes, Nahum, 1:2.

²⁷⁸ Bkz. Kitab-ı Mukaddes, Yasa 7:10; Çıkış, 34:6-7; Çıkış, 20:5; Yaratılış, 4:15; Çıkış, 21:23; Levililer, 24:20; Yasa, 19:21; Yasa 20:13-17; Hezekiel, 9:6; Çıkış, 32:27-29 .

²⁷⁹ Kitab-ı Mukaddes, Luka: 12:49-51.

²⁸⁰ Kitab-ı Mukaddes, Matta: 10:34.

²⁸¹ Kitab-ı Mukaddes, Luka: 19:27.

²⁸² Kitab-ı Mukaddes, Mezmurlar, 145:9.

²⁸³ Kitab-ı Mukaddes, Hezekiel, 20:26.

miras almış gibidir. “Bu, İsraililer’le benim aramda sürekli bir belirti olacaktır. Çünkü ben, RAB yeri göğü altı günde yarattım, yedinci gün işe son verip dinlendim.’»²⁸⁴

Acıkan Tanrı; “İbrahim günün sıcak saatlerinde Mamre meşeliğindeki çadırının önünde otururken, RAB kendisine göründü. İbrahim karşısında üç adamın durduğunu gördü. Onları görür görmez karşılamaya koştu. Yere kapanarak birine, «Ey efendim, eğer gözünde lütuf bulduysam, lütfen kulunun yanından ayrılma» dedi, «Biraz su getirteyim, ayaklarınızı yıkayın. Şu ağacın altında dinlenin. Madem kulunuza konuk geldiniz, bırakın size yiyecek bir şeyler getireyim. Biraz dinlendikten sonra yolunuza devam edersiniz.» Adamlar, «Peki, dediğin gibi olsun» dediler. İbrahim hemen çadıra, Sara’nın yanına gitti. Ona, «Hemen üç sea ince un al, yoğurup pide yap» dedi. Ardından sığırlara koştu. Körpe ve besili bir buzağı seçip uşağına verdi. Uşak buzağıyı hemen hazırladı. İbrahim hazırlanan buzağıyı yoğurt ve sütle birlikte götürüp konuklarının önüne koydu. Onlar yerken o da yanlarında, ağacın altında durdu.»²⁸⁵

Öfkeli Tanrı; “Sıkıntı içinde RAB’be yakardım, Tanrım’a seslendim. Tapınağından sesimi duydu, haykırışım kulaklarına ulaştı. O zaman yeryüzü sarsılıp sallandı, Titreyip sarsıldı göklerin temelleri, Çünkü RAB öfkelenmişti. Burnundan duman yükseldi, Ağzından kavurucu ateş ve korlar fışkırdı.»²⁸⁶

Uyuyan Tanrı; “Uyan, ya Rab! Niçin uyuyorsun? Kalk! Sonsuza dek terk etme bizi!”²⁸⁷ “O zaman Rab uykudan uyanır gibi, Şarabın rehavetinden ayılan bir yiğit gibi oldu.»²⁸⁸

Unutan Tanrı; “Ne zamana dek, ya RAB, Sonsuza dek mi beni unutacaksın? Ne zamana dek yüzünü benden gizleyeceksin?”²⁸⁹ “Sonra **Tanrı** Nuh’u ve gemideki evcil ve yabanıl hayvanları **anımsadı**. Yeryüzünde bir rüzgar estirdi, sular alçalmaya başladı.»²⁹⁰

İyi Olmayan Tanrı; “Ben de onlara iyi olmayan kurallar, yaşam vermeyen ilkeler verdim.»²⁹¹

²⁸⁴ Kitab-ı Mukaddes, Çıkış, 31:17.

²⁸⁵ Kitab-ı Mukaddes, Yaratılış, 18:1-8.

²⁸⁶ Kitab-ı Mukaddes 2.Samuel 22: 7-9.

²⁸⁷ Kitab-ı Mukaddes, Mezmurlar, 44: 23.

²⁸⁸ Kitab-ı Mukaddes, Mezmurlar, 78: 65.

²⁸⁹ Kitab-ı Mukaddes, Mezmurlar, 13:1.

²⁹⁰ Kitab-ı Mukaddes, Yaratılış, 8:1.

²⁹¹ Kitab-ı Mukaddes, Hezekiel, 20:25.

c- Budizm ve İncil'deki Tanrı

İsa ve Buda benzerlikleri de şaşırtıcı olacak kadar fazladır. T.W. Doane 48 başlıkta bu benzerlikleri toplamıştır. Her ikisinin gebe kalınması, doğumu, görevi, mucizeleri, yoldan çıkartılması, öğütleri, tapınması, din adamlığı, ölümü, yükselmesi, ilahlığı, İnsanlığı yargılaması ve daha birçok yönden kelime birbirinin kopyasıdır. . Dr. Ansari kitabında seçkin bilgin S. M. Melamed'in şu sözlerini kaydediyor

"Ortaya çıkan gerçek şudur ki batı dünyasının İsa'dan geldiğine inandığı bütün konular zaten Budizm de vardır. Bu gün nadiren bir Hindu bilimci bu iki dinin organik bağıni reddetmektedir..Mucizelerin ayrıntıları bile olsa çok yakın bir benzerlik vardır Budizm ve Hristiyanlık aynıdır..Buda da bir parça ekmekle yüzlerce insanı doyurmuş, cüzamlıların iyileştirmiş, körlerin gözünü açmıştır."

1884'te Alman Dinler tarihçisi Rudolph Seydel detaylı bir çalışma yaptı. İncilde geçen bütün hikâyelerin, mucizelerini benzetmelerin, karşılığının Antik Budist yazmalarında var olduğunu gösterdi.

"Bible Myths"ın yazarı, Doane Şunları gözlemlemiştir.

"Onun kendisini bir din öğreticisinden daha yüksek bir yere koyduğuna inanmak için hiçbir sebep yoktur. fakat modern guruplarda olduğu gibi,onun takipçileri onun doktrinini çok farklı bir yere taşımıştır.Bunlar onun hayatında yaptığı işlerin övülmesi değildir onun ölümünden sonra ilk çeyrek yüzyılda ona tanrı gibi taparak onu tanrılığa yüceltiler.."

Kur'an ise peygamberleri yalnız Allaha ibadet edilsin diye Allah'ın sadece İsrail oğullarına değil bütün dünyaya gönderdiğini ve onları kendi milletlerine görevlendirdiğini söylemektedir. "Şüphesiz biz seni müjdeleyici ve uyarıcı olarak hak ile gönderdik. Hiçbir ümmet yoktur ki, aralarında bir uyarıcı gelip geçmiş olmasın.²⁹²

Bu Buda'nın bir peygamber olduğu anlamına gelir mi? Bu soruyu ancak her şeyi bilen Allah verebilir. Ancak şu gerçek ortadır ki binlerce peygamberin gerçek doğru mesajı onlardan sonraki kimseler tarafından saptırılmıştır.

d- Hinduizm ve İncil'deki Tanrı

Hindistan'da bir Kuveykır tarikatı üyesi olan yazar Kersey Graves (1813—1883), İsa ve Krishna'nın yaşamındaki benzerlikleri araştırdı.O Hindu yazıtları ve

Hristiyan yazmaları arasında 346 benzerlik buldu.²⁹³ Bunlardan bazıları ise gerçekten ilginçtir.

İsa ve Krishna her ikisi de Tanrının oğlu olarak çağrıldı.²⁹⁴ Her ikisi de dünyaya insan formunda geldi.²⁹⁵ Her ikisi de Kurtarıcı diye adlandırıldı.Teslisin ikinci kişisi olarak bilindi.²⁹⁶ Onların üvey babası Marangoz idi.²⁹⁷ Bir Ruh yada hayalet onların gerçek babası idi.²⁹⁸ Krishna ve İsa normal dışı gelmiştir.²⁹⁹ Her ikisi de doğumda bilge adam yada havari tarafından ziyaret edilmiş, yıldız tarafından yönlendirilmiştir.³⁰⁰ Her ikisinde de Melekler yerel diktatör tarafından bebeğin öldürülme planları haber verilerek kurtarılmıştır. Aileler kaçmıştır Mary Joseph Mutureaya yerleşmiş ; Krishna'nın ailesi Mathura'ya yerleşmiştir.³⁰¹ Her ikisi de yabani yerde büyümüştür.³⁰² Her ikisi de “*Yılanın başını ezen kadının tohumu.*” Olarak bilinmiştir.³⁰³ İsa “Judah kabilesinin aslanı.” Krishna “saki kabilesinin aslanı.” Olarak çağrıldı.³⁰⁴ Her ikisi beyan etti ki : “*Ben dirilişim .*”³⁰⁵

Her ikisi de kendilerinin dünyanın yaratılmasından önce yaratıldıklarını açıkladı.³⁰⁶ Her ikisi de günahsızdı.³⁰⁷ Her ikisi Tanrı insandı: İnsan ve İlahtan oluşan.³⁰⁸ Onlar her şeyi bilen, her şeye gücü yeten,her yerde olan olarak inanıldı. İkisi de mucizeler gösterdi,hatta hastalıkları iyileştirdi.. Her ikisinin ortak ilk mucizesi tamamen cüzamlı birini iyileştirmekti. Her çeşit hastalığı iyileştirdiler. Yerleşik şeytanları kovdular, ölüleri dirilttiler. Her ikisinin de öğretileri yayan seçilmiş havarileri vardı. Her ikisi alçakgönüllü, merhametlidir, günahkarlarla ortaklık etmeyi kınamıştır. Her ikisi de Yahudi olmayan bir kadınla karşılaştı. Son yemek düzenledi. Düşmanlarını bağışladı. Cehenneme alçaldı(öldü) ve dirildi. Birçok insan onun cennete yükseldiğine şahitlik etti. “Krishna'nın doğumu iynin kötüye galip getirecekti.”³⁰⁹

293 Graves, Kersey, "The World's. Sixteen Crucified Saviors," Adventures Unlimited Press, 2001, s. 280.

294 Graves, *a.g.e.*, 6-45. Graves bulduğu benzerliklere numaralar vermiştir.

295 Graves, *a.g.e.*, 7.

296 Graves, *a.g.e.*, 8, 47.

297 Graves, *a.g.e.*, 13,15,16-23.

298 Graves, *a.g.e.*, 8.

299 Graves, *a.g.e.*21.

300 Graves, *a.g.e.*, 27-28.

301 Graves, *a.g.e.*, 30-34.

302 Graves, *a.g.e.*, 41-42.

303 Graves, *a.g.e.*, 56.

304 Graves, *a.g.e.*, 58.

305 Graves, *a.g.e.*, 60.

306 Graves, *a.g.e.*, 64.

307 Graves, *a.g.e.*, 68.

308 Graves, *a.g.e.*, 72.

309 "Festivals: Krishna Janmashtami," at: <http://www.andhratoday.com/>

Krishna “Dünyaya insanlığın günahlarını temizlemek için gelmiştir..” “Krishna üvey babası Nanda’nın şehirde vergisini ödediği sırada doğmuştur.” ³¹⁰İsa Üvey babası Joseph’in herkesin vergilendirmesi ile ilgili bir toplantı için şehirde olduğu sırada doğmuştur.” İsa’nın şöyle söylediği kaydedilir: *“Eğer zerre kadar imanınız olsa dağa söylersiniz. Oda kendisini denize atar”* Krishna ise küçük bir dağ demıştır.³¹¹ Krishna’nın üvey babası Nanda Mathura’ya vergi ödemek için gitmiş Luka’nın yazmasın İsa’nın üvey babası Bethlehem’e vergi ödemek için gitmiştir. ³¹² *“Elizabet’in oğlu vaftizci Yahya hikayesinin ki o İsa’nın kuzenidir.bir benzeri Nanda Krishna’nın üvey babasıdır. . Yunan Tanrı’sı Dionysus, İsa ve Krishna doğumundan sonra hayvan yemliğine konulmuştur.*

Bu benzerlilikler bu şekilde devam etmektedir. Yine devamında İsa’nın çarmıha gerilemesi sırasında yanında iki hırsız olması gibi birçok benzerlikler bulunmaktadır. İnançlarda da bezelerlikler devam edip gitmektedir. Suyun günahları temizleme gücü, ölümün acı veren bir tecrübe olması gibi benzerlikler vardır.

e- İlkel Dinler ve İncil’deki Tanrı

Paganizmin ("putperestliğin") yeni şekillerde tüm dünyada hakim olmaya başladığı bir zaman diliminde yaşıyoruz. Post modern duyarlıkların, zevklerin, beğenilerin, hazların, zihin, davranış ve kaçış biçimlerinin hayatımıza, hayatımızın her anına nüfuz ettiği yeni-paganizm biçimleri sadece Batı toplumlarında değil, tüm dünyada hızla küreselleştiriliyor.

İnsanlık tarihinde paganizmin tüm dünya toplumlarına bu denli nüfuz edebildiği başka bir dönem yaşanmadı.

Bunun nedeni, çağımızın tekno-paganizm çağı olması ve dolayısıyla tekno-paganizmin kültür, eğlence ve enformasyon endüstrisi aracılığıyla yoğun olarak dindışı kutsallıklar, ayartıcı hazlar, geçici doyumlar üreterek bizi hayata, dünyaya ve insanlığın sorunlarına yabancılaştırması, duyarsızlaştırması ve sonuçta olan bitenler üzerinde düşünme yetilerimizi iptal ediyor olmasıdır.

310 "Pagan origins of the Christ myth: Pagan Christs: Krishna," <http://home.earthlink.net/>

311 Fred Nojd, "Jesus - By No Means Unique," <http://members.attcanada.ca/>

312 Jocelyn Rhys, "The Virgin Birth Doctrine: Details of the two Gospel stories," 1922, <http://www.geocities.com/>

Bilebildiğimiz –yazılı veya kayıtlı– insanlık tarihinde çeşitli zamanlarda ve çeşitli coğrafyalarda çeşitli paganizm biçimlerinin hakim olduğunu biliyoruz.³¹³ Bizim tarihte paganizm olarak adlandırdığımız tecrübelerin, çağımızdaki paganizm biçimleriyle karşılaştırıldığında son derece masumane paganizm tecrübeleri olduğunu söyleyebiliriz.

Örneğin M.Ö. dört bin yıl öncesinde Mezopotamya, Mısır ve Hint medeniyetlerinde çok tanrılı dinler şeklinde var olan paganizm biçimlerinde, eşyayı / doğayı ve insanı putlaştırma, tanrılaştırma yoluna gidilmediğini; doğaüstü ve insanüstü güçlerin tanrısallaştırıldığını; insan sûretindeki tanrıların ise, tanrısallıklarını insanüstü ve doğaüstü güçlerden aldıklarını biliyoruz. O yüzden bu toplumların merkezinde "din" vardı ve yine o yüzden bu toplumlar "mabet toplumları" olarak adlandırılıyordu.

İkinci olarak da Avrupa, paganizmden hiçbir zaman nihai / kesin olarak kurtulamıyor. Hristiyanlık Avrupa'ya ithal ediliyor ama pagan gelenekler tarafından yutuluyor.

Roma imparatorluğu'nun Doğu Akdeniz'den Mısır'a (İskenderiye'ye) kadar hakim olduğu dönemde Hristiyanlık vahyediliyor ama Hristiyanlık, akidesinden ahlak sistemine ve kurumlarına kadar hemen her bakımdan paganlaştırılıyor. Sonuçta ortada vahyedilmiş Hristiyanlık'tan esas itibariyle eser kalmıyor: Hristiyanlık, Kilise'ye dönüşüyor; Nasıra'lı insan ve peygamber Hz. İsa da, Tanrı'ya (yani Jesus, Christ'a / Mesih'e) dönüştürülüyor.

O yüzden Avrupa'da pek çok tarihçi, Avrupa'nın hiçbir zaman Hristiyan olmadığını söylüyor. Örneğin Avrupa'da Hristiyanlık'ın tarihini yazan Charles Guignebert'in bu konuda son derece önemli ve çarpıcı gözlemleri vardır.

Kurtarıcı Tanrı efsaneleri, Hristiyanlığın doğduğu toprakların etrafını çeviren ortak bir inançtır. Ege denizinden Mezopotamya'ya kadar kurtarıcı Tanrıların sıralandığı görülür. Frigyalılarda Attis, Şamda Adonis, Fenike de Melkerat, Mezopotamya'da marduk ve Temmuz, Mısırdaki Oziris, İran'da Mitra vardır. Ortak inanç onların senenin belli bir döneminde öldüklerine daha sonrada dirildiklerine olan inançtı. Tanrı ölürken ve dirilirken tıpkı insanlar gibi acı çekiyor ölüyor, fakat tekrar diriliyordu.³¹⁴ Günümüz Hristiyanlık inançlarının çoğunun bu antik pagan dinlerinden

³¹³ Altundal, Aytunç, *Yoksula Tanrı Tyanalı Apolanius*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2005, s. 131.

³¹⁴

alınmış, Hristiyanlığın Yunanlılaştırılmış ve Romamsılaştırılmış olduğunu görmek çarpıcıdır. Bu paganizm İsa'nın yaşamı boyunca cesurca yıkmaya çalıştığı Paganizmin kendisidir. Bu değişim Tanrının kendisinin isteği olarak sunulmuş, Hristiyan kutsal kitap yazarları tarafından oluşturulmuştur. Hangi inanç ve ibadetlerin hangi sembollerin Pavlus zamanı ve sonrasında Hristiyanlık dinine sokulduğunu görelim.

Hız İsa'dan önce Nil ve Fırat nehri arasındaki geniş topraklar İsrailoğularının vatanı idi. O zamanlarda bu topraklar birçok hükümdarlığın egemenliği altına girdi. Babilliler, İranlılar, Romalılar vs. Böylece İsrailoğulları birçok din ve kültürle etkileşime girdi. Bütün bu inanç ve kültürlerin etkisiyle İsa'nın dini gözden geçirildi ve değiştirildi. Birçok dinin karakteristik yönleri onun içine aktarıldı. Bunlar Budizm, Roma Yunan inançları, Hinduizm, İran ve Mısır İnançları ve bunlara ek olarak Yahudilik ve diğerleridir.

Sonraki bilgiler T. W. Doane'nin *"Bible myths and their parallels in other religions"* isimli eseri ve Dr. Muhammed Ensari *"Islam and Christianity in the modern world,"* isimli kitabından derlenmiştir..

Hristiyanlık birçok dinden alıntılarla dolum olduğu gibi Mitar'cılıkla da çok sıkı akarabalık içindedir öncelikle bazı araştırmacıların görüşlerine yer verelim³¹⁵

“Mithra dini ve ayinleri hakkında yeterince bilgimiz olmamasına karşın, Paul'un mektuplarında kullandığı anlatım tarzının, İncil'lerden çok Mithra kültürünün terimlerine yakın olduğunu açıkça görebilmekteyiz.”

E. Wynn-Tyson, Mithras

“Mithra'cılıkta kıyamet, yargı günü, diriliş ve Mithra'nın bizzat kötülük ilkesini alt ettiği ikinci geliş dinsel gerçekler olarak kabul edilmiştir. Bir mağarada dünyaya gelen Mithra'ya çobanlar hizmet etmişler ve armağanlar getirmişlerdir.”

Baigent, Leigh and Lincoln, The Messianic Legacy

“Tıpkı Hristiyanlar gibi, Mithra'cılar da kurtarıcılarının göklerden yere indiğine, on iki yandaşı ile son yemeğini paylaştığına, kendi kanını saçarak insanlığı günahlarından kurtardığına ve öldükten sonra yeniden canlandığına inanırlardı. Boğa kanı ile olsa bile, geçmiş günahlardan arınmak için yeni inananları vaftiz ederlerdi.”

Quest for the Past

³¹⁵ <http://www.hermetics.org/Mitra.html>.

“Mithra’nın simgesi olan güneşin doğuşu ve batışı, İsa’nın ölüm ve dirilişini anımsatır. Üstelik güneş tanrının doğuşunun kutlandığı Mithra bayramı, İsa’nın doğum günü olan 25 Aralık’tadır. Her iki dinde de, vaftiz ile ekmek ve şarabın kutsanması törenleri vardır.”

“Benim bedenimi yemeyenler ve kanımı içmeyenler, böylece benimle birleşmeyenler kurtulamayacaktır.”

J. M. Vermaseren, Mithras, The Secret God

“Onlar yemek yerken İsa ekmeği alıp kutsadı. Sonra bölüp öğrencilerine verdi. “Alın, bedenimdir bu” dedi. Ardından bir bardak aldı, teşekkür sunduktan sonra onlara verdi. Hepsini içtiler. İsa, “Bu birçokları için akıtılan antlaşma kanımıdır” dedi.” *Markos 14:22-26*

Matta İncilinde, İsa’yı Mithra ile eşitleyen son yemek sahnesi yer almaktadır, ancak rahiplerin “Baba” ve başrahibin de “Babaların Babası” biçiminde adlandırılmasıyla ilgili Mithra’cı adet reddedilmiştir.”

William Harwood, Mythologies Last Gods: Yahweh and Jesus

“Ama sizler Rabbi diye çağırılmayın. Çünkü Öğretmeniniz tektir, hepiniz de kardeşsiniz. Yeryüzünde hiç kimseye baba demeyin. Çünkü Göksel Babanız tektir. Size yönetici demelerine de izin vermeyin. Çünkü Yöneticiniz birdir: Mesih.” *Matta 23:8-10*

“Mithra’cılarının Kutsal Baba’sı (başrahip) kırmızı başlık ve giysi giyerdi, yüzük takar, bir çobandeğneği taşırdı. Hristiyanların başı da, aynı unvanı aldı ve aynı biçimde giyindi. Hristiyan rahipler, aynı Mithra rahipleri gibi, İsa’nın kesin yasaklamasına karşın, “Baba” (peder) adını kullandılar.”

“...Mithra rahipleri, görevlerinin simgesi olarak, uzun bir başlık takarlardı. Hristiyan rahipler de bu başlığı benimsediler. Mithra’cılar, güneş-tanrının yükselişini anmak için, “mizd” adı verilen, üzeri Mithra haçı kabartmalı, güneş biçiminde bir çörek yerlerdi. Bu çörek de Hristiyanlığa uyarlanmıştır. Katoliklerde, mayasız ekmek güneş biçimini hala korumaktadır.”

“Julius Caesar’dan Gratianus’a kadar tüm Roma İmparatorları tanrıların “pontifex maximus”u (büyük rahip, papa) unvanını taşımışlardı. Theodosius, bir Hristiyan olarak bunun kendi statüsüne uygun olmadığını düşündü ve unvanı reddetti. Bunun üzerine, Roma başpiskoposu bu unvanı kendisine aktardı.”

William Harwood, Mythologies Last Gods: Yahweh and Jesus
“Hristiyanlık efsanesinin Horus ve İsis’u’a benzer tarafı İyilik , bilgi, gerçek ve saflık sahibi tanrısal kişilikle başlar. O insanlığın bildiği en büyük kahramandır. Beden değildir. Mucizeler gösterir çünkü o bir insan değildir.”³¹⁶

“Ama seni Mısır’dan çıkaran Tanrının RAB benim, Benden başka tanrı tanımayacaksın, Çünkü başka kurtarıcı yoktur.”³¹⁷ Bu alıntı kabul edilen Hristiyan inançlarına tamamen aykırı düşen bir anlam içermektedir.

Yeshua jesus Christ olarak tanıtılan İsa’nın basit tercümesidir. “*Christ* ” soyadı değildir.;*Messiah*” veya “*anointed one.*”’in Grekçesidir. Teologlar erken Hristiyanlık gurupları pauline ve gnostik gurplardan Yahudilerin geniş bir şekilde tarafından kullanılan 50 kadar öğreti keşfettiler Bunlardan hayatta kalan dört tanesi ve Pauline Hristiyanlığı İncil’e eklendi. Bu dört öğreti İsa’yı; Filistin’de yaklaşık M.Ö 3-4 yılında doğan bir rahip, öğretmen, İyileştirici, cinleri kovan, sihirbaz, peygamber ve din lideri olarak tanıtılan, 30 yaşında Filistin’de bir yıl (Mark, Matthew and Luke’ye göre) veya 3 yıl (Yuhanna’ya göre) Rahiplik yapmış bir kişi olarak tanımlamaktadır. Hristiyanların çoğu onun Romanın zalim ordusu tarafından takip edildiğine, ölümler diyarını ziyaret ettiğine, diriltildiğine, havarileriyle 40 gün geçtiğine ve Tanrı’ya yükseltildiğine inanır. Yine çoğu Hristiyan İsa’nın Tanrı’nın bir görünümü, Tanrı’nın oğlu Teslisin ikinci kişisi olduğuna inanır.

Çeşitli eski Mısır yazıtları ve resimleri Bize horus hakkında bilgi verir. “Harseisis, Heru-sa-Aset” (Horus, İsis’in oğlu), “Heru-ur” (Genç Horus), “Hr ve Hrw” ,Gökyüzünü yaratan tanrıdır . İsa’dan önce binlerce kişi tarafından kendisine tapınılmıştır.³¹⁸ Horus sık sık şahin gözünü temsil eden bir gözle sembolize edilmiştir. “*Şahinlerin kafalı Aslan veya insan vücutlu şahin gözlü.*”³¹⁹ Sıkça Tanrı İsis tarafından oyulmuş kaya beşikte resmedilmiştir. O İki önemli Mısır tanrısı’nın oğlu olarak tanınmıştır: Tanrı Osirus Tanrı Isis. Ergenliğinde babasının öldürülmesi ile yaralanmış sivil idarenin ve adaletin Tanrı’sı olarak tanınmıştır. Bütün Mısır hükümdarlarının Horus’un kendisi, enkarne olmuş hali olduğuna inanılmıştır.³²⁰

“Osirus and İsis’in oğlu Horus Tanrı Ra’nın kendisinin görünümüdür”

316 Massey, Gerald, *The Natural Genesis*, Black Classic Press, New York, 1988, s. 57.

317 Kitab-ı Mukaddes, Hosea 13:4.

318 Harpur, Tom, "The Pagan Christ; Recovering the Lost Light," Thomas Allen, Londra, 2004, s. 5.

319 "Egyptian god Horus, The Louvre, Paris," at: <http://ancienthistory.about.com/>

320 "Horus - Egyptian God," <http://ancienthistory.about.com/>

İsa'nın doğumunda yüzyıllar önce dolaşan Horus'un yaşam hikayeleri vardı. Belki de Onun yaşamını, efsanelerini ve kanunlarını şu anda inanılanın aksine İsa'nın takipçileri kopyalamışlardır.

Yazar ve Teolog Tom Harpur üç eski Mısır çalışması üzerinde çalıştı. Bunlar Godfrey Higgins (1771–1834), Gerald Massey (1828–1907) ve Alvin Boyd Kuhn (1880–1963) . Yazdığı kitabı “Pagan Christ” te Musevilik ve Hristiyanlığın Eski mısır dinlerinden geldiğini tartıştı.

İsa Ve Horuz Benzerlikleri;

1. Mitra'nın Baba Tanrı İnsanlaşmasını yenilesin diye dünyaya göndermiştir.
2. Mitra Anahita adlı bir bakire kadından, temiz yolla doğmuştur.
3. Mitra bir ahırda doğdu. Onun doğumu 25 aralıkta kutlanır
4. Mitra hediyeler taşıyan akıllı bir adam tarafından ziyaret edilmiştir.
5. Mitra'nın 12 havarisi vardı. Mesih adıyla çağrılırdı.
6. Mitra Babylon fatihi Daryus'un Tanrısıydı. O Yahudiler tarafından tutsaklıkları boyunca Mesih veya Hıristos olarak anılırdı.
7. Mitra Tanrının daha önceki anlaşmasını da onaylayarak insanla yeni bir anlaşma yaptı
8. Mitra havarileriyle ölümünden önce son akşam yemeği yedi.
9. Mitra insanın günahını bağışlatmak için öldü
10. Mitra Pazar günü öldükten sonra dirildi.
11. Mitra babasına yeniden katılsın diye cennete yükseltildi
12. Mitra insanı yargılamak için geri dönecektir. Ruhların yargıcı olarak bilinir.
13. Yargı gününde ölü dirilecek Mitra tarafından yargılanacak
14. Mitra günahkarları cehenneme iyileri cennete yollayacaktır
15. Yargı gününde Şeytanın güçleri ve iyiler arasında son bir karşılaşma olacaktır. Şeytanın güçleri yok edilecek kurtulanlar sonsuza kadar yaşayacaktır.
16. Mitra Kutsal Üç'ün insan formu alan parçasıdır.
17. Mitranın başının etrafında ışık çemberi ile temsil edilmiştir.
18. Mitra inanlıları onun bedeni ve kanını temsil eden şarap içer ve ekmek yerlerdi.
19. Mitra inanlıları vaftiz edilirdi.
20. Cumartesi ve Pazar dinlenme bayram günü idi

Dionysus bir Yunan Tanrısıdır. Osiris ise bir Mısır Tanrısıdır. Her ikisi mitolojik karakterler olarak bilinir. Osiris muhtemelen ilk Tanrı-İnsan karakterdir. M.Ö 2500 yılında yazılmış Mısır Piramitleri yazıtlarında hikayesi anlatılır. Bunlar ve diğer kurtarıcılar biri birinin yerini tutabilir. Hikayeleri son derece benzerdir. Bir tarafında Mithra diğer tarafında Dionysus olan paralar bulunmuştur. Birinin Hikayesini öğrenen kişiye diğerini anlamak zor gelmeyecektir. 3. yüzyılda bu iki Mitolojik Kişilik birleştirilmiş bir isimle çağrılmaya başlandı “Osiris-Dionysus” Bu terimi yazar Timothy Freke ve Peter Gandy kitapları “The Jesus Mysteries” te kullandılar.

Gebe Kalma

1. Tanrı onun babasıdır. Bu diğer kurtarıcılarda olduğu gibi Osiris-Dionysus için de geçerlidir. Onların Tanrısı dünyaya gelmiş bir insanla cinsel ilişkide bulunmuştur. İsa’nında babası bir Kutsal Ruh adında bir Tanrı’dır (Matta 1:18)

2. Bir insan bakire kadın annedir

Doğum

1. Bir Mağara yada yemlikte doğmuştur. Luke 2:7 de İsa’nın bir yemlikte yatığını anlatmaktadır. Erken Hristiyan guruplarından biri de yemliğin mağarada olduğuna inanırdı.
2. Doğumları Tanrısal bir yıldızla haber verilmiştir.

Papazlık

1. Bir düğünde suyu şaraba dönüştürme mucizesi yapmıştır
2. Kendi kasabasında mucize yapmaktan acizdi
3. Suda vaftizle takipçileri yeniden doğardı
4. Şehre bir eşeğin sırtında girmiştir. Geleneksel olarak palmiye yapraklarıyla örtülüdür.
5. 12 havarisi vardır
6. Ahlaksız biri olmakla suçlanmıştır

Ölme ve Dirilme

1. 21 Mart civarında öldürülmüştür.
2. Dünyayı günahlardan kurtarmak için öldürülmüştür.
3. Bir kazık, ağaç yada haç’a bağlanmıştır.
4. Ölümünden sonra Cehenneme alçalmıştır

5. Ölümünden üç gün sonra hayata dönmüştür.
6. Yattığı mağarada 3 kadın takipçisi tarafından ziyaret edilmiştir.
7. Sonra tanrı'ya yükselmiştir.

Unvan

1. Bedenleşmiş Tanrı
2. Dünyanın kurtarıcısı
3. Tanrının oğlu

Tanrı-İnsan hakkındaki İnançlar

1. insanlaşan tanrıdır. Babasına eşittir.
2. Kıyamete yakın zamanda geri dönecektir
3. İnsanları yaptıklarından hesaba çekecektir
4. İnsanlar Kalıtsal günahla Tanrı'dan ayrı düşmüştür. Tanrı_İnsan'ın Kurban edilmesiyle kalıtsal günah temizlenecektir.

Bütün pagan efsaneleri İsa'nın doğumundan yüzyıllar önce dolaşmaktaydı (yaklaşık M.Ö. 4 – 7) Yukarda anlatılan İsa'nın hikayesi değil Osiris dionyus hikayesidir.

B- Mesihin Tanımı ve İsa'nın Misyonu

Arapçada m-s-h kökünden gelen beklenen kurtarıcıya verilen sıfat olan mesih; bir şeyi bir şeyin üstüne düz bir şekilde yaymak, bir şeyin üzerinde eli yürütmek, üzerine yağ ile yağlanmış, günahlardan arınmış, güzel yüzlü doğru söyleyen adam gibi anlamlarda kullanılmaktadır.³²¹ Günü geldiğinde yeryüzüne inerek Yahudi ulusunu kurtaracak olan Tanrı temsilcisine Mesih adı verilir. Yahudi inancına göre Mesih Tanrısal nitelikte ve Tanrı gücünü taşıyan bir kişiliktir. Tanrı Yahve'nin temsilcisidir. Hristiyanlar bu inancı biraz değiştirerek benimsemiş ve bu inancı İsa'ya vermiştir.³²² Yahudilikte Mesih inancı ruhsal ve cisimsel bir Mesih bekleme biçiminde çeşitlenmiştir. Cisimsel Mesih inancında beklenen Davut soyundan yüce bir kraldır.³²³

Sinoptik İncillerde İsa'nın misyonu genel olarak şöyle açıklanmıştır: Tanrının “krallığı ite ilgili güzel haberlerin ilan edilmesi.”³²⁴ İsa'nın görevleri ise peygamberlerin vaat etmiş olduğu Zahirilere güzel haberlerin vaaz edilmesi, esirlerin

³²¹ Günay, *a.g.e.*, s. 25.

³²² Hançerlioğlu, *a.g.e.*, s. 324.

³²³ Hançerlioğlu, *a.g.e.*, s. 325.

³²⁴ Kitab-ı Mukaddes, Luka 4:43.

azat edilmesi, körlerin gözlerinin açılması, ezilenlerin kurtuluşa kavuşturulması ve Tanrı'nın lütuf yılının ilan edilmesidir.³²⁵ Buna karşın en erken 110'lu yıllarda yazıldığı belirtilen Yuhanna İncil'i, İsa'nın misyonunun çiziminde evrensellik vurgusuyla dikkatleri çekmektedir. Yuhanna, kurtuluşun evrenselliği hakkındaki söylemi veya vurgusuyla, diğerlerinden farklılık arz etmektedir. “Başlangıçta Söz vardı. Söz Tanrı'yla birlikteydi ve Söz Tanrı'ydı”³²⁶ cümlesiyle başlayan Yuhanna'ya göre İsa, bu evren yaratılmadan önce vardır. Böyle bir girişten sonra İsa, “dünyanın kurtarıcısı”³²⁷, “Tanrı dünyayı o kadar çok sevdi ki biricik oğlunu verdi”³²⁸, bedene bürünmüş olan kelam (logos), dünyanın günahını ortadan kaldıran Tanrı kuzusu³²⁹, dünyanın ışığı³³⁰, “dünyaya gelen ve her insanı aydınlatan gerçek ışık”³³¹ şeklinde tanımlanmaktadır. Ayrıca onun görevi hakkında dünyayı yargılamak değil, kurtarmak³³² ön plana çıkarılır.

İsa'nın Yuhanna'daki sunulmasına bakıldığında O, Sinoptik gelenekte olduğu gibi Davut'a yani bir Yahudi soya dayandırılmadan “Söz Tanrı ile birlikteydi ve Söz Tanrıydı” şeklinde doğrudan tüm dünya ve kozmos hedef alınarak söze başlanır. Burada artık misyon alanı, bir Yahudi çevrenin ve hatta tarihsel sınırların dahi üzerine taşınır. Bu bağlamda Onun misyonu, “Tanrı'yı hiçbir zaman kimse görmedi. Babanın bağrında bulunan ve Tanrı olan biricik Oğul Onu tanıttı”⁷⁴⁴ şeklinde tüm dünya olarak ortaya konulmaktadır.

Yine Yuhanna'daki metne göre İsa, “bu ağıldan olmayan başka koyunlarım var”³³³ demektedir. İsa'nın, “kıs süre daha sizinleyim, sonra beni gönderene gideceğim” şeklindeki sözlerine Yahudiler, bu “adam nereye gidecek de biz onu bulamayacağız? Yoksa Grekler arasında dağılmış olanlara gidip Grekler'e mi öğretecek?”³³⁴ diye karşılık vermesi, Yahuda İskariot'un, “Ya Rab, nasıl olur da kendini dünyaya göstermeyip bize göstereceksin?”³³⁵ şeklindeki sözleri, bazı teologlarca, İsa'nın böyle bir fikrinin olabileceği yönünde yorumlanmaktadır. Bu

³²⁵ Kitab-ı Mukaddes, Luka 4:18; İşaya 61:1; 58:6.

³²⁶ Kitab-ı Mukaddes, Yuhanna 1:1.

³²⁷ Kitab-ı Mukaddes, Yuhanna, 3:17; 4:42.

³²⁸ Kitab-ı Mukaddes, Yuhanna 3:16.

³²⁹ Kitab-ı Mukaddes, Yuhanna 1:29.

³³⁰ Kitab-ı Mukaddes, Yuhanna 8:12; 12:46.

³³¹ Kitab-ı Mukaddes, Yuhanna 1:9.

³³² Kitab-ı Mukaddes, Yuhanna 12:47; 3:17.

³³³ Kitab-ı Mukaddes, Yuhanna 10:16.

³³⁴ Kitab-ı Mukaddes, Yuhanna 7:35.

³³⁵ Kitab-ı Mukaddes, Yuhanna 14:22.

yorumlarda gözden kaçan nokta, Yuhanna'nın geç bir tarihle yazılmış olması, misyon faaliyetlerinin yayılmaya başlaması ve hitap ettiği çevrenin artık ilk dönem kilise müntesiplerinin olmadığıdır.

Hristiyan teolojisinde giderek önem kazanan ve vurgusu artan fikirlerden biri, Tanrı-İsa-Kutsal Ruh bağlamında oluşturulmaya çalışılan bir misyon teolojisidir. Tanrı ve Kutsal Ruh'un misyon özelliklerini belirttikten sonra bu teolojinin üçüncü ayağı olan İsa'nın misyonunun özellikleri, İncillerde şöyle dile getirilir:

Tövbeye çağırma ve göklerin egemenliğinin yaklaştığını bildirme: İsa, Yahya tarafından vaftiz olunduktan sonra insanları “tövbe etmeye çağırıp göklerin egemenliğinin yaklaştığını”³³⁶ bildirir.

Etkileyici olma: İsa'nın Havari'lerini çağırdığı metinlere bakılınca O'nun sadece ardından gelin dediği bu kişilerinde işlerini bırakıp onu takip ettiği³³⁷ ve havralarda yaptığı vaazlarında her kesin şaşır kaldığı³³⁸ belirtilir

Tamamlayıcı olarak yasaya ek açıklama getirme: İsa kendinden önce bir durumla ilgili hükmün ne olduğunu belirttikten sonra ama ben size diyorum ki diyerek önceki yasaya yapacağı ek açıklamayı belirtir. İsa, öldürmeme ile ilgili yasaya şöyle bir ekleme yapar: “Atalarımıza adam öldürmeyeceksin öldüren yargılanacak” dendiğini duydunuz. Ama ben diyorum ki kardeşine öfkelenen herkes yargılanacaktır.”³³⁹

İsrail oğullarına gelme: Kenanlı bir kadının kızı için yardım istemesi üzerine İsa “ben yalnız İsrail halkının kaybolmuş koyunlarına gönderildim.”³⁴⁰ Der.

İsa'nın Misyon alanının Gentile'yi yani İsrailoğullarının dışındaki kapsayıcı kapsamadığı Hristiyan teologlar arasında tartışma konusudur. Bu bağlamda değişik görüşler belirtilmektedir.

İsa, Yeni Ahit'te anlatılırken Tanrı ve onun misyonu bağlamında ele alınmaktadır. Çünkü Yeni Ahit'e göre İsa, “canını birçokları için fide olarak vermeye gelen”³⁴¹, “günahların bağışlanması için birçokları uğruna akıtılan antlaşma kanına sahip”³⁴², “kaybolanı arayıp kurtarmak için gönderilen”³⁴³ ve “Tanrı ile dünyanın

³³⁶ Kitab-ı Mukaddes, Matta 4:17; Markos 1:14-15.

³³⁷ Kitab-ı Mukaddes Matta 4:19; Markos 1:17-18; Luka 5:27.

³³⁸ Kitab-ı Mukaddes, Matta 5:17; Markos 1:43-44; Matta 7-12; 8-4; Luka 5:14; Yuhanna 5:46-47.

³³⁹ Kitab-ı Mukaddes, Matta 5:21-22; 5:27-28; 33-34; 38-39; 43-44.

³⁴⁰ Kitab-ı Mukaddes, Matta 15:24; 10:5-6; 23:37; Yuhanna 8:31.

³⁴¹ Kitab-ı Mukaddes, Matta 20:28.

³⁴² Kitab-ı Mukaddes, Matta 26:28.

³⁴³ Kitab-ı Mukaddes, Luka 19:10.

arasını tekrar bulan”³⁴⁴ bir kişiliğe sahiptir. Tanrı'nın, İsa aracılığıyla insanların günahlarını affetmesiyle ilgili, Pavlus'un Romalılara yazdığı mektupta şunlar zikredilir: “Tanrı insanları, İsa Mesih'e olan imanlarıyla aklar. Bunu, iman eden herkes için yapar. Hiç ayırım yoktur. Çünkü herkes günah işledi ve Tanrı'nın yüceliğinden yoksun kaldı. İnsanlar, İsa Mesih'te olan kurtuluşla Tanrı'nın lutfuyla karşılıksız olarak aklanırlar. Tanrı, Mesih'i, kanıyla günahları bağışlatan ve imanla benimsenen kurban olarak sundu”³⁴⁵. Pavlus'un bu yazdığı mektuptaki bilgilere ek olarak 1. Korintliler mektubunda, Tanrı, Adem ve İsa'nın konumu daha net bir şekilde, şöyle ortaya konulur: “Oysa Mesih, ölmüş olanların ilk örneği olarak ölümden dirilmiştir Ölüm, bir insan aracılığıyla geldiğine göre ölümden diriliş de bir insan aracılığıyla gelir: Herkes nasıl Adem'de ölüyorsa, herkes Mesih te yaşama kavuşacak”³⁴⁶. Yani Hıristiyan inancına göre, Tanrı'nın planı dahilinde Adem'in, insanları ölümlü hale getirmesinden sonra yine Tanrı'nın aracılığıyla insanların, ölümden kurtarılması bu şekilde anlatılır.³⁴⁷

Aynı zamanda İsa'nın günahlara kefarete olarak gönderildiği teması, Yahya'nın sözlerinde de bulunmaktadır. Yahya, İsa'nın kendisine doğru geldiğini gördüğünde “işte dünyanın günahını ortadan kaldıran Tanrı Kuzusu!”³⁴⁸ diye seslenmektedir.

İsa'nın ve yerine getirdiği misyonun daha iyi anlaşılması için, İsa ve zamanındaki sosyo-kültürel yapıyı anlamak önem arz etmektedir.

a) Politik Durum: İsa'nın yaşamış olduğu dönemde, Grek Roma dünyasında etkin olan iki lider bulunmaktadır. Bunlar, Sezar Avgustus (Augustus)³⁴⁹ ve Büyük Hiodes. Sezar Avgustus, genç ve sert bir hakim olarak anlatılmakta olup hatta onun, "içinde bulunulan politik durumu değiştirmeyi istemeyen kişinin, iyi bir vatandaş ve kişi olduğu" şeklindeki bir sözünden bahsedilmektedir. İkinci önemli kişi olarak belirtilen Büyük Hiodes³⁵⁰ ise Filistin'i MÖ. 37- 4 yılları arasında Roma adına yöneten kişidir.³⁵¹ Hiodes ailesi, Filistin'i M.Ö. 40 ile M.S. 100 yılları arasında yönetir. Bu zaman dilimi, ilk dönem Hıristiyanlar'ın oluşum devresini içermektedir. Hiodes'ın Filistin'deki hâkimiyeti genel anlamda üçe ayrılır: Birleşme ve bütünleşme

³⁴⁴ Kitab-ı Mukaddes, Korintliler II, 5:19.

³⁴⁵ Kitab-ı Mukaddes, Romalılar, 3:22-24.

³⁴⁶ Kitab-ı Mukaddes, Korintliler I, 15:20-22.

³⁴⁷ Aykıt, *a.g.e.*, s. 163.

³⁴⁸ Kitab-ı Mukaddes, Yuhanna 1:29.

³⁴⁹ Kitab-ı Mukaddes, Luka 2:1-2.

³⁵⁰ Kitab-ı Mukaddes, Matta 2:1-15, Matta 2:22, Matta 14:1-12; Luka 23:7-12.

³⁵¹ Kitab-ı Mukaddes, Matta 2:1-15.

dönemi (M.Ö. 37- M.Ö. 25), zenginlik ve gelişme dönemi (M.Ö.25- M.Ö. 12) ve bölgesel problemler (M.Ö. 14-M.Ö.4)

b) Sosyal Durum: İsa'nın zamanındaki Filistin'de üç dilin konuşulduğu belirtilmektedir. O bölgeyi fetheden ülkelerin dili olarak bunlar, Grekçe, Aramice ve Latince'dir. M.Ö. 8. yüzyılda Asurlular'ın, Filistin'i fethetmesiyle, Aramice, Büyük Alexander'ın 4. yüzyılda askeri başarıyla Grekçe ve M.Ö. 63'de Romalıların Filistin'i ele geçirmeleriyle de Latince Filistin'e girer³⁵² Böyle bir ortamda İsa, 400 sakini bulunan Nasıra'da büyür O devirlerde Nasıra'nın, Yuhanna'da Natanel diye bahsedilen kişinin “Nasıra'dan iyi bir şey çıkar mı”³⁵³ sorusunda olduğu gibi hor görülen bir yer olduğu anlaşılmaktadır. Ancak burası 30 bin Yahudi, Yunanlı ve Romalıların yaşadığı zengin bir şehir olan Sepphoris'e, yürüyerek bir saatlik uzaklıktadır. İsa'nın Grekçe bilip bilmediği hakkında tam bir netlik yoktur. Bununla beraber Yahudi olmayan bir yüzbaşı³⁵⁴ ve Suriye-Fenike ırkına mensup bir kadınla konuştuğundan bahsedilmektedir Bu kişiler, genel olarak Grekçe konuştuklarından, İsa'nın bu şahıslarla Grekçe konuşma ihtimali yüksektir. Ancak İsa'nın vaazlarını, Aramice yaptığı dile getirilmektedir.³⁵⁵

c) Dini Durum: İsa'nın doğumundan sonraki dönemin dini içeriğini, Luka su sözlerle anlatmaktadır. Sezar Tiberius'un egemenliğinin on beşinci yılıydı. Yahudiye de Pontius Piatu valilik yapıyordu. Celile'yi Hirodes, Itureya ve Trahomtis bölgesini. Hirodes'in kardeşi Filipus, Avilini'yi Lisaniyas yönetiyordu. Hanan ve Kayaja baş kahinlik ediyorlardı. Bu sırada Tanrı çölde bulunan Zekeriya oğlu Yahya'ya seslendi. O da Şeria ırmağının çevresindeki bütün bölgeyi dolaşarak insanları günahlarının bağışlanması için tövbe edip vaftiz olmaya çağırırdı.³⁵⁶ Metinde, yönetici ve baş kâhin olarak görev yapan dinî liderlerin birlikte anılması, dikkat çekicidir.

Jorge H. Baro, İsa'nın doğduğu yıllarda ahlaki ve manevî bir boşluğun olduğundan bahsedip o dönemdeki filozofların, sivil halktan tamamen kopmuş bir şekilde teoriler ortaya attıklarından bahseder. Baro, insanların politeist bir inanca sahip olduğunu, öte dünya yerine daha çok içinde bulunulan yaşama değer verdiklerini,

³⁵² Aykıt, a.g.e., s. 165.

³⁵³ Kitab-ı Mukaddes, Yuhanna 1:46.

³⁵⁴ Matta 8:5-13, Luka 7:9.

³⁵⁵ Katar, Mehmet, “Hristiyanlıkta İsanın Doğumu ile İlgili Kutlamaların Ortaya Çıkışı”, İslamiyat Dergisi, Aralık 2000 Ankara, Cilt 3, Sayı 4, s. 116-118.

³⁵⁶ Kitab-ı Mukaddes, Luka 3:1-3.

kültürlere dayalı bir inanç sisteminin yaygın bir şekilde bulunduğunu ve din ile yönetimin bir tutulduğunu zikreder.³⁵⁷

İsa'nın ve İlk Hıristiyanların yaşadığı dönemde etkin olan belli başlı dinî akımlar ise: Tanrı, alem, insan ve bunların birbirleriyle olan ilişkilerini, kendine has kutsal-gizli bilgi doktrini temeline dayalı olarak açıklayan dini, felsefi bir gelenek olan Gnostisizm³⁵⁸, gizem dinleri veya gizli dinî gruplar ve Yahudiliktir.

Hız. İsa öncesi dönemde, gerek Filistin-Ürdün bölgesinde, gerekse civar bölgelerde farklı görüşe sahip Yahudi ekolleri bulunmaktaydı. Bu ekoller başlıca şunlardır:

- a) Kudüs merkezli Ortodoks Yahudi geleneğini sürdüren Sadukiler ve Ferisiler,
- b) Bu Ortodoks Yahudilik'e karşı çıkan vaftizci hareketler ve Es-seniler gibi diğer küçük gruplar.³⁵⁹

Yahudiler arasında özellikle Mesih'in geleceği ile ilgili inanç, İncil metinlerinde açıkça görülmektedir. Çünkü Yahudiler, kendilerine, Tanrı'nın, Davut soyundan bir Mesih göndereceğini beklemektedir. Matta'nın eserinde belirtildiğine göre Kral Hirodes ve tüm halk, yıldızbilimcilerin," Yahudilerin kralı olarak doğan çocuk nerede?"³⁶⁰ sorusuyla tedirgin bir hale düşer. Luka'nın eserindeki, Kudüs'te Jimon adında bir adam, "İsrail'in teselli edileceği zamanı özlemle bekliyordu"³⁶¹ halk umut içinde bekliyordu. Yahya'yla ilgili olarak "herkesin aklında acaba Mesih bu mu?" sorusu vardı."³⁶² metinleri, bu beklentinin o dönemdeki durumunu göstermesi açısından önemlidir.

Bu zikredilen şartlar içinde doğan İsa, Hıristiyan kaynaklarına göre, Yahudiye bölgesindeki Beytlehem'de dünyaya gelir.³⁶³ Bununla beraber İsa, daha çok Nasıralı olarak meşhur olur. Bu şekilde bilinmesinde, Pavlus'un, Ey efendim sen kimsin? diye sorusuna, İsa'nın, Ben senin zulmettiğin Nasıralı İsa'yım yanıtının rolü büyüktür.³⁶⁴

İsa'nın yaşamıyla ilgilenen İncil yazarlarından biri olan Yuhanna'ya göre, İsa, dört³⁶⁵ kez Pesah/Fısıh³⁶⁶ bayramına katılır. Bu anlatıma göre İsa'nın toplum içindeki

³⁵⁷ Aykıt, *a.g.e.*, s. 165-166.

³⁵⁸ Geniş Bilgi için bkz, Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, s. 143.

³⁵⁹ Gündüz Şinasi, *Mitolji ile İnanç Arasında*, Samsun 1998, s. 84-85.

³⁶⁰ Kitab-ı Mukaddes, Matta, 2:2.

³⁶¹ Kitab-ı Mukaddes, Luka, 2:25-27.

³⁶² Kitab-ı Mukaddes, Luka, 3:13.

³⁶³ Kitab-ı Mukaddes, Luka, 2:4-7.

³⁶⁴ Kitab-ı Mukaddes, Resullerin İşleri 22:8.

³⁶⁵ Kitab-ı Muakdes, Yuhanna 2:13; 5:1; 6:4 ve 11:55.

dini yayma ile ilgili çalışmaları üç yıl sürer. Ancak Joseph Scaliger (1540–1609), İsa'nın toplum içinde dini yayma çalışmasının Yuhanna'da anlatıldığı şekilde üç yıl değil dört yıl olduğunu dile getirir. Çünkü Luka'da anlatıldığı şekliyle, İsa, Kayser Tiberius'un saltanatının on beşinci yılında vaftiz olur³⁶⁷. Yuhanna'nın on dokuzuncu babındaki metne göre "Fışın Hazırlık günü, saat altı sularında İsa'nın haça gerilmesiyle ilgili olaylar yaşanmaya başlar." Bu olay, Tiberius'un hükümdarlığının on sekizinci değil on dokuzuncu yılına denk gelmektedir.³⁶⁸

"İsa'nın, Yahudi peygamberlerin kehanetinin tamamlanması üzere Nasıra denilen şehre yerleştiği"³⁶⁹ şeklindeki görüşün temel dayanağı olan metin hakkında Scaliger, metnin sonradan Matta İnciline eklendiğini belirtip şöyle devam eder: "Aramice, kendini Yahve'nin yoluna adanmış kimse anlamına gelen *Na-Zarite* ile Nasıralı anlamındaki *Nasorean* veya Nazarene birbirinden farklıdır. Az çok Aramice bilen hiç kimse, böyle bir cümleyi, İncil'in bu babına yerleştirmez. Bu cümle, sonraki dönem Hıristiyanlar tarafından yapılmış aptalca bir eklemedir."³⁷⁰

İsa'nın tebliğine başlamasından önce yani birinci yüzyılın başlarında Yahudilerin genel olarak üç temel düşüncelerinin bulunduğu görülmektedir. Bunlar; a) İsrail ile ahit yapmış yaratıcı bir Tanrı, b) yapılmış olan bu ahdi, İsrail'in düşmanlarının görecekları bir şekilde yerine getirmek için Tanrı'nın tarihe müdahale edeceği şeklindeki umut ve c) Tevrat'taki ahdin kurallarına sıkı sıkıya bağlı kalarak bu beklentinin oluşmasını hızlandırma. İlk zamanlarda İsa'nın bu inançlara vurgu yaptığı ve kendisinin Tanrı ile yapılan ahdi tamamlamak için geldiği gibi, bilinen terminolojiyi kullandığı görülmektedir. Ancak ahdin tamamlanmasının niteliği ile ilgili Yahudilerin beklentilerinin, İsa'nın tebliğinde ve olayların gidişatında görülmeyişi, arada anlaşmazlıkların çıkmasına sebep olur.³⁷¹

İsa, kendi misyon faaliyet alanını, İsrail evinin kaybolmuş koyunlarına, yönelttiğinde, onun müjdecisi veya habercisi olarak görülen Vaftizci Yahya'nın yaptığı faaliyetlerden ve sözlerinden dolayı ortam epeyce karıştı. Aslına bakılırsa birçok yönden İsa'nın misyonu ile Yahya'nın misyonu benzerlik göstermekteydi. Yahya'nın

³⁶⁶ İsrailoğulları'nın Mısır Topraklarından çıkışının anısına bir çeşit bahar festivali olarak kutlanan ve İbrani Takvimine göre Nisan'ın 15'ine denk düşen bir Yahudi bayramı. Geniş bilgi için bkz. Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, s. 305.

³⁶⁷ Kitab-ı Mukaddes, Luka 3:1.

³⁶⁸ Aykıt, *a.g.e.*, Kesit Yayınları, İstanbul, 2006, s. 167.

³⁶⁹ Kitab-ı Mukaddes, Matta 2:23.

³⁷⁰ Gündüz, *Mitolji İle İnanç Arasında*, s. 91-93.

³⁷¹

Tanrisal krallığın ve bunun saatinin yakınlığı şeklindeki uyarısı, İsa tarafından da tekrarladı.³⁷² Mesajlardaki bu yakınlığa rağmen bazı farklı yönler de bulunmaktaydı. Yahya, Tanrisal krallığın temeli olarak tövbe edilmesini dile getirirken İsa, Tanrisal krallığın, tövbenin temeli olduğunu belirtiyordu.³⁷³

Yeni Ahit'e genel olarak bakıldığında Vaftizci Yahya, vaaz eden bir kişi olarak görülmektedir. Onun vaazının odak noktası Tanrisal Krallığın yaklaştığını³⁷⁴ haber vermektir. Tanrisal Krallığın gelmesini hazırlamak için Yahya, insanlardan dini yaşamlarına dikkat edip tövbe etmelerini ve yenilenmeye bir işaret olarak vaftiz olmalarını ister. Bu anlamda Vaftizci'nin, İsa'nın vaazına başlamadan önceki yaptığı işler bir nevi, vaaz olarak görülmektedir. Yahya'nın vaizlik sıfatının dışında öğretmenlik özelliği vardır ki bunu sadece Luka dile getirir,³⁷⁵

İsa'nın mesajı, uzun zamandan bu yana beklenen Tanrı'nın krallığının geldiğini bildiriyordu, İsa -çağdaşlarının da anladığı şekliyle- kendini, Tanrı'nın kelimelerini insanlara getiren bir peygamber olarak görüyordu.

Bu şekilde İsa'nın misyona başlamasından önceki gelişmeleri kısaca zikrettikten sonra şimdi onun, misyon için nerelere gittiğini belirtmek yerinde olacaktır. Ancak bu temadaki dikkati çeken en önemli olgu, Sinoptik³⁷⁶ İnciller ile Yuhanna İncil'i arasındaki anlatım tarzıdır. Bu anlamda, Sinoptik İnciller, İsa'nın yolculuklarını, başlıca Celile, Kudüs yolu ve Kudüs diye ayırırken; Yuhanna böyle bir ayrıma gitmez. Bundan dolayı, biz İsa'nın misyon hareketlerini a) Sinoptik İncil'lerdeki misyon hareketleri ve b) Yuhanna'daki misyon hareketleri diye ikiye ayırmayı uygun gördük.

a) Sinoptik İncillerde İsa'nın Misyon Hareketleri

Matta ve Markos İncil'ine göre, İsa, misyon hareketlerine Vaftizci Yahya'nın tutuklanmasından sonra³⁷⁷ başlar. Ancak Luka³⁷⁸ ve Yuhanna³⁷⁹ İncil'ine göre ise İsa'nın vaaz edip talebe seçmeye başlaması, Yahya'nın tutuklanmasından öncedir. Bu, temel girişten sonra İncil metinlerine göre İsa'nın misyon hareketlerine geçilebilir.

³⁷² Kitab-ı Mukaddes, Matta 3:2, 4:17.

³⁷³ Aykıt, *a.g.e.*, s. 168.

³⁷⁴ Kitab-ı Mukaddes, Matta 3:2, Markos 1:4, Luka 16:16, Yuhanna 1:19.

³⁷⁵ Kitab-ı Mukaddes, Luka 11:1; 3:12.

³⁷⁶ Birbirine benzeyen içeriğiyle dikkatleri çeken ilk üç incile (Matta, Markos, Luka) verilen ad. Bkz. Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, s. 342.

³⁷⁷ Kitab-ı Mukaddes, Matta 4:12, Markos 1:14.

³⁷⁸ Kitab-ı Mukaddes, Luka 7:18-19.

³⁷⁹ Kitab-ı Mukaddes, Yuhanna, 1:35 ve 3:24.

Matta İncil'inde İsa'nın, ilk olarak Celile Gölü'nün kıyısında yürürken Petrus ve Andreas'ı kendine öğrenci olarak seçtiği³⁸⁰, Celile bölgesinin her tarafını dolaştığı³⁸¹, kalabalıkları görünce dağa çıkıp meşhur dağ vaazını yaptığı³⁸², ve buradan Kefarnahum'a geçtiği³⁸³ bildirilir. Sonrasında İsa'nın, *kalabalıkları görünce gölün karşı yakasına* geçilmesini³⁸⁴ söyleyip *Gadaralıların memleketine* vardığı³⁸⁵, tekrar *kayığa binip harsı yakaya geçerek kendi kentine* (Kefarnahum) gittiği³⁸⁶, tüm *kent ve köyleri dolaşarak havralarda öğrettiği*³⁸⁷ dile getirilir. Ayrıca Matta, onun, havarilerine buyruklar verdikten sonra on iki öğrencisinin kentlerinde öğretmek için buradan ayrıldığını³⁸⁸ belirtir. Matta³⁸⁹ metinlerinden, doğrudan olmasa da ima yoluyla onun, *Horazin, Beytsayda, Sur, Say da ve Kefarnahum'a* da gittiği anlaşılmaktadır. Çünkü buralardaki kişilerin iman etmemesi üzerine, İsa, onları azarlamaya başlar.

Metinlerin devamında İsa'nın, *ekinlerin* arasından geçtiği³⁹⁰, burada Ferisilerle tartıştıktan sonra onların havralarını gittiği³⁹¹, havrada *eli sakat birini* iyileştirdiği³⁹², sonra Ferisiler'in kendini öldüreceğini hissettiği için *havradan ayrıldığı*³⁹³ söylenir. İsa, evin birinde ders verirken ona annesi ile kardeşlerinin geldiği³⁹⁴ bildirildiğinde, asıl ailesinin, öğrencileri olduğunu gösterip evden çıkar ve göl kıyısındaki bir teknenin içinde halka benzetmelerde bulunur³⁹⁵. Benzetmelerle süslü bu anlatımından sonra İsa Mesih'in, Celile kıyısından ayrılıp Nasıra'ya geçtiği³⁹⁶, Yahya'nın ölümünü duyması üzerine ıssız bir yere çekilmeyi istediği, fakat insanların onu izlediği³⁹⁷ zikredilir Bu

³⁸⁰ Kitab-ı Mukaddes, Matta 4:18.

³⁸¹ Kitab-ı Mukaddes, Matta 4:23.

³⁸² Kitab-ı Mukaddes, Matta 5:1.

³⁸³ Kitab-ı Mukaddes, Matta 8:5.

³⁸⁴ Kitab-ı Mukaddes, Matta 8:18.

³⁸⁵ Kitab-ı Mukaddes, Matta, 8:28.

³⁸⁶ Kitab-ı Mukaddes, Matta 9:1.

³⁸⁷ Kitab-ı Mukaddes, Matta 9:35.

³⁸⁸ Kitab-ı Mukaddes, Matta 11:1.

³⁸⁹ Kitab-ı Mukaddes, Matta 11:20-23.

³⁹⁰ Kitab-ı Mukaddes, Matta 12:1.

³⁹¹ Kitab-ı Mukaddes, Matta 12:9.

³⁹² Kitab-ı Mukaddes, Matta 12:20.

³⁹³ Kitab-ı Mukaddes, Matta 12:15.

³⁹⁴ Kitab-ı Mukaddes, Matta 12:46.

³⁹⁵ Kitab-ı Mukaddes, Matta 12:46-50, 13:1-2.

³⁹⁶ Kitab-ı Mukaddes, Matta 13:53.

³⁹⁷ Kitab-ı Mukaddes, Matta 14:13.

bölgede yaklaşık beş bin erkeği doyurduktan sonra havarilerini karşı yakaya gönderip kendisinin de dua etmek için bir dağa çıktığı³⁹⁸ anlatılır.

Matta, bundan sonra İsa'nın gölün üstünden yürüyerek Ginesar'a geçtiğini³⁹⁹, akabinde Sur ve Sayda bölgesine gittiğini⁴⁰⁰, buradan tekrar Celile Gölü'nün kıyısından geçerek dağa çıkıp oturduğunu⁴⁰¹ belirtir. Burada dört bin erkeği doyurup kayıkla *Uagadan* bölgesine⁴⁰², oradan Filipus Sezariyesi'ne⁴⁰³, altı günlük bir ikametinden ardından yanına Petrus, Yakup ve Yuhanna'yı alarak yüksek bir dağa çıkan İsa⁴⁰⁴, , ardından tekrar dağdan inip⁴⁰⁵ Celile'de öğrencileriyle bir araya gelir ve⁴⁰⁶ *Kefarnahum*⁴⁰⁷'a gider.

Markos'un eserinde İsa'nın, Yahya'nın tutuklanmasından sonra ilk olarak Celile bölgesinde vaaza başladığı⁴⁰⁸, Şabat Günü Kefarnahum'a gidip havrada öğretilerini duyurduğu⁴⁰⁹, havradan çıkınca *Simun ve Andreas*'ın evine gidip ertesi sabah erkenden ıssız bir yere dua etmek için evden ayrıldığı⁴¹⁰ belirtilir. İsa buradan sonra tekrar eve geri gelmeyip tüm Celile bölgesini⁴¹¹ dolaşır. Birkaç gün sonra tekrar *Kefarnahum*'a dönen⁴¹² İsa, göl kenarına geçip⁴¹³, *Alfay oğlu Levi*'yi kendisine öğrenci yaptıktan sonra öğrencileriyle beraber ekinlerin içinden geçerek⁴¹⁴ ve tekrar havraya⁴¹⁵ girer. Havradan çıktıktan sonra İsa, Celile *Gölü'nün* kıyısına çekilir⁴¹⁶. Ancak Celile'den büyük bir kalabalık onu takip eder ve o da birçok kişiyi iyileştirdikten sonra on iki elçisini seçerek dağa⁴¹⁷ çıkar. Sonrasında Markos, İsa'nın eve döndüğünü⁴¹⁸, evde din bilginleri ile tartıştıktan sonra gölün kıyısına geldiğini⁴¹⁹, akşam öğrencileriyle karşı

³⁹⁸ Kitab-ı Mukaddes, Matta, 14:20-24.

³⁹⁹ Kitab-ı Mukaddes, Matta 14:34.

⁴⁰⁰ Kitab-ı Mukaddes, Matta 15:21.

⁴⁰¹ Kitab-ı Mukaddes, Matta 15:29.

⁴⁰² Kitab-ı Mukaddes, Matta 15:39.

⁴⁰³ Kitab-ı Mukaddes, Matta 16:13.

⁴⁰⁴ Kitab-ı Mukaddes, Matta 17:1.

⁴⁰⁵ Kitab-ı Mukaddes, Matta 17:14.

⁴⁰⁶ Kitab-ı Mukaddes, Matta 17:22.

⁴⁰⁷ Kitab-ı Mukaddes, Matta 17:24.

⁴⁰⁸ Kitab-ı Mukaddes, Markos 1:14.

⁴⁰⁹ Kitab-ı Mukaddes, Markos 1:21.

⁴¹⁰ Kitab-ı Mukaddes, Markos 1:29-35.

⁴¹¹ Kitab-ı Mukaddes, Markos 1:38.

⁴¹² Kitab-ı Mukaddes, Markos 2:1.

⁴¹³ Kitab-ı Mukaddes, Markos 2:13.

⁴¹⁴ Kitab-ı Mukaddes, Markos 2:23.

⁴¹⁵ Kitab-ı Mukaddes, Markos 3:1.

⁴¹⁶ Kitab-ı Mukaddes, Markos 3:7.

⁴¹⁷ Kitab-ı Mukaddes, Markos 3:13.

⁴¹⁸ Kitab-ı Mukaddes, Markos 3:20.

⁴¹⁹ Kitab-ı Mukaddes, Markos 4:1.

yakaya geçmek için hareket ettiğini⁴²⁰ dile getirir. Sonra İsa, öğrencileriyle beraber gölün karşı yakasındaki *Gerasalıların* Memleketine varıp⁴²¹, burada cinli bir adamı iyileştirdikten sonra tekneyle tekrar karşı yakaya⁴²² döner. Karşı yakada bir kız çocuğunu diriltten İsa, bunların peşinden kendi memleketine⁴²³ gider.

Havarilerini, kendi öğretilerini yaymak için gönderen İsa'nın, öğrencileri geldiğinde tekneye binip تنها bir yere çekildikleri⁴²⁴, ancak halkın onları takip ettiği⁴²⁵, bu kişilere yardım ettikten sonra öğrencilerini, *Beytsayda'ya* gönderip kendisinin dağa çıktığı⁴²⁶ anlatılır. Sabaha karşı gölün üstünden yürüyerek Öğrencilerine yetişen İsa, onlarla beraber *Ginnesar'a*⁴²⁷, Sur bölgesine⁴²⁸, ve *Sayda yoluyla Dekapolis bölgesinin* ortasından geçerek *Celile Gölü'ne*⁴²⁹ döner. Dört bin kişiyi orada doyurduktan sonra onun, *Dalma-natu bölgesine* yöneldiği⁴³⁰, Ferisilerle tartışmasının ardından gölün karşı yakasına *Beytsayda'ya* vardığı⁴³¹ anlatılır. Beytsayda'da kör bir adamı iyileştirdikten sonra İsa, *Filipus Sezariyesi'ne* bağlı köyleri⁴³² dolaşır. Bundan altı gün sonra o, *Petrus, Yakup ve Yuhanna'yla* beraber bir dağa çıkıp⁴³³ orada bir süre kaldıktan sonra diğer öğrencilerinin yanına döner⁴³⁴ ve Celile bölgesinden geçerek Kefarnahum'a gelir⁴³⁵.

İsa, şeytan tarafından denenmesinden sonra, Luka İncil'ine göre, Celile'ye döner ve havralarda öğretmeye başlar⁴³⁶. Luka, İsa'nın, Nasıra'daki havranın birinde '*kendisinin müjdeyi iletme için gönderildiğini*' söylediğini⁴³⁷ ve bu sözlerle, oradakilerin karşı çıkmasından sonra *Kefarnahum'da* bir havraya gittiğini⁴³⁸ belirtir. İsa bu havradan çıkınca *Simuriun* evine gelir⁴³⁹ ve sabahleyin ıssız bir yere⁴⁴⁰ çekilir.

⁴²⁰ Kitab-ı Mukaddes, Markos 4:35.

⁴²¹ Kitab-ı Mukaddes, Markos 5:1.

⁴²² Kitab-ı Mukaddes, Markos 5:21.

⁴²³ Kitab-ı Mukaddes, Markos 6:1.

⁴²⁴ Kitab-ı Mukaddes, Markos 6:32.

⁴²⁵ Kitab-ı Mukaddes, Markos 6:34.

⁴²⁶ Kitab-ı Mukaddes, Markos 6:45-46.

⁴²⁷ Kitab-ı Mukaddes, Markos 6:49-53.

⁴²⁸ Kitab-ı Mukaddes, Markos 7:24.

⁴²⁹ Kitab-ı Mukaddes, Markos 7:31.

⁴³⁰ Kitab-ı Mukaddes, Markos 8:10.

⁴³¹ Kitab-ı Mukaddes, Markos 8:13, 8:22.

⁴³² Kitab-ı Mukaddes, Markos 8:27.

⁴³³ Kitab-ı Mukaddes, Markos 9:2.

⁴³⁴ Kitab-ı Mukaddes, Markos 9:14.

⁴³⁵ Kitab-ı Mukaddes, Markos 9:30-33.

⁴³⁶ Kitab-ı Mukaddes, Luka 4:1-14.

⁴³⁷ Kitab-ı Mukaddes, Luka 4:16-19.

⁴³⁸ Kitab-ı Mukaddes, Luka 4:31.

⁴³⁹ Kitab-ı Mukaddes, Luka 4:38.

Sonrasında *Yahudiye'deki* havralarda Tanrı'nın sözünü duyuran⁴⁴¹ İsa, *Ginesar Gölü'nün* kıyısına geldiğinde⁴⁴², cüzzamlı bir kişiyi⁴⁴³ iyileştirir. Bu bölgede insanlara öğretilerini anlatan İsa, *Ferisilerle* tartıştıktan sonra oradan ayrılır⁴⁴⁴. Bir Şabat günü ekinlerin arasından geçen⁴⁴⁵ İsa, o günlerde dua etmek için dağa çıkar ve on iki elçisini⁴⁴⁶ seçer. Burada insanlara vaazını tamamladıktan sonra o, *Kefarnahum'a*⁴⁴⁷ gider. Aradan kısa bir süre sonra İsa'nın, *Nain'e*⁴⁴⁸, *Celile'deki köy ve kentlere* yöneldiği⁴⁴⁹, *Gera-salılar'ın* memleketine geçerken fırtınaya tutulduğu ve onun, fırtınayı sakinleştirdiği⁴⁵⁰ anlatılır. Cinli bir adamı iyileştirmesinden sonra *Gerasalılar'ın* korkup onun, memleketlerini terk etmesini söylemeleri üzerine İsa, karşıya geri⁴⁵¹ döner. Vaazda bulunmaları ve insanları iyileştirmeleri için gönderdiği öğrencileri görevlerinden dönünce İsa, onlarla beraber *Beytsayda'ya*⁴⁵² çekilir. Petrus'un, İsa'nın Mesihliği ile ilgili sözünden sekiz gün sonra o, Petrus, *Yuhanna ve Ya-kup'la* beraber dağa çıkar⁴⁵³ ve ertesi gün dağdan iner⁴⁵⁴

İsa'nın Celile ve çevresindeki misyon hareketlerini İncil metinleri, bu şekilde tasvir ederken; onun, ikinci misyon hareketi olan Kudüs yolculuğunu da anlatır.

Matla ve Markos İncilleri, İsa'nın Kudüs yolculuğunu, onun *Celilede'den* ayrılıp *Yahudiye* sınırlarına, *Şeria* nehrinin ötesine geçmesiyle başlatır. Bu İncillerde İsa'nın, Kudüs'e doğru giderken on iki öğrencisini bir kenara çekip onlara özel olarak konuşma⁴⁵⁵ yaptığı ve *Eriha'dan* ayrılırken (Matta'ya göre iki, Markos'a göre bir körü) iyileştirdiği⁴⁵⁶ dile getirilir.

Luka İncil'i, İsa'nın bu yolculuğunu, Sinoptik inenlerdeki diğer iki İncilden daha ayrıntılı bir şekilde anlatır. Luka eserinle İsa'nın, *Samiriyeliler'e* ait bir köye

⁴⁴⁰ Kitab-ı Mukaddes, Luka 4:42.

⁴⁴¹ Kitab-ı Mukaddes, Luka 4:44.

⁴⁴² Kitab-ı Mukaddes, Luka 5:1.

⁴⁴³ Kitab-ı Mukaddes, Luka 5:12.

⁴⁴⁴ Kitab-ı Mukaddes, Luka 5:5, 5:17-27.

⁴⁴⁵ Kitab-ı Mukaddes, Luka 6:1.

⁴⁴⁶ Kitab-ı Mukaddes, Luka 6:12-13.

⁴⁴⁷ Kitab-ı Mukaddes, Luka 7:1.

⁴⁴⁸ Kitab-ı Mukaddes, Luka 7:11.

⁴⁴⁹ Kitab-ı Mukaddes, Luka 8:1.

⁴⁵⁰ Kitab-ı Mukaddes, Luka 8:22-26.

⁴⁵¹ Kitab-ı Mukaddes, Luka 8:37-40.

⁴⁵² Kitab-ı Mukaddes, Luka 9:10.

⁴⁵³ Kitab-ı Mukaddes, Luka 9:28.

⁴⁵⁴ Kitab-ı Mukaddes, Luka 9:37.

⁴⁵⁵ Kitab-ı Mukaddes, Matta 20:17, Markos 10:33.

⁴⁵⁶ Kitab-ı Mukaddes, Matta 20:29, Markos 10:46.

girmeyi istediğini ve onların İsa'yı reddettiğini⁴⁵⁷, akabinde başka bir köye gittiğini⁴⁵⁸ ve Marta'nın evinin bulunduğu köye gidip orada konakladığını⁴⁵⁹ belirtir. Luka *bir yer* diye adlandırdığı mekanda onun, dua ettiğini⁴⁶⁰, bir Ferisinin evinde yemek yediğini⁴⁶¹ ve buradan ayrılıp kalabalığı vaaz verdiğini⁴⁶² dile getirir. Bir *Şabat günü* havraların birinde ders verdiğini⁴⁶³ belirtilen İsa'nın, Kudüs'e doğru giderken köy kent dolaşarak öğretimde⁴⁶⁴ bulunduğu zikredilir. Yine bir *Şabat günü* Ferisilerin ileri gelenlerinden birinin evinde yemek yiyen⁴⁶⁵ İsa, kalabalık halk topluluklarıyla beraber yol alarak⁴⁶⁶ *Samiriye ile Celile* arasındaki sınır bölgesinden⁴⁶⁷ geçer ve Matta ve Markos'da anlatıldığı gibi on iki öğrencisini kenara çekip⁴⁶⁸ onlarla konuşur. Matta ve Markos'da Eriha'dan ayrılırken diye anlatılan pasaj, Luka'da *Eriha'ya yaklaşırken* olarak geçer ve Matta'nın aksine Markos gibi Luka da bir körün iyileştirildiğini⁴⁶⁹ söyleyip İsa'nın, Kudüs yolculuğunu *Eriha'ya* girdiğini⁴⁷⁰ bildirerek sonlandırır.

İsa'nın Kudüs'teki faaliyetlerini, Sinoptik İnciller birbirlerine daha yakın bir anlatımla dile getirirler. Buna göre Sinoptik İncillerde İsa, Zeytin *Dağı'na* (*Beytfaci*)⁴⁷¹; (*Beytjaci* ve *Beytanya*)⁴⁷², Kudüs'e⁴⁷³, -Markos'a göre Kudüs'te tapmaktaki satıcıları kovmadan önce Kudüs'e girmektedir⁴⁷⁴-, *Beytanya'ya*⁴⁷⁵ geçip *Kente* (*Kudüs'e*)⁴⁷⁶ girer. Bundan sonra tapınaktan çıkar⁴⁷⁷, ve tekrar *Kudüs'e* döner⁴⁷⁸. Bunlardan sonra İsa'nın, *özel olarak on iki* öğrencisiyle konuştuğu⁴⁷⁹, *Beytanya'ya* cüzamlı *Simun'un evine*⁴⁸⁰, *fısılı için kente*⁴⁸¹, oradan Zeytin Dağı'na⁴⁸² ve yakalandığı

⁴⁵⁷ Kitab-ı Mukaddes, Luka 9:52:53.

⁴⁵⁸ Kitab-ı Mukaddes, Luka 9:56.

⁴⁵⁹ Kitab-ı Mukaddes, Luka 10:38.

⁴⁶⁰ Kitab-ı Mukaddes, Luka 11.1.

⁴⁶¹ Kitab-ı Mukaddes, Luka 11.37.

⁴⁶² Kitab-ı Mukaddes, Luka 11:53.

⁴⁶³ Kitab-ı Mukaddes, Luka 11:30.

⁴⁶⁴ Kitab-ı Mukaddes, Luka 13:22.

⁴⁶⁵ Kitab-ı Mukaddes, Luka 14:1.

⁴⁶⁶ Kitab-ı Mukaddes, Luka 14:25.

⁴⁶⁷ Kitab-ı Mukaddes, Luka 17:11.

⁴⁶⁸ Kitab-ı Mukaddes, Luka 18:31.

⁴⁶⁹ Kitab-ı Mukaddes, Luka 18:35.

⁴⁷⁰ Kitab-ı Mukaddes, Luka 19:1.

⁴⁷¹ Kitab-ı Mukaddes, Matta 21:1.

⁴⁷² Kitab-ı Mukaddes, Markos 11:1; Luka 19:23.

⁴⁷³ Kitab-ı Mukaddes, Matta 21:10; Luka 19:45.

⁴⁷⁴ Kitab-ı Mukaddes, Markos 11:11.

⁴⁷⁵ Kitab-ı Mukaddes, Matta 21:17, Markos 11:11.

⁴⁷⁶ Kitab-ı Mukaddes, Matta 21:8; Markos 11:12.

⁴⁷⁷ Kitab-ı Mukaddes, Matta 24:1, Markos 11:9.

⁴⁷⁸ Kitab-ı Mukaddes, Markos 11:27.

⁴⁷⁹ Kitab-ı Mukaddes, Matta 24:3, Markos 13:3, Luka 21:5-24.

⁴⁸⁰ Kitab-ı Mukaddes, Matta 26:6, Markos 14:3.

yer olan *Getsemani isimli bahçeye*⁴⁸³ gittiği dile getirilir, Luka İncil'i, tapmaktan sonraki olayları zikretmeyip İsa'nın, gündüz ders verip geceleri Zeytin Dağı'na geldiğini aktarır⁴⁸⁴.

Burada tutuklanan İsa'nın, *başkahin'e*⁴⁸⁵, oradan *Vali Pilatus'a*⁴⁸⁶, götürüldüğü ardından askerlere teslim edilip⁴⁸⁷, *Golgoia* adlı yerde haça gerildiği⁴⁸⁸, ve mezara konulduğu⁴⁸⁹ aktarılır. Markos'a göre tarihsel İsa'nın hikâyesi, ölümden dirilip öğrencilerine görünmesiyle bitmektedir. Matta, İsa'nın ölümden sonra öğrencileriyle Celile'de buluştuklarını (28:16) belirtirken; Luka, İsa'nın, talebelerine, ölümden dirildikten sonra Beytanya'ya kadar eşlik ettiğinden (24:50) bahseder.

b) Yuhanna İncil'inde İsa'nın Misyon Hareketleri Yuhanna, Sinoptik İnciller gibi İsa'nın ilk çalışmalarını Celile'den (1:43) başlatır. Sonrasında İsa'nın, *Kana Köyü'ne* (2:1), Kefamahum'a (2:12), Fısıh Bayramı için Kudüs'e gidip tapınaktaki satıcıları kovduğunu (2:13-16) belirtir, Yuhanna, bundan sonra onun, *Yahudiye'yi* (3:22), *Samiriye'yi* (4:4), *Celile'yi* (4:43), *Kana Köyü'nü* (4:46), *Yahudiler'in bir bayramı için Kudüs'ü* (5:1) ziyaret ettiğinden bahseder. Bu ziyaretten sonra İsa, Celile Köyü'nün karşı yakasına (6:1), bir dağa (6:15), *Kefarnahum'a* (6:17-21), *Celile'ye* (7:1), *Çardak Bayramı için Kudüs'e* (7:10), tapınağa (7:14) gider, oradan da Zeytin Dağı'na (8:1) geçer ve sabahtan tekrar tapınağa (8:2) döner.

Belirtilen yerlerden sonra İsa'nın, *yolda yürürken* (9:1) ve tapınağın avlusunda (10:22) yaptıkları anlatılır. Yuhanna, bu olayların ardından İsa'nın, *Şeria Nehri'nin karşı yakasına* (10:40), *Beytanya'ya* (11:17), *Efraim'e* (11:54), *tekrar Beytanya'ya* (12:1) ve Kudüs'e (12:12) gelip öğrencileriyle, tutuklanmasından önce son kez yemek yediğini (13:1-2) zikreder. Onlarla yemekte konuştuktan sonra İsa, *Kidron Vadisi'ne* (18:1) geçer ve burada tutuklanarak *başkahin olan Kayafa'nın kayın babası Hanan'a* (18:12-14) oradan *Kayafa'ya* (18:24) ve *Pilatus'a* (18:28) götürülür. Pilatus, çarmıha germeleri için onu, askerlere teslim eder (19:16) ve askerler, onu Golgota denilen yerde haça gererler (19:17-20). Tüm bu olaylardan sonra Yuhanna İncil'inde, İsa'nın

⁴⁸¹ Kitab-ı Mukaddes, Markos 14:17.

⁴⁸² Kitab-ı Mukaddes, Matta 26-30, Markos 14:26.

⁴⁸³ Kitab-ı Mukaddes, Matta 26:36, Markos 14:32, Luka 22:47.

⁴⁸⁴ Kitab-ı Mukaddes, Luka 21:37.

⁴⁸⁵ Kitab-ı Mukaddes, Matta 26:57, Markos 14:53, Luka 22:54.

⁴⁸⁶ Kitab-ı Mukaddes, Matta 27:2, Markos 15:1, Luka 23:1.

⁴⁸⁷ Kitab-ı Mukaddes, Matta 27:26, Markos 15:16, Luka 23:26.

⁴⁸⁸ Kitab-ı Mukaddes, Matta 27:33, Markos 15:22, Luka 23:32.

⁴⁸⁹ Kitab-ı Mukaddes, Matta 27:59-60, Markos 15:46, Luka 23:53.

bedeninin, haçtan indirilerek *mezara* konduğu (19:42), onun, değişik yerlerde, havarilerine görüldüğü ve son olarak Celile Gölü'nün kenarında ortaya çıktığı (21:1), onlarla yemek yiyip Petrus'a öğütler verdiği (21:15-22) dile getirilir.

a- İsa'nın Doğumu

Hz. İsa hakkında tarihi bilgiler oldukça az ve yetersizdir.⁴⁹⁰ Hakkındaki tarihi kayıtlar kesin olmamakla beraber şunlardır;

Hristiyan adı "Chrestos" tan gelir. Ponce pilatus zamanında idam edilmiştir. Claude, (Vita Claudii) Yahudileri Chrestos'un tahrikiyle karışıklık çıkardığı iddiasıyla Roma'dan kovmuştur. İlk asır Yahudileri İsa hakkında suskun ve ihtiyatlıdır. Olay 51 yılında olmuştur. Talmud'taki "Toledot Jeschu" (İsa'nın hayatı) ise onu hicvetmek için yazılmıştır.⁴⁹¹

İncil'lerde Hz İsa'nın doğumu benzer şekilde anlatılır. Tanrı Kutsal-Ruhu Hz. Meryem'e gönderip dünyanın kurtarıcısını doğuracağını müjdeledi. Meryem böylece "Tanrının Annesi" haline geldi. İsa Beyt ellehm'de dünyaya geldi. Meryem o sıra marangoz Yusuf ile nişanlı idi. Yusuf gördüğü rüyalar üzerine onu hamileliğinden itibaren hiç terk etmemişti. Mesih Yusuf ile Meryem'in kaldıkları bir handa dünyaya geldi. Fakirlikleri sebebiyle handa ancak hayvanların kaldıkları bir yere yerleşebilmişlerdi. Yine devamı Matta'da şöyle anlatılır.

İsa'nın Kral Hirodes (Yahudi Kralı) devrinde Yahudiye'nin Beytlehem Kenti'nde doğmasından sonra bazı yıldızbilimciler doğudan Yeruslaim'e⁴⁹² gelip şöyle dediler: "Yahudiler'in Kralı olarak doğan çocuk nerede? Doğuda O'nun yıldızını gördük ve O'na tapınmaya geldik." Kral Hirodes bunu duyunca kendisi de bütün Yeruslaim halkı da tedirgin oldu. Bütün başkâhinleri ve halkın din bilginlerini⁴⁹³ toplayarak onlara Mesih'in nerede doğacağını sordu. "Yahudiye'nin Beytlehem Kenti'nde" dediler. "Çünkü peygamber aracılığıyla şöyle yazılmıştır: 'Ey sen, Yahuda'daki Beytlehem, Yahuda önderleri arasında hiç de en önemsizi değilsin! Çünkü halkım İsrail'i güdecek önder Senden çıkacak.'" Bunun üzerine Hirodes yıldızbilimcileri gizlice çağırıp onlardan yıldızın görüldüğü anı tam olarak öğrendi. "Gidin, çocuğu dikkatle arayın, bulunca bana haber verin, ben de gelip O'na

⁴⁹⁰ Kesler, M. Fatih, *Kur'anda Yahudiler ve Hristiyanlar (Kur'anda Ehl-i Kitap)*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1993, s. 37.

⁴⁹¹ Yıldırım, *a.g.e.*, s. 28.

⁴⁹² Beyt'el- Lehm kenti.

⁴⁹³ Yahudi din bilginleri.

tapınayım" diyerek onları Beytlehem'e gönderdi. Yıldızbilimciler, kralı dinledikten sonra yola çıktılar. Doğuda görmüş oldukları yıldız onlara yol gösteriyordu, çocuğun bulunduğu yerin üzerine varınca durdu. Yıldızı gördüklerinde olağanüstü bir sevinç duydular. Eve girip çocuğu annesi Meryem'le birlikte görünce yere kapanarak O'na tapındılar. Hazineslerini açıp O'na armağan olarak altın, günnük ve mür sundular.⁴⁹⁴

Sonra gördükleri bir düşte Hiroides'in yanına dönmeleri için uyarılınca ülkelerine başka yoldan döndüler. Yıldızbilimciler gittikten sonra Rab'bin bir meleği Yusuf'a rüyada görünerek, "Kalk!" dedi, "Çocukla annesini al, Mısır'a kaç. Ben sana haber verinceye dek orada kal. Çünkü Hiroides öldürmek için çocuğu aratacak." Böylece Yusuf kalktı, aynı gece çocukla annesini alıp Mısır'a doğru yola çıktı. Hiroides'in ölümüne dek orada kaldı. Bu, Rab'bin peygamber aracılığıyla bildirdiği şu söz yerine gelsin diye oldu: "Oğlumu Mısır'dan çağırdım." Hiroides, yıldızbilimciler tarafından aldatıldığını anlayınca çok öfkeleni. Onlardan öğrendiği vakti göz önüne alarak Beytlehem ve bütün yöresinde bulunan iki ve iki yaşından küçük erkek çocukların hepsini öldürttü. Böylelikle Peygamber Yeremya aracılığıyla bildirilen şu söz yerine gelmiş oldu:⁴⁹⁵

"Rama'da bir ses duyuldu, Ağlayış ve acı feryat sesleri! Çocukları için ağlayan Rahel Avutulmak istemiyor. Çünkü onlar yok artık!" Hiroides öldükten sonra, Rab'bin bir meleği Mısır'da Yusuf'a rüyada görünerek, "Kalk!" dedi, "Çocukla annesini al, İsrail'e dön. Çünkü çocuğun canına kıymak isteyenler öldü." Bunun üzerine Yusuf kalktı, çocukla annesini alıp İsrail'e döndü.⁴⁹⁶ Ama Yahudiye'de Hiroides'in yerine oğlu Arhelas'ın kral olduğunu duyunca oraya gitmekten korktu. Rüyada uyarılınca Celile bölgesine gitti. Oraya varınca Nasıra denen kente yerleşti. Bu, peygamberler aracılığıyla bildirilen, "O'na Nasıralı denecektir" sözü yerine gelsin diye oldu.⁴⁹⁷

Kitab-ı Mukaddeste İsa'nın geleceğinin İşaya peygamber tarafından haber verildiğinden de bahseder ancak sözü geçen kehanet gerçekleşmemiştir. Kehaneti şöyledir.

"Mısır'la ilgili bildiri: İşte RAB hızla yol alan buluta binmiş Mısır'a geliyor! Mısır putları "O'nun önünde titiyor, Mısırlıların yüreği hopluyor. RAB diyor ki,

⁴⁹⁴ Kitab-ı Mukades, Matta 1:1-12.

⁴⁹⁵ Kitab-ı Mukades, Matta 1:12-17.

⁴⁹⁶ Yıldırım, *a.g.e.*, s. 38.

⁴⁹⁷ Kitab-ı Mukades, Matta 1:18-23.

"Mısırlıları Mısırlılara karşı ayaklandıracam; Kardeş kardeşe, komşu komşuya, kent kente, Ülke ülkeye karşı savaşacak. Mısırlıların cesareti tükenecek, Tasarılarını boşa çıkaracağım. Yardım için putlara, ölülerin ruhlarına, Medyumlarla ruh çağıranlara danışacaklar. Mısırlıları acımasız bir efendiye teslim edeceğim, Katı yürekli bir kral onlara egemen olacak." Rab, Her Şeye Egemen RAB böyle diyor. Nil'in suları çekilecek, Kuruyup çatlayacak yatağı. Su kanalları kokacak, Kuruyacak ırmağın kolları, Kamışlarla sazlar solacak. Nil kıyısında, ırmağın ağzındaki sazlar, Nil boyunca ekili tarlalar kuruyacak, Savrulup yok olacak. Balıkçılar yas tutacak, Nil'e olta atanların hepsi ağlayacak, Suyun yüzüne ağ atanlar perişan olacak. Taranmış keten işleyenler, Beyaz bez dokuyanlar umutsuzluğa kapılacak. Dokumacılar bunalacak, Ücretliler sıkıntıya düşecek."

Mısırdan döndükten sonra aile Nasıra'da ikamet etti. İsa 30 yaşına gelince Ürdün nehrinde Yuhanna el-Mummidon tarafından vaftiz edildi. Arkasından 40 gün oruç tuttu. Kendisine 12 Havari seçti . Diğer inananlardan 70 kişiyi Yahuda ve Galile bölgesine gönderdi.

Hz İsa'nın gençliği ve yetişmesi konusunda teferruatlı bilgi bulunmamaktadır. İnciller İsa'nın doğumu konusunda da konuda müphem hatta çelişkili bilgiler vermektedir.⁴⁹⁸

Kur'an-ı Kerim İsa'nın doğumu hakkında net bilgiler vermektedir⁴⁹⁹ ki Kur'ana göre nüzulü İsa konusunda buna yer vereceğiz

b- İsa'nın Ölümü

Bir Tanrı'nın ölüm ve dirilişine ilişkin mitolojik olay yakın doğunun bütün dinlerinin binlerce yıl merkez gizemi iken Hristiyan düşüncesinde zaman içerisinde bir olay olarak kabul edilmiştir. Bir kez olmuştur ve tarihin değiştiği anı belirlemiştir.⁵⁰⁰ "İsa-Mesih'in çarmıh üzerinde ölmesi" konusu Hristiyanlığın temel dogmalarından birisidir. İlk olarak, İncil'in büyük bölümünün Hz İsa'nın çarmıh üzerinde ölümünü anlatmak ve açıklamak amacıyla yazıldığı göze çarpmaktadır. Dört İncil'i okuduğumuzda yazılanların yaklaşık üçte birinin İsa'nın ölümünü ve ölümü içerisindeki olayları tanımladığını görürüz. Her hangi bir yaşam öyküsünde, kişinin ölümü kitabın son birkaç sayfasında anlatılır. Ne tuhaf ki İnciller sanki İsa'nın ölmek

⁴⁹⁸ Yıldırım, *a.g.e.*, s. 16.

⁴⁹⁹ Geniş bilgi için bkz. Baybal, *a.g.e.*, s. 117-125.

⁵⁰⁰ Baybal, *a.g.e.*, s. 80.

maksadıyla dünyaya geldiği izah etmeye çalışırlar. Yazılanlar İsa'nın ölümüyle ilgili tarihsel ayrıntılarla doludur. İşte ölüm üzerinde bu kadar çok durulması bazı şüphelerden dolayıdır.

Hıristiyan teolog John Scott söz konusu olaya dair şu sözleri dikkat çekicidir: İncil'in tüm öğretisinin ve hatta Mesih inancının özünün, İsa-Masih'in tarihsel ölümü gerçeği üzerinde kurulduğu bellidir. Şayet İsa çarmıhta ölmediyse, Mesih inancının tüm yapısı iskambil kâğıtlarından yapılmış bir ev gibi bir anda yıkılır. Tarsuslu Pavlus'un belirttiği gibi İsa-Masih ölüp yeniden dirilmediyse, Mesih inancısının inancı boştur, acıklı bir aldatmadan başka bir şey değildir.⁵⁰¹. "İsa'nın ölümünün hem Yahudi ulusunda hem de daha geniş çapta tüm Roma İmparatorluğunda, herkesçe bilinen bir olay olduğuna hiç kuşku olamaz. İsa-Masih M.S. 30 yıllarında Kudüs'te öldüğü, Mustafa Kemal Atatürk'ün, 1938'de İstanbul'da öldüğü kadar kesin bir gerçektir. Her iki olay da sağlam tarihsel kanıtlarla doğrulanmaktadır."

J.Stott meseleyi bir de psikolojik açıdan ele almakta ve şöyle demektedir: "... İsa'nın öğrencileri, İsa ölmüş ve dirilmiş diye neden hikâye uydursunlar? İsa ölmeden göğe çıkarıldıysa, onun öğrencileri bunu neden gizlemiş olsunlar? İnsanlar, genellikle kendi çıkarlarını korumak için yalan söylerler, başlarına belâ getirmek için değil..." J Scaott bu görüşlerine ilave olarak aynen şu ifadeyi kullanmıştır: "İsa'nın ölümünün hem Yahudi ulusunda hem de daha geniş çapta tüm Roma İmparatorluğunda, herkesçe bilinen bir olay olduğuna hiç kuşku olamaz. İsa-Masih'in M.S. 30 yıllarında Kudüs'te öldüğü, Mustafa Kemal Atatürk'ün, 1938'de İstanbul'da öldüğü kadar kesin bir gerçektir. Her iki olay da sağlam tarihsel kanıtlarla doğrulanmaktadır."

J.Stott meseleyi bir de psikolojik açıdan ele almakta ve şöyle demektedir: "... İsa'nın öğrencileri, İsa ölmüş ve dirilmiş diye neden hikâye uydursunlar? İsa ölmeden göğe çıkarıldıysa, onun öğrencileri bunu neden gizlemiş olsunlar? İnsanlar, genellikle kendi çıkarlarını korumak için yalan söylerler, başlarına belâ getirmek için değil..."

Tekrar başa dönecek olursak, İncillerin, Hz. İsa'nın ölümü ve ölümüne öncelik eden olayları anlatarak bizi bilgilendirmesi çok da tatminkâr değildir. Bunun temel sebebi, Allah'ın İsa (a.s.)'a vahyettiği ve onun da tebliğ ettiği gerçek İncil muhafaza edilememiştir. Havarilerin Hz. İsa'dan duydukları içinden hatırladıklarının yazılması sonucunda İnciller teşekkül etmiş; İncillere yazarların şahsi yorumları karışmış ve en

⁵⁰¹ Kitab-ı Mukaddes, Korintoslulara I, 15:12-19.

eski İncil Hz. İsa'dan en az 30 sene sonra yazılmıştır.⁵⁰² Elbette bu durum, çok farklı ifadelerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Örneğin, Hz. İsa'nın on iki havarisinden biri sayılan Barnabas, İncil'inde, Hz. İsa'nın ölümünü yorumlarken, onun ölmeden göğe yükseldiğini iddia etmekte⁵⁰³ ve şu sözlere yer vermektedir "Ve kendisinin ölüp yeniden dirildiğine inananları uyarak dedi: Şimdi siz beni ve Allah'ı yalancılar yerine mi koyuyorsunuz? Çünkü Allah bana, size söylediğim gibi hemen hemen dünyanın sonuna kadar yaşamayı bahsetmiştir. Bakın size diyorum ki, ben değil, hain Yehuda öldü. Dikkat edin, çünkü şeytan sizi aldatmak için her çabayı gösterecektir, ama siz tüm İsrail'de ve dünyanın her yanında duyduğunuz ve gördüğünüz bütün şeyler için benim şahitlerim olun."⁵⁰⁴

Yine ikinci yüzyılda ortaya çıkan Docetist Hristiyanlara göre Hz. İsa haça gerilme anında mucizevî olarak ölümden kurtulmuş ve onun yerine Yahuda İskariyot ya da Cyreneli Simon haça gerilmiştir. Haça gerilmenin hemen öncesinde Yüce Tanrı bu kişileri İsa ile yer değiştirmek suretiyle İsa'yı haça gerilmekten kurtarmıştır.⁵⁰⁵

Aynı şekilde X. asırda ortaya çıkan ve "ikicilik" (Dualisme) esasına dayanan Bogomilizm^{*} dininin mensuplarına göre Mesih'in cismi hakikî değil hayalî, mucizeleri de sembolik mahiyettedir. Yine onlara göre Mesih hakikatte işkence çekmemiş ve ölmemiştir. Cehennem üstüne inip semaya çıkmış da değildir. Bütün hareketleri hayalî, vizüeldir.

Pek tabii ki, Hz. İsa'nın çarmıhta ölmediğine dair yukarıda sıralamaya çalıştığımız görüşler, Hristiyan yazarlar tarafından kabul görmemiş ve buna şiddetle karşı çıkmıştır. Dolayısıyla İncil'in tüm öğretisinin, hatta Mesih inancının özünün, "İsa-Mesih'in tarihsel ölümü hakikati" üzerine bina edildiği gün gibi aşikârdır.

Ölümünden üç gün sonra dirildiğini de İnciller kaydederler.⁵⁰⁶ Fakat başlangıçta bu diriliş olayının Hristiyanlar arasında olmadığını sonradan sokulduğunu da biliyoruz. İlk zamanlarda Hristiyanlık Ebiyonit mezhebininde de olduğu gibi İsa'yı

⁵⁰² Tümer, *Dinler Tarihi*, s. 258–259.

⁵⁰³ Yıldız, Mehmet, Barnabas İncil'i, İstanbul., tarihsiz., s.354.

⁵⁰⁴ Barnabas İncil'i, s. 365.

⁵⁰⁵ Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, s. 99.

^{*} Bogomiller: Orta Çağ'da Balkanlarda yaşayan ve Manihcizm'den oldukça fazla etkilenmiş bir mezhep. Dünya ve insan vücudunun şeytanın eseri olduğuna, ruhun ise Tanrı tarafından yaratıldığına inanıyorlardı. Öğretilerine göre şeytan ve İsa, bir tek Tanrı'nın iki oğluydu. Şeytan Tanrı'ya isyan ederek kendine has bir dünya yarattı. Ancak Tanrı, yeryüzündeki insana kendi ruhundan üfledi ve oğlu İsa'yı onları kurtarmak üzere gönderdi. Bkz. Ş.Gündüz. *Din ve İnanç Sözlüğü*. s. 66.

⁵⁰⁶ Kitab-ı Mukaddes, Resullerin İşleri, 1:3.

yalnızca bir peygamber olarak kabul eden bir din idi. Diriliş olayını Hristiyanlığın merkezine oturtan ise Pavlus'tur.⁵⁰⁷

Hristiyanlar arasında İsa'nın Haç'a gerildiğini kabul etmeyenler vardır. Cerinthi ve Taianos mezhepleri bunlardandır.⁵⁰⁸

Şu noktayı da önemine binaen belirtmeliyiz ki; Adem ve Havva'nın cennetten çıkarılışı, insanoğlu Tanrı'dan yabancılaşmıştır ve tarih, insanoğluna bu yabancılaşmayı aşması için verilmiş bir şanstır. İslâm'ın tarihe bakış açısı Hristiyanlıkinden birkaç sebepten dolayı farklılık arz etmektedir. En önemli fark ise şudur: Hristiyanlıkta "ikinci geliş"in gerçekleşmesiyle tarih sona erer ve İsa'nın kendini feda etmesi sayesinde yabancılaşmanın üstesinden gelinir. İslâm'da ise tarih sonu açık uçludur, sona ermemiştir ve yabancılaşmanın aşılabacağına dair hiçbir garanti verilmemiştir. Kuran'a göre hüküm günü ne peygamber ne de melekler Allah'ın izni olmaksızın insanların lehine müdahalede bulunabileceklerdir.⁵⁰⁹

Kur'an-ı Kerim ise Hz İsa'nın ölümünü çok açık ve net ifadelerle dile getirmektedir. "Halbu ki onu öldürmediler de asmadılar da. Fakat onlara benzer bir durum gösterildi. Onun hakkında anlaşmazlığa düşenler, o hususta tam bir şüphe içindedirler. O hususta bilgileri yoktur, sadece zanna tabi olurlar. Kesinlikle onu öldürmediler. Bilakis Allah onu kendisine yükseltti. Allah mutlaka galip, yüce hikmet sahibidir."⁵¹⁰

c- İsa Sonrası Dönem

Hiz. İsa'dan sonra kardeşi Yakup'un başkanlığında Havariler Kudüs'te teşkilatlanmış, onun mesajını ırkdaşlarına ve dindaşlarına ulaştırmaya çalışmışlardır. Gün geçtikçe sayıları artmaya başladı. Aziz Paul'un cemaate katılmamsıyla, Hiz İsa'nın mesajı Kudüs dışına taşdı. Antakya'da örgütlendi.⁵¹¹ Hiz İsa' daha hayattayken ona inananlar baskı ve şiddete maruz kalmıştır. Onun ölümünden sonra da durum değişmedi. Tiberyus'tan (14–37) sonraki kayzerler de Hristiyanlara şiddet uyguladılar.⁵¹² Yahudiler de düşmanlıkta Roma'lılardan geri kalmadılar. Neron (54-

⁵⁰⁷ Eliade, *a.g.e.*, s. 119.

⁵⁰⁸ Ateş, Süleyman, *Kura'an-ı Kerimin Yüce Meali ve Çağdaş Tefsiri*, Ankara, 1982, s. 665-667

⁵⁰⁹ Yadullah, Kazımı, "Kur'anda Tarih Kavramı ve insanın kaderi", çev. Erkan Saka, Haksöz Dergisi, İstanbul, 1988, S. 93, s. 54.

⁵¹⁰ Nisa 157-158.

⁵¹¹ Küçüköğlu, Bayram, *Türk Dünyasında Misyoner Faaliyetleri (Dünü Bugünü ve Yarını)*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 21-22.

⁵¹² Yıldırım, *a.g.e.*, s. 31.

68), Tragan (98-117) Disius, Diocletianus (234-305) dönemleri en feci en kanlı dönemler oldu. Hristiyanlık bu doğuş, gelişme ve riayet devrinde böyle uzun ve şiddetli takibata maruz kalmışlardır.

Hristiyanların İsa sonrasında en çok eziyet dönem Neron devridir. Neronun son dört senesi Hristiyanların ağır işkencelere maruz kaldıkları dönemdir. Tragan döneminde de Hristiyanlar inanılmaz acılar çeker ve korkularından ibadetlerini gizli olarak icra ederlerdi. Tragan'ın ölümünden sonra da durum devam etti. Ondan sonra gelen Kıranlardan bir kısmı Hristiyanlara karşı şefkatle davranıyorlarsa da büyük bir kısmı işkence ve azaplarla dolu bir dönem yaşıyorlardı. Yalnız Roma yakınlarında ki memleketlerde değil Mısır gibi eyaletlerde de bu baskı rejimi devam ediyordu. Kırıl Disius'un ağır felaket ve musibetlerinden sonra Roma'nın başına gelen Dekil Diyanus diğer kırallardan daha da zalim işkenceler yapıyordu. Bu arada 140 bin kişiden fazla Kıptî Hristiyan öldürüldü. Bu Mısır tarihinin en önemli hadisesi kabul edilmiş ve miladî 284 tarihi Mısır kıptîlerinin takviminin başlangıcı olmuştur.⁵¹³

Aziz Paul'us Küçük Asya'da, Makedonya'da ve Yunanistan'da birçok kiliseler kurmuş, onları teşkilatlandırmıştır. Havarilerin yardımcıları bütün Roma dünyasına yayılmışlardır. Konstantinus'un Hristiyanlığı kabul etmesi, misyonerlere yeni bir hız vermiştir. Bunlar kısa zamanda İran ve Arabistan içlerine kadar yayılmıştır. VI. Yüzyılda Aziz Agustinus, Anglo-Saksonlara vaizler sağlamıştır. Aziz Bonifacius VII. Yüzyılda ren kıyıları boyunca Hristiyanlığı yaymış ve IX. Yüzyılda Cemenler, Hristiyan olmuştur. X. Yüzyılda Hristiyanlık, İsveç, Bohemya ve Danimarka cihetlerini kaplamıştır. Rusya Prusya ve Macaristan misyonları da bu çağa rastlar.

Haçlı seferleri, askeri alanda Müslümanlar karşısında başarısızlığa uğramıştır. İslamiyet'in yayılmasını engelleyememiş ve Müslümanları Hristiyanlaştıramamıştır. Bu defa dostça yapılması gereken misyonerlik düşüncesini ilk benimseyenler, Farnsiskanlar ve Dominikanlar olmuştur. Bu gaye ile Moğolistan içlerine kadar sokulmuşlardır.⁵¹⁴

⁵¹³ Ebu Zehre, *a.g.e.*, s. 53-57.

⁵¹⁴ Al-Khatip, Muhibiddin, *İslam Aleminde Misyonerlik Faaliyetleri*, çev. Yusuf Gıraltay, Ankara 1977, s. 6.

C- Kutsal Ruhun Tanımı ve özellikleri

Kutsal Ruh Tanrı'nın soluğudur. İnsan yüzlü bir devdir. Bütün nesnelerin başlangıcından beri suların üstünde kımıldayan, tufandan sonra toprağı kurutandır.⁵¹⁵ İznik Konsili'nde Tanrı olduğu resmen kabul edilmiştir.⁵¹⁶ Kutsal Ruh baba ile cevherden fakat ayrı bir mahiyet olarak kabul edilmektedir. İsa'nın vaftizinde onun Tanrılığını açığa vurmak için bir güvercin şeklinde üzerine konmuştur.⁵¹⁷ Hristiyan dogmasında üçüncü uknumu Kutsal-Ruh, meydana getirmektedir. Hristiyan ilahiyatçılara göre Kutsal Ruh Babadan Oğula akan bir aşk cereyanını ifade etmektedir. Hristiyan kredosu, Kutsal-Ruhun "Babadan ve Oğul'dan" (Filioque) çıktığını söylemektedir.⁵¹⁸ Ortodokslar ise sadece Kutsal Ruh'un "Babadan" çıktığını kabul etmektedir. Bu nokta Doğu-Batı kiliselerinin ayrılma kavgasının konusunu teşkil etmektedir. Kutsal-Ruh, İncillerde zikredilmiştir. Bakire Meryem, İsa'ya Kutsal-Ruhun icraatıyla hamile kalmıştır. Hristiyan ilahiyatında Kutsal-Ruh, tesellici anlamında "Paraclet" olarak isimlendirilmiştir. Kutsal-Ruh, Hristiyanlaştırma faaliyetlerinde havarilere rehberlik etmiştir. Bunun için İncil'de şöyle denmiştir: "Gidiniz! Bütün milletleri Baba, Oğul ve Kutsal-Ruh adına öğretiniz ve vaftiz ediniz"⁵¹⁹. Kutsal-Ruh Pentakot günü, havarilerin üzerine "Ateşten diller" şekli altında inmiştir. Havariler böylece, manevi yetenekleri ondan almışlardı. Havarilerin aldığı bu yetenekler, hikmet, akıllılık, ilim, nasihat, kuvvet, dindarlık ve Allah korkusudur.⁵²⁰

Hristiyanlıkta birçok topluluklar Kutsal Ruh ismini almıştır. Meselâ, "Kutsal-Ruh Babaları" bunların en tanınmışıdır. Yine, bir Kutsal-Ruh şövalye tarikatı II. Henri tarafından 1578'de kurulmuştur.

Eski Ahit'te Ruh kelimesinin kullanımı, en genel anlamda dört başlık altında toplanabilir:

Fiziksel (131 kez)⁵²¹,

Fizyolojik (39 kez)⁵²²,

Psikolojik (74 kez)⁵²³

⁵¹⁵ Hançerlioğlu, *a.g.e.*, s. 280.

⁵¹⁶ Aydın, *Müslümanların Hristiyanlığa Karşı Yazdığı Reddiyeler*, s. 118.

⁵¹⁷ Tümer, *Dinler Tarihi*, s. 285.

⁵¹⁸ Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, s. 438.

⁵¹⁹ Kitab-ı Mukaddes, Matta 28:19.

⁵²⁰ Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, s. 437.

⁵²¹ Kitab-ı Mukaddes, Tekvin 8:1; Çıkış 15:10.

⁵²² Kitab-ı Mukaddes, Tekvin 45:27; I. Samuel 30:12.

Doğaüstü (134 kez)⁵²⁴.

Eski Ahit'te Yahve'nin ruhu olarak tanımlanan ruah, Tanrı'nın hareketlerindeki gücüdür. Bu ruh, diri, canlı ve dehşet verici bir soluk olarak nitelenir⁵²⁵. Yahve'nin ruhu Eski Ahit'te;

Kainata şekil veren, insan ve hayvanlara hayat bahşeden, tabiatı ve tarihi yönlendiren⁵²⁶

Tanrı'nın mesajını sözcülerine ilham eden⁵²⁷

Bu ilhamlarla doğruluğun ve inancın yolunu öğretene⁵²⁸

İnancı, tevbe, itaati, adaleti, hilmi, şükretmeyi, ve ibadeti ortaya çıkaran⁵²⁹

Güç, hikmet ve etkili bir liderlikle donatan⁵³⁰

Yaratıcı işleri yapmak için hüner ve kabiliyet veren⁵³¹ bir güç olarak tanımlanmaktadır.

Yeni Ahit'te Ruh'un, Eski Ahit'teki anlamına benzer bir içerikte kullanıldığı görülmektedir. Fakat Eski Ahit'te ruh Tanrı'nın hareketlerindeki gücü ve bu güçle ilintili bir yapıda iken Yeni Ahit'te Baba ve oğuldun ayrı bir şahsiyet olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu şekilde bir anlayış, doğal olarak ona ayrı bir hizmet yüklemektedir. Onun misyondaki metotlarına geçme den önce, İncil'lerde anlatıldığı şekliyle özelliklerine bakmak onun misyonunun anlaşılması açısından faydalı olacaktır, indilerde Ruh, şu şekilde anlatılmaktadır:⁵³²

Meryem'i gebe bırakma: indilerde İsa'nın doğumunu anlatan metinlerin başında Meryem'in, İsa'ya nasıl hamile kaldığından bahsedilirken şöyle denir: "İsa Mesih'in doğumu şöyle oldu: Annesi Meryem, Yusuf'la nişanlıydı. Ama birlikte olmalarından önce Meryem'in Kutsal Ruh'tan gebe olduğu anlaşıldı".⁵³³ Bu olay Luka'nın eserinde, Meryem'e bir meleğin gidip selam vermesinden sonra "korkma Meryem, sen Tanrı'nın lüftuna eriştin. Bak gebe kalıp bir oğul doğuracak, adım İsa koyacaksın Meryem bu

⁵²³ Kitab-ı Mukaddes, Mika 2:7; Hakimler 8:3.

⁵²⁴ Kitab-ı Mukaddes, Hakimler 9:23; Sayılar 5:14.

⁵²⁵ Kitab-ı Mukaddes, İşaya, 40:7; Hezekiel, 37:9.

⁵²⁶ Kitab-ı Mukaddes, Tekvin 1:2; 2:7; Eyllb 33:4; Mezmurlar 33:6; 104: 29-30; İşaya 34:16.

⁵²⁷ Kitab-ı Mukaddes, Sayılar 24:2; II. Samuel 23:2; II. Tarihler 15:1; Nehemya 9:30; Eyub 32:8; İşaya 61:1-4; Hezekiel 2:2; 11:24; 37:1; Mika 3:8; Zekarya 7:12.

⁵²⁸ Kitab-ı Mukaddes, Nehemya 9:20; Mezmurlar 143:10; İşaya 48:16; 63:10-14.

⁵²⁹ Kitab-ı Mukaddes, Mezmurlar, 51:10-12.

⁵³⁰ Kitab-ı Mukaddes, Tekvin, 41:38.

⁵³¹ Kitab-ı Mukaddes, Şıkış, 31:1-11.

⁵³² Aykıt, *a.g.e.*, s. 155.

⁵³³ Kitab-ı Mukaddes, Matta, 1:18.

nasıl olur? dediğinde Kutsal Ruh senin üzerine gelecek, Yüceler Yücesi'nin gücü sana gölge salacak"⁵³⁴ şeklinde anlatılır.

Kişilerin üzerine konma: Bu deyim, İncil metinlerinde kişilerin üzerine konma olarak geçmektedir. Deyimle, kişinin Kutsal Ruhla dolması, donanması ve kişinin üzerinde Kutsal Ruh'un olması kastedilmektedir. Bu olgu, Matta'da "işte kulum, onu ben seçtim. Gönlümün hoşnut olduğu sevgili kulum odur. Ruhumu onun üzerine koyacağım"⁵³⁵ ve Luka'da "Yahya, Rabbin gözünde büyük olacak. Hiç şarap ve içki içmeyecek; daha annesinin rahmindeyken Kutsal Ruh'la dolacak"⁵³⁶ Şeklinde ifade edilir. Buna göre Tanrı, seçtiği kişilerin üzerine Kutsal Ruh'u, gönderir.

Havarilerin ağız aracılığıyla konuşma: İsa, havarilere, "sizleri mahkemeye verdiklerinde neyi nasıl söyleyeceğinizi düşünerek kaygılanmayın. Ne söyleyeceğiniz o anda size bildirilecek Çünkü konuşan siz değil, aracılığınızla Babanız'ın Ruhu olacak"⁵³⁷ der.

Havarilerin dışındaki insanların konuşmalarında da etkili olma: Luka'nın eserinde anlatıldığına göre, Meryem, Elizabet'i ziyarete gider ve onu selamlar. Elizabet, Meryem'in selamını duyunca rahmindeki çocuk hoplar ve "Kutsal Ruh'la dolan Elizabet yüksek sesle şöyle der: Kadınlar arasında kutsanmış bulunuyorsun, rahminin ürünü de kutsanmıştır"⁵³⁸. Yahya'nın doğması üzerine dili açılan Zekeriya da "Kutsal Ruhla dolarak"⁵³⁹, peygamberi sözler terennüm eder.

Kendisine küfredenlerin bağışlanmamaları: İsa, Ferisiler'in cinleri, cinlerin önderi ile çıkardığı şeklindeki iddialarına 'insanların işlediği her günah, ettiği her küfür bağışlanacak ama Ruh'a edilen küfür bağışlanmayacaktır. İnsanoğluna karşı bir söz söyleyen, bağışlanacak; ama Kutsal Ruh'a karşı bir söz söyleyen ne bu çağda, ne de gelecek çağda bağışlanacaktır"⁵⁴⁰ der. Böyle bir ceza ile karşı karşıya kalmanın arka planında, Kutsal Ruh'u inkar etme fikrinin, İsa tarafından okunması olabilir.

Yönlendirici olma: Luka'nın bildirdiğine göre, Kutsal Ruh "Mesih'i görmeden ölmeyeceği kendisine bildirilen Şimonu, -İsa'nın tapmakta Tanrı'ya adanması için getirildiğinde- yönlendirir ve onun tapınağa gelmesini sağlar"⁵⁴¹. Ayrıca Kutsal

⁵³⁴ Kitab-ı Mukaddes, Luka, 1:26-36.

⁵³⁵ Kıştab-ı Mukaddes, Matta 12:18, Luka 1:35; 2:25; 4:18.

⁵³⁶ Kitab-ı Mukaddes, 1:15; 4:1; 4:14.

⁵³⁷ Kitab-ı Mukaddes, Matta 10:20; krş.; Markos 13:11.

⁵³⁸ Kitab-ı Mukaddes, Luka 1:39-42.

⁵³⁹ Kitab-ı Mukaddes, Luka, 1:67 vd.

⁵⁴⁰ Kitab-ı Mukaddes, Matta 12:31-32; krs.: Markos 3:28; Luka 12:10.

⁵⁴¹ Kitab-ı Mukaddes, Luka, 2:27.

Ruh'un, İsa'yı yönlendirdiğinden şu şekilde bahsedilir: "Kutsal Ruh'la dolu olarak Şeria ırmağından dönen İsa, Ruh'un yönlendirmesiyle çölde dolaştırılarak kırk gün İblis tarafından denendi"⁵⁴², Bunlara ek olarak havariler de İsa'nın aralarından ayrılmasından sonra Kutsal Ruh tarafından yönlendirileceklerdir.⁵⁴³

Baba'dan çıkma: Hristiyan grupları arasındaki en önemli tartışmalardan birini oluşturan Kutsal Ruh'un, 'Baba'dan mı' yoksa 'hem Baba hem de Oğul'dan mı' çıktığı şeklindeki tartışmaya temel teşkil eden "Baba'dan size göndereceğim Yardımcı, yani Baba'dan çıkan Gerçeğin Ruhu geldiği zaman"⁵⁴⁴ metni, önemlidir. Ruh'un, Baha'dan çıktığı şeklindeki görüşünü Ortodokslar savunmakta olup buna karşın Katolikler, onun hem Baba hem de Oğul'dan çıktığını ileri sürer.

Yardımcı olma: Kutsal Ruh, Yuhanna'nın metinlerinde tanıtılırken onun öne çıkartılan en önemli özelliklerden biri, yardımcı olmasıdır. Bu anlayış, Yuhanna'nın değişik metinlerinde şöyle dile getirilir: "Sizinle birlikte olsun diye size başka bir Yardımcı"⁵⁴⁵ Baha'nın benim adımla göndereceği Yardımcı".⁵⁴⁶

Davut'a esin veren bir güç olma: İsa, tapınakta ders verirken Davut hakkında şöyle der: "Davut'un kendisi, Kutsal Ruh'lan esinlenerek şöyle der..."⁵⁴⁷

Tanrı tarafından onu dileyenlere verilme: Kimsenin kendi çocuğuna kötülük yapmayı düşünmeyeceğinden bahseden İsa, Tanrı'nın da "kendisinden dileyenlere Kutsal Ruh'u vereceğinin çok daha kesin olduğunu"⁵⁴⁸ belirtir.

Ruh'un su olduğu ve inananlara verileceği: İsa, Yahudiler'in Çardak Bayramı'nın son ve en önemli günü ayağa kalkar ve "bir kimse susamışsa bana gelsin, içsin. Kutsal Yazı'da dendiği gibi bana iman edenin içinden diri su ırmakları akacaktır der. Metin, şöyle devam eder: Bunu, kendisine iman edenlerin alacağı Ruh'la ilgili olarak söylüyordu".⁵⁴⁹ Buradan anlaşılacağı üzere, Ruh, su olarak tavsif edilmekte ve inananların bunu alacağından bahsedilmektedir.

Gelmesinin İsa'ya bağlılığı: Kendisinin gitmesinin, yararlı olacağını belirten İsa, havarilerine şöyle der: "Size gerçeği söylüyorum, benim gidişim sizin

⁵⁴² Kitab-ı Mukaddes, Luka 4:2

⁵⁴³ Kitab-ı Mukaddes, Yuhanna 16:12-13.

⁵⁴⁴ Kitab-ı Mukaddes, Yuhanna 15:26.

⁵⁴⁵ Kitab-ı Mukaddes, Luka, 14:16.

⁵⁴⁶ Kitab-ı Mukaddes, Luka 1:26

⁵⁴⁷ Kitab-ı Mukaddes, Markos 12:36.

⁵⁴⁸ Kitab-ı Mukaddes, Luka 11:13.

⁵⁴⁹ Kitab-ı Mukaddes, Yuhanna 7:39.

yararınızadır. Gitmezsem Yardımcı size gelmez. Ama gidersem, onu size gönderirim".⁵⁵⁰

Havarilerin tanınması, ancak görünmediği için dünyanın kabul etmemesi: Havarilerine, İsa, "dünya, onu kabul edemez. Çünkü onu ne görür, ne de tanır. Siz onu tanıyorsunuz. Çünkü o aranızda yaşıyor ve içinizde olacaktır"⁵⁵¹ der. Bu metinde, insanların inanmamasındaki temel nedenlerden birinin, Ruh'un bireyler tarafından görülmemesi olarak gösterilir. Bununla beraber, havarilerin, Ruh'u tanıdığından bahsedilip onun içlerinde yaşadığından söz edilir.

İsa'ya tanıklık etmesi: Yuhanna'da geçen metne göre, İsa'nın, Baha'dan göndereceği "Gerçeğin Ruh'u" geldiği zaman, İsa'ya tanıklık edecektir.⁵⁵²

Tanrı'nın ruh olması: İsa, Samiriyeli bir kadınla konuşurken şöyle der: "Siz bilmediğinize tapınıyorsunuz, biz bildiğimize tapmıyoruz. Çünkü kurtuluş, Yahudiler'dendir. Ama içtenlikle tapınanların Baba'ya, ruhta ve gerçekte tapınacakları saat geliyor. İşte o saat şimdidir. Baba da kendisine böyle tapınanlar arıyor. Tanrı, ruhtur, ona tapınanlar da ruhta ve gerçekte tapınmalıdırlar".⁵⁵³

Kendiliğinden konuşmaması: İsa, Kutsal Ruh'un işleyişiyle ilgili açıklamada bulunurken "size daha çok söyleyeceklerim var, ama şimdi bunlara dayanamazsınız. Ne var ki o, yani Gerçeğin Ruhu gelince, sizi tüm gerçeğe yöneltecek. Çünkü kendiliğinden konuşmayacak, yalnız duyduklarını söyleyecek"⁵⁵⁴ der.

İsa'dan sonra inananlarla sonsuza dek beraber olması: Metinlere göre çarmıha gerilip havarilerinin arasından ayrılacağı belirtilen İsa, havarilerine, "beni seviyorsanız, buyruklarımı yerine getirirsiniz. Ben de Baha'dan dileyeceğim. O sonsuza dek sizinle birlikte olsun diye size başka bir Yardımcı, Gerçeğin Ruh'u verecek"⁵⁵⁵ der.

İsa'nın üfleyerek havarilerine vermesi: Yuhanna'nın eserine göre, ölümden dirilen İsa, havarilerine görünür ve "size esenlik olsun" der. "Bunu söyledikten sonra onlara ellerim ve böğrünü gösterir. Öğrencileri, Rabbi görünce sevinir. İsa yine onlara, size esenlik olsun! der. Sonra Baba beni gönderdiği gibi ben de sizi gönderiyorum deyip onların üzerine üfleyerek 'Kutsal Ruh'u alın'"⁵⁵⁶ der.

⁵⁵⁰ Kitab-ı Mukaddes, Yuhanna 16:7.

⁵⁵¹ Kitab-ı Mukaddes, Yuhanna 14:16.

⁵⁵² Kitab-ı Mukaddes, Yuhanna, 15:26.

⁵⁵³ Kitab-ı Mukaddes, Yuhanna 4:24.

⁵⁵⁴ Kitab-ı Mukaddes, Yuhanna 16:12-13.

⁵⁵⁵ Kitab-ı Mukaddes, Yuhanna 14:15-16.

⁵⁵⁶ Kitab-ı Mukaddes, Yuhanna 20:20-22.

Kutsal Ruh, yukarıda belirtilen özellikler doğrultusunda ve teslis içindeki konumuna göre kendi misyonunu yerine getirmektedir. Bu misyonda, bazen yönlendirici, bazen aydınlatıcı ve bazen ele esin verici olarak görev yapmaktadır. Bu bağlamda İncil metinlerine göre, Kutsal Ruh'un misyon metotlarını şu şekilde sıralayabiliriz:

Tanrı'nın işareti olarak gönderilmesi: Tanrı, Kutsal Ruh'u, bazen kendisini temsil eden kişiyi göstermesi için işaret olarak gönderir. Buna en güzel örnek, İsa'nın, Yahya tarafından vaftiz edilmesi esnasında olur. Metinlere göre, "İsa vaftiz olur olmaz sudan çıkar. O anda gökler açılır ve İsa, Tanrı'nın Ruhunun güvercin gibi inip üzerine konduğunu görür".⁵⁵⁷ Bu metne göre, Kutsal Ruh'u güvercin şeklinde gören, İsa'dır. Ancak Yuhanna'daki metne göre, bu olayı, Yahya şöyle anlatır: "Ruh'un güvercin gibi gökten indiğini, onun üzerinde durduğunu gördüm. Ben onu tanıımıyordum. Ama suyla vaftiz etmek için beni gönderen, 'Ruh'un kimin üzerine inip durduğunu görürsen, Kutsal Ruh'la vaftiz eden odur' dedi. Ben de gördüm ve 'Tanrı'nın oğlu budur' diye tanıklık ettim"⁵⁵⁸ Yuhanna'daki metinde, Kutsal Ruh'u güvercin gibi gören kişi, İsa değil Yahya olarak anlatılmaktadır.

⁵⁵⁷ Kitab-ı Mukaddes, Matta 3:16; Markos 1:10; tuka 3:21-22.

⁵⁵⁸ Kitab-ı Mukaddes, Yuhanna, 1:32-34.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EVANJELİZM VE MİSYON HAREKETLERİ

İncil'in mesajını insanlara yaymak, suretiyle yeni yeni kiliseler inşa etmek veya Hristiyan olmayanları Hristiyanlaştırmak suretiyle onların ruhlarını kurtarmak değil Tanrı'yı dünyaya tanıtmak suretiyle Tanrı'nın misyonuna hizmet etmektir. Misyonun kilisenin değil de Tanrı'nın bir eylemi olarak görülmesi ve bu bağlamda da Tanrı'nın bizzat kendisinin bizzat misyoner olarak algılanması Hristiyan misyon anlayışına yeni bir açılım kazandırmıştır. Evangelizm ise buna benzer anlamada iyi/müjdeli haberi tüm insanlığa sunarak transform etmeyi ifade etmektedir.⁵⁵⁹

A- İlk Misyoner Hareketler

Misyon ve Misyoner kavramı latince “missio” kelimesinden türemiştir. Misyon kelimesi sözlükte görev, yetki, vekalet, bir kimseye bir iş yapması için verilen özel vazife anlamına gelir. Bugün bu kelime genellikle kiliselerin Hristiyanlığı Hristiyan olamayan ülkelerde oluşturdukları kuruluşlar ve bu kuruluşlarda faaliyet gösteren kimseler için kullanılmışlardır.⁵⁶⁰ Misyonerlerin yaptıkları işler için “Hristiyan mesajına şahitlik”, “mesajın inanı” ve “şahadet” gibi kavramlar da kullanılmaktadır.⁵⁶¹ Hristiyan misyonerlerin gayesi yeni Hristiyanlar kazanmak, en azından kendi mensuplarını birlik içinde ayakta tutabilmek, batı emperyalizminin nüfuz alanını genişletmek olarak görülmekte ve anlaşılmaktadır.⁵⁶² Hz. İsa'dan itibaren Hristiyanlık Dini'nin önemli dönemleri ve misyonerliğin başlangıçtan günümüze kadar uzanan genel durumu tarihi olarak ana hatları ile şöyledir:

1. 33–100 arası; Havarîler dönemi
2. 100–800 arası; Kiliselerin kurulması
3. 800–1500 arası; Ortaçağ dönemi
4. 1500–1650 arası; Reform dönemi
5. 1650–1793 arası; Reform sonrası dönem
6. 1793–1965 arası; Modern dönem
7. 1965'den sonraki dönem; Diyalog dönemi diyebiliriz⁵⁶³.

⁵⁵⁹ Gündüz, *Misyonerlik*, s. 84.

⁵⁶⁰ Tümer, *Dinler Tarihi*, s. 411.

⁵⁶¹ Günay, *a.g.e.*, 2004, s. 139.

⁵⁶² Tümer, *Dinler Tarihi*, s. 412.

⁵⁶³ Küçük, Abdurrahman, *Misyonerlik ve Türkiye, Türkiye'deki Misyonerlik Faaliyetleri*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1996, s. 37.

Havariler dönemi; Hristiyanlıkta ilk misyonerler havarilerdir. Bunlar Hz İsa'nın müritleri ve öğrencileridir.⁵⁶⁴ Hz. İsa'ya peygamberliği sırasında on iki kişi inanmıştı. Bunlara havariler denilmiştir. Hristiyanlığı Hz. İsa'dan sonra bunlar tebliğ etmişlerdir. Bu sebeple bunlara ilk misyonerler gözü ile bakılabilir. Havarilerin Hristiyanlığı yaymaları Hristiyanlık Filistin'de doğduğu için Filistin sahası ile sınırlı kalmıştır. Hz İsa'nın havarileri kültürle öne çıkmayan sade Yahudiler idi. Bütün arzuları “İsrailoğullarının kaybolmuş koyunları” na doğru yolu göstermekti.⁵⁶⁵ Hristiyanların kurduğu ilk kilise “yoksullar birliği” dir. O çağda yoksul Hristiyan anlamına gelirdi.⁵⁶⁶

Hristiyanlık dininin en büyük misyoneri aslen Yahudi asıllı olan Pavlos'tur. Pavlus Anadolu'nun önemli merkezleri ile Asya'nın birçok yerinde, Makedonya'da ve Yunanistan'da birçok kilise kurmuş ve Hristiyanlığı teşkilatlandırmıştır. Buralara Hristiyanlığı yayarak, Roma'da çok büyük etkinlik göstermiştir.⁵⁶⁷ İlk misyonerler havarilerdi. Ancak Pavlus ve öteki misyonerlerin çabalarıyla Hristiyanlık Roma İmparatorluğu'nun ticaret yolları üzerindeki büyük kentlere hızla yayılmıştır.

“Büyük” lakabıyla anılan Bizans İmparatoru I. Kostantin'in (306–337) Hristiyanlığı kabul etmesiyle misyonerlik yeni bir hız kazanmıştır. Kısa bir süre içerisinde İran ve Arabistan içlerine kadar yayıldı. Askeri alanda Haçlı seferleri, İslam Dini'nin yayılmasını geçici olarak durdurmuş ise de Müslümanları Hristiyanlaştırmak mümkün olmamıştır.

IX. Yüzyıldan itibaren İngiliz misyonerleri Hristiyanlığı Avrupa'nın kuzeyinde ve batısında yaymaya çalışırken, İstanbul Rum Kilisesi'ne bağlı misyonerler de Doğu Avrupa ve Rusya'da faaliyet gösteriyorlardı. Milattan sonra 950–1350 yılları arasında Avrupa ve Rusya neredeyse tamamen Hristiyanlaşmıştır⁵⁶⁸

Ortaçağ döneminde Pavlus'un papazları, Roma İmparatorluğu'nun bütün eyaletlerinde Hristiyanlık propagandası yaptılar. Batı Roma ve Doğu Roma'da insanlık derin bir huzursuzluk içerisindeydi. Bu ortamda zulüm gören ve huzursuz olan kimseler “kurtuluş ümidi” haline gelen Hristiyanlık inancına yöneldiler. Taraftarları artık imparatorun ve beşeri sistemin otoritesine değil, İsa'nın yeryüzündeki

⁵⁶⁴ Al-Khatip, *a.g.e.*, s. 6.

⁵⁶⁵ Yıldırım, *a.g.e.*, s. 42.

⁵⁶⁶ Hançerlioğlu, *a.g.e.*, s. 214.

⁵⁶⁷ Günay, Tuncer *a.g.e.*, s. 140.

⁵⁶⁸ Kocaoğlu, A. Mehmet; “Misyonerlik Faaliyetlerinden Pontus Rum Devletine Uzanan Süreç”, Giresun Tarihi Sempozyumu, 24-25 Mayıs 1996, Bildiriler, İstanbul, 1997, s. 236

hakimiyetinin (Tanrı Devleti'nin kurulması) yakın olduğunu savunuyorlardı. Hristiyanlar ile Roma imparatorları arasındaki mücadele 325 yılında İmparator Kostantin'in Hristiyanlığı kabulüne kadar sürmüştür. Kostantin İstanbul'u "Yeni Roma" adıyla başkent yapmıştır. Hristiyanlık tarihinde çok önemli olan İlk Konsül 325 yılında İmparator Kostantin'in öncülüğünde İznik'te yapılmıştır⁵⁶⁹.

Hristiyanlık Roma İmparatorluğu'nun resmi dini kabul edildence bütün Grekler, Latinler, Franklar, Cermenler, Anglo-Saksonlar Hristiyan olmuşlardır. Hristiyanlık Dini VII-VIII. yüzyıllarda güney, batı ve Orta Avrupa'nın dini haline gelmiştir.⁵⁷⁰

Doğu ve Kuzey Avrupa'da yaşayan Slavlar Bizans imparatorlarının gönderdiği misyonerler sayesinde Hristiyan olmuşlardır. Slav-Ruslar, Kiev şehri ve çevresinde 862 yılında "Rusya Devleti"ni kurmuşlardı. Knez Vladimir 988'de vaftiz edilerek Hristiyanlığı din olarak kabul etmiştir. Bunun ardından Sırplar, Karadağlılar, Çekler vs. Hristiyanlığa girmişlerdir. Böylece yapılan misyoner faaliyetler ile Avrupa ilk bin yılda Hristiyanlaşmıştır

Bu arada Doğu Avrupa'da Tuna-Bulgar Devleti Atilla'nın torunlarından Asparuh tarafından 668 yılında kurulmuştu. Tuna Bulgarları, batıda Franklar ile doğuda Bizanslar arasında ulaşım, ticaret ve kültürel temasları sağlamaktaydılar. Uzun süre Bizans İmparatorluğu'na baskın olan Tuna Bulgar Devleti, özellikle Bizanslı iki misyoner kardeş olan Krill ve Method adlı papazlar tarafından yapılan propagandalar sonucu Hristiyanlığı kabul etmiştir. Mikail Boris Han (852-889) zamanında 864 yılında tek Tanrı inancında yaşayan Tuna Bulgarları Ortodoksluk Mezhebi'ni kabul ederek Hristiyan olmuşlardır.⁵⁷¹

Yeniçağda XVI. yüzyıldan itibaren, "Yeni Dünya" denilen Amerika Kıtası'nın keşfi ile Katolik kiliseleri; İspanya, Portekiz ve Fransa'nın yeni ele geçirdiği bölgelere misyonerler gönderdiler. Böylece Orta ve Güney Amerika ile Antiller ve bu arada Filipinler'de Hristiyan olmuşlardır. Hristiyan misyonerler bu dini Uzakdoğu'ya kadar propaganda ederek; Japonya, Çin ve Hindistan'a kadar uzanmışlardır. XVII. Yüzyılda Roma'da kurulan "İman Yayma Cemiyeti" misyonerlik faaliyetlerine faal bir şekilde yön vermektedir.

⁵⁶⁹ Gündüz, *Misyonerlik*, s. 29.

⁵⁷⁰ Kocabaşoğlu, Uygur; *Kendi Belgeleriyle Anadolu'daki Amerika, Misyoner Okulları*, Arba Yayınları, İstanbul, 1989, s. 22.

⁵⁷¹ Yazıcı, Nesimi; *İlk Türk-İslam Devletleri Tarihi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2002, s. 116.

1750-1815 yılları arasında Hristiyanlığın yayılmasında sanki biraz duraksama görülmektedir. Ancak Protestan misyonerliği XIX. yüzyılda ve XX. yüzyılda büyük bir yükseliş göstermiştir. Avrupa’da; Almanya, Fransa, Belçika ve diğer birçok Batı-Avrupa ülkelerinde misyonerlik çalışmaları için Enstitüler kurulmuştur ve buralarda çağdaş-modern bilgilerle donanmış misyonerler yetiştirilmiştir.⁵⁷²

XVIII. Yüzyıldan itibaren kurulan bazı misyoner kuruluşlar ise şunlardır:

1701 yılında Londra’da; İncili Yayma Derneği,

1792 yılında Londra’da; Vaftizci Misyonlar Derneği,

1810 yılında Amerika’da Boston’da; Amerikan Misyon Dostları Konseyi,

1814 yılında Boston’da; Vaftizci Misyoner Birliği,

1837 yılında New York’ta; Presbiteryan Kilisesi Dış misyonları,

1732 yılında Almanya’da Moravyalı Kardeşler misyonları,

1823 yılında Berlin’de; İncili Yayma Misyonları Derneği,

1824 yılında Fransa’da da; İncil Misyonları Derneği gibi kuruluşlar bulunmaktaydı.

Ayrıca 1951 yılında yayımlanan Evangelii Praecones adlı Papalık Genelgesi, Dünyada 1926’da dört yüz, 1950 yılında ise altı yüz misyoner bölgesi olduğunu belirtmektedir.

Asya, Afrika, kıtaları başta olmak üzere, Dünya’nın bir çok ülkesinde yerli din adamları ve piskoposlar, misyonerlikle görevlendirilmişlerdir. 1962-1965 yılları arasında yapılan çalışmalar çerçevesinde, II. Vatikan Konsili’nde alınan bir kararla; başka dinden olanları Hristiyanlaştırma amacı gizlenmemekle birlikte, artık ana yaklaşımın diyalog ve ikna metodu olduğu vurgulanmıştır.⁵⁷³

Misyonerler, hastane, okul gibi sosyal hizmet, kuruluşlarına önem vermişlerdir. XIX. Yüzyıldan sonra Hristiyan misyonları Dünya’nın birçok yerinde; okullar, kolejler, hastaneler ve hemşire okulları açmışlardır. Daha sonraları bu sosyal faaliyetler zirai hizmetlere, desteklere, gelişme ve kooperatif programlarına, okuma-yazma kampanyalarına kadar uzanmıştır.

XIX. Yüzyıl Hristiyan misyonları, “Kültür değişikliği” meselesini din ile birlikte kültür transferinin de yapılması ile çözmeye çalışmışlardır. Batı Eğitimi’nin yanı sıra; mimari, müzik, çalışma alışkanlıkları, hatta çalıştırdıkları yerli insanların

⁵⁷² Kocaoğlu, *a.g.m.*, s. 237.

⁵⁷³ Kocaoğlu, *a.g.m.*, s. 237.

kiyafetlerini de kendi kültürlerine göre belirlemişlerdir. Son zamanlarda ise Hristiyan misyonerleri kültür konusunda esnekliği esas almışlardır. Ayrıca misyonerler liderlik meselesi, Milliyetçilik meselesi gibi konular ile karşılaşmışlar ve bu konularda kendileri lehine sonuçlar çıkarmışlardır.

Dini misyon, Allah tarafından bir şahsın veya bir grubun, başka şahıslara, gruplara veya bütün insanlığa gönderilmesidir. Bütün mezhepler veya dinler, kendi kurucularını Allah tarafından gönderilmiş olarak takdim etmektedirler. Kurucuda kendini tanrısal bir misyonla görevli olarak görmekte ve takdim etmektedir. Kitab-ı Mukaddes'teki İsrail peygamberleri, vaftizci Yahya, Mesih, havarilerin durumu böyledir. Misyon, şahadetle karışmaktadır. Çünkü o da şehitliğe kadar giderek hakikati tasdik etmektedir. İsa şöyle demiştir: "Ben bunun için dünyaya geldim kî, hakikate şahadet edeyim"⁵⁷⁴. Böyle bir misyon şuuru, İsa'nın bütün sözlerinde ve işlerinde görülmektedir. Pentakot'dan sonra bütün havarilerin hayatını canlandırmaktadır. Havariler, Kutsal-Ruhun şevki altında İsa'nın misyonunu üstlenmişlerdir. Misyonerliğe doğru yönelen bu genel eğilimden başka, özel misyonerlik eğilimleri de vardır. Bu şekildeki misyonerler, henüz Hristiyan olmamış ülkelerde İsa'nın mesajını vaaz etmekle yükümlüdürler, Katolik misyonerliği için en önemli kaynak şudur: S. Delacroix, *Histoire Universelle des Missions Catholique*, Paris, 1957–1958. Katolik Hristiyanlığın tüm misyonerlik merkezleri ve dergileri bu kitapta toplanmıştır.⁵⁷⁵

Misyonerlik faaliyetleri sadece Katoliklere mahsus bir faaliyet değildir. Reform kiliseleri de misyonerliğe çok önem vermişlerdir. İlk Reform kiliseleri, daha çok "Batı kilisesini" reforme etmeye önem vermişlerdir. Bunun için Protestan kiliselerinin gerçek anlamda misyonerlik faaliyetleri ancak XVIII. yüzyılın sonundan itibaren başlayacaktır. Ancak denilebilir ki Protestan kiliseleri de çok hararetli misyonerler göndermişlerdir. Kiliseler "misyonerlik cemaatleri" tabirini pek kullanmazlar. Bu tabir daha çok özel Hristiyan cemaatleri için kullanılmaktadır. Ancak, XX. yüzyılda kilisenin öz itibarıyla misyonerliği kabul edilmiştir. Çünkü kilisenin İncili yaymadığı zaman özelliğini kaybedeceği düşünülmektedir. 1938 yılından itibaren Tambaram konferansında milletlerarası misyonerlik konseyi, ısrarla misyonerlik, cemiyetlerinin genç kiliselere bağımsızlık tanınması üzerinde durmuşlardır. Bu bağımsızlığın temelleri, Kanada'nın Whitby şehrinde 1947'de yapılan dünya misyonerlik

⁵⁷⁴ Kitab-ı Mukaddes, Yuhanna, 18:37.

⁵⁷⁵ Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, s. 507.

konferansında atılmıştır. Bugün, misyonerlikten doğmuş olan bütün kiliseler, bağımsızlıklarını elde etmişler ve batı misyonerleri yönetim fonksiyonlarını yitirmiştir. Yerli kiliseler kendi stratejilerini kendileri tayin etmektedirler.

Kiliseler genel konseyinin teşviki ile kiliseler ve onların misyonları yeni bir problemle karşı karşıya gelmiştir. Bu problem, "Kalkınmakla olan ülkelerin gelişme" problemidir.

Kiliseler genel konseyi 1970'de bu gelişme için fon meydana getirmiştir. Bu fonlardan istifadeye, yardım edici kiliseler değil; alıcı ülkelerin kiliseleri karar vermektedir, Tabiatıyla daima İncili yaymak, temel endişe olarak kalmaktadır. Tarih boyunca Hristiyan misyon faaliyetleri çoğu zaman askeri, ekonomik ve hatta kültürel sömürgecilik hareketleriyle birleşmiş, Batı Emperyalizminin zeminini hazırlamıştır. Bütün bunların hedefi, "Hristiyan iman ruhunu" insanların kabul etmesine zemin hazırlamaktır. Bunun için Hristiyan imanını yaymakla görevli olan misyoneri, bazen bir barış gönüllüsü olarak görebiliriz. Yine onu, herkesin yardımına koşan bir rahip ve rahibe, bir sosyal faaliyetçi veya bir düşünler evi kurucusu olarak da bulabilirsiniz. Misyoner, kendini Hristiyanlığa adanmış kişidir. O, İncilin bir neferi olduğunu düşünür ve buna inanır. O, her an İsa ile ve Hristiyanlık uğruna canını veren mistiklerle beraberliğini düşünmektedir. Misyoner bu hedef için, her şeyi göze alabilir. Hiç kimsenin çalışmadığı yerde çalışabilir. Bunun için yıllarca cüzzam hastanelerinde hemşire ve doktor olarak çalışan misyonerler bulmak mümkündür. Bundan dolayı tarihin hiçbir döneminde misyonerlik faaliyeti sona ermiş değildir. Şu veya bu isim altında misyonerlik faaliyeti sürekli canlıdır. Sadece Katoliklerin değil; Ortodoks veya Protestan mezheplerinin bünyesinde oluşmuş cemaat veya tarikat grupları, gençlik teşkilatları, dinî cereyanlar, sürekli misyonerlik ruhunu canlı tutmuşlar, ilgili kilise merkezlerinden ve hatta devletlerden destek almışlardır. Hristiyan misyonerlerinin Türkiye üzerindeki emelleri de oklukça eskiyi dayanır. Osmanlı devleti topraklarında Cizvitlerin faaliyeti bilinmektedir. XIII. yüzyılda) Dominiken ve Fransiskan keşişlerinin İslâm dünyasındaki faaliyetlerinin Çin'e kadar uzanan coğrafyada bir seyri takip ettiğini ilgili kaynaklar yazmaktadır. Ancak, Osmanlı Devletinin çöküş dönemlerinde, Batılı misyoner merkezlerinin, İştahla Anadolu üzerinde planlar yaptıkları da tarihi bir gerçektir. XIX, yüzyılda, ülkemiz üzerinde Güney Anadolu topraklarına kadar yayılan yabancı misyon mensupları bu faaliyetin bir sonucu olmuştur. Bugün de durum biraz değişik stratejilerle de olsa devam etmektedir.

Almanya'da, Fransa'da, Belçika ve İskandinav ülkelerinde kilise teşkilatları harıl harıl kendi ülkelerinin vatandaşları yapmak üzere Türklere kucak açmaktadırlar. Özellikle iltica talebinde bulunan Doğu ve Güney Anadolu insanlarına sempati ile bakmaktadırlar. Türkiye, Orta Asya Türk devletleriyle bugün daha da gündeme gelmiş bulunmaktadır. Türk dünyasının misyonerlere karşı korunması, Türk halkının ve Türk Devletinin en önemli görevi olarak görünmektedir. Akademisyenlerce yapılan yeni araştırmalar kaygılarımızı haklı kılacak boyutlardadır. Malatya ve Adıyaman'da yapılan araştırmalar misyonerlik faaliyetlerinin yabancı uyruklu kişilerin kurmuş olduğu şirketler aracılığıyla yürütüldüğünü göstermektedir.⁵⁷⁶

B- İlk Misyoner Birlikler

Havariler, Kutsal Ruh'un sevki altında İsa'nın misyonunu üstlenmiştir. Misyonerler henüz Hristiyan olmamış ülkelerde İsa'nın mesajını vaaz etmekle yükümlüdürler.⁵⁷⁷ Hristiyanlığın misyon anlayışını ve misyonerlik kurumunu oluşturan en önemli kişi Paulus'tur. Hristiyanlık tarihinde ilk sistematik misyon çalışmaları Paulus'la başlamıştır. Paulus, "İlahi oğul Rab İsa Mesih" inancını temel alan öğretileri yaymak amacıyla Anadolu, Yunanistan ve Makedonya'ya yönelik üç önemli misyon gezisi düzenlemiştir. Paulus, bu seyahatler sırasında çeşitli topluluklarla görüşmüş, bunlara mektuplar yazmıştır. Bu seyahatlerle ilgili notlar ve çeşitli topluluklara gönderilen mektuplar Yeni Ahit metinleri arasında önemli bir yer tutmaktadır. Paulus'un mektuplarında, misyonerlerin nasıl çalışacaklarına dair bilgiler vardır. Bu bilgiler misyon metodolojisinin temellerini oluşturmaktadır. Bu bilgiler, Yeni Ahit öğretilerini benimseyen Hristiyan çevreler (özellikle Protestan ve Evangelikler) için bağlayıcı özelliklere sahiptir.⁵⁷⁸

Paulus'un metodunun dayandığı anlayışı O'nun Korintlilere yazdığı birinci mektubunda ki şu sözlerden anlayabiliriz:

"Ben özgürüm, kimsenin kölesi değilim. Ama daha çok kişi kazanayım diye herkesin kölesi oldum. Yahudileri kazanmak için Yahudilere Yahudi gibi davrandım. Kendim Kutsal Yasa'nın (Musa hukukunun) denetimi altında olmadığım halde, Yasa altında olanları kazanmak için onlara Yasa altındaymışım davrandım. Tanrının

⁵⁷⁶ Uslu, Şükrü, "Malatya ve Adıyaman Çevresinde Misyonerlik", Dinler tarihçileri gözüyle Türkiye'de Misyonerlik, Ankara, 2005, s. 199.

⁵⁷⁷ Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, s. 507.

⁵⁷⁸

yasasına sahip olmayan değil de Mesih'in yasası altında olan biri olarak, Yasa'ya sahip olmayanları kazanmak için Yasa'ya sahip değilmişim gibi davrandım. Güçsüzleri kazanmak için güçsüzlerle güçsüz oldum. Ne yapıp ne edip bazılarını kurtarmak için herkesle her şey oldum.”⁵⁷⁹

Pavlus ifadeleri incelendiğinde görülmektedir ki insanları kendi öğretilerine inandırabilmek adeta her şeyi caiz görmüş, her yolu denemiş, inanmadığı halde karşıdakilerini kendi tarafına çekebilmek amacıyla onların inanç ve değerleri karşısında takiiye yaptığı görülmektedir.⁵⁸⁰ Buradan anlaşıcağı gibi Paulus, karşındakilere Hristiyanlığa çekebilmek için hile, aldatma ve takiiye dahil, her yola başvurulabileceğini, ima etmektedir. Kendisi de bu yola başvurmuştur. Bu yaklaşım, daha sonra, misyonerler tarafından temel metot olarak benimsenmiştir Pavlus'un ima ettiği ve uyguladığı, daha sonra diğer misyonerlerin de benimsediğı bu yöntem, çok açıktır ki ahlak dışıdır. Bu ahlakî olmayan davranış bize, VII. Yüzyıl İtalyan düşünürü olan Makyavellinin “Amaca giden her yol mubahtır.” sözlerinde şekillenen anlayışı hatırlatmaktadır.⁵⁸¹

Hristiyanlığın ayrı bir din halin getiren kişi olduğu konusunda görüş birliği vardır. Pavlus'un bunu yapmasının nedeni Yahudilerin çağrıya kulak tıkamasıdır. Bunun için Hristiyanlığın Filistin'den çıkıp Roma'ya yönelmesi gerekiyordu. Romalı'lara da tebliğın ulaştırılması fetvasını çıkardı ve onların bu yeni akımı benimsemelerini kolaylaştırdı. Roma'lılar sünnet olmak istemiyordu. Birçok Yahudi ibadet ve gelenekleri Roma'lılara ters geliyordu. Bunun için İsa'nın Eski Ahit'i Yeni Ahit'e dönüştürmek için geldiğini söyledi. Bu hareket aynı zamanda Hristiyanlığın Yahudilikten ayrılışı anlamına geliyordu. Pavlus'ta İsa'nın tanrılığı fikrinin olmadığını da belirtmek gerekir. Onun Tanrılaştırılması daha sonra olacaktır. İsa'yı Tanrı'ya çok yakın bir varlık olarak tanıtmıştır. Onu Romalılar'ın yabancı olmadığı bir inanca Tanrı'nın kendisini feda etmek için gönderdiği bir varlığa dönüştürmüştü. Ancak onu Tanrının oğlu da yapmamıştı. Roma'lıların alışkın olduğu komünyon ayinini dine soktu. Pavlus İsa'ya inananlara Yahudi Hristiyanlara karşı da mücadele verdi. Kilise'nin Yahudi ibadethanelerinden de ayrılmasıyla tamamen ayrı bir din haline geldi.⁵⁸²

⁵⁷⁹ Kitabı Mukaddes, Korintlere I, 19.

⁵⁸⁰ Gündüz, *Misyonerlik*, s. 28.

⁵⁸¹ Günay, *a.g.e.*, s. 139.

⁵⁸² Yıldırım, *a.g.e.*, s. 65.

C- Evanjelizm ve İnkültürasyon

Evanjelizm Hristiyanlık mesaj ve öğretsinin bütün insanlara öğretilmesi anlamını taşımaktadır.⁵⁸³ Evanjelik Hristiyanlar, misyon metotlarını İncil'e dayandırmaktadır. Kilisenin, misyonun merkezi olmaktan çıkarılarak alanının genişletilmesi, misyonun Kilise veya Hristiyanlık adına değil, Tanrının adına yapıldığının altının çizilmesi ve misyon tabirinden daha olumlu bir anlama sahip olan İncil'in mesajının insanlara sunulmasını ifade eden Evangelizasyon teriminin kullanılması gerektiğinin ileri sürülmesiyle yetinmeyen çağdaş misyon kuruluşları İncil mesajının farklı kültürlerle mensup kişilere sunulurken neler yapılması gerektiği konusuyla alakalı da yeni terminolojiler geliştirmişlerdir. Burada iki temel kavram göze çarpmaktadır. Bunlardan ilki Dünya Kiliseler Birliği bünyesinde, özellikle Protestan misyon kuruluşları tarafından geliştirilen İncil mesajını sunulduğu şartlara uydurma/uyarlamayı ifade eden "şartlara uydurma" (*contextualisation*), diğeri ise 1970'li yılların başında Katolik Kilisesi bünyesinde geliştirilen "İncil mesajını sunulan kültüre tercüme etmeyi öngören "kültürlenme" (*inculturation*) terimleridir. Şimdi sırasıyla bu terimler çerçevesinde Protestan ve Katolik misyon kuruluşlarının neyi kastettiklerini ifade etmeye çalışalım.⁵⁸⁴

Şartlara uydurma kavramı ilk defa 1970'li yıllarda Dünya Kiliseler Birliği'nin yayınladığı dokümanlarda, kilise memuriyetleri için eleman yetiştiren kuruluşlarla ilgili kullanılmaya başlanmış ve zamanla da tüm misyonerlik faaliyetleri de dahil olmak üzere hemen hemen her alanda kullanılır olmuştur. Burada kendimizi şartlara uydurma konusunun çağdaş misyonerlik teknikleri bağlamında ne anlama geldiğiyle sınırladığımız için, onun Hristiyan geleneğinde nasıl kullanıldığı ve ne anlama geldiği konusu üzerinde durmayacağız. Misyonerlik çalışmaları çerçevesinde şartlara uydurmadan kasıt, Kilisenin onu benimseyenlerin dünyalarında ve yaşamlarında vücut bulması ve şekillenmesini ifade etmektedir. Bu anlamda şartlara uydurma, aşağıda ifade edeceğimiz özellikle Katolik Kilisesi tarafından geliştirilen kültürlenme kavramıyla örtüşmektedir.

İncilin mesajının, sunulduğu insanların şartlarına uydurulması gerektiğini ileri süren çağdaş misyonerlik kurumlarına göre, aslında Hristiyanlık köken olarak böyle bir özelliğe zaten sahiptir. Çünkü o Yahudi ortamdan Putperest Roma

⁵⁸³ Günay, *a.g.e.*, s. 148.

⁵⁸⁴ Gündüz, *Misyonerlik*, s. 87.

İmparatorluğu'nun hakim olduğu ortama geçince söz konusu ortamın sosyal şartları, kültürel motifleri ve inançları Hristiyanlığa taşınarak onun şekillenmesinde ve kurumsallaşmasında büyük rol oynamıştır. Bu şekilde Yunan-Roma kültürü ve felsefesiyle şekillenen Hristiyan inancı, misyonerler vasıtasıyla başka kültürlerle sahip insanlara taşınırken sadece inançsal olarak değil, aynı zamanda kültürel olarak da taşındığı için emperyalist bir yapı kazanmış ve bundan dolayı da üçüncü dünya ülkeleri insanları tarafından daima şüphe ve ihtiyatla karşılanmıştır. Bu durum da İncilin mesajının daha fazla insana ulaştırılmasını engellemiştir. Çünkü insanlar kendilerine sunulan İncil mesajının beraberinde batı kültür ve medeniyetini de getirdiğini hissettiklerinden kendi hususi kültürlerini muhafaza etmek için İncilin mesajını benimsemekten imtina etmişlerdir. Bunun üzerine harekete geçen çağdaş Protestan misyon merkezleri üçüncü dünya ülkelerinde faaliyet gösteren misyonerlerin İncilin mesajını, sunulan insanların şartlarına uyarlama çerçevesinde batı medeniyetinin sosyo-kültürel ve felsefi yapısından ayırt ederek ilan etmeleri gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Çünkü onlara göre eğer misyonerler bu strateji dahilinde İncil mesajını üçüncü dünya ülkelerinin insanlarına sunarlarsa ancak o zaman o insanlar kendilerine vaaz edilen İncil mesajını kendi sosyo-kültürel bağlamları çerçevesinde anlama imkanına kavuşmuş olurlar.

İncil mesajının sunulduğu şartlara uydurulmasının misyonerlik çerçevesinde ne olduğunu bu şekilde kısaca ifade ettikten sonra, şimdi de onun misyonerlik çalışmalarına yaptığı katkıları maddeler halinde ifade etmeye çalışalım:

(1) Şartlara uydurma çerçevesinde yapılan bir misyonerlik faaliyeti Tanrı'nın sadece belirli bir kültürün insanlarına değil, aksine tüm dünyaya yönelik bir kurtuluş planına sahip olduğunu tasdik eder. Yani Tanrı'nın tüm kültürlerle açık olduğunu kabul etmek demek onun kurtuluş planının da evrensel olduğunu onaylamak anlamına gelir.

(2) Şartlara uydurma bağlamında yapılacak bir misyonerlik faaliyeti çeşitli mahalli teolojilerin ve buna bağlı olarak da mahalli kiliselerin kurulmasına yol açar.

(3) Misyonerlik faaliyetlerinin bu strateji çerçevesinde yapılması demek Hristiyan inancının batının tahakkümünden kurtulması ve böylece emperyalist ve sömürgeci çevreler tarafından kullanılmasının önüne geçmek anlamına gelmektedir.

(4) Misyonerlerin Hristiyan inancını tebliğ ettikleri insanların yerel kültürlerini ve sosyal şartlarını dikkate almaları demek, Hristiyan inancını onların ihtiyaçları doğrultusundan onlara sunmak anlamına geldiği için Hristiyan misyonunun amacının

sadece insanları ismen Hristiyan yapmak değil, aynı zamanda onların pratik yaşamlarını da bazı değişiklikler yapmak olduğu ima edilmeye çalışılır. Örneğin bu çerçevede 1960'lardan itibaren fakir, yoksul ve toplumları tarafından marjinalleştirilen insanların indilerin mesajı doğrultusunda bu hallerinden nasıl kurtulacaklarını ifade eden çeşitli yerel kurtuluş teolojileri geliştirilmiştir.⁶⁷ Protestan çevreler tarafından geliştirilen İncilin mesajının sunulduğu insanların şartlarına uyarlanması gerektiği anlayışını bu şekilde ifade ettikten sonra şimdi de aşağı yukarı onunla aynı anlama gelen Katolik çevreler tarafından geliştirilen İncil mesajının sunulduğu insanların kültürüyle şekillenmesini ifade eden inkültürasyon kavramı çerçevesinde geliştirilen misyon stratejisi üzerinde duralım.

Hristiyan inancının sunulduğu insanların kültürlerine tercüme edilmesini ifade eden inkültürasyon terimi Katolik Kilisesi bünyesinde üçüncü dünya ülkelerine yönelik yoğun misyon faaliyetinde bulunan Cizvitler arasında oldukça yaygınlık kazanmış bir misyon stratejisi olarak kabul görmektedir. Cizvit rahiplere göre çok kültürlülüğün yadsınamaz bir gerçeklik olduğu günümüz dünyasında İncilin mesajının sadece batı kültürüyle özdeşleştirilmesi, onun ya batıyla sınırlanması ya da İncil mesajı yanında batı kültürünün de tüm dünyaya hakim kılınması anlamına gelir. Böyle bir durum ise açıkça ilk dönem Hristiyan inancıyla tezat teşkil eder. Zira ilk dönem Hristiyan inancı Yahudi ortamdan Yunan-Roma kültürünün hakim olduğu ortama taşınınca Yahudi kültürünü de beraberinde getirmeyerek inanç ve öğretilerini Yunan-Roma kültürünün terimleriyle ifade etmiştir. Bu çerçevede ilk yüzyıllarda gelişen ve büyüyen Kilise inançlarını Akdeniz bölgesinin Yunanca konuşan kültürüne kabul ettirebilmek için o kültürün kullandığı felsefi terimleri ödünç alarak kendi inançlarını formüle etmeye çalışmıştır. Örneğin, MS. 325 İznik Konsilinde Kilise İsa'yı Tanrı'nın bedenleşmiş oğlu olarak ilan etmek için Yunan kültüründen ousia terimini almış ve böylece de İsa'yı Baba Tanrı ile aynı cevhere sahip bir varlık olarak ilan etmiştir (Jesus was homoousios toi patri). Tıpkı ilk dönemde olduğu gibi günümüzde de Hristiyan inancının taşındığı yörelerin kendi kültürüne tercüme edilmesi gerektiğini ileri süren misyon anlayışına göre Yunan-Roma kültürü çerçevesinde oluşan Hristiyan inanç ve dogmalarının başka kültürlerle aynen sunulmasının son derece sakıncalı olduğunu çünkü söz konusu bu dogmaların onlar için fazla bir anlam ifade etmeyeceğini iddia etmektedirler. Onlara göre İsa'nın Tanrı ile aynı cevhere sahip olduğu şeklindeki Hristiyan inancı Hint kültürüne sahip insanlara sunulurken yukarıda ifade ettiğimiz Yunan kültüründen

alınan ousia terimiyle değil de kendi öz kültürlerine ait terimlerle sunulmaya çalışılmalıdır. Örneğin, Hindu inancına göre sevgi ve şefkat tanrısı olan Vishnu'nun farklı zamanlarda farklı şekillerde dünyada tecelli etmesine avatar denir, inkültürasyon stratejisi bağlamında Hindulara yönelik misyon faaliyetinde bulunan Hristiyan misyonerleri Hristiyanlıktaki İsa'nın Tanrı'nın inkamasyonu olması olayını İsa'nın Baba Tanrının avatarası olduğu şeklinde değiştirerek Hindulara sunmaktadır. Buda'nın mümtaz bir beşeri varlıktan ziyade ilahi özelliklere sahip üstün bir varlık ve bedenleşen dharma (hakikat) olduğuna inanan Mahayana Budizmine mensup kişilere Hristiyanlık tebliğ edilirken Buda'nın yerine İsa konmaktadır. Yani İsa bedenleşen dharma olarak Mahayana Budistlerine sunulmaktadır.

Görüldüğü üzere inkültürasyon anlayışı çerçevesinde hareket eden misyonerlik kuruluşları misyon faaliyetinde bulundukları bölgelerde İncilin mesajını yörenin kültürel motifleriyle süsleyerek insanlara vaaz etmektedirler. Çünkü onlara göre insanların kültürel şartlarını dikkate almayan misyon faaliyetlerinin egemen güçlerin emperyalist arzularının vasıtası olması kaçınılmazdır, işte bu anlayış çerçevesinde misyon faaliyetinde bulunan modern misyon teşkilatları üçüncü dünya ülkelerinde misyon faaliyetinde bulunurken öncelikle yöre halkından bazı kişileri Hristiyan yapıp rahip olarak yetiştirmekte ve daha sonra da bunlar vasıtasıyla yörede Hristiyan inancını yaymaya çalışmaktadır. Zira çağdaş misyon anlayışına göre bir bölgede misyon çalışmalarının başarılı olabilmesi için onların mutlaka söz konusu bölgeye mensup olan kişiler tarafından yapılması gerekir. Çünkü yörenin sosyal yapısını ve kültürel unsurlarını en iyi bizzat o sosyal yapı içinde yaşayan insanlar bilebilir. Yani buna göre batılı misyon kuruluşları üçüncü dünya ülkelerinde misyon faaliyetinde bulunurken kendi temsilcilerini arka planda tutup misyon faaliyetinde bulunduktan yörenin yerli halkından Hristiyan olan kişileri ön safa koymalıdır. Çünkü dışardan yönlendirilen misyon çalışmaları ne kadar etkili yöntemler kullanırsa kullansın daima yöre halkı tarafından şüphe ve endişeyle karşılanır.

İnkültürasyon ve şartlara uydurma çerçevesinde İncilin mesajının sunulduğu bölgenin kültürüne ve sosyal şartlarına tercüme edilmesi demek, tek bir otantik teolojinin değil, pek çok teolojinin ortaya çıkması anlamına geldiği için daha önceki misyonerlik faaliyetlerinin temel karakteri olan Avrupa-merkezlilik tarihe karışmıştır. Çünkü sunulan her yeni kültür ve sosyal şarta tercüme edilen İncil mesajı her bir kültürde yeniden düşünülme, yeniden formüle edilme ve yeniden yaşanma imkanı elde etmiştir. Buraya kadar ifade ettiğimiz hususlardan anlaşılacağı üzere inkültürasyon çerçevesinde hareket eden Hristiyan

misyon kuruluşları İncil mesajını, söz konusu bu mesajın kurumsallaşmasına büyük katkılarda bulunan Yunan-Roma kültüründen ayırarak yalın halde üçüncü dünya ülkelerinde yaşayanlara sunmakta ve böylece de söz konusu mesajın onların sosyal şartlarına ve kültürlerine tercüme edilmesine yol açmış olmaktadır. Bu tarz bir misyon anlayışının daha önceki misyon anlayışlarından daha etkili ve daha verimli olduğu muhakkaktır. Bu stratejinin daha iyi anlaşılabilmesi için diğerlerinden hangi konularda farklılık arz ettiğinin ortaya konması gerektiği için şimdi de bu farklar üzerinde durmak istiyoruz,

İlk olarak inkültürasyon bağlamında yapılan bir misyon faaliyeti onu yürüten kurum açısından diğerlerinden farklılık arz eder. Zira diğer misyon tekniklerine göre yürütülen faaliyetler ya bizzat batılı misyonerler tarafından ya da en azından onların doğrudan danışmanlığı altında yürütülürken inkültürasyon çerçevesinde yapılan misyon faaliyetleri bizzat sunulan insanların kendi kültüründen seçilen kişiler tarafından yürütülmektedir. Kısaca, inkültürasyon bağlamı dahilinde yapılan misyon çalışmaları onları yürüten insanların dışındaki kültürlere mensup kişi veya kurumların kontrolü altında olmadığı gibi onları Kilisenin en yüksek karar verme mekanizması olan magisterium tarafından da kontrol edilemezler, işte bu özellik aşağıda göreceğimiz üzere Hristiyan inancının bulunduğu yörenin kültürü ile mecz olarak lokalleşmesine ve bu sayede de üçüncü dünya ülkeleri insanları arasında daha fazla benimsenmesine sebebiyet vermektedir. İkinci olarak inkültürasyon çerçevesinde yapılan misyon faaliyetlerinde vurgu daima yerel kiliseler üzerine yapılmaktadır. Örneğin bu bağlamda II. Vatikan Konsili dokümanlarından *Lumen Gentium* da tek bir evrensel kilise olduğu ve bunun da gerçekte varlığını hususi (lokal) kiliselerde bulduğu ifade edilir. Yerel kiliseler üzerine bu denli vurgu yapılması inkültürasyonu, sadece İncil'in mesajını sunulan insanların kültürüne tercüme etmekle sınırlamaz aynı zamanda onun söz konusu insanların sosyal, ekonomik, politik, dini ve eğitim durumlarını da içine alacak şekilde kapsayıcı bir hale getirir. Buna göre inkültürasyon bağlamında misyonerlik faaliyetinde bulunan misyoner kuruluşları kendilerini İncilin mesajını yerel kültürlere tercüme ederek sunmakla sınırlamayarak bu mesajı sunacakları kişilerin ve toplumların sosyal, politik ve eğitim durumlarıyla da ilgilenmelidirler. Görüldüğü üzere bu yaklaşım misyonerliğin sadece dini bir konu değil, aynı zamanda sosyal ve siyasal boyutları da olan bir husus olduğunu açıkça ortaya koyar. Üçüncü olarak inkültürasyon çerçevesinde yapılacak misyonerlik çalışmaları İncilin mesajının sunulan insanların yaşamlarında ve kültürlerinde o insanların kendi hususi ihtiyaçları bağlamında yeniden vücut bulmasını sağlar. İşte bu tarz bir anlayış geçmiş dönemlerde yaygın olarak

ifade edilen misyonerlik faaliyetleri vasıtasıyla Kilisenin alanının genişletilmesi anlayışından kilisenin her yeni kültür ve şartta yeniden doğması ve vücut bulması anlayışına geçişi temsil eder. Kanaatimize göre bu tarz bir geçişin öngörülmesiyle misyonerlik kuruluşları misyon çalışmaları vasıtasıyla. Kilisenin siyasi, politik ve emperyalist bir tutum içinde olduğu suçlamasına son vermek istemektedirler.

a- Yahudiliğe Göre İsa'nın Dönüşü

M.Ö. II. Yüzyılda, Yunan zulmü altında, Yahudi Ruhbanîyetinin otoritesi tamamen gücünü kaybedince, o zaman, sonun yaklaştığını bildirecek ve peygamberliği mühürleyecek, Yahudileri bulundukları sıkıntılardan kurtaracak bir Mesihî akım başlamıştır.⁵⁸⁵ Son mucize olarak, “İnsanoğlu” bulutlar arasından görünecektir. Bütün göklerin altındaki kıranlıkların büyüklüğü, “Yüce Olanın mukaddeslerinin halkına” verilecek ve onun krallığı ebedî krallık olacak, saltanatlar ona boyun eğecek, kulluk edecektir”⁵⁸⁶ İşte Daniel’de geçen bu sözlerle Yahudilere verilen müjde ve ümit, yıllar boyunca onları farklı yorum ve hadiselerle ayakta tutmaya yaramıştır. Bugüne kadarda Yahudiler, bu mucizenin gerçekleşmesini beklemişlerdir. “Kurtarıcı Mesih inancı” konusunda Eski Ahit bize geniş malumat vermektedir ve daha çok sembolik ifadeler kullanılmaktadır. Beklenen kurtarıcı için eski Ahitte “Melik”⁵⁸⁷, “Mesih”⁵⁸⁸, efendi anlamında “Rab”⁵⁸⁹, “Tanrının Oğlu”⁵⁹⁰, “İlah”⁵⁹¹, “İnsanoğlu”⁵⁹², yerine geçen manasına “Menahem”⁵⁹³ ve “Sürekli hayır”⁵⁹⁴ gibi değişik tabirler kullanılır. Mezmurlar’da da “Adı Ebediyyen dursun ve onda adamlar mübarek olsun. Bütün milletler ona mutlu desinler.”⁵⁹⁵ Şeklinde tabirler bu beklenen kurtarıcıya işaret etmektedir.

Mesih’in geleceği zaman periyodu için “ Rabbin günü”⁵⁹⁶ ifadesi kullanılmıştır. Bununla birlikte Eski ahit’te çeşitli tasfirler yapılmakta ve o günün gelmesi için dua edilmektedir. “ Rab yahve o gün seçkin milleti olan İsrail’i kurtarmak için savaşa

⁵⁸⁵ Baybal, *a.g.e.*, s. 41.

⁵⁸⁶ Kitab-ı Mukaddes, Daniel, 9:1-27.

⁵⁸⁷ Kitab-ı Mukaddes, Mezmurlar, 149:1-9.

⁵⁸⁸ Kitab-ı Mukaddes, Mezmurlar, 145:1-17.

⁵⁸⁹ Kitab-ı Mukaddes, Mezmurlar, 110:1-7.

⁵⁹⁰ Kitab-ı Mukaddes, Mezmurlar, 2:1-2.

⁵⁹¹ Kitab-ı Mukaddes, İşaya, 49:5; 9:17; 7:14.

⁵⁹² Kitab-ı Mukaddes, Daniel, 7:13-14.

⁵⁹³ Kitab-ı Mukaddes, İşaya 66:13-14.

⁵⁹⁴ Kitab-ı Mukaddes, Daniel 9:23-24.

⁵⁹⁵ Kitab-ı Mukaddes, Mezmurlar, 72:17.

⁵⁹⁶ Kitab-ı Mukaddes, Tesniye, 18:19.

müdahale eder ve İsrail'e müthiş bir zafer kazandırır.”⁵⁹⁷ Eski Ahit'in Mesih hakkında verdiği bilgiler açık ve net değildir. Ancak İsrailoğulları, peygamberlerin verdikleri sözlere dayanarak, kendilerini sürgünden kurtaracak, Mabet'i yeniden inşa edecek ve kendilerinden olmayanlara üstün gelecektir Mesih'in geleceğine kesin olarak inanmışlardır. Kudüs'ü düşmanlardan temizleyeceğine ve kavmiyle oraya yerleşeceğine de inanırlar. Yahudiler Hz İsa'yı O sıralarda Mesih'im diye ortaya çıkan Theudas gibi kabul ederek sahte Mesih muamelesine tabi tutmuşlardır.

Yahudilikte “Beklenen Mesih” inancının ortaya çıkmasında, “üstün ve seçilmiş millet olma” fikrinin önemi büyüktür. Çünkü Yahudiler kendilerini inandıkları gibi insanlığın en üstün milleti olarak görememişler bela ve sıkıntılardan kurtulamamışlardır. Bu da onları içlerinde bulundukları durumdan çekip alacak bir kurtarıcı fikrine yöneltmiştir. Çeşitli görüşler bulunsun da Yahudilikte Mesih fikrinin ne zaman çıktığına dair elimizde bir bilgi yoktur. Gerçekte Mesih fikrinin Yahudilikten önce de var olduğu bilinmektedir. Sümer, Babil ve Mısır uygarlıkları bunlardır. Yahudilikte bu kadar yoğun Mesih beklentisi olmasının doğal bir sonucu olarak tarihlerinde yüzlerce sahte Mesih ortaya çıkmıştır.

Yahudilikte Mesih ortaya çıkmadan önce meydana gelecek olaylar şöyledir;

Mesih devri öncesinde dünyada dinsizlik ve ahlaksızlık yayılacak, Tanrının düşmanı olan kuvvetler Kudüs'e hücum edeceklerdir. İnsanlarda utanma duygusu azalacak, pahalılık aratacaktır. Ülkeye zındıklar hakim olacak, hakka kulak asılmayacaktır. Alimlerin meclisi fahişeler yuvasına dönüşecektir. Tevrat alimlerinde bilgi kalmayacak, günden kaçınanlar hor görülecek, büyüklere saygı kalmayacak, oğul babasının şerefine ayaklar altına alacak, kız annesine gelin kaynanasına karşı gelecektir. Felaketler biri birini kovalayacak, savaş, hastalık pahalılık gibi şeyler insanları saracaktır. Dünya verimsizleşecek, ülke çöle dönecektir. Kudüs harab olacak, yabani eşeklerin gezinti yeri sürülerin otlağı haline gelecektir. Sınırdaki halklar yoksulluk içinde, şehir şehir dolaşacaklar, fakat yüzlerine bakan olmayacaktır. Babilliler İsrail topraklarına ayak basacaklar, Fars atları da İsrail mezarlarını çiğneyecektir. Ayrıca Mesih'in gelmesi yaklaştığında Güneş'te karacaktır.

⁵⁹⁷ Kitab-ı Mukaddes, Hakimler, 10:15-18.

Doğal olarak kesin tarih verilmeyen Mesih'in geliş zamanını bilmekte istemişlerdir. Bunun için Kabbala'ya⁵⁹⁸ başvurmuşlardır. Ancak onların verdikleri tarihler hiçbir zaman tutmamıştır. M.S. 240 veya 471 yılı verilmişti. Daha sonra yorumlanarak tarih değiştirildi.

Mesih döndüğünde yapacağı işler şunlardır. Yahudilerle birlikte diğer Milletleri de yönetecektir. Hz Davud'un fethettiği ve Yahudilerin en parlak bu dönemini barındıran Kudüs'te Sion tepesinde Tanrı'nın Evi'ni kuracaktır. Bütün milletler oraya akacaktır.⁵⁹⁹ Diğer dağlardan daha ihtişamlı olacak olan "Rab Evinin Dağı" Siondan yükselecektir.⁶⁰⁰ Mahsuller çoğalacak, çöller verimli hale gelecek, ağaçlar da sürekli meyve verecektir. Rabb'in evinden bir kaynak çıkacak ve Şittim vadisini sulayacaktır. Ay ışığı Güneşinkinden parlak olacak, ışıkları bu günden yedi kat fazla olacaktır.⁶⁰¹ Hayvanlar vahşilikten vazgeçecekler kurt ile kuzu yan yana olacaktır. Aslan sığır gibi saman yiyecektir.⁶⁰² Mesih halkını koruyacak, İsrail oğullarını bir araya getirecek, hakimiyetini her tarafa yayacaktır.⁶⁰³ Kimse kimseye kılıç kaldırmayacak, ok ve yay kırılacaktır.⁶⁰⁴

Bu dönem, Tanrı'nın "İsrail Evi" ile "Yahudi Evi" ile ahdini yenilediği bir dönemdir. Yeryüzü Rabb'in bilgisiyle dolacak; herkes Yahve'yi tanıyacak ve onun emirlerini yüreklerinde hissedeceklerdir.⁶⁰⁵ Rab Sion'dan ve Kudis'ten nida edecek, gökle yer sarsılacak fakat Yahve kendi kavmini koruyacaktır. Kudüs Mukaddes bir yer olacak ve artık içinden yabancılar geçmeyecektir.⁶⁰⁶ Kudret helvasını, Kutsal suyu ve kutsal mesh yağını, Harun'un asasını geri getirecektir.⁶⁰⁷

b- Evanjelistlere Göre İsa'nın Dönüşü

Hıristiyanlık inancına göre İsa kabirden kalktıktan sonra 40 yıl dünyada kalmış sonra göğe yükselerek babanın yan tarafına oturmuştur. İlerde kıyamet gününde

⁵⁹⁸ Yahudi Mistisizmi. Tevrat'ın ve Torah'ın yorumcuları. Harflerden ve sayılardan yorum çıkarabilen kişiler. Bkz. Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, s. 207.

⁵⁹⁹ Kitab-ı Mukaddes, İşaya, 2:4; Mika 4:1-2.

⁶⁰⁰ Kitab-ı Mukddes, İşaya 2:4; Mika 4:1-4; Zekeriya 8:2-4.

⁶⁰¹ Kitab-ı Mukddes, İşaya 30:26; 32:15; 41:18-19; 53:3.

⁶⁰² Kitab-ı Mukddes, İşaya 1:6-9.

⁶⁰³ Kitab-ı Mukddes, İşaya 28:12; Zekerye 9:10.

⁶⁰⁴ Kitab-ı Mukddes, İşaya 2:4; Mika 4:3-4.

⁶⁰⁵ Kitab-ı Mukddes, İşaya 67:13-25.

⁶⁰⁶ Kitab-ı Mukddes, İşaya 11:9; Yeremya 30:31-34; Yoel 3:16-17.

⁶⁰⁷ Kitab-ı Mukddes, İşaya 28:12; Zekerye 9:10.

dünyaya gelecek ve her insanı hesaba çekecektir.⁶⁰⁸ Adventistler, İsa-Mesihin yalnız ruhanî olarak geleceği düşüncesini reddetmektedirler. Yedinci Gün Adventistleri'ne göre, İsa-Mesihin insanlar arasında yaşaması, ölmesi (çarmıha gerilmesi) ve ölümünün üçüncü gününde dirilmesi, Tanrı'nın kurtuluş plânının birinci basamağını oluşturmaktadır. Mesih'in dünyaya ikinci gelişyle Tanrı'nın kurtuluş plânı tamamlanmış olacaktır. Böylece, günah akındaki dünya tarihi son bulacaktır. Fakat Tanrı'nın tahtı son bulmayacak, günahsız, acısız ve hastalısız yeni bir zaman dilimi başlayacaktır. İsa'nın şu an devam eden hizmeti, daha önce geldiği yer olan Baha'sının katında ve Göksel Mabet'tedir. O, orada "Baş kahinlik hizmeti" vermektedir. Onun bu vazifesinin amacı, günahkâr insanlarla Tanrı'yı barıştırmak ve aralarındaki aracılığını devam ettirmektir. Mesih bu görevini bitirdiğinde onun ikinci dönüşü ve son mahkeme başlayacaktır.⁶⁰⁹

Yehova Şahitleri adım 1931 'deki bir kongrede almış olup, bu Örgütün kurucusu Charles Taze Russell (1852–1916)'dir. "Bin yıllık krallığın peygamberi" olarak kabul edilir. Yehova Şahitleri'nin konumuz itibariyle bizi ilgilendiren yönü, Mesihî bir hareket olmasıdır. Dolayısıyla Yehova Şahitleri'nin mahiyetinin ne olduğunun anlaşılabilmesi, Mesihî hareketlerin iyi bilinmesine bağlıdır. Yehova Şahitleri, kanın ikinci gelişinin gerçekleştiğine ve 1914'te gökte "Tanrı'nın Krallığı"nı başlattığına inanırlar. Onlara göre, 1914'te hayatta bulunan nesil, onun yeryüzüne inerek beraberindeki 144–000 Yehova Şahidi ile bütün siyasî kuruluşları, devletleri, milletleri, kısacası "şeytanın güçleri"ni yok edeceğini görecektir. Böylece yeryüzünde "Tanrı'nın Krallığı" kurulmuş, dünyaya egemen olan şeytan saf dışı bırakılmış olacaktır. Bu, Armagedon Savaşı'yla sağlanacaktır. İsa-Mesihin ikinci geliş olayının tarihi, Hıristiyanlığın Kutsal Kitabı'na göre saklı olduğu halde, Yehova Şahitleri kendilerine peygamberlik süsü verip, onun ikinci gelişinin vuku bulduğunu söylemişlerdir. Yehova Şahitleri'nin, "İsa'nın krallığının başladığı ve milletlerin, hükümetlerin sonu olduğunu" iddia ettikleri 1914, 1918, 1925 ve nihayet 1975 gibi pek çok tarih vardır. Son olarak şu bilgiyi de ilâve etmeliyiz ki, Yehova Şahitleri'ne göre İsa-Mesih, ölümünden sonra ruhî bir şahıs olarak dirilmiştir ve şu anda ruhî varlık olarak yaşamaktadır. İsa'nın yönetimindeki "Gökteki Tanrısal Krallık", yeryüzünü

⁶⁰⁸ Ebu Zehre, *a.g.e.*, s. 209.

⁶⁰⁹ Özkan, *Yedinci Gün Adventizmi*, s. 150.

adaletle ve sulh içinde yönetecektir. İlahi Krallık, yeryüzüne insan için en iyi hayat standardını getirecektir..."

Moonculuk (Birleşik Kilise), Kuzey Koreli Sun Myung Moon (6.11.1920'de Kore'de doğmuş olup, halen hayattadır) tarafından Güney Kore'de kurulmuş bir harekettir. Bu hareket, 1959'da Amerika'ya taşınmış ve burada gelişerek değişik kesimlerden tarafta toplamaya gayret ermiştir. Moonculuk hareketinin mensupları, Mesihî bin yıllık devre anlayışına sahiptirler. Onlar, hayatlarını "Göğün Krallığının yeryüzünde yeniden hâkim olması amacına adanmışlardır. Bu noktada diğer Mesihî yeni dinî hareketlere ve bir bakıma da Yehova Şahitleri'ne benzerler. Moon'un "ilâhî Prensipten" adlı kitabına göre yanlışın düzeltilmesi Mesih ile gerçekleşecektir. Hareketin mensuplarına ait literatüründen Moon'un, kendisini Mesih olarak gördüğü ve takipçilerinden de böyle görmelerini beklediği anlaşılmaktadır. Mensupları da Moon'u "Tanrı'nın gönderdiği" kabul etmektedir.

Bütün bu hareketlerin dışında Hristiyan kültürü ve folklorunun da Mesihin dönüşüne ait inançtan etkilendiğini görüyoruz. Hz. İsa'dan bahseden bazı Hristiyan kaynaklarında Mesihin gökten yeryüzüne inişinin temsili resimleri dikkatimizi çekmektedir. Resimler çizilirken Hz. İsa'nın sağında ve solunda melekler ordusunun yer alması, sağ eline orak, sol eline de kargının yerleştirilmesi, Hristiyan folklorunun bundan ne ölçüde etkilendiğini göstermektedir.

Aşağıda ifade etmeye çalışacağımız şu İsa olayı, Hristiyan dünyada neler olup bittiğinin bilinmesi açısından önem arz etmektedir: 1958 yılında olağanüstü bir tesadüf karşımıza çıkmış, uluslar arası bir kilisenin (The World Wide Church of God- Tanrının Kilisesi) kurucu şefi Herbert W. Armstrong, medya aracılığı ile özellikle de Lüksemburg Radyosu'ndan dünyanın sonunun başlangıcını açıklamaya başlamış ve bu kez de uluslar arası basına Hz. İsa'nın 1925 yıl sonra yani 1958'de (33+1925=1958) dönmesi gerektiğini beyan etmiştir. Armstrong'un dünyanın sonunun başlamasını açıklaması, dünya tarihinde tektir ve matematiksel olarak duyulmamış ve inanılmaz bir kesinliktir.

Konumuzla ilgili olması bakımından burada, Christadelphians (Erkek ve Kız Kardeşler) adını taşıyan bir mezhepten söz etmemiz gerekecektir. 1864 yılında İngiltere'de ortaya çıkan bu mezhep, 120 yıldan beri yukarıdaki ismi kullanmaktadır. Papazları olmayan ve ayinleri içlerindeki bilgili insanların yönettiği bu mezhep, günah çıkarmayı kabul etmemektedir. Amerika'da da taraftarları olan "Christadelphians"lar

her ayinlerinde Hz. İsa'nın tekrar gelmesi için dua etmekte ve onun dönüşünü dört gözle beklemektedirler. Devamlı İncil okuyan mezhep mensupları, Hz. İsa'nın Tanrı'nın oğlu olduğuna, fakat kendisinin Tanrı olmadığına inanmaktadırlar.³⁵⁴

Mukaddes kitaplarda geçen bazı sırlı ve kapalı ifadeler dolayısıyla Hz. İsa'nın ikinci defa gelişinin cesetle mi, yoksa sadece ruhla mı olacağı konusu Hristiyan teologlar arasında tartışma konusu yapılmıştır. Kimine göre onun gelişi hakikî olacaktır. Hatta bütün şehirler onun kızgın öfkesi karşısında yıkılacaktır.³⁵⁸

Dünyanın sonlu olduğunu kabul eden diğer dinlerde olduğu gibi Hristiyanlıkta da dünyanın sonuna yönelik beklentilerin, bireyin inanç dünyasında önemli bir fonksiyon üstlendiği kesindir. Bu beklentiler, inanan açısından, hak ve adaletin tecelli etmesi, kötülüğün ve kötülerin cezalandırılması, günah ve ölüm kısır döngüsünden mutlak kurtuluş ve tanrısal âlemde ebediliğe kavuşma gibi isteklere cevap vermektedir. Hristiyan geleneğinde bu yöndeki beklentilerin odak noktasını, kurtarıcı İsa Mesih'in ikinci gelişi inancı oluşturur. Parousia olarak adlandırılan bu inanç, Hristiyan kaynaklarında yoğun şekilde işlenmektedir. Pavlus, cemaatine gönderdiği mektuplarında İsa'nın gelişinin an meselesi olduğunu, hatta içinde bulunduğu cemaatin yaşamı esnasında İsa'nın geleceğini şu sözlerle belirtir: “Biz yaşamakta olanlar, Rabbin gelişine dek diri kalacak olanlar, gözlerini yaşama kapamış olanların önüne asla geçmeyeceğiz.”⁶¹⁰ Bu bekleyiş, ilk dönem Hristiyanlarını bir cemaat halinde diri tutan önemli direnç noktalarından birisi olmuştur. Ancak İsa'nın gelişinin bir türlü gerçekleşmemesi ve cemaatten bazı kişilerin ölmesi üzerine Pavlus, Parousia'ya yönelik beklentisinde bir değişiklik ihtiyacı duymuş ve İsa'nın gelişinin gecikebileceğini ifade etmiştir: “Size bir sır açıklıyorum. Hepimiz ölmeyeceğiz; son borazan çalınınca hepimiz bir anda, bir göz kırpmasında değiştirileceğiz.”⁶¹¹ Zamanla Pavlus'un bu beklentisi de gerçekleşmemiş ve İsa'nın gelişi ahir zamanın belirsiz bir anına yönelik bir beklentiye dönüşmüştür.

Hristiyan kaynakları, İsa'nın ikinci gelişiyle birlikte, o esnada hayatta olan İsa yanlılarının ölümlü dünyevi elbiselerinden sıyrılarak ölümsüzlük niteliğine kavuşacaklarını ve bu nitelikleriyle dünyadan alınıp bulutlar içerisinde ilahi âlemlere yükseltileceklerini vurgular.⁶¹² Yine buna göre, daha önce ölmüş olan İsa yanlıları da diriltilerek ölümsüzlük elbisesine bürünmüş halde onlara katılacaklardır. Özellikle

⁶¹⁰ Kitab-ı Mukaddes, I selanikliler, 4:15

⁶¹¹ Kitab-ı Mukaddes, I Korintliler, 15: 51

⁶¹² Kitab-ı Mukaddes, Filipeliler”, 3: 21; I Selanikliler, 4: 17

Vahiy kitabındaki anlatılar dikkate alındığında, bu olay öncesinde ve sonrasında, bütün Hristiyan olmayanları içeren inançsızları ise korkutucu olaylar beklemektedir.

Hristiyan geleneğinde geçmişten günümüze canlılığını korumuş olan ve bütün Hristiyanlarca geleneksel iman formülasyonunda/kredosunda kullanılan genel bir inanç unsuru olarak kabul edilen İsa'nın ikinci gelişine yönelik bu beklentinin, özellikle Protestan çevrede oluşan çeşitli Mesihanist/Mesihçi ve Milenyanist/Binyılcı mezhep ve tarikatlarda daha fazla öne çıkarıldığı görülmektedir. Bu mezhep ve tarikatlar, kutsal metinlerde İsa'nın gelişine yönelik ifadeleri, kendi öğretilerinde merkeze oturtmakta ve çeşitli inanç ve ritüellerini bu beklentiye ön plana çıkaracak şekilde yorumlamaktadırlar.

Hallsell'in Tanrıyı Kıyamete Zorlamak başlığıyla Türkçeleştirilen çalışması (Forcing God's Hand), günümüz Hristiyan Batı dünyasında oldukça yaygın olan bu beklentilere ve bu bağlamda var olan şiddet yanlılığına yönelik önemli bilgiler içermektedir. ABD'li bir gazeteci olan yazarın, siyahlar, Kızılderililer ve Meksikalılar gibi ABD'nin ötekileri üzerinde yaptığı çalışmalarını hazırlarken, bizzat bu grupların içerisinde yer alarak (hatta siyahlara yönelik çalışmasında derisini siyaha boyayıp beyazların arasında siyah bir kadın olarak yaşamayı tecrübe ederek) edindiği izlenimleri yansıtmayı, onun çalışmalarını daha da ilginç hale getirmektedir. Nitekim Hallsell, bu çalışmasını hazırlarken ünlü Baptist rahip Jerry Falwell'ın başını çektiği ABD merkezli fundamentalist grubun içerisinde yer almış, onlarla birlikte dinsel içerikli çeşitli denizaşırı turlara/seyahatlere katılmış (s. 12) ve bire bir yaşayarak edindiği izlenimleri kitabında okuyucuyla paylaşmış.

Kitabın girişinde, ele alınan konuyu özetleyen şu soru göze çarpar: "Jerry Falwell gibi bir Hristiyan, niçin dünyanın sonu için dua ediyor?" (s. 12) Bu soruyu cevaplamak amacıyla kitapta ele alınan konu, ABD merkezli Hristiyan fundamentalist akımların, dünyanın son dönemi (ahir zaman) olduğunu düşündükleri, içinde yaşadığımız dönemde İsa yeryüzüne gelmeden önce gerçekleşmesini bekledikleri olaylar ve bu olayların bir an önce gerçekleşmesi amacıyla yaptıkları faaliyetlerdir. Ayrıca eser, Hristiyan sağ olarak tanımladığı bu akımlarla Yahudi fundamentalizmi arasındaki ilişkiyi ve bu akımların, başta ABD olmak üzere Batı ülkelerinin siyasal yapıları ve politikaları üzerindeki etkilerini de konu almaktadır.

Hristiyanlıktaki Mesih inancının, en az Yahudilikteki Mesih inancı kadar önemli ve merkezî bir yer işgal ettiğini söyleyebiliriz. Zira bu inanç, Hristiyanlığın iman esaslarının başında gelmektedir.

Hristiyanlara göre Mesih, Nasıralı Yesu (İsa) ile gerçekleşmiş ve onunla "İlahi Krallık" başlamıştır. O, kıyamete yakın tekrar görünecektir. Ancak bu krallık, Yahudilere mahsus geçici bir krallık değil, evrensel ve mistik bir krallıktır.⁶¹³

Hz. İsanın İsrâiloğulları içinden çıkarak kendisinin onlara gönderilmiş bir peygamber olduğunu söylemesi, fakat buna karşılık, Yahudilerin gönüllerinde ve zihinlerinde yaşattıkları, "Yahudileri yeryüzüne yeniden hâkim kılacak veya eski şanlı günlerine yeniden döndürecek faaliyetlerde bulunmak" yerine yumuşak davranması, sevgi ve adaleti aşılama çabası, kendisinin Yahudilerce "Mesih" olarak tanınmamasına sebep olmuştur. Hz. İsa'nın doğumu ile tarihin en tehlikeli ve hayatî anını yaşayan Yahudiler, Hz. İsa'da bazı Mesihî şartları bulmuş olsalar da o, sadece Yahudilerin değil, bütün insanlığın kurtarıcısı olduğunu ifade etmiştir. Bu durum, Yahudileri hayal kırıklığına uğratmış ve derinden sarsmıştır. Bunun üzerine Yahudiler Hz. İsâyı, halkın inançlarını bozduğu gerekçesiyle ele vermişlerdir. Hristiyanlara göre o, Romalılar'ın elinde, Yahudilerin teşviki ile Çarmıha gerilerek öldürülmüş, ancak ölümünden üç gün sonra dirilmiş, havarilerine görünmüş ve daha sonra da Allah (Baba)'ın yanına çıkarak sağ tarafına oturmuştur. O, beklenen şartlar gerçekleşince, oradan tekrar dünyaya gelecektir. Dünyayı sulh ve adaletle doldurup kendine inanmayanlardan öç alacak ve saltanatı ebedî olarak devam edecektir.⁶¹⁴

Mesihin kim olduğu hususuna kadar, Yahudiler ile Hristiyanlar "Mesih inancı" hakkında aynı tutuma sahiptirler. Ancak Yahudiler, Hz İsa'yı Mesih olarak kabul etmeyerek Hristiyanlardan ayrılmaktadırlar. Hristiyanlar ise Mesih'in İsa olduğunu ve ikinci gelişiyi görevini tamamlayacağını kabul etmektedirler.

c- İslam'a Göre İsa'nın Dönüşü

1- Kuran'a göre Nüzul-i İsa

Mesih (*mesîh*) kelimesi, kök itibarıyla, Arapça'da, sıfat olarak kullanıldığı da, meshedilmiş, günahlardan temizlenmiş, yağlanmış, sıddık, güler yüzlü, seyahat eden,

⁶¹³ Baybal, *a.g.e.*, s. 67.

⁶¹⁴ Fırlalı, Ethem, *Çağımızdaki İtikadi İslam Mezhepleri*, Diyanet Vakfı Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 1990, s. 157-158.

gezgin; fiil olarak kullanıldığında, ölçmek, silmek gibi anlamlara gelmektedir.⁶¹⁵ Mesih kelimesi, bu anlamlarının yanında, yalancı (*kezzâb*) anlamını da ifade ettiğinden, esasen iki zıt anlamı da bünyesinde barındırmaktadır. Mesehahu'llâhu (Allah onu mesh etti.) sözü, mübarek ve güzel bir surette yarattı manasına geldiği gibi, kötü ve uğursuz bir şekilde yarattı anlamına da gelmekte; birinci durumda Mesih'i, ikinci durumda ise Deccal'i ifade etmektedir.⁶¹⁶

Mesih kelimesi Kur'an-ı Kerim'de olumlu anlamda, hem tek başına hem de İsa'nın sıfatı olarak kullanılmaktadır.⁶¹⁷

Hz. İsa, kıyametten önce nüzülü açısından ele alındığı zaman, kuşkusuz, Deccal ile birlikte konu edilmektedir, Mesih kavramını ele alırken, kelimenin zıt anlamlı bir özelliğe sahip olduğunu, Kur'an dışı literatürde tek başına kullanıldığında Hz. İsa'nın sıfatı olduğunu; Deccal kastedildiğinde, mutlaka kelimenin yanına bu sıfat eklenerek *el-mesihu'd~deccal* şeklinde ifade edildiği bilinmektedir.⁶¹⁸

Kur'an-ı Kerim Eski Ahit'i ve Yeni Ahit'i tahrif edilmemiş halleriyle kursal kitap kabul eder. Hristiyanların İncil diye adlandırdıkları kitap iki bölümden oluşmaktadır. Eski Ahit ve Yeni Ahit. Yahudilerin Bible'isi ise sadece Eski Ahit'tir. Müslümanlar Eski Ahit'i Tevrat ve Zebur olarak kabul etmektedirler. O halde Hristiyanlar için İncil (Evanjil) Eski ve Yeni ahit'ten oluşmakta Yahudiler ise sadece eski ahit'i kutsal kitap olarak kabul etmektedirler. Yahudiler Hz İsa'nın peygamber veya mesih olduğuna inanmadıklarından Hz. İsa'yı anlatan ve içeren Yeni Ahit'e itibar etmemektedirler. Onlara göre Yeni ahit tamamen uydurmadır ve İsa'dan sonra yazılmış, göksel ve tanrısal bir niteliği yoktur

Hristiyanlık ve Müslümanlık arasındaki en büyük farklılık ve belki de en büyük sürtüşme noktası Hz İsa'nın Hristiyanlar tarafından Allah'ın oğlu olarak kabul edilmesi Teslis(Trinite-Üçleme) kavramıdır.

Kura'nı Kerimde 100 civarında ayette Hz İsa Hristiyanlık ve Hz Meryem yer almaktadır. 600 küsur ayet içinde bu rakam oldukça önem taşımaktadır. Bunlardan 25 tanesinde Hz. İsa 11'inde Mesih, 34'ünde Hz Meryem 12'sinde İncil ve 14'ünde Hristiyanlardan söz edilmektedir.⁶¹⁹ Bilindiği gibi Kur'anı Kerim Mushaf haline

⁶¹⁵ Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, s. 258.

⁶¹⁶ Ünal, Mehmet, "Tefsir Kaynaklarına Göre Hz İsa'nın Ölümü Ref'i ve Nüzul-ü Meslesi", *İslamiyat Dergisi*, Aralık 2000, Ankara, Cilt 3, Sayı 4, s. 133.

⁶¹⁷ Nisa, 4/172; Maide 5/17,72,75; Tövbe 9/30,31.

⁶¹⁸ Ünal, *a.g.m.*, s. 133.

⁶¹⁹ Öktem, Niyazi, "Kur'anda Hz İsa", *İslamiyat Dergisi*, Aralık 2000, Ankara, Cilt 3, Sayı 4, s. 172.

getirilirken iniş sırasına göre kronolojik bir yol izlenmemiştir. Mekki ayetler göz önünde tutulduğunda Hristiyanlık Hz. İsa ve Hz. Meryem Konuları İman ve inanca kıyasen açıklama bağlamında daha önemlidir. Mekki ayetler bir anlamda insanları Hz. İsa'nın tahrif edilmemiş inanç sistemine davet etmektedir.

Hz. İsa. Kur'an'da adı geçen büyük peygamberlerden olup, İsrailoğullarına gönderilmiştir. Onun, en önemli özelliği ise, dünyaya babasız gelmiş olmasıdır⁶²⁰. Bu nedenle, Kur'an'da ondan bir 'mucize' (*âyet*)⁶²¹ olarak bahsedilmektedir. İsa'nın annesi Meryem, Kur'an'da adı geçen dört seçkin aileden biri olan İmrân ailesine mensuptur. Annesi tarafından Allah'a adanmış bir kız olarak dünyaya gelen Meryem, eniştesi Zekeriyâ'nın (a.s.) gözetiminde büyütülmüştür.⁶²²

İffetli, temiz ve faziletli bir insan olarak büyüyen Hz. Meryem'e, Allah (c.c.) Cebrail'i göndermiştir; Cebrail ona insan şeklinde görünmüş ve kendisinin bir erkek çocuk dünyaya getireceğini haber vermiştir. Meryem bu durum karşısında, "...bana bir insan temas etmemişken ve kötü bir kadın olmadığım hâlde benim nasıl bir oğlum olabilir?" diyerek hayretini ifade edince, Cebrail, bunun Allah'a göre çok kolay olduğunu ve doğacak çocuğun insanlar için bir mucize ve rahmet olacağını söylemiştir.⁶²³

Hz. Meryem, gebe kalınca, halktan uzak bir yere çekilmiş ve bir hurma ağacının dibinde kendisini doğum sancısı tutmuştur. Bu esnada ona, Asla üzülmeyin; Rabbin, karnında bulunanı şerefli kılmıştır. Hurma ağacını kendine doğru silkele, üstüne hurma dökülsün. Ye, iç, gözün aydın olsun..." diye seslenilmiştir.⁶²⁴ Meryem, doğurduğu çocuğu, halkın yanına getirince, insanlar onun kötü bir şey yaptığını düşünerek, çocuğun mahiyetini (öğrenmek istemişler; bunun üzerine Meryem, onlara, çocukla konuşmalarını ima etmiştir. İnsanlar beşikteki bir bebekle konuşmanın nasıl mümkün olabileceğini sordukları sırada, bebek kendilerine, "Ben, şüphesiz, Allah'ın kuluyum O, bana Kitab'ı verdi ve beni peygamber yaptı. Nerede olursam olayım, beni mübarek kıldı Yaşadığım sürece namazı kılmamı ve zekâtı vermemi; anneme iyi davranmamı emretti. Beni bedbaht bir zorba kılmadı. Doğduğum gün de öleceğim gün de bana selam olsun. "⁶²⁵ diye seslenmiştir.

⁶²⁰ Ali İmran, 3/59.

⁶²¹ Meryem, 19/21.

⁶²² Ali İmran, 3/37-7.

⁶²³ Meryem 19/18-21.

⁶²⁴ Meryem 19/22-6.

⁶²⁵ Meryem 19/28-33.

Kur'an'da, Allah'ın kelimesi⁶²⁶, salih⁶²⁷, hikmet sahibi, ilahi nimete ulaşmış⁶²⁸ bir kişi olarak nitelenen Hz. İsa, peygamberlik görevini aldığıında İsrailoğullarını tevhide davet etmiş ve onlardan, sadece Allah'tan korkmalarını ve kendisine itaat etmelerini istemiştir.⁶²⁹

İsa'nın bu daveti esnasında peygamberliğini desteklemek üzere, kendisine. alacalıyı iyileştirme, anadan doğma körlerin gözünü açma, ölüleri diriltme, çamurdan kuş biçiminde suretler yapıp onlara hayat verme, gökten sofrı indirme, insanların evlerinde ne yediklerini ve neler sakladıklarını haber verme gibi mucizeler verilmiştir.⁶³⁰

Kur'an, Hz. İsa'nın gerçek misyonunu, onun İsrailoğullarına yönelik şu ifadeleriyle ortaya koyar: "Ey İsrailoğulları! Ben, benden önce gelmiş olan Tevrat'ı doğrulayan ve adı Ahmed olacak bir peygamberi müjdeleyen, Allah'ın size gönderdiği bir peygamberim."⁶³¹

Bunca mucizeyi görmelerine rağmen, İsrailoğulları, birtakım kişiler hariç, İsa'ya inanmamışlar; ona sıkıntı vermeye başlamışlardır. İsa, kendisine eziyet edenlere karşı kimlerin yardım edeceğini sorduğunda, ona iman etmiş olan Havariler, "Biz Allah'ın (dininin) yardımcılarıyız. Allah'a iman ettik. Sen şahit ol ki, biz (Allah'a) teslim olmuşuzdur."⁶³² demişlerdir.

İsa'yı ve ona tâbi olanları durdurmak için pek çok yol deneyen İsrailoğulları, sonunda onu öldürmeye karar vermişler; fakat Allah onların planlarını boşa çıkarmıştır,⁶³³ Yahudiler, İsa zannederek ona benzeyen birini yakalayıp çarımıha germişlerdir. Onlar, "Meryem oğlu Mesih'i öldürdük." deseler de, aslında, İsa'yı değil, başkasını öldürmüşlerdir, Allah, onu kendi katına yükseltmiştir.⁶³⁴

Hz. İsa'nın Yahudilerin elinden kurtarılması, vefat etmesi ve göğe yüksel silmesi (*ref'*), mahiyet olarak Kur'an'da açık değildir. İsa'nın inmesi (*nuzûl*) konusu ise,

⁶²⁶ Nisa 4/171.

⁶²⁷ Enam 6/85.

⁶²⁸ Maide 5/110.

⁶²⁹ Ali-İmran 3/50-51.

⁶³⁰ Ali İmran 3/49; Maide 5/110-115.

⁶³¹ Saf 61/6.

⁶³² Ali İmran 3/52.

⁶³³ Ali İmran 3/54.

⁶³⁴ Nisa 4/157-158.

hadis edebiyatında, kıyametin büyük alametleri çerçevesinde Mehdi⁶³⁵ ve Deccal⁶³⁶ konusu ile birlikte ele alınmıştır.

Buna göre, kıyametin on büyük alametinden birisi olarak Deccal insanları aldatmak, hak yoldan çıkartmak ve ilahlık iddiasında bulunmak gibi amaçlar güden bir kişidir. Deccal'in ortadan kaldırılması ise, Mesih İsa'nın inmesiyle gündeme gelecektir. Zaten Hz. İsa'nın nüzülü için gösterilen gerekçelerin başında da, Deccal'i öldürme unsuru gösterilmiştir.

Tarih boyunca Allah tarafından birçok peygamber gönderilmiş ve görevini tamamladıktan sonra bu dünyadan ayrılmıştır. Bu peygamberlerin başlarına gelen olaylar, genelde aynılık arz etmektedir. Bulundukları yerlerden sürülmeleri, davetlerine karşı insanların ilk anda büyük tepki göstermeleri, işkencelere uğramaları vb. buna örnek olarak verilebilir. Hz. İsa da bu dışlanma sürecini yaşayan peygamberlerden birisidir. İsrailoğulları, önceki peygamberlere karşı izledikleri tutumu İsa'ya karşı da sergilemişler ve nihayet onu öldürme teşebbüsüne kadar işi götürmüşlerdir.

Kur'an'da belirtildiğine göre, İsrailoğulları, Hz. İsa'yı öldürmeye yeltendikleri sırada, Yüce Allah, İsa'ya şöyle vahyetmiştir

Allah demişti ki: "Ey İsa, ben seni vefat ettireceğim (*inni muteveffike*), katıma yükselteceğim, seni inkar edenlerden temizleyeceğim ve sana uyanları, kıyamet gününe kadar, inkar edenlerden üstün tutacağım,.."⁶³⁷

İsa'nın Yahudilerce öldürölme girişimini anlatan diğeri bir ayet ise şudur:

... Onu öldürmediler ve asmadılar; fakat onlara benzer gösterildi. Onun hakkında anlaşmazlığa düşenler, ondan yana tam bir kuşku içindedirler. Bu hususta bir bilgileri yoktur; sadece zanna uyuyorlar. Onu yakinen öldürmediler (*ve mâ kaieühü*). Hayır, Allah onu kendisine yükseltti. Allah daima üstündür, hikmet sahibidir.⁶³⁸ Mâ'ide suresinde ise, Hz. İsa'ya kıyamet günü sorulacak bir soru gözler önüne serilmekte ve kendisine, insanlara "Allah'ı bırakıp annemi ve beni ilah edininiz." diye söyleyip söylemediğinin sorulacağı ve İsa'nın bu soruya şöyle cevap vereceği haber verilmektedir:

.Ben onların içinde olduğum sürece onları kolladım. Fakat Sen beni vefat ettirince (*/e lemmâ teveffeytenî*) onları gözetleyen Sen oldun..."⁶³⁹ Yukarıda zikredilen ayetlerden

⁶³⁵ Ahir zamanda geleceğine inanılan, beklenen kurtarıcı. Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, s. 253.

⁶³⁶ Ahir zamanda kıyametten önce ortaya çıkacağına ve insanları doğru yoldan sapıtacağına inanılan kötü bir figür, kıyametin habercisi. Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, s. 92.

⁶³⁷ Ali İmran 3/37.

⁶³⁸ Nisa 4/157-158.

⁶³⁹ Maide 5/117.

anlaşıyor ki, Yahudiler İsa'yı öldürmemişlerdir. Aksine, Allah onu düşmanlarının elinden kurtarmış, onu vefat ettirmiş ve katına yükseltmiştir.

Teveffâ kelimesi *vefa* (v-f-y) kelimesinden türeyen bir fiildir. Bu kelime, esas itibarıyla bir işi veya sayılı olan bir şeyi tam yapmak ve ikmal etmek anlamları bulunmaktadır. Nitekim bir sözü tam olarak yerine getirmeye de vefa denir. Birinden bir mal ya da herhangi bir şeyi, geride hiçbir şey bırakmak sizin tümüyle almak anlamında da kullanılan *teveffâ* kelimesinin, daha sonradan, can almak, ruhu kabzetmek anlamlarında kullanılması yaygınlaşmıştır,

Kur'an-ı Kerim'de bu kelime, türevleriyle birlikte yetmişten fazla yerde kullanılmaktadır. Sözüde durmak (*veffâ-evfâ-evfü*)⁶⁴⁰, yapılanların karşılığının tam olarak verilmesi (*nuveffî-tuveffâ-vuffiyet-istevfâ*)⁶⁴¹ öldürmek ve ruhunu kabzetmek (*teveffâ-teteveffâ*)⁶⁴² gibi kullanımlar, bu çerçevede hatırlatılabilir. Bununla birlikte, *teveffâ* fiili, yaygın olarak, ölümü ifade eden bir kelimedir. Nitekim lügatlerde de bu anlamı meşhur olmuştur.

İsa ile ilgili *müteveffike* ve *teveffeytenfi*⁶⁴³ şeklinde iki yerde geçen bu keli meye müfessirler tarafından farklı anlamlar yüklenmiştir,

Hz. İsa'nın vefatı ile alâkalı olarak kullanılan *teveffâ* kelimesini te'vil eden ve onun ölmediğine inanan ilk grup, müfessirlerin büyük çoğunluğunu oluşturur. Onlar, yukarıda zikredilen ayetleri şöyle yorumlarlar:

a) *Teveffâ* kelimesi, uyku anlamındadır.-Nitekim bu konuda "Allah sizi uyku hâlinde iken öldürür..."⁶⁴⁴ buyrulmakta ve uyku, mecazen ölüme benzetilmektedir. Buna göre *inni müteveffike*⁶⁴⁵ ifadesinin anlamı, *inni munevvimu ke'dir* (seni uyutacağım).

Aynı kanaatle hareket ederek Hz. İsa'nın bedeni ve ruhuyla göğe çıktığını izaha çalışan Herrâs, şöyle diyor: "Bu lafzın ölümlle *teveffî*'ye de, uyku ile *te veffî*'ye de ihtimali vardır. Aslında *teveffâ*, yerine getirmek manasına da gelir. Fakat 'Allah'a ref etmek' lafzı, muhkem ve sarihtir. Hem manasında, hem de tevilinde ruhen ve cismen *ref* söz konusudur. Durum böyle olunca, *teveffâ* kelimesinin manalarından *ref* kelimesine en uygun geleni uyku' anlamıdır ve o anlamda yorumlanmalıdır."

⁶⁴⁰ Bakara, 2/40; Mâ'ide, 5/1; En'âm, 6/152, A'raf, 7/85; Nahl, 16/91, İsrâ', 17/24; Necm, 53/53.

⁶⁴¹ Bakara, 2/281; Âli İmrân, 3/57; Nûr, 24/25; Nahl, 16/111; Zümer, 39/70; Mutaaffin 83/2.

⁶⁴² Mâ'ide, 5/117; En'âm, 6/61; Yûnus, 10/46, A'raf, 7/126.

⁶⁴³ Âli İmran, 3/37; Mâ'ide. 5/117.

⁶⁴⁴ Zümer, 39/42.

⁶⁴⁵ Âli İmrân, 3/55.

b) *Teveffa* kelimesi, kabz, yani öldürmeksizin çekip katına almak anlamındadır. Buna göre, Allah, İsa'yı Yahudilerin elinden koruyarak katına almış olmaktadır.

C) Tefveffa kelimesi, bilinen meşhur anlamında olmak üzere, gerçek ölümü ifade etmektedir; nitekim İbn Abbâs'tan böyle rivayet edilmiştir. Ayrıca, Vehb bin Munebbih (ö. 151/654) Hz. İsa'nın yerde üç ya da yedi saat ölmüş olarak kaldığını, sonra dirildiğini ve sonra da göğe yükseltildiğini rivayet etmektedir. Bu arada. Hasan el-Basrî'nin rivayet ettiği mürsel bir hadiste Hz. Peygamber Yahudilere, "İsa (a.s.) ölmedi; o, kıyametten önce geri dönecektir." Bir kısım müfessirler, bu hadise dayanarak, *teveffa* kelimesini, asli mânâsı olan öldürmek anlamında alırlar; ama ayetin lafzında bir takdim-te'hir olduğunu söylerler. d) Ebû Bekr el-Vasatî'nin ifade ettiği görüşe göre ise, *teveffa* kelimesi, Hz. İsa'nın nefsinin şehvet ve arzulardan temizlenip arındırılmasını ve böylece onun melekût âlemine layık bir seviyeye gelmesini ifade etmektedir. "İsa ölmüştür ve bir daha gelmesi de söz konusu değildir." diyenlerin kelimeye getirdikleri açıklama ve argümanları ise şöyledir:

a) Hz. İsa ölmüştür. Buna, konu ile alâkalı ayetin zahiri açıkça delalet etmektedir. Yüce Allah bu ayette *innî muteveffîke ve râfî'uke* buyuruyor. Bunun ilk anlamı "Ben seni öldüreceğim ve sonra ruhunu katıma yükselterek seni şerirlerden koruyacağım." demektir.

b) Allah'ın koyduğu beşer üzerindeki kanunlardan birisi de, yeryüzündeki bütün canlıların ölümlü oluşudur, Kur'an'ı Allah'ın bu kanunlarına göre anlamak, genel tefsir kaidesidir. Yüce Allah, Hz. Peygamber'den önce hiç kimseye ölümsüzlük bahşetmediğini kesin olarak ifade ettiği, ve 'hiç kimse' ifadesinin kapsamına Hz. İsa'nın da gireceği şüphesizdir. Şu hâlde, Hz. İsa'nın ölmediği ve kıyametten önce yeryüzüne ineceğini iddia etmek, bu ayete ve Kuran'ın bütününe ters düşmekten başka bir şey değildir.

İlgili ayete dayanarak İsa'nın öldüğünü kabul edenler arasında, bu ayetin İsa'nın nüzulüne aykırı olmadığını, zira Allah'ın onu yeniden dirilterek yeryüzüne göndermeye kadir olduğunu ifade edenler de vardır.

Bu iki görüşün yanında, konuya hiçbir yorum getirmeden Hz. İsa'nın vefatını ve ref'ini müteşâbih olarak görüp, üzerinde durulmaması gereken, Allah'tan başkasının bilemeyeceği gayb konularından olduğunu söyleyenler de vardır.

Toplumsal taleplerini gerçekleştirmede başarısız olan kitleler, ya isyan veya siyasal patlamalar ya da başarının/zaferin ilahi yardım sayesinde gerçekleşmesini

bekleme şeklinde tepki gösterirler ki, bunlardan ikincisinin adı, kısaca, Mesihçilik'tir. İnsanlık tarihi her iki şekildeki toplumsal tepkilerin sayısız örnekleriyle doludur. Bunlardan ikincisi, yani ilahi bir yardım ve bu yardım aracılığıyla gerçekleşecek ilahi kurtarıcıyı beklemek; İslam dünyasında Emeviler döneminde başlayan genel toplumsal huzursuzluklardan itibaren günümüze kadar etkili olmuş, canlılığını korumuştur.⁶⁴⁶ İslam kültüründe beklenen bu kurtarıcının adı Mehdi'dir; ancak Mehdi kadar ön plana çıkmayan bir başka kurtarıcı daha vardır ki, o da Mesih, yani Hz. İsa'dır. Hz. İsa'nın ölmediğine, öldürülmediğine, bilakis onun Allah tarafından göğe yükseltildiğine inanan Müslümanlar; onun, Mehdinin zuhurunun akabinde, Şam'daki Umeyye Camii nin doğusundaki beyaz minareye ineceğine ve Deccal'i öldüreceğine, sonra Mehdi'nin arkasında namaz kılacağına, Muhammedi Şariat'a tâbi olacağına, inişinden kırk gün sonra vefat edeceğine, cenaze namazının Müslümanlar tarafından kılınacağına ve Hz. Peygamber'in kabrinin yanına defnedileceğine de inanırlar Kitleleri yüzyıllarca etkisi altına almış olan bu inanç, gerek geçmişte, gerek son birkaç yüzyılda tartışma konusu yapılmış ve bazı kesimlerce reddedilmişse de, bu eleştirel yaklaşım hiçbir zaman toplumlara egemen olamamıştır.

Gerek Mehdi, gerekse Mesih konusunda, İslam tarihi boyunca çokça yazılıp çizilmiştir. Ayrıca bugün de Doğu'da ve Batı'da, Mehdi veya Mesih olduğunu iddia edenler çıkabilmektedir; dolayısıyla, konu canlılığını hâlâ korumaktadır. Diğer yandan M.S. 2000 yılında bulunmamız münasebetiyle, özelde Mesih, genelde Hz. İsa ve Hıristiyanlık üzerine birtakım yayınlar da yapılmaktadır *Millenium* gibi münasebetlerin toplumlardaki Mesih beklentilerini harekete geçirdiği de göz önüne alınınca, bu konunun ele alınmasının faydadan hâli olmayacağı düşüncesiyle, biz, burada, üzerinde çok yazılıp çizilmiş olan Mesih'in ikinci dönüşü veya İsa'nın nüzûlü/inişi konusunu irdelemeye çalışacağız.

İrdelemeye çalışacağız dedik; çünkü gerek klasik, gerek modern dönemde; gerek Batı'da, gerek Doğu'da bu konuda o kadar çok eser yazılmıştır ki, bu eserlerin konuyla ilgili malzemeyi tamamen ortaya koyduğu, malzeme olarak saklı-gizli pek fazla -belki de hiç- bir şey kalmadığı rahatlıkla ifade edilebilir, Bu noktada -irdeleme dışında- yapılacak her bilimsel inceleme, geçmişte söylenenlerin tekrar edildiği birçok esere, bir yenisini ilave etmekten-fazla bir anlam ve değer taşımayacaktır. İslam

⁶⁴⁶ Musaoğlu, Ahmet, İsa'sız Mehdi'siz İslam Olmuyor mu?, Kim Yayınları, Ankara, 2006, s. 138.

dünyasının ise, içinde bulunduğu şartlarda böylesi bir zaman ve entelektüel enerji israfına tahammülü yoktur.

Hız. İsa'nın gökte olduğu ve kıyamete yakın yeryüzüne inip İslam'ın hâkimiyetini sağlayacağı inancı, temelde Kur'an'dan, birtakım hadislerden / rivayetlerden ve bu konudaki icmâ iddiasından beslenmektedir,

Konuyla ilgili ayetler incelendiğinde bizzat görüleceği üzere ve birçok ilim adamının da ifade ettiği gibi, Hız. İsa'nın göğe yükseltip, bilahare yeryüzüne indirileceği inancı, Kur'an'da, tartışmaya mahal bırakmayacak netlik ve kesinlikte ifade edilmiş değildir. Bilakis, oltada olan, Hız. İsa'nın inişinin leh ve aleyhindeki birçok ayetle ilgili filolojik izahlardan ve çok farklı te'vil, tefsir, yorum ve iddialardan başka bir şey değildir. Bu sebeple, Kur'an açısından meselenin bir yorum ve dolayısıyla tercih meselesi olduğu söylenebilir. Bu, aynı zamanda Hız. İsa'nın nüzulü konusunda Kur'an'ın belirleyici olmadığı anlamına da gelir; ki, geriye, belirleyici olarak rivayetler/hadislerden ve icmâ iddiasından başka bir şey kalmamaktadır. İcmâ deliline de, ayet ve hadisler kadar yoğun ve vurgulu bir biçimde başvurulmadığı için, bu konuda asıl belirleyici olan unsurun rivayetler/hadisler olduğu söylenebilir. Aslında Hız. İsa'nın nüzulü meselesinde belirleyici olan rivayetler/hadisler konusunda da ihtilaflar ve tartışmalar yok değildir. Genelde konu ile ilgili rivayetlerin mütevatir mi, âhâd mı olduğu noktasında yoğunlaşan tartışmalarda, bugüne kadar taraflar arasında bir uzlaşma sağlanamadığı görülmektedir. Bu tür kısır tartışmaların uzayıp gitmesinin temel sebebiyse, konu ile ilgili hadislerin bilimsel bir titizlikle incelenmemiş olmasıdır. Hız. İsa'nın inişine dair bugüne kadar yazılmış olan müstakil eserlerde, sadece konu ile ilgili rivayetlerin elden geldiğince bir araya getirilmesine gayret edilmiş; fakat bunların sistematik bir analizine teşebbüs edilmemiştir. Bu konudaki hadislerin âhâd olduğunu iddia edenler ise, sadece bu iddiayı ifade etmekle yetinmiş, ayrıca isabetli bir şekilde bu rivayetlerin birbirleriyle çelişki arz ettiğini belirtmişlerse de, bu iddialarını kapsamlı bir incelemeye dayanarak ortaya koyamamışlardır. İşte Hız, İsa'nın nüzulü konusunda bugüne kadar yazılıp çizilenlere gerçek anlamda bir katkı sağlayacak olan da, bu tür bir sistematik analiz olabilir ki, biz de burada bunu gerçekleştirmeye çalışacağız,

İslam dininde ise İsa'nın göğe çekilmesinin mahiyeti tartışma konusu olmuştur. *Ref'* kelimesi, vefat kelimesine verilen anlama paralel olarak, iki farklı şekilde yorumlanmıştır. Aslında Hız. İsa'nın çarmıhta Yahudiler tarafından öldürülmediği ve Allah'ın onu kendi katına yükselttiği, ayette geçtiği üzere kesin olmakla beraber, bu

yükseltme işinin bedenle mi, yoksa ruh ile mi; beden ve ruh diri olarak mı, yoksa beden ölü ruh diri olarak mı gerçekleştiği hususu tartışma konusu olagelmıştır. Bu tanışmaya geçmeden önce, kelimenin tahlilini yapmak istiyoruz

Ref, kelime olarak, bir şeyi yukarı koymak, manen yüceltmek, yükseltmek, kaldırmak, anlamlarına gelmektedir. Kur'an-ı Kerim'de bu kelimenin geçtiği yerlere ve anlamlarına bakacak olursak şunları görürüz:

Sizden kesin söz almıştık. Tûr Dağını üzerinize kaldırmıştık (tepenize dikmiştik.)...(rafa'na)⁶⁴⁷ "İbrahim ve İsmail, Ev'in temellerini yükseltiyordu (*yerfa'u*)..."⁶⁴⁸ "Dilediğimizi derecelerle yükseltiriz (nerfâ'u)..."⁶⁴⁹ "Güzel sözler Ona çıkar; o sözleri de yararlı iş yükseltir (*yerfa'u*)..."⁶⁵⁰ "Onu (İdris'i) yüce bir yere yükselttik (rafa'nâhu)..."⁶⁵¹ "Göğün nasıl yükseltildiğine (rufi'at) bakmıyorlar mı?"⁶⁵²

Bu ayetlerden de görüldüğü üzere, ref kelimesi Kur'an'da hem maddi hem de manevi anlamda yükselmeyi ifade etmektedir.

Müfessirlerin geneli, *teveffa* kelimesine verdikleri mecazi mânânın aksine, ref kelimesine, zahirî anlamı olan maddi yükseliş anlamını vermişlerdir. Hz. İsa'nın yükselişini ifade eden lafızlar iki yerde geçmektedir. Daha önce zikrettiğimiz bu ayetlerin konumuzla ilgili kısmını tekrar vererek müfessirlerin yorumlarına geçebiliriz:

Onu öldürmediler ve asmadılar; onu yakinen öldürmediler. Hayır, Allah onu (İsa'yı) Kendisine yükseltti (*rafa'ahû'llâhu ileyhi*). Allah daima üstündür, hikmet sahibidir.⁶⁵³

Ey İsa, Ben seni öldüreceğim, katıma yükselteceğim (*râfi'uke ileyye*) ve seni inkar edenlerden temizleyeceğim...⁶⁵⁴

Öncelikle şunu belirtmeliyiz ki, müfessirler arasında, Hz. İsa'nın Yahudilerin elinden kurtulduğu ve onun yerine bir başkasının öldürüldüğü konusunda -ayetin açık lafzında da geçtiği üzere- sözbirliği vardır. Hz. İsa'nın yükselişinin beden ve ruh ile vuku bulduğunu konusunda ise, müfessirlerin cumhuruna göre genel bir kanaat bulunmaktadır.

⁶⁴⁷ Bakara 2/63.

⁶⁴⁸ Bakara 2/127.

⁶⁴⁹ Yusuf 12/76.

⁶⁵⁰ Fatır 35/10.

⁶⁵¹ Meryem 19/57.

⁶⁵² Casiye 88/18.

⁶⁵³ Nisa 4/157-158.

⁶⁵⁴ Ali İmran 3/55.

Bu müfessirler, İsa'nın yükselmesinin imkânını açıklamak için, *râfi'uke ileyye* ifadesine *semâ'* kelimesini de ekleyerek izah yoluna girmişler ve ölmeden semaya yükseltilen Hz. İsa'nın kıyametten önce dünyaya geri dönüp vazifesini tamamladıktan sonra öleceğini belirtmişlerdir.

Hız. İsa'nın canlı olarak semaya yükseltildiğini delillendirebilmek için, kimi müfessirler, Hız. Peygamberin Miraç'ta Hız. İsa'yı ikinci kat gökte gördüğünü ileri sürmüşlerse de, bu argüman eleştiri konusu olmuştur. Miraçta Hız. Muhammed; İdris, İbrahim, Musa (a.s.) gibi peygamberleri de görmüştür. Bu durum, mantıksal olarak, onların da ruh ve bedenle birlikte semaya çıkmalarını gerektirdiğine göre, doğrusu, İsa'nın refinin manevi yükselme olmasıdır.

Aynı müfessirler, ilgili ayetleri, Hız. İsa'nın ölmediğini ve semaya yükseltildiğini ifade eden haberler doğrultusunda tevil etmişlerdir. Çünkü söz konusu haberler, onlara göre, (manevi) mütevatir seviyesinde görülmektedir.

Buna göre, uyutularak, göğe ruh ve cesediyle yükseltilmiş olan İsa, kıyametten önce tekrar yeryüzüne inecektir. Ancak, bu müfessirler, gerek refin gerekse nüzulün nasıllığı konusunda yine ihtilaf etmişler ve farklı izahlarla meseleye açıklık getirmeye çalışmışlardır.

Hız. İsa'nın sadece ruhunun göğe çıktığını kabul eden görüş, özellikle asrımızda Reşid Rızâ ve Mahmûd Şeltut gibi Ezherli alimler tarafından ileri sürülmüş ve ülkemizde de aynı görüşe katılanlar çıkmıştır.

Bu alimler Hız. İsa'nın diğer peygamberler gibi bir beşer olarak kendisine Allah'ın tayin etmiş olduğu süre tamamlandıktan sonra ölüp defnedilmiş olduğunu; sonradan ise ruhunun tıpkı diğer iyi kimselerin ruhları gibi ref olunduğunu söylerler.

Bu fikir sahiplerinin temel hareket noktası, Kuran-ı Kerim'in, Allah'ın kanununda değişiklik bulunmadığını bildirmesidir. İsa'nın, cismiyle göğe yükseltilmesi, Allah'ın arzdan çıkan maddelerin tekrar arza dönecekleri hakkındaki kesin kanununa aykırıdır. Madde, madde olarak ve tabiatında bir değişiklik olmadan, haricî tesirler bulunmadan yukarı kalkamaz. Hiçbir beşere böyle bir hâl olmamıştır.

Bu alimlere göre, ayette geçen *ref* kelimesi, *bel rafa'ahû'llahu ifeyhi* ifadesindeki *ileyhi* (kendisine) kısmında da geçtiği üzere, daha çok, manevi dereceler açısından yükseltmeyi ifade etmektedir. Bu mânâda Hız. Lut, "Ben Rabbime hicret

ediyorum..."⁶⁵⁵ derken, Hz. İbrahim ise aynı anlamda 'Ben Rabbime gidiyorum..' "⁶⁵⁶ demiştir. Yoksa bu ifadelerden hareket ederek Hz. İbrahim ve Hz. Lut'un semaya gittikleri hiçbir şekilde iddia edilemez. Yine aynı şekil de, Hz. İdris hakkındaki "Onu yüce bir yere yükselttik."⁶⁵⁷ ifadesinin mânâsı, onun manevi derecesinin yükseltilmesi anlamındadır. Hz. İsa'nın ruhunun göklere çıktığına ve kendisine manevi nimetler verildiğine inanmak. Allah'ın tüm iyi kullar için vaat ettiği ve öğütlediği genel tabii kanunlara ve sözlü kanunu olan Kur'an'a daha uygundur.

Kur'an Allahtan başkalarını Tanrılaştıran Hıristiyanları uyarmak üzere yüce Allah'ın şu soruyu soracağını ve alacağı cevabı temsili olarak anlatmıştır.⁶⁵⁸ " Ey meryem oğlu İsa sen mi insanlara beni ve annemi Allah'tan başka iki ilah olarak benimseyin dedin? Haşa sen yücesin beni için gerçek olmayan bir şeyi söylemek benim haddime değildir. Eğer demiş olsaydım sen bunu bilirsin."⁶⁵⁹

Bu arada, *teveffa* kelimesinin 'öldürmek' anlamındaki yaygın kullanımı karşısında, İsa'nın kıyametten önce ineceği konusundaki haberleri göz önüne alarak, İsa'nın yalnız ruhunun ref olduğunu, manen yüceltilerek melekût âlemine kaldırıldığını ve kıyametten önce başka bir bedenle diriltilip yeryüzüne gönderileceğini söyleyen müfessirler de vardır.

Kadiyanilerin lideri Mirza Gulam Ahmed de, Beklenen Mesih'in kendisi olduğu tezini savunabilmek için, Hz. İsa'nın öldüğünü, dolayısıyla sadece ruhunun yükseldiğini söylemektedir

Kuranda Hz. İsa'nın doğumundan itibaren hayat hikâyesine değişik yerlerde temas edilmesine rağmen, kıyametten önce geleceğine dair net bir ifadeye rastlayamıyoruz.⁶⁶⁰ Bununla birlikte, bazı ayetler, bu anlama gelecek şekilde yorumlanabilmiştir. Söz konusu ayetler şunlardır:

"(İsa), beşikte ve yetişkinlikte (kehlen) insanlarla konuşacak."⁶⁶¹ "And olsun. Kitap Ehli'nden hiç kimse yoktur ki, ölümünden Önce ona inanacak olmasın. Kıyamet günü de o, onların aleyhinde şahitlik edecektir."⁶⁶² "O (*innehu*) kıyametin kopacağını gösteren bir

⁶⁵⁵ Ankebut 29/26.

⁶⁵⁶ Saffat 37/99.

⁶⁵⁷ Meryem 19/57.

⁶⁵⁸ Tümer, *Dinler Tarihi*, s. 280.

⁶⁵⁹ Mâide, 5/116.

⁶⁶⁰ Kılıç, *a.g.e.*, s. 111.

⁶⁶¹ Ali İmran 3/46; Maide 5/110.

⁶⁶² Nisa 4/159.

ilimdir. Ondan hiç şüphe etmeyin; Bana uyun; doğru yol budur."⁶⁶³ Müfessirlerin genel olarak nüzulle alâkalı olduğunu ileri sürdükleri bu ayetlere bakış açılarına geçelim

Bu müfessirler, birinci ayette geçen *kehl* kelimesinden hareket ederek, İsa'nın nüzulüne bir delil üretmektedirler. Bilindiği üzere, Hz. Meryem'e, bir erkek çocuk doğuracağı müjdelenirken, onun, hem beşikte iken hem de yetişkinlikte insanlarla konuşacağı haber verilmektedir. Bu ayette geçen *kehl* kelimesine, 25-45 veya 20-35 yaşları arasındaki kişi anlamları verilmektedir, Müfessirlerin bu ayetteki *kehl* ifadesinden İsa'nın nüzulü fikrine destek çıkartmalarında ki gerekçeyi ise şöyle izah etmek mümkündür:

Hz. İsa'nın doğduğunda konuşması mucize olduğuna göre, olgunluk yaşındaki konuşmasının da olağanüstü olması gerekir. Yoksa Hz. Meryem'e bunun müjde olarak bildirilmesini izah etmek mümkün olmaz. Öyleyse, Hz. İsa'nın olgunluk çağındaki (*kehlen*) konuşması, ahir zamanda, tekrar geleceği günlerde ki konuşması olmalıdır. Ne var ki, *kehlen* ifadesinden hareket ederek İsa'nın nüzulünü ispatlamak pek ikna edici gözükmemektedir. Çünkü Hz. İsa'nın 30 yaşına kadar yaşadığı bilinmektedir, *Kuhület* çağının 25 yaşından başladığı ihtimalini göz önünde bulundurduğumuzda, Hz. İsa'nın bu yaşa ulaştıktan sonra ki, yani vefatından önceki konuşmalarından söz edildiği sonucuna varabiliriz.

Nüzulü kabul eden müfessirlerin delil olarak ileri sürdüğü ikinci ayet, Kitap Ehli'nin Hz. İsa'nın ölümünden önce mutlaka ona iman edeceğini vurgulamaktadır. Ayette geçen *kable mevtihi* ifadesindeki zamiri Ehl-i Kitap'a atfetmemiz durumunda ise mânâ, "Kitap Ehlinde, ölmeden (ince İsa'ya inanmayacak kimse yoktur." şeklinde olacaktır. Müfessirleri meşgul eden de zaten bu ihtimal olmuştur; bu yüzden, ayette geçen *bihi* ve *mevtihi* ifadelerine ortak bir mânâ verememişlerdir. Mesela, Taberî, bu zamirleri, ilk ihtimal olarak Hz. İsa'ya atfetmiş ve sonra da şu mânâyı tercih etmiştir: "Hz. İsa (a.s.) yere inince, kendisine iman etmeyecek hiçbir Ehl-i Kitap yoktur."

" Hz. İsa'nın nüzulüne dair ileri sürülen delillerden üçüncüsü olan ayette de yine *innehi* (o) zamirinin kime/neye raci olduğu konusunda ihtilaf edilmiştir. Bu zamiri, müfessirlerin çoğu Hz. İsa'ya atfederken, Hz. Muhammed'e veya Kuran'a atfedilmesi de ihtimal dahilinde gösterilmiştir.

Mâverî, bu görüşün Ebû Mâlik, Katâde ve İbn Abbâs'a ait olduğunu söyleyerek ilk ihtimal olarak değerlendirir."

Bu ayetin metninde yer alan *le 'Umun li's-sâ'ati* ifadesi şaz bir kıraat olarak *le 'alemun* şeklinde de okunmuştur. Bu şaz okumaya göre ise, İsa'nın kıyametin bir işareti olduğu anlaşılmış olmaktadır.

Hiz. İsa'nın "kıyamete ait bir alamet" (*'alem*) veya "ona ait bir bilgi" (*'ilm*) olmasının ne anlama geldiğine dair de farklı açıklamalar yapılmıştır, Bu farklı yorumlar, onun ölüleri diriltmesi ve hastalara şifa vermesinin, haşrin imkanına işaret olması ile, kıyametin büyük alametlerinden birisi olarak hadiste ifadesini bulana bu olayın, kıyametin ne zaman kopacağına dair bir bilgi (*'imu's .sâ'a*) olması' arasında bir tercih gerektirmektedir.

Bu müfessirler, ilgili hadisler nedeniyle, yine önceki konularda gördüğümüz gibi ayetleri uygun gördükleri şekilde te'vil etmişlerdir.

Hatırlanacağı üzere, söz konusu ayetlerin ilkinde Hiz. İsa'nın *kuhület* döneminden bahsedilmekteydi. Bu alimler *kehlen* (yetişkin) kelimesiyle Hiz. İsa'nın ölmeden önceki devresini anlamışlar ve bu nedenle, ayeti nüzulle ilişkilendirmemişlerdir. Onlara göre, Allah in beşikte konuşturduğu İsa'yı, yine olgunluk çağına kadar yaşatacağını bildirmiş olmaktadır. Dolayısıyla bunun nüzulle alâkası yoktur.

4. Nisa' suresinde geçen "Kitap Ehli'nin, ölümünden önce İsa'ya iman etmesi" ile ilgili ikinci ayete getirilen yorum ise, ayetteki mevtihi," kelimesindeki zamirin, Kitap Ehli olan her insana raci olması şeklindedir.' Buna göre, anlam şöyle olmaktadır: Kitap Ehli'nden hiçbir fert yoktur ki, ölmezden önce, İsa'ya, onun Allah'ın kulu ve resulü olduğuna inanacak olmasın. Kitap Ehli'nden her fert, ölmezden önce, gözünden perde kalkınca, Kur'an'ın, İsa (a.s.) hakkında söylediklerinin gerçek olduğunu, yani onun, Allah'ın Oğlu değil, kulu ve elçisi olduğunu anlayacaktır; çünkü gözlerden perde kalktığı zaman gerçek, olduğu gibi ortaya çıkar; o zaman insan gerçeğe inanır; ama artık inanmanın yarar sağlamasına zaman ve fırsat kalmamış, iş işten geçmiş olur.

Bu müfessirler, üçüncü ayet olan 43. Zuhuf suresinde geçen "O, kıyametin kopacağını gösteren bir bilgidir... " ⁶⁶⁴ ayetindeki 'o' zamirinin Hiz. İsa'ya raci olduğunu kabul etmekle birlikte; burada, İsa'nın babasız yaratılmasının, ölüleri diriltmesinin vb., onun bir kıyamet alameti olduğuna işaret ettiğini ileri sürmektedirler. Diğer yandan, bu zamirin Kur'an'a ve Hiz. Muhammed'e raci olması da ihtimal olarak ele alınmaktadır."

Bu son ayetin siyak ve sibakına bakıldığı zaman, bu zamiri Kur'an'a ve Hz. Muhammed'e atfetmek biraz zorlama görünmektedir. Nitekim İbn Kesîr de bunu vurgulamaktadır. Dolayısıyla, zamirin İsa'ya atfedilmesi, metinsel bağlam bakımından daha uygundur.

Bununla birlikte, ayette Hz. İsa'nın kıyametten önce ineceğinin sarîh olarak ifade edildiğini söylemek mümkün değildir. Çünkü onun (İsa'nın) kıyamet için bir bilgi veya alamet olması, lafzın delaleti açısından sarîh bir anlam ifade etmemektedir. Bu nedenle, bunun ne anlama geldiği, farklı şekillerde te'vil edilmeye ve yorumlanmaya müsaittir.

Buraya kadar, müfessirlerin Hz. İsa'nın nüzulüne işaret eden ayetlere getirdikleri yorumlama şekillerini özetlemiş bulunuyoruz. Görüldüğü gibi, konu ile alakalı ayetlerde açık bir şekilde nüzulden söz edilmemektedir. Yapılan yorumlar, daima diğer yorumlara da kapı açmaktadır. Diğer yandan, nüzulü kabul eden müfessirlerin, kendi kitaplarında, nüzulü kabul etmeyen kişilerinin yorumlarını da ilgili ayetlerde muhtemel anlamlar olarak sıralamak zorunda kaldıklarını müşahade ediyoruz,

Konu hakkında, hadis külliyyatında hayli kabarık bilgi bulunmaktadır. Bu haberlerde Hz. İsa'nın nüzulü ile alakalı birçok detaylı bilgi verilmiştir. İsa'nın nüzûlünü savunan cumhura göre, bu haberler tek tek olmasa da, tümü itibarıyla (manevi) mütevatir seviyesinde görülerek, konu hakkındaki görüşlerine delil olarak gösterilmiştir.

Taberî, İbn Kesîr, Ebû Hayyan, Celâluddîn es-Suyûtî, Şevkânî, " Kettânî, Keşmîrî ve Zâhid el-Kevserî gibi alimler, bu konuda gelen haberlerin mütevatir seviyesinde olduğunu açıkça ifade etmektedirler.

İsa'nın vefat ettiğini ve nüzulünün vaki olmayacağını savunan ikinci görüş sahipleri ise, bu rivayetlerin mütevatir olmadığını, dolayısıyla, âhâd haberler olduklarını; halbuki gayb ve itikada yönelik konularda kesinlik ifade eden haberlere itibar edileceğini söylemişler ve bu rivayetleri değişik şekillerde te'vil yoluna gitmişlerdir.

Reşid Rızâ, Muhammed Abduh, Hamdi Yazır ve Said Nursî gibi çağ daş alimler ise, bu haberleri te'vil etmişler; İsa'nın nüzulü ile alakalı haberlerin mecazi anlam ifade eden sembolik ifadeler olduğunu; Yahudilik dininin bozulması karşısında nasıl İsa (a.s.) gelerek bozulan dini İslah etmiş ise; ahir zamanda da tıpkı aynı mesleği ve

metodu takiip edecek şahsiyetlerin olacağı ve İslam dininin tecdidi yolunda çaba sarfedeceği şeklinde özetleyebileceğimizi bir yoruma sahip olmuşlardır,¹¹⁸

Sonuç olarak, ikinci gruba giren alimler, bu hadisleri, öncelikle tevatür derecesinde görmemekte, sahih olmalarını da göz önüne alarak, sembolik anlamlar yükleyerek, ahir zamanda onların manevi timsallerinin geleceğini var saymakta ya da İsevi ruhu temsil eden birilerinin, dinin (bu din kimilerine göre Hristiyanlık, kimilerine göre ise İslam'dır) canlanmasını sağlayacağını söylemektedirler. Bununla birlikte, bu alimlerin hepsinin, tüm detaylarıyla aynı kanaati paylaştıkları da söylenemez.

Hız. İsa'nın vefatı ve refinin Kuran bazında teşâbühe girebilecek bir niteliğe sahip olduğu kanısındayız; zira görüldüğü üzere, her iki görüşe de delil olabilecek ayetlerde nisbî bir kapalılık vardır. Bununla birlikte, Hız. İsa'nın öldüğüne dair deliller, gerçeğe -eğer nassı zorlamazsak- daha yakın ve daha isabetli görünmektedir. İsa'nın nüzulü meselesine gelince, bu konuya kaynaklık eden hadislerin ciddi bir şekilde ele alınması ve bunların delil olma yönlerinin ciddi bir inceleme konusu yapılması gerekir. İlk görüş sahipleri, zaten bu konuda mevcut hadisleri göz önüne alarak Kur'an'daki ayetleri bu yönde te'vil etmişlerdir.⁶⁶⁵ İkinci görüş sahipleri ise, Kur'an'daki mevcut ayetleri genel geçer prensipler doğrultusunda ele alarak, İsa'nın vefat ettiği sonucuna ulaşmışlar ve bu konuda nakledilen hadisleri te'vil etmişlerdir.

Son olarak ifade etmek isteriz ki, Kuranda Hız. İsa'nın geri döneceğine dair açık ve sarıh bir ayet bulunmamaktadır; dolayısıyla, bunun, inanç konusu yapılması da isabetli değildir. Hız İsa hakkında birçok ayrıntılı bilgi veren Kur'an'da buna ait bir bilginin yer almamış olması, konu hakkındaki rivayetlerin, diğer dinlerdeki Beklenen Mehdi fikrinin, İslam'a sızmış olabileceği ihtimalini akla getirmektedir. Bu ise, ancak, konu hakkındaki hadislerin iyi bir incelemeye tâbi tutulması sonucu ortaya çıkabilir. İsa'nın yeryüzüne tekrar geleceği kabul edildiğinde bile, onun bu ümmete imam olarak değil; aksine bir fert olarak geleceği, ilgili rivayetlerde ifade edildiğine göre onun nüzulü, Müslümanlar için vakti gizlenmiş olan kıyametin habercisi olmaktan başka bir anlam ifade etmeyecektir. Unutulmasın ki, herkesin kıyameti kendisinin ölmesi ile zaten kopmaktadır. O da hepimiz için çok yakındır.

2- Hadislere Göre Nüzul-i İsa

İlahi bir yardım ve bu yardım aracılığıyla gerçekleşecek ilahi kurtarıcıyı beklemek, İslam dünyasında Emeviler döneminde başlayan genel toplumsal huzursuzluklardan itibaren günümüze kadar etkili olmuş, canlılığını korumuştur. İslam kültüründe beklenen bu kurtarıcının adı Mehdi'dir; ancak Mehdi kadar ön plana çıkmayan bir başka kurtarıcı daha vardır ki, o da Mesih, yani Hz. İsa'dır. Hz. İsa'nın ölmediğine, öldürülmediğine, bilakis onun Allah tarafından göğe yükseltildiğine inanan Müslümanlar; onun, Mehdinin zuhurunun akabinde, Şam'daki Umeyye Camii'nin doğusundaki beyaz minareye ineceğine ve Deccal'i öldüreceğine, sonra Mehdi'nin arkasında namaz kılacağına, Muhammedi Şariat'a tâbi olacağına, inişinden kırk gün sonra vefat edeceğine, cenaze namazının Müslümanlar tarafından kılınacağına ve Hz. Peygamber'in kabrinin yanına defnedileceğine de inanırlar Kitleleri yüzyıllarca etkisi altına almış olan bu inanç, gerek geçmişte, gerek son birkaç yüzyılda tartışma konusu yapılmış ve bazı kesimlerce reddedilmişse de, bu eleştirel yaklaşım hiçbir zaman toplumlara egemen olamamıştır.⁶⁶⁶

Gerek Mehdi, gerekse Mesih konusunda, İslam tarihi boyunca çokça yazılıp çizilmiştir.⁶⁶⁷ Ayrıca bugün de Doğu'da ve Batı'da, Mehdi veya Mesih olduğunu iddia edenler çıkabilmektedir; dolayısıyla, konu canlılığını hâlâ korumaktadır. Diğer yandan M.S. 2000 yılında bulunmamız münasebetiyle, özelde Mesih, genelde Hz. İsa ve Hristiyanlık üzerine birtakım yayınlar da yapılmaktadır.

Hz. İsa'nın gökte olduğu ve kıyamete yakın yeryüzüne inip İslam'ın hakimiyetini sağlayacağı inancı, temelde Kur'an'dan, birtakım hadislerden/rivayetlerden ve bu konudaki icmâ iddiasından beslenmektedir.

Hadis kaynaklarında geçen Nüzul-i İsa rivayetlerini şöyle sıralayabiliriz.

1- Ebu Hureyre (r.a)'dan gelen bir rivayette Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur; “Nefsim kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki, Meryem oğlu İsa'nın aranızda adaletli bir hakem olarak inmesi pek yakındır. O haçı kıracak, domuzu öldürecek, cizyeyi kaldıracak, mal o nisbette çoğlacak ki kimse onu kabul etmeyecektir. O zaman yapılacak tek secde tüm dünya ve içindekilerden daha hayırlı olacaktır.” Sonra Ebu

⁶⁶⁶ Kırbasoğlu, Hayri, “Hz. İsa'yı Gökten İndiren Hadislerin Tenkidi”, İslamiyat Dergisi, Aralık 2000 Ankara, Cilt 3, Sayı 4.

⁶⁶⁷ Mesih konusunda yazılanlar için bkz. Sarıtoprak, Zeki, İslam İnancı Açısından Nüzul-u İsa Meslesi, Çağlayan Yayınları, İzmir, 1997.

Hureyre “isterseniz şu ayeti okuyun” der. Kitap ehlerinden hiç kimse yoktur ki ölümünden önce ona inanmış olmasın⁶⁶⁸

2- Ebu Hureyre (r.a.)’dan rivayet edilen bir hadiste Allah Resulu şöyle buyurmaktadır “ İmanız kendinizde olduğu halde Meryem oğlu İsa inince durumunuz nice olacak”⁶⁶⁹

3- Cabir Anlatıyor. Resulullah şöyle buyurdu; Ümmetimden bir taife hak üzere galip olarak ta kıyamete kadar devamlı olarak savaşacaklardır. O zaman İsa İbn-i Meryem de incek emirleri haydi gel bize namaz kıldır diyecek buna karşılık “ kiminiz kiminizin emiridir bu Allah’ın bir lütfu keremdidir.” Diyecektir.⁶⁷⁰

4- Yine Ebu Hureyre’den gelen bir hadiste Hz Peygamber şöyle demiştir. “ Nefsim yed’i kudretinde olan Allah’a yemin ederim ki Meryem oğlu Hac veya Umre yahut ikini birden yapmak için mutlaka Fecc-i Ravha’da telbiye getirecektir.”⁶⁷¹

5- Huzeyfe bin Esid el-Gıfari şöyle dedi; “Biz müzakere ederken Peygamber Yanımıza geldi. Ve Neyi müzakere ediyorsunuz diye sordu. Ashab kıyameti anıyoruz dediler. Siz ondan önce on alamet görmedikçe o kopmayacaktır. Buyurdu ve dumanı, Deccal’i, Dabe’yi, güneşin battığı yerden doğuşunu İsa bin Meryem’in inişini, Yecüc Mecüc’ü ve biri doğuda biri batıda biri de rap yarımadasında olmak üzere üç yerin batacağını, bunların sonuncusunun ise Yemenden çıkıp insanları haşrolunacakları yere sürececek bir ateş olacağını anlattı.”⁶⁷²

6- Ebu Hureyre bir Hadiste Hz Peygamberin şu hadisini nakletmiştir. “Peygamberler, birbirlerinin babaları bir anneleri farklı kardeşleridir. Ben İsa bin Meryem’e insanların en yakınıyım. Benimle İsa arasında bir peygamber yoktur. O gerçekten inecektir. Onu gördüğünüz zaman tanıyın. O orta boylu beyaza çalar kırmızı renktedir. Sarıya boyalı iki elbise içerisinde. Yağmur yağöasada saçından su damlayacaktır. İnsanlarla İslam için savaşacaktır. Haçı kırar, domuzu öldürür, cizyeyi kaldırır. Onun zamanında Allah milletlerin hepsini helak eder, sadece İslam kalır.

⁶⁶⁸ Buhari, Büyü, 102, Mezalim, 31; Enbiya 49; Müslim, İman, 242, 243; Sünen, Fiten 54; İbn-i Mace, Sünen, Fiten 33; Ahmed İbn-i Hanbel, Müsned II, 436, 411, 494

⁶⁶⁹ Buhari, Enbiya, 49; Müslim, İman, 244-246; İbn-i Mace, Fiten, 33; Ahmed İbn-i Hanbel, Müsned, II, 336

⁶⁷⁰ Müslim, İman, 247; Ahmed İbn-i Hanbel, Müsned, III, 345-384

⁶⁷¹ Abdurrezzak, Musannef, VI, 400, hadis no 20842; Müslim, Hac, 216; Hanbel, Müsned, II, 240-272-513-540

⁶⁷² Müslim, Fiten ve Eşratü-s. Sa’a, 39; Ebu Davud, Sünen, Belahi, 12; Tirmizi, Fiten, 21; İbn-i Mace, Fiten 28; Hanbel, Müsned, IV, 6.

Mesih Deccal'i helak eder, o da yeryüzünde 40 sene kalır, sonra vefat eder, müslümanlar onun üzerine namaz kılar.”⁶⁷³

7- Mücemmil bin Cariye el-Ensari demiştir ki Resulullahın şöyle dediğini işittim; “Meryem oğlu Deccal'i Lut kapısında öldürecektir.”⁶⁷⁴

Konu ile ilgilenen alimlerden bir kısmı hadisleri mütevatir olarak kabul ederken bir kısmı da ahad olarak kabul etmiştir. Bazı alimler ise nüzul-u İsa ile ilgili rivayetlerin Hıristiyan kültürünün izlerini taşıyan Mesihîyyat türü nakiller olduğunu söylemiştir.⁶⁷⁵ Yukarıda verdiğimiz nüzul-ü İsa'ya dair hadislerin içinde Hadis üsul-ü açısından sağlam olan hadisler olduğu gibi senedinde zayıflık olan rivayetlere de dikkat çekmektedir.⁶⁷⁶ Bu hadis metinlerinin te'vil edilip edilmeyeceği konusunda âlimlerimiz farklı görüşler içerisindeyler. Bazılarına göre bir kimsenin fitneler ve kıyamet alametleriyle ilgili Resulullah'ın haber verdiği, bütün şeylere inanması vaciptir. Diğerlerine göre ise nüzul-ü İsa'ya dair hadisler te'vil edilemez. Çünkü; gayba iman, hislerle idrak edilmeyen bir konudur. Bu kabul ediliyorsa te'vile gitmeden iman etmelidir. Aksi takdirde herkes duygularıyla kavrayamadığı bir şeyi te'vile kalkışacaktır. Bunun sonucunda da inanılması gereken pek çok mesele gözden kaçacaktır.⁶⁷⁷ Çağdaş alimlerimizden Yusuf Kardavî gayb alemleri ile ilgili konularda müslümanların hadislere yaklaşımı konusunda şunları söylemektedir: “ Bu noktada müslüman bir alime düşen ilim ehlinin ve kendilerine uyulan ümmetin selefinin kaidelerine göre onlardan sahih bir şekilde sabit olanlarını kabul etmesidir. Bunların sırf yaşadığımız hayata ters düşmesinden veya normalde imkansız görsek bile aklen vukuu imkan dahilinde olduğu müddetçe yazdıklarımıza uyararak vukunun uzak olmasından dolayı reddedilmesi caiz değildir.”⁶⁷⁸

Başka bir kısım alime göre ise bir rivayetin zahiri ifadesi teklif sırrına imtihan prensibine, beşeriyet alemindeki geçerli olan, ilahî kanunlara ters ise o rivayet -sahih olmak şartıyla- te'vil edilmelidir. Nüzul-ü İsa hadisleri bu türdendir. Mantık sınırlarını zorlayan ve oldukça detay ifade edden bazı hadislere ravilerin sözleri karışmıştır. Sahabe döneminde müslüman olan bazı Ehl-i Kitap alimleri eski malumatlarını bu

⁶⁷³ Buhari, Enbiya 48; Müslim, Fezail, 144-145; Ebu Davut, melahim, 14; Hanbel, Müsned, II, 406.

⁶⁷⁴ Tirmizi, Fiten, 62; Hanbel, Müsned, III, 420.

⁶⁷⁵ Baybal, *a.g.e.*, s. 234.

⁶⁷⁶ Bu konuda ki hadislerin senet tenkidi için bkz. Kırbasoğlu, *a.g.m.*, s. 147-157.

⁶⁷⁷ Baybal, *a.g.e.*, s. 235.

⁶⁷⁸ Kardavî, Yusuf, Sünneti Anlamada Yöntem, çev. Bünyamin Erul, İstanbul, 1991, s. 191-196.

hadislere karıştırmışlardır. Ayrıca hadislerin bir kısmı da müteşabihdir. Lafzın zahirine göre mana verilmesi doğru değildir.⁶⁷⁹

Nüzul-ü İsa inancının Yahudilik veya Hıristiyanlıktan geçmiş olma ihtimalinin varlığını hiçbir akıl sahibi tarafından inkar edilemez. Bu geçiş için pek çok neden de sıralanabilir. Örneğin bu sebeplerden biri de hikayeciler olarak bilinen bazı bilginlerin hiçbir mahzur görmeden İsrailiyyat hikayelerini her yerde anlatması bunun da halk tarafından çok beğenilmesidir. Bu sebeple Nüzul-ü İsa gibi önemli bir inanç esasının Kur'an da yer almaması düşünülmez itirazı akla yatkın görünmektedir. Sahih bile olsa bu türden hadisler Kur'anda olmadığı için reddedilebilir. Bu türden hadisler te'vil edilemeyecek kadar açık ve ayrıntılı bilgiler barındırmaktadır. Bu Hadisleri kabul ederek dinden olmayan bir inancı dine sokmuş olmak tehlikesi ise göze alınamayacak kadar büyük bir tehlikedir. Üstelik bu inanç Müslüman yaşamını baştan sona değiştirmeyi gerektiren bir inançtır. Bu hadisleri reddetmek ise herhangi bir inanç esasını reddetmek gibi kesinlikle değildir. Zira müslümanların inanç esaslarının kaynağı Kur'andır. Bu hadisleri reddetmenin kişinin inancına zarar verceği ise iddia edilemez. Müslümana düşen Hz. Peygamber ve Sahabesinin yaşadığı gibi yaşamaktır. Onların Nüzul-ü İsa inancından dolayı hiçbir davranışlarını değiştirdikleri vaki değildir. Ancak her şeye rağmen dini metinler zaman ve mekân üstüdür. Nüzul-ü İsa hadisleri Hadis edebiyatında önmeli bir yere sahiptir. Bunları unutturmanın da herhangi bir faydası olmaz. Bu yüzden bu hadislere de gerekli saygı gösterilerek olduğu gibi aktarılmalıdır.

⁶⁷⁹ Sarıtoprak, *a.g.e.*, s. 101-102.

SONUÇ

İsrailoğulları'na gönderilen görevi de İsrail oğullarına Tevrat'ı yeniden anlatmak olan Hz İsa bu konumundan dolayı yeni bir din getirmemiştir. Kendisi hayattayken ona çok az kişi ona iman etmiştir. Onun ölümünden sonrada onun görüşlerini öğrencileri yaymaya devam etmiştir. Ancak daha sonra Hristiyanlık bir pagan dinine dönüştürülmüş Roma pagan inançlarıyla doldurulmuştur. "Kutsal Yasa'yı ya da peygamberlerin sözlerini geçersiz kılmak için geldiğimi sanmayın. Ben geçersiz kılmaya değil, tamamlamaya geldim." diyen Hz İsa daha sonra Tevrat yasasını geçersiz kılan biri haline getirilmiştir. "Ben yalnız İsrail halkının kaybolmuş koyunlarına gönderildim." diyen Hz İsa Evrensel bir dinin kurucusu ve hatta Tanrısı haline getirilmiştir. Hristiyanlık Dini olarak bilinen bu din her ne kadar yıllarca İlahi dinler arasında sayılmışsa da İslamiyet ve Yahudilikten çok Budizm ve Hinduizm'e benzemektedir. 17. Yüzyıl reform ve Rönesans hareketleriyle de Hristiyanlığın seküler kolu Protestanlık doğmuştur.

Günümüzde İslam dünyasının Hristiyanlıkla tanışıklığı daha çok misyonerler yoluyla olmaktadır. Misyonerlik Hristiyanlığın yayılma hakkı olarak görülmemelidir. Çünkü Emperyalist ülkelerce desteklenen misyonerlik onların öncü kolu, Emperyalist emellerin gerçekleşmesinde yol açıcı rol üstlenmektedirler. Geldikleri ülkelerle organik bağlarını koparmadan, ekonomik yardım ve destek alarak kaldıkları ülkenin milli menfaatleri aleyhine çalışmaktadırlar. Bu zararlı faaliyetlerin engellenmesi için siyasi tedbirler alınabilir. Ancak nihai çözüm onları amaçları ve inançları açısından iyi tanımaktır.

Evanjelik Tanrı inancı konusunda çıkan sonuçlardan biri de birçok farklı Tanrı figürü ile karşılaşma sürprizidir. İncil Tanrısı, Tevrat Tanrısı, Pavlus'un Tanrısı, Katolik dünya Tanrı'sı, Protestan Tanrı'sı, Misyonerlerin Budistlere anlattığı Tanrı, Misyonerlerin İslam dünyasında anlattıkları Tanrı hepsi birbirinden farklıdır. Örneğin Hristiyan öğretilerindeki Tanrı anlayışıyla Kitab-ı Mukaddes içine gizlenmiş Tanrı tasavvuru birbirinden farklıdır. Misyonerlerin anlattığı Hristiyanlıkta merhametli, sevece, lütfkar Tanrı Eski Ahit'te ilk doğan çocuğun ateşe atılmasını isteyecek kadar zalim bir Tanrı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Evanjelik misyonerler taraftar toplarken çoğunlukla topluluk psikolojisini kullanarak insanları inandırma yoluna gitmişlerdir. "Bu kadar insan inanıyorsa

muhtak bir gerçeklik payı vardır” gibi bir inandırma yöntemi kullanırlar. Tersten düşününce Hz İsa hayattayken kendisine inanan çok az kişinin olması onun görüşlerinin yanlış olduğu sonucunu çıkarmaz.

Misyonerlerin daha etkin ve daha güçlü olan gurubu daha çok Protestan olan Evanjeliklerdir. Çalışmamız onları daha çok anlamaya yönelik yapılmıştır. Ancak Evanjelikleri tanımak için Protestanlığı, Protestanlığı tanımak içinde Hristiyanlığı tanımak gerektiğinden Hristiyanlığın doğuşundan günümüze geçirdiği evrelerle birlikte incelemek gerekti.

Hristiyan dinin sekülerleştirilmesi halen devam etmekte olan bir süreçtir. Evangelizmin kendisi katolik inancından daha seküler bir forma sokulmuş bir şeklidir. Ancak bu sekülerleşme eğiliminden üçlü birlik öğretisini açıklama konusunda vazgeçmek zorunda kalmaktadırlar. Hristiyanların ve hatta sekülerleşip Roma pagan dini kalıntılarını temizlediğini iddia eden Protestanların ve ondan sonrada Protestanlığı Müslümanların kabul edebileceği forma sokan Evanjeliklerin İslam dünyasına sunabilecekleri üstün bir değer yoktur. Hristiyanlıkla pagan dinleri arasında büyük benzerlikler oluşmuştur. Hristiyanlık özellikle Mitra’cılıktan etkilenmiştir. Hz. İsa’nın Mesih oluşu, 12 havarisinin olması, insanlığı kurtarmak için kendi canını feda etmesi, kıyafetlerinin bile Mitra rahiplerine benzemesi, Mitra’cıların Güneş biçimindeki mayasız ekmeği bu benzeşmenin yalnızca küçük bir kısmıdır. Yine peygamberlerinin getirdiği mesaj, tapınma, peygamberlerinin ölümü, yükselmesi, üç gün sonra dirilmesi, kıyamete yakın zamanda tekrar gelecek olması vb. yönleriyle Budizm benzeşmesinde aynı denebilecek kadar çoktur. Hinduizmdeki Krish’nanın İsa’nın yaşamındaki benzerlikleri, doğumu, ölümü, dirilişi, ölüleri diriltmesi Hinduizmle benzerlik yönlerinin bazılarıdır.

Ellerinde İncil olarak tanıttıkları kitabın vahiy kaynaklı olduğunu ispatlamakta acze düşenlere kendi dinlerinin yeniden anlatılması gerekliliği ortada değil midir? İslam dünyası tarihi köken ve ortaya çıkış nedenleri ile Hristiyan inançlarını bilmediği sürece Misyonerler karşısında kendi pozisyonlarını belirlemede güçlük çekeceklerdir. İslam dünyasının Misyoner saldırılardan korumak için Müslümanları Hristiyanlık Tanrı inancı konusunda doğru bilgilendirmenin gerekliliği ortaya çıkmıştır.

BİBLİYOGRAFYA

1. Al - KHATİB, Muhibiddin, İslam âleminde Misyonerlik Faaliyetleri, (Çev. Yusuf Gıraltay), Ankara 1977.
2. ALTINTAŞ, Ramazan, Özgürlükçü Teoloji: "Protestanlık", Köprü Dergisi, Kış, 2006, 93. Sayı.
3. ALTUNDAL, Aytunç, Yoksula Tanrı Tyanalı Apolanius, Alfa Yayınları, İstanbul, 2005.
4. ATEŞ, Süleyman, Kura'an-ı Kerimin Yüce Meali ve Çağdaş Tefsiri, Ankara, 1982.
5. AYDIN Mehmet, Dinler Tarihine Giriş, Din Bilimleri Yayınları, Konya, 2004
6. AYDIN, Hüseyin, "İbni Teymiyye'de Allah Tasavvuru", Kelam Araştırmaları Dergisi, 4:2, 2006
7. AYDIN, Mehmet, Müslümanların Hristiyanlığa Karşı Yazdığı Reddiyeler ve Tartışma Konuları, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya, 1989
8. AYDIN, Mehmet, Ansiklopedik Dinler Sözlüğü, Din Bilimleri Yayınları, Konya, 2005.
9. AYKIT, Dursun Ali, Misyon ve İnciller Misyonerliğin Tarihsel Kökenleri, Kesit Yayınları, İstanbul, 2006
10. BAYBAL, Sami, İbrahimi Dinlerde Mesih'in Dönüşü, Yediveren Kitab, Konya, 2002
11. BESNARD, M. Albert, CLEMENT, Olivier, MEHL, Roger, Hristiyan İlahiyatı, (Çev: Mehmet AYDIN Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dinler Tarihi Öğretim Üyesi, Arı Basımevi, ANKARA, 1983
12. BİÇER, Ramazan, AKKUŞ, Süleyman, Tanrı tasavvurları ve Sosyal Hayata Yansımaları Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Sakarya, 2005
13. BUCAİLLE, Maurice, Müsbet İlim Yönünden Tevrat İnciller ve Kur'an, Çev. Mehmet Ali SÖNMEZ, Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1984
14. COŞKUN, Ali, Mesih'i Beklerken, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2003.
15. D.J.T., Evangelism Teology of , New Dictionary of Theology, (ed: Sinclair B. Ferguson, David F. Wright) England, 1998

16. DÜZGÜN, Şaban Ali, Sosyal Teoloji İnsanın Yeryüzü serüveni, AKÇAĞ Yayınları, Ankara 1999
17. Ebu ZEHRE, Muhammed, Hristiyanlık Üzerine Konferanslar, (Çev Akif Nuri) Fikir yayınları, İstanbul 1978
18. ELİADE, Mircea, COLİANO, Ioan, Dinler Tarihi Sözlüğü, İnsan Yayınları, İstanbul, 1997
19. ELMALILI Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, I-X, İstanbul, 1971
20. FIĞLALI, Ethem, Çağımızdaki İtikadi İslam Mezhepleri, Diyanet Vakfı Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 1990.
21. GRAVES, Kersey, The World's Sixteen Crucified Saviors, Adventures Unlimited Press, 2001.
22. GRUDEM, Wayne, Hristiyan İlahiyatı, (Çev Levent Kıran) Yeni Yaşam Yayınları, Mayıs 2005.
23. GUSDORF, Georges, İnsan ve Tanrı, (Çev: Zeki Özcan), Alfa yayınları İstanbul, 2000
24. GÜLER İlhami, Allah'ın Ahlakiliği Sorunu, Ankara Okulu Yay, Ankara, 2000
25. GÜNAY, Tuncer, Misyoner Örgütleri ve Misyoner Faaliyetleri, Ankara Ticaret Odası, Ankara, 2004
26. GÜNDÜZ Şinasi, Mitoloji ile İnanç Arasında, Samsun, 1998
27. GÜNDÜZ, Şinasi, Din ve İnanç Sözlüğü, Vadi Yayınları, Ankara, 1998
28. GÜNDÜZ, Şinasi-AYDIN, Mahmut, Misyonerlik (Hristiyan Misyonerler, Yöntemleri ve Türkiye'ye Yönelik Faaliyetleri), Kaknüs Yayınları, İstanbul 2002
29. HANÇERLİOĞLU, Orhan, Dünya İnançları Sözlüğü, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1993
30. HARPUR, Tom, "The Pagan Christ; Recovering the Lost Light," Thomas Allen, Londra, 2004.
31. HOCAOĞLU, Durmuş, Laisizmden Millî Sekülerizme, Ankara, 1995.
32. HOKKİNS, E. W. - MOORE, G. F., HALİDÎ, M., Ferruh, Ö., Tarihte ve Günümüzde Misyonerlik, Örgün yayınevi, İstanbul, 2006.
33. KARDAVÎ, Yusuf, Sünneti Anlamada Yöntem, (Çev. Bünyamin Erul) , İstanbul, 1991.

34. KATAR, Mehmet, “Hristiyanlıkta İsanın Doğumu ile İlgili Kutlamaların Ortaya Çıkışı”, İslamiyat Dergisi, Aralık 2000 Ankara, Cilt 3, Sayı 4.
35. KERİMOĞLU, Barış, Zehirli Sarmaşık Misyonerler, Ulus Yayınları, İstanbul, 2004.
36. KESLER, M. Fatih, Kur’anda Yahudiler ve Hristiyanlar (Kur’anda Ehl-i Kitap), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1993.
37. KILIÇ, Sadık, Mitoloji Kitabı-1 Mukaddes ve Kur’an-ı Kerim, Nil Yayınları, İzmir 1993
38. KIRBAŞOĞLU, Hayri, “Hz. İsa’yı Gökten İndiren Hadislerin Tenkidi”, İslamiyat Dergisi, Avrasya Yayınları, Aralık 2000 Ankara, Cilt 3, Sayı 4.
39. KOCABAŞOĞLU, Uygur; Kendi Belgeleriyle Anadolu’daki Amerika, Misyoner Okulları, Arba Yayınları, İstanbul, 1989.
40. KOCAOĞLU, A. Mehmet; “Misyonerlik Faaliyetlerinden Pontus Rum Devletine Uzanan Süreç”, Giresun Tarihi Sempozyumu, 24-25 Mayıs 1996, Bildiriler, İstanbul, 1997.
41. KOLOĞLU, Orhan Ş., KILAVUZ, U. Murat, GÖMBEYAZ, Kadir, Kelamda Bilgi Problemi Sempozyumu, Arasta yay., Bursa, 2003.
42. KÜÇÜK, Abdurrahman, Misyonerlik ve Türkiye, Türkiye’deki Misyonerlik Faaliyetleri, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1996.
43. KÜÇÜKOĞLU, Bayram, Türk Dünyasında Misyoner Faaliyetleri (Dünü Bugünü ve Yarını), IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2005.
44. MASDÛSÎ, A. Abdullah, Yaşayan Dünya Dinleri Sosyo-Politik İnceleme, (Çev Mesud SADAK), Kalem Yayıncılık, İstanbul, 1981.
45. MASSEY, Gerald, *The Natural Genesis*, Black Classic Press, New York, 1988.
46. MCDOWELL, Josh – LARSON, Bart, Mesih’in Tanrılığı, (çev. Fikret Böcek), Zirve Yayıncılık, İstanbul, 2001.
47. McDOWELL, Josh, Diriliş Gerçeği, (Çev: Fikret BÖCEK, Düzgün ARAL), Zirve Yayıncılık, İstanbul, 2004
48. MELSİN, Michael, Baptizm, The Encyclopedia of Religion, (ER), Mircea Eliade Editor İn Chef Macmillian Publishing Company, New York, 1987, II Cilt
49. MUSAOĞLU, Ahmet, İsa’sız Mehdi’siz İslam Olmuyor mu?, Kim Yayınları, Ankara, 2006.

50. OLGUN, Hakan, Sekülerliğin Teolojik Kurgusu Protestanlık, İz Yayıncılık, İstanbul, 2006.
51. ÖKTEM, Niyazi, “Kur’anda Hz İsa”, İslamiyat Dergisi, Avrasya Yayınları, Aralık 2000 Ankara, Cilt 3, Sayı 4.
52. ÖZEMRE, Ahmed Yüksel, Din ve Misyonerlik, Pınar Yayınları, İstanbul, 2004.
53. ÖZKAN, Ali Rafet, Amerikan Evanjelistleri Baptilistler, IQ Kültür Sanat yayıncılık, Erzurum, 2005
54. ÖZKAN, Ali Rafet, Fundamentalist Hristiyanlık Yedinci Gün Adventizmi, Seba Yayınları, Ankara 1998
55. SARITOPRAK, Zeki, İslam İnancı Açısından Nüzul-u İsa Meslesi, Çağlayan Yayınları, İzmir, 1997.
56. SCHİMMEL, Annemarie, Tanrı’nın Yeryüzündeki İşaretleri, Kabalcı yayınevi, İstanbul, 2004.
57. SİDDİKİ, Mazharuddin, Kuran’da tarih Kavramı, (Çev: Süleyman KALKAN) Pınar Yayınları ,İstanbul 1982
58. TÜMER, Günay, Hristiyanlıkta ve İslamiyet’te Hz Meryem, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1997
59. TÜMER, Günay, KÜÇÜK, Abdurrahman, Dinler Tarihi,Ocak yayınları, IV. Baskı, Ankara, 2002.
60. USLU, Şükrü, “Malatya ve Adıyaman Çevresinde Misyonerlik”, Dinler tarihçileri gözüyle Türkiyede Misyonerlik, Ankara, 2005.
61. ÜNAL, Mehmet, “Tefsir Kaynaklarına Göre Hz İsa’nın Ölümü Ref’i ve Nüzul-ü Meslesi”, İslamiyat Dergisi, Avrasya Yayınları, Aralık 2000 Ankara, Cilt 3, Sayı 4.
62. ÜNAL, Mehmet, “Tefsir Kaynaklarına Göre Hz İsa’nın Ölümü Ref’i ve Nüzul-ü Meslesi”, İslamiyat Dergisi, Avrasya Yayınları, Aralık 2000 Ankara, Cilt 3, Sayı 4.
63. WİCKWİRE, Daniel, Yahudi, Hristiyan ve İslam kaynaklarına Göre Kutsal Kitabın Değişmezliği, Lütuf Yayıncılık, İstanbul, 1999.
64. YADULLAH,, Kazımi, “Kur’anda Tarih Kavramıve insanın kaderi”, çev Erkan saka, Haksöz Dergisi, İstanbul, 1988, sayı 93.
65. YARAN, Cafer Sadık, Klasik ve Çağdaş Metinlerle Din Felsefesi, Etüt Yayınları, Samsun 1997.

66. YASA, Metin, Tanrı ve Kötülük, Elis Yayınları, Ankara, 2003
67. YAZICI, Nesimi; İlk Türk-İslam Devletleri Tarihi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2002.
68. YAZICIOĞLU, Hulusi, Bir Din Politikası Laiklik, İstanbul, 1993
69. YILDIRIM, Suat, Mevcut Kaynaklara Göre Hristiyanlık, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1988.